

పద్యకావ్యములు.

అనుబంధము

ప్రతి 1-కి రు. అ.

అడవిమల్లెలు	...	0	8
అభ్యుత్థరామాయణము	...	1	8
అనంతునిభందము, భండోదర్పణము	...	2	0
అనిరుద్ధచక్రము, కనుపత్తి అబ్బయమాత్య ప్రణీతము	...	0	10
* అప్పకవీయము, శ్రీగిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారి విమర్శతో నున్నది	...	5	0
అంబరీషపాఖ్యానము, నటిక (భాగవతము)	...	0	6
అముక్తమాల్యద, (విష్ణుచిత్రియము)	...	6	0
అంజనేయదండకము, హనుమద్దండకము	...	0	2
అపివర్ణము, పద్యకావ్యము, పెద్దచుచ్చ ,, టీక	...	1	8
శ్రీమదాంధ్రభారతము, పద్యకావ్యము:—	...	4	0
అది, సభాపర్వములుగల సంపుటము	...	4	0
అరణ్యపర్వము	...	4	0
విరాటోద్యోగపర్వములు	...	4	0
భీష్మద్రోణపర్వములు	...	4	0
కర్ణశల్యసౌప్తిక స్త్రీపర్వములు	...	4	0
కాంతిపర్వము	...	4	0
అనుకాసనిక, అశ్వమేధ, ఆశ్రమవాస, మాసల, మహాప్రస్థానిక, స్వర్గారోహణపర్వములుగల సంపుటము	...	4	0
అదివంచకము, చిక్‌టేసంపుటము	...	11	4
యోధవంచకము, స్త్రీపర్వము	...	7	8
కాంతిసప్తకము	...	7	8
అంధ్రభాషాభూషణము, విమర్శతో	...	0	6
అంధ్రభాషాపర్వము	...	1	4

శ్రీ ర స్ట్ర

ముగ్గురు మూరులు

శ్రీ. ఎ. ఎస్. పి. ఆయ్యరు, ఎం. ఏ., ఐ. సి. యస్., బారిష్టరు,

అనువాదకుడు :

శ్రీ కాటూరి వేంకటేశ్వరరావు

చె న్న పు రి :

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్ వారిచే

ప్ర క టి త ము.

All Rights Reserved.

PRINTED BY
V. VENKATESWARA SASTRULU
of V. RAMASWAMY SASTRULU & SONS
AT THE 'VAVILLA' PRESS,
MADRAS.
Second Edition—1948

అ వ తా ర క

క్రి. వి. యన్. పంచాపకేశఅయ్యరు ఆంగ్లంలో వ్రాసిన 'Three-Men of Destiny' అనే నవల కిది తెలుగుసేత. బహుగ్రంథకర్తలైన అయ్యరుగారి రచనలు ఆంగ్లభాషిభిజ్ఞులకు సుపరిచితములు. సరళము, సులభము, ధారాళము, హాస్యరసపూరితమునైనకైలి వారిసొమ్ము. వాచింలేకు పూర్వం 'బాలాదిత్య' అనే నవల వ్రాసి. ఇది రెండవది.

ప్రాకృష్టిమనభ్యతలు సంగమిస్తున్నకాలమిది. సాచీస్థాపనం దొకచో సింహవాహనులగు నిరువురు పురుషుల బొమ్మలున్నవి. ఆందొకరిచేతిలో ద్రాక్ష పండ్లగు త్రియు రెండవవారిచేతిలో పద్మము నున్న ట్టావిగ్రహములు చెక్కి బడినవి. వారిరువురు శత్రుకేశ్వర (Seleukos) చంద్రగుప్తులని అయ్యరు గారిడోహ. ఆనాటి ప్రాకృష్టిమ సభ్యతాసమ్మేళనమునకు చిహ్నమిది. అట్లే సింహారాధుడైన ఆంగ్లేయుడును మాతంగవాహనుడైన భారతీయుడును నేడు గూడా ద్రాక్షగుళుచ్ఛపద్మహస్తులై ఈరెండుసభ్యతలకు సామరస్యము గూర్తు రని అయ్యరుగారు ఆశంసిస్తున్నారు. తొలినాటి ఆప్రాకృష్టిమ సభ్యతాసమ్మే ళనమునుగూర్చి ఈగ్రంథము ప్రవర్తించినది.

ఆకాలపుజాత్రనుగూర్చి వ్రాసిన గ్రీకుగ్రంథకర్తలందరును ఆలీసాం దరు భారతభూమి కెత్తినవివరములు వ్రాసియుంఁదిగాని భారతీయుల ఇతిహాసములం దెచ్చటను ఆలీసాందరుపేరే వివరబడదు. ఆలీసాందరుచరిత్ర మున చంద్రగుప్తాపొఖ్యానమును గూడ గ్రీకులింఁచుక స్ఫురించెడిగాని చాణక్యనిమాట నెత్తినవారుకారు. చంద్రగుప్తుడు ఆలీసాందరును అవమానింప నాశక్రవర్తి అతని బంధించి, తుదమట్టింపసెంచె ననియు, చంద్రగుప్తుడు

బంధనమునుండి తప్పించుకొని పారిపోయెననియు, త్రోవలో నొకచోనాతడు నిద్రించుచుండ అతనిమొగమున బొడమిచ చెవ్వుట నొకసింగము నాకెననియు, భద్రగజమొకటి నెదురై అతని దవవై నెక్కించుకొనె ననియు, బివ్వుట నాత డారులక్షలనేన సమకూర్చుకొని భారతభూమిని జయించె ననియు, ఇత్యాదివృత్తాంతమును ప్లుటార్కు, జస్టిను మున్నగుయవనులు వ్రాసిరి. చంద్రగుప్తుడు శల్యకేశ్వరున కేచూరేనుగుల నిచ్చె నని కూడా ప్లుటార్కు వ్రాసెను.

ఇక చాణక్యనివిషయము జాత మన్న గ్రీకుగ్రంథముల నాతనిప్రసక్తియే కన్పించదు. అట్లే కొటిల్వూవి అర్థశాస్త్రమున నెక్కడను చంద్రగుప్తు పాటలీపుత్రముల ప్రశంసగాని అలీసాదరు-శల్యకేశ్వరుల ప్రసక్తిగాని కాన్పింపదు. చంద్రగుప్తునాస్థానమున కేతెంచిన గ్రీకురాయబారి మెగోస్థనీసు కూడా చాణక్యనిగూర్చి వ్రాసినవాడు కాడు.

ఇట్లు పరస్పరవిరుద్ధములైన ఈపూర్వోతిహాసములను బౌద్ధజైనగాథలను, యావనచరిత్రగ్రంథములను అయ్యరుగారు శ్రద్ధమై పరిశీలించి, భర్తాధికృతులగుటచే సత్యనిర్ధారణము వారికి అలవాటేగనుక, అతినిపుణముగా నాయీవిషయములను గ్రంథావతారికయందు జన్పించిరి. అందు వారు తేల్చిన విషయము లివి.

1. కొటిల్వూరచితమని ప్రతీతిగల అర్థశాస్త్రము చాణక్యసంకలితమే. చాణక్యడు చంద్రగుప్తునకు, దత్తనయుడగు బిందుసారునకు కూడ మంత్రి. ఈతడు దాక్షిణాత్యుడు. కేరళపుత్ర మితని జన్మభూమి. నేటి కొచ్చిమండలమందున్న క్రాంగనూరుగాని ముసిరిగాని ఈతని పూర్వనివాసము.

2. చంద్రగుప్తుడు మహానందినంతటివాడు, మారు్యునకు బౌత్తుడును గానోపునని అయ్యరుగారి ఊహ. అర్థశాస్త్రమునందు జెప్పబడిన నరేంద్రుడు చంద్రగుప్తుడే.

బ్రహ్మాండపురాణమును అర్థశాస్త్రమును అశోకుని శాసనములను వైరెండువిషయములను నిర్ధారించుచున్నవి.

3. నూర్యడు దక్షిణదిగ్విజయము చేసినమాట యథార్థమే. కవిశ్రీ గ్రంథములు అజోకశిలాస్తంభములు సీవిషయంగా ప్రబలసాక్ష్యమిస్తున్నవి.

4. చంద్రగుప్తుడు ఆలీసాందరుచే బంధింపబడి తప్పించుకొనిపోవుటయు నిక్కమే. 'జస్తిను' ఈవిషయమును స్పష్టముగా బేర్కొనెను. చంద్రగుప్తుని బంధించినది నందులేకాని ఆలీసాందరు కాదు అని కొందరు పాశ్చాత్యుల అభిప్రాయం. అందుకు దగిన ఆధారములు భారతీయులగ్రంథములందు కన్పింపవుకావున 'జస్తిను' చ్రాసినవ్రాతను శంకింప బనిలేదు.

5. శ్రీకుచరిత్రకారులు పేర్కొన్న వృద్ధ 'పోరస్సే' ముద్రారాక్షసమందు జెప్పబడిన పర్వతకుడు. కొందఱు పర్వతకుడు నేపాళవతి అని. కొందఱు శల్యకేశ్వరుడే పర్వతకుడని. ఈయూహలు రెండును యథార్థములు కావు. ఆకాలమున కాశ్మీరమలయ కాలాత సింధు సౌరాష్ట్రపతులకు ఐశికరింపగల నేపాళవతి యెవ్వడును గానరాదు. కాశ్మీరమలయకాలాతాధిపులు పర్వతకరాజ్యము నభిలషించుట జూడ నాతనిరాజ్య మామూడురాష్ట్రములకు మధ్యభాగమున నుండవలెనని తోచుచున్నది. పర్వతకునకు ఉక్తరక్తియలు భారతధర్మానుసారము జరిగినవిగాన ఆతడు శల్యకేశ్వరుడును కాదు. కాశ్మీరపాంచాలమధ్యస్థములగు పర్వతభూములేలకొను అభిసార ఆర్యకేశులు వృద్ధపోరస్సునకు సామంతులుగాన ఆతనికి బర్హతేశ్వరుడని బిరుద ముండి యుండును. పర్వతకాస్థానమున బ్రతీహారిణులు, గాంచుకీయులు నుండుట జూడ ఆభారతరాజన్యాచారము పర్వతకుడు భారతీయుడనుటకు బోధకమగుచున్నది.

6. ఆలీసాందరు రాజ్యవిభాగము రెండవసారి జరిగినపుడు అంభికీ సింధువిపాకానదులమధ్య నుండు భూమి పంచిపెట్టబడినది. అనంతర మంభేరి గూర్చి నెచటను ప్రస్తావములేదు. కావున అంభిరాష్ట్రము మగధకు సంక్రమించియుండుననియు అంభేరి అనపత్వము మరణించియుండుననియు నూహించి ఆయ్యర్థుగారు అంభి ఆత్మహత్యకేసుకొన్నట్లు కల్పించిరి.

7. బాధ్యగ్రంథములు చంద్రగుప్తుడు మేహప్రణములతో బాధపడి బిందుసారుని రాజ్యాభిషిక్తునొనర్చి మరణించెనని చెప్పుచున్నవి. జైనగ్రంథములు చంద్రగుప్తుడు భద్రబాహుస్వామితోగూడ శ్రావణబెలగోలయందు సల్లేఖనమొనర్చి మరణించెనని వాకొనుచున్నవి. అయ్యురుగారు బాధ్యలవ్రాతను నమ్ముటకే ఆధారములధికముగానున్నవని నమ్మి సల్లేఖనమొనర్చిన చంద్రగుప్తమునీంద్రుడు రాజుకై శృపువ్యగుప్తుని కుమారుడు కానోపుషని తేల్చిరి.

చరిత్రల కేకవాక్యత కుదిరిన ప్రదేశములలో అయ్యురుగారు ఎట్టి మాట్టను చేయక ప్రమాణవైవిధ్య మున్నపట్టుల మాత్రము స్వతంత్రించిరి.

ఈవిధముగా నమిత శ్రమతోగి బహుగ్రంథపరిశీలనమొనర్చి, అయ్యురుగారు ప్రాతకాలపుజరిత్రను ద్రవ్వియెత్తి మనకనులయెడట ప్రదర్శించిరి. ఆనాటిసాంప్రదాయములను, ఆచారములను, ధర్మములను, రాజసంక్రమమును జెలుపు ననేకవిషయములు కథలోగుచ్చియెత్తి గ్రంథమునకు వన్నె కల్పించిరి.

ఆపరాధమగు నీయుద్ధగ్రంథమును అంధులకు సమర్పించుటకై చేసిన యత్నమున నే నెంతవఱకు కృతకృత్యుడనైతినిో అనువిషయము సహృదయులకే వదలచున్నాను. పాత్రైచిత్యముచెడకుండా సంభాషణములు వ్యాసహాళికాంధ్రముననేరచింప యత్నించితిని. వస్తువు పురాతనముగాన కథారచనము పట్ల గ్రంథికాంధ్రము నాశ్రయించి ప్రాతదనపువాసన గల్పించ జూచితిని. శ్రీకృష్ణామములను పతితృజనసౌకర్యముకొరకు సంస్కృతీకరించితిని. ఇట్లు చేయుట దోషముకాదని యెంచితిని. తక్కిన విషయములకు సహృదయులే ప్రమాణము అని విన్నవిస్తున్నాను.

ఇట్లు,

కాటూరి వేంకటేశ్వరరావు.

విషయ సూచిక

విషయము	పుట
1. జగజ్జీవపు	1
2. ఋష్యపత్యము	13
3. సమాగమము	19
4. చాణక్యప్రతిజ్ఞ	25
5. జీవసిద్ధితంత్రములు	35
6. పట్ట ఎగిరి పోయినది	40
7. మార్యోపాఖ్యానము	43
8. మగధదేశపుటొలిమేరలు	53
9. భరతఖండముపై విడుగుపాటు	58
10. ఇంద్రతనయుడు	67
11. పండితగోష్ఠి	76
12. విశస్తాతీరము	81
13. సంగాలసౌభూతులు	86
14. తిరోగమనము	91
15. అలకనందరచంద్రగుప్తులు	93
16. పేరోలగము	113
17. అగ్నిజ్వాలలు, విద్యభారలు	118
18. యక్షప్రశ్నలు	126
19. కిరీటధారికి కంఠపాశము	130
20. ఇంద్రపుత్ర నిర్దమనము	134
21. సార్వభౌముడు లేని సామంతులు	138

విషయము	పుట.
22. సందవిచారము	152
23. చంద్రగుప్తాభిషేకము	158
24. రాజద్రోహులు	168
25. రాక్షసమంత్రి	184
27. కాముడిమహోత్సవప్రతిషేధము	189
28. (అ) బహుముఖమంత్రము	198
28. (ఆ) ఫలసిద్ధి	211
29. నిగ్విజయము	216
30. "విజేత జితుడైనాడు"	226
31. పండితపరిషత్తు	233
32. సముద్రసాగ్రేష్ఠి	240
33. మేఘస్థానుడు	247
34. ఉన్నవీ, లేనివి	256
35. దుష్పితము	260
36. సుభితము	266
37. ధర్మాసనము	272
38. హితోపదేశము	280
39. సుభద్రాంగి ప్రణయము	290
40. విజయదశమి	295

శ్రీ రస్తు ముగ్గురు మూర్తులు

1

జ గ జ్జి గీ ఘ వు

శ్రీస్తుదైవతము మఱి మూడువందల ఇర్వది యేడేండ్లకు పుట్టు ననగా జరిగినవృత్తాంత మిది. నడివేసంగిదినము లవి. నేటి జబాలాబాదు కించుక వడ మరగా నుండే నికాయపురమున (Nikaia) పటకుటీరమున విడిసియున్న ఆలీసాందరు (Alexander) తనపూర్వద్య్విజయ యాత్రావిశేషములనుగూర్చిన వార్తలు తల్లియగు అలింపాకాకు (Olimpias) వ్రాయించి యంపుచుండెను.

నమవిభక్తాంగుడు, భృథకాయుడు, సుందరుడు నగు ఆలీసాందరు మోమున క్షాత్ర తేజము వెల్లివిరియుచుండెను. విలువంపులై తీర్చిన ట్లున్న కను బొమలు, వికాలమగుఘాలము, దీర్ఘమైననాసిక, రక్తరేఖారంజితములగు నేత్రములవెడలు ప్రసన్నగంభీరదృష్టులు నాతని మహానుభావమును బట్టియిచ్చుచుండెను. వెడదవక్షమున ద్రిండుగా నమర్చికట్టిన ఉరస్త్రాణమును, దానిపై నున్న తాంబూలములగప్పి మోకాళ్లపైకివ్రేలాడు నిలువుటంగీరి ఆతడు ధరించియుండెను. తెల్లనితురాయి జెరవిన శిరస్త్రాణమును, మణులు దాసిన కంఠస్త్రాణమును పనితన ముట్టిపడుచుండెను. నైకధణ్యప్రణయిని యగు నాతనిఖడ్గము ఆవితఘోద్యోవము. దానిని సిప్రియేకుడు (Cyprian King) అతనికి కానుకపెట్టెనట. ఆతడు నడుమున జుట్టిన చిత్రశిల్పాభిశోభితమగు ఇనుపకాసె రథీయులు

(Rhodians) పెట్టిన కాసుక, పలకయు, బల్లెమును, పాదత్రాణములును చెంత నున్న సీతమున గానవచ్చుచుండును. పెదవులయందు భోగార్హతయు, గడ్డము నందు సంకల్పస్థిరతయు, చూపులయందు విశ్వజిగీషయు నుద్యోగింప నిలువెల్ల ప్రాధవాభిమానము లుట్టిపడ నాతడు సమున్నతసీతమున నాసీనుడైయుండెను. ఉత్తరము ద్రాయించున్న యామునేశుని (Eumenes) దెస నెడనెడ సాదరములు సన్నేహములు నగు వీక్షణముల బఱపుచు చెప్పి వ్రాయించుచుండెను. దుర్గములగు హిందూకుశపర్వతముల దా నవలీలగా దాటుటయు రక్షణా (Roxana) దేవిని వివాహమగుటయు, భరతఖండముపై దాడి సలుప నుండుటయు, తక్షశిలాపతికి నితరులకు గప్పము వెట్టు డని వార్తలంపుటయు జెప్పి వ్రాయించి, ఇంచుక యాగి, తల్లి వ్రాయించి పంపిన లేఖపై నొకపరి చూడ్కి సారింపెను.

“ఇచటివా రెల్లరు నీవిజయవార్తలు విని ఆక్కజ మందుచున్నారు. కాని నాయనా! నిన్ను దేవతప్రభునిగా నెఱింగిన నాకేమి యక్కజము? భర్తృసమాగమమునను బూర్వమే నాగర్భమున దేవేంద్రునివజ్రము సొచ్చి నటు లుభవించిన నాకు నీదివ్యత్వము తెలియదా? ధ్యానేశ (Dionysius) హరకులేశ (Heracles) ఆఖిలేసులతో (Achilles) సగోత్రుడవైన నీవు సేబనకుని వజ్రాయుధము ననుకిరించుచు పూర్వఖండముపై బడి నిర్జించి, యావ ద్విశ్వమును బాదాక్రాంత మొనర్చుకొందువు. నీకుఁ ద్రీ ని న్నాశీర్వాదించుగాక. తండ్రి! విశ్వవిజయివై మరలి రమ్మ.”

అని యందున్న తుదిమాటలు చదువుకొని మరల వ్రాయనకాని కిట్లు చెప్పదొడగెను.

“అమ్మా! నీ దీవన లూరకపోవు. నే నీపూర్వదిగంతమువఱకు జయించి, మీహిందూమహాసముద్రముగుండా తిరిగి పారసీకసముద్రమును జొచ్చి, ఈదీపుగుండా మాసిడానుకు జగజ్జేతనై వచ్చి నీపాదములచెంత వ్రాలుదును.

గురు పాదులగు అరిస్టాటిలు (Aristotle) ఈ హిందూ ధర్మవర్తకములకు సముద్రపు కనుదూపుమేరలో నున్న దని చెప్పిరే కాని ఆమాట నిజముకాదు సుమా. సముద్ర మింకను ఎంతోదూరమైన నున్నదట. అయినను దిగంతమునకేగక నేను మరలి వత్తునట వట్టిది. నారాజ్యమునకు సముద్రమే పాలిమేర చేయుదును. పారసీకదేశము నవలీలగా జయించితిని; నా 'వసుపాలము'ను (Boukephalus) హరించిన 'ఉక్ష' (Oxus) తీరవాసులను భృకుటిమాత్రముచే పాదానతుల నొనర్చితిని; నానైన్యపదాఘాతముచే రేగిన కెంధూళి చేతనే సిథియనుల చలాయుతుల గావించితిని. ఇక హిందూభూమియూ నాజైత్రయాత్ర నరికట్టుదా! ప్రాకృత్పినుఖండముల నేకచ్ఛత్రముక్రిందికి చెచ్చి జాతిభేదములను, విగ్నేదములను పోకార్చి సర్వమానవకోటి నేక మునర్పనెంచు నీతనయని వజ్రసంకల్పమున కెదుర్కొడ్డువారు కాలము చెల్లినవారుగా నెఱుగుము. మందభాగ్యులగు మూర్ఖులు, నాసేనాసముద్రము నెదుర్కొని మడిసి, నన్ను నృశంసుని జేయుచుండిరే కాని, నేను స్వభావముచే స్తూరుడను గాను. అమ్మా! నీసుతుని దాక్షిణ్యము నెఱుగవా నీవు? శరణాగతరక్షణ మనిన నా హృదయ ముప్పొంగిపోవును. నాయమోఘోద్యమమున కీమూర్ఖులు విఘ్నకారులై నాకోడలు మండించి, నన్నిక్కొకపుడు రాక్షసకృత్యముల కెసకొల్పుదురు. పారసీకము దూతగా, విగుప్తము పురోహితుడుగా ప్రాకృత్పినుఖండములకు వివాహోత్సవము గూర్చుభాగ్యము నాకెన్నదో! భారతసముద్ర తీరమున నచటి తార్కికులతో తత్వవిచారము చేయుచు నిశ్చింతగా కాలము గడపు టెప్పుడో?" లేఖను ముగించుసరికి ప్రతీహరి ప్రవేశించి, "దేవా! తక్షశిశులేడు, (Taxila) తనయుడగు అంభితో, బంగారుపల్లకిపై నేతెంచి తను పర్యవము వేచియున్నా" డని విన్నవించెను.

అలీసాందరు:—మనవిజయదుందుభి హైందవరాజన్యుల నప్పుడే మేల్కొల్లుపుచున్నది. మంచిది. తక్షశిశు డెటుల నున్నాడు?

ప్రతీహరి:—లోకజ్ఞుడగు ఆపృథ్విరాజు దేశకాలముల విచారించి సామ మవలంబించినట్లు తోచుచున్నాడు. ఆతని కుమారుడు సూత్రము మనఃపూర్వకముగా దేవపాదమూలమున కేతెంచిన ట్లున్నాడు.

ఆలీ:—నీవు వారితో నెట్లు సంభాషింప గల్గితివి ?

ప్రతీ:—నానాభాషావిదుడగు శశిగుప్తునిముఖమున.

ఆలీ:—శశిగుప్తుడు బ్రాహ్మియాలా మనల జేరవచ్చినపుడు కేవలవీరు డను కొంటినేగాని ఇన్నివిధముల నుపకరించు ననుతో లేదు. ఈదేశమున మన కాతడు చాల అక్కఱకు రాగలడు. మంచిది. శశి గుప్తునితోగూడ వారిని బ్రవేశపెట్టుము.

తక్షశిలేశుడు డెబ్బదియేండ్ల వయసువాడు. రాజోచితములైన సరిగదుష్టలువల నాతడు ధరించెను. అంభీయు శశిగుప్తుడు నలువదియేండ్లయూడు వారు. వారిరువురు గ్రీకులయ్యుండుపులు దాల్చియుండిరి. అట్లు ప్రవేశించి నమస్కరించిన తక్షశిలాపతిని, ఆతనితనయుని తనయెట్టయెదుట పరపులపై నాసీనుల గాంచి ఆలీసాందరు వారితో శశిగుప్తుముఖమున మాటలాడుచు వృద్ధభూపతిని “ఇంతకు మీయభిప్రాయము చెప్పవై తిరి” అని ప్రశ్నించెను.

తక్షశిలేశుడును చిటునవ్వు మోమున దోప “నేను వేలుగా చెప్పవలసిన దేమున్నది? మీర్కా, మాఅన్నివస్త్రముల కాశించి వచ్చినవారు కారు; మాకా, మీభాగ్యభోగముల హరించే తలంపు మొదలే లేదు. ఇక మనకు పరస్పరకలహానికి కారణం కన్పించదు. కాదంటిరా, మాకు వెక్కుపడెన భాగ్యమున్న మీరూ అనుభవించవచ్చును. మీకు తలమున్నకైన భాగ్య మున్న మేఘూ పాలుపంచుకోవచ్చును.”

అనుటయు ఆలీసాందరు సాదరముగా లేచివచ్చి ఆపృథ్విరాజు కౌగిలించు కొని “ ఈప్రియోక్తులతో తస్పించుకొని పోనెంచిలివెమో కాని, ఏనాటికైన

“బౌద్ధార్యమున నిన్ను జయించి నాచేయియే మీదనిపించుకొంటాను” అనుచు, అతడు చెచ్చిన కాన్కలు వైకొని, ఆతండ్రికొడుకుల కెన్నియో పసదనము లూసంగి మిక్కిలిగా సత్కరించెను.

తక్షశిలాపతి ఎంతయు హర్షించి “మే మిక మీవాల్లము. మాసర్వ స్వము మీదిగానే యెంచి వినియోగించికొనుడు. బౌద్ధార్యముగో మిమ్ములను నేను మిగులనిచ్చినా, మాపండితులు మాత్రం శాస్త్రార్థంలో మీపండితులను మిగుల నివ్వరు. ననుస్తశాస్త్రాలను పుక్కిటబట్టిన అట్టి మహాపండితులతో తక్ష శిలానగరం మీరాకకొలుకు ఎదురమాస్తూవుంటుంది. ఇక విక్రమంలో ఎవరిది వైచేయవుతుండో తేల్చువలెనని పర్వతకుడు ఉద్విగ్ధుడగుతున్నాడు. అల్పనత్వం లైన అభిసార అర్చకేశ మలయపతులను జయించిన గర్వంతో కన్నుగావక పర్వతేశ్వరుడ వైతి నని విజ్ఞప్తిగుతున్నాడు” అనుచుండ, అలీసాదరు “మీ పండితులను ఓడించుమాట యేమోగాని, పర్వతకుని ఉబలాటం మాత్రం తప్ప కుండా తీరుస్తాము. ఇంతకు, అతని సైన్యసంపద ఏపాటిది?” అని ప్రశ్నించెను.

తక్ష.—ముప్పదివేల కాల్బంటులు, అయిదువేల ఆశ్వికదళం, అయిదువందల రథాలు, రెండువందల ఏనుగులూ-ఇదీ ఆతనిబలం. ఇక ఆతని స్నేహితుడు అభిసారునకు అయిదువేల కాల్బలం, వేయింటికి గుఱ్ఱపుదళం, ఏబైరథాలు ఏనుగు లాకయ్యేవైవున్నవి.

అలీసాదరు.—పారసీకసైన్యంలో కూడా యీదేశపువి పదిహేను ఏనుగు లున్నవి, చూచాము. ఏమిటి, యుద్ధంలో వీటి ప్రయోజనం?

తక్ష.—ప్రయోజనం అంతా యింతానా? అయితే పది పదిహేనూ వుండి ప్రయోజనం లేదు. వందలకొలదిగా ఉన్న గజదళం నడగొండలవలె సేనాముఖాన నిలుచున్నవీ అంటే వాటిని కదల్చటం, అపూర్వహంలూ ప్రవేశించడం శక్య మవుతుందా! వాటిని రెచ్చగొట్టి పరబలం మీదికి

తోలితే వాటిధాకకు రథతురగపదాతులు నలినలి కావలసిందే గాని వాటిని అడ్డగించడం శక్యం కాదు.

ఆలీ.—కావచ్చునుగాని మాకు మాత్రం వాటిలక్ష్యం వుండదు.

తక్ష.—మీకు లక్ష్యం వుండదు గాని మీపై నికులకో!

ఆలీ.—మఱి వీటికి ప్రతిక్రియ ఏమి టంటారు ?

తక్ష.—వాటిని తిప్పికొట్టడమే ప్రతిక్రియ. భేరీపటహాకాహశబ్దములతో వాటికి చీకాకు పుట్టించి, చీదరగొల్పితే వెనుకకు మరలి వాళ్ల సేనల సేచిందరవందరగా తొక్కుకుంటూ పోయి చెదరగొట్టుతవి.

ఆలీ.—నెబాను, మీరిక చయనముకండు. ఇదుగో, మాపేనాపతులు హేఫిస్టాన (Hephaestion) పృథుకేశులతో (Perdikkas) కొంతసైన్యం మీ వెంట గొనిపొండి. ఉదభాండపురందగ్గర సింధునదిమీద పడవలతో సేతువు నిర్మించి, మాసైన్యము నీవలి యొడ్డున నిలిపి, మీరు నదిని దాటి తక్షశిలా నగర రక్షణకు ఏర్పాటులు చేసికొని ఆవలియొడ్డున మారాక వేచి యుండండి. మే మింతలో కాబూలునదికి ఉత్తరమునగల శత్రువులను పరిమార్చి ఉదభాండపురానికి వచ్చి చేరుతాము. పిమ్మట సింధునదిని దాటి పర్వతక ఆభిసారుల చేప యెటువంటిదో చూచెదము. మామిత్రులతో కయ్య మన్నచో మాకు సంకోచముగాని వేయిమంది పర్వతకులనైనా ఎదుర్కొవడానికి సిద్ధమే” అనుచు అంభివంక చూచి “మీయభిప్రాయం చెప్పరైతిరి” అనెను.

ఇంతసేపును సభక్తికంగా ఆలీసాందరువంక రెప్పవాల్చుకుండా చూచుచున్న అంభి, “చిత్తము. తమరు జగజ్జేతలు. ఈదేశంలో తమరిని ఎదుర్కొని పోరాడే మొనగాడు లేడు. ఇక యేనుగులా! అవి యెంతలావుగా వున్నా మావటివానికి లోకువ. తమకు వాటిభయం అక్కఱలేదు” అనెను. ఆలీసాంద

జ గ జ్జ గీ ఘ వు

రామాటలకు చిరునవ్వు నవ్వుతూ అంభివంక ఇంచుక దృష్టినిలిపి “ఈనాటివాడు చాలా వృద్ధిలోకి వస్తాడు” అని పల్కెను. ఆపలుకులకు తక్షణిలేకుని మొగము సంతోషముచే నింతయ్యెను. పిమ్మట ఆలీసాందరు నబహుమానంగా వీడ్కోలుప వారిరువురును శశిగుప్తుడు తోడ రా దమగుడారముల కేగిరి.

త్రోవలో తక్షణిలాపతి ఆలీసాందరు మహానుభావమును గాంభీర్యమును ఆతడు జూపినన్నేహగౌరవములను తలచికొని లోలోన మెచ్చుకొనుచు, శశిగుప్తునితో “సందేహం లేదు. ఈతడు నిజంగా దేవవతిపుత్రుడే. ఆకౌర్యములు ఇతరుల కేలా వస్తవి? ఆయన చరిత్ర నీకు తెలియకపోదు. మాకు కొంచెము వినిపించుదూ ఆ అద్భుతచరిత్ర” అని యడిగెను.

శశిగుప్తుడు.—ఆచరిత్ర ఒక పురాణ మవుతుంది. దాని కేమిగాని తులమావి (Ptolemy) వంటి చరిత్రజ్ఞులవలన నేను విన్నంతలో యథార్థము మనవిచేస్తాను. ఈయనతండ్రి ఫిలిప్పు రాజ్యమాత్రుడేకాని తల్లియైన అలింపాళ మాత్రం దొడ్డయిల్లాలు. ఆమె చిన్నతనంలోనే నేపేంద్రుని ఉపాసించింది. వివాహమైనరాత్రి ఆదేవికి వక్రాయుధం వచ్చి తనగర్భం లో దూరి సహస్రజిహ్వలతో మండి చల్లారినట్లు కల వచ్చింది. ఆరాత్రే ఫిలిప్పుకుగూడా తనదేవిగర్భమునకు సింహలాంఛితమైన ముద్ర వేసినట్లు కలవచ్చింది. అంతట నాతడు మేలుకొని చూచేసరికి అందుకు తథ్యంగా తనదేవి శయ్యపై నొకమహాసర్పము కనిపించిందిట. పిమ్మట స్వప్నకాస్త్రజ్ఞులను విచారించగా వారు దేవవతిప్రసాదంవల్ల అలింపాళకు సింహసత్పుడైన కుమారుడు కలుగు నని చెప్పి రట. పిమ్మట ఈమహావీరుడు ఆదేవి గర్భాన జన్మించాడు.

తక్ష.—ఆ అలాచెప్పండిమణి! వరప్రసాదుడు కాబట్టేఈఅద్భుత పరాక్రమం!

శశి.—ఆభిజాత్యాభిమానం ఆప్రభువుకు పుట్టుకలోనే అలవడింది. చిన్నతనంలో అందరూ దవుడు పందెములు వేస్తూవుంటే ‘సువ్వుకూడా వారితో

దవుడు తీస్తావా?' అని ఎవరో అడిగారట. ఆలీసాందరు ఏమన్నాడో విన్నారా? 'నాతో పంచెం చరచేవారంతా నావలె రాజపుత్రులై తే దవుడు తీస్తా' నన్నాడట.

తక్ష.—ఔను. పువ్వు పుట్టగానే పరిమళిస్తుంది.

శశి.—ఆలీసాందరు తండ్రి మొదటనుండి స్త్రీ లోలుడు. ఒకనాడురాత్రి వేశ్య నొకదానిని కుమారునిశయ్యామందిరానికి పంపినా డట. ఆలీసాందరు శయ్యాగృహంలాఉన్న ఆవేశ్యను చూచి గడపలోనివాడు అచట నుంచే సీత్కరించుకొంటూ వెనుకకు దిరిగి స్నేహితు డగు టూల్చీగదిలోకి వెళ్లి అచట నిద్రించెనట. స్త్రీవిషయమున ఆలీసాందరునిగృహం అటువంటిది.

తక్ష.—అబ్రహ్మచర్యప్రభావమే ఇంతవాణ్ణి చేసింది. హిందూ కుశపర్వతములు అవలీలగా దాటినాడంటే మరి సామాన్యుడా?

శశి.—కుమారుడు తండ్రివలె భోగలాలసుడై చెడిపోకుండా తల్లి సింహ దాసుడనే (Leonidas) గురువు శిక్షలో పెట్టింది. గ్రీసుదేశ మంతటిలో మహాపండితుడైన అరిస్టాటిలును కుమారునకు గురువుగా తండ్రి ఏర్పరచి నాడు. ఆ ఉభయలలితలో పెరిగి ఇంతవాడైనాడు. ఆలీసాందరే అన్నా డట ఒకసారి 'నాతండ్రి నాకు జన్మ మిచ్చాడు. అరిస్టాటిలువారు నన్ను సార్థకజన్మణ్ణి చేశారు' అని.

తక్ష.—నిజం, ఎంతర్థమైనా సానబెట్టక ప్రకాశించదు.

శశి.—వర్తకు డొకడు జాత్యత్వాన్ని తెచ్చి ఫిలిష్టుకు మూడు సువర్ణాలకు అమ్మజూపాడట. ఆగుడ్డాన్ని పంచేరాతు దొరకక ఫిలిష్టు తన కక్కర లేదన్నాడట. ఆలీసాంద రావృత్తాంతం విని తా నాగుడ్డమును పశవర్తినిగా జేసుకొని ఎక్కిస్వారిచేశాడు. అదే ఆయనకు పూర్వద్విజయవాహనమై, తోడునీడై ప్రాణపదమైన వసుపాలము. దానిని ఉత్తరీరవాసులు దొంగి

జ గ జ్జ గీ షు వు

లించుకు పోయినా రొకసారి. ఆలీసాంద రప్పుడు 'నాగుట్టమును తెచ్చి
యిస్తారా? మీదేశాన్ని సర్వనాశం చెయ్యనా?' అని అడిగాడట. అంతట
వాళ్లు గడగడలాడుతూ ఆగుట్టాన్ని తెచ్చి అర్పించారు.

అంభీ.—ఆరొతుకు తగినగుట్ట మది. కాని ముసలి దైవాతున్నది.

శశి.—కాక, ఎల్లకాలం ఒకరితిగా వుంటుందా! అది చూచినన్నిదేశాలు,
చేసినన్ని యుద్ధాలు మనం చూడలేదు, చేయలేదు.

తప.—సరేకాని, ఈజైత్రయాత్ర ఎందుకు ప్రారంభించినట్లు ఈయన?
మాచక్రవర్తులవలె రాజసూయం చేయాలని సంకల్పమా?

శశి.—మీరాజసూయంవేటు. అదినామమాత్రవిజయం. ఈయన దట్టాకాదు.
తాను జయించిన దేశాలన్నిటిలో తన ప్రతినిధులను వుంచి, వారిద్వారా,
ఈయఖండ భూఖండం ఏకచ్ఛత్రం క్రిందికి తేవలెననే ఆయన సంకల్పం.
చిన్ననాడు పాఠశాలకాలంబాదు ఒకబంటి, ఒకకట్టా ఆయనకు కానుక
పెట్టారట. వాటిని తీసుకొని ఆలీసాందరు అన్నాడట:—“ఈబంటిని కట్టి
అడించినట్లు భూగోళమంతటినీ నాయుచ్చవచ్చినట్లు అడిస్తా” నని.
ఆయనది వజ్రసంకల్పం. ఆయనపుద్యమం అవిశేషం. పాఠశాలవిజయానికి
బయలుదేరుతూవుంటే, సామంతగణమూ, రాజపురుషులూ పెదవి విడిచి
“మేము రాలేము” అన్నారట. మీఁర్నం; నే నార్జించే భాగ్యంలా
పాలు పంచుకునే అదృష్టం మీకు లేదు. అయినా మీకు అన్యాయం
చేయను. ఇదుగో” అని వారి కందరికీ తనరాజ్యం పంచిపెట్టాడట. “ఇది
యేమిరా, నాయనా! ఇంత యవినేక” మని తల్లి మందలించి “నీకేమి
మిగుల్చుకొన్నా” వని అడిగిందట. ఆమాటలకు నవ్వి “నా అదృష్టం లేదా
నాకు?” అని సమాధానం చెప్పాడట. చెప్పినట్లుగానే లక్షలాదిరువర్ణాలు
సంపాదించాడు. ఆ ద్రావ్యతంక (Adriatic) సముద్రంనుంచి సింధునది
వరకుగల భూఖండాన్ని పాదాక్రాంతం చేసుకున్నాడు. ఇంకొక చిత్రం

మీరు విన్నారో లేదో! పారసీక ప్రభువు ధీరేశుడు (Darius) సంఘం రాయబారం పంపాడట. 'యూఫ్రేజిసునదికి జడమటనున్న భూభాగమంతా అరణమిచ్చి నాకూతురునిస్తాను' అని. నదివుడైన ప్రమాణ్యుడు, (Parmenio) 'నేనే ఆలీసాందరునై లే ఈసంధికి ఒప్పుకొంటాను' అన్నాడట. అప్పుడు ఆలీసాందరు 'నేనూ ప్రామాణ్యుడనైలే ఒప్పుకొనేవాడనే' అని బదులుచెప్పి, ఆరాయబారికి ఏమి చెప్పాడో విన్నారా? "నేను ఆసియాఖండ సార్వభౌముణ్ణి అని ఎటిగి మెలగమను నీ ప్రభువును. తనతో సంధిచేసుకోవడానికి తనతో పాటువాడ ననుకొన్నాడేమో! తన కూతురే నాకు కావలసినవస్తే తను ఇచ్చేదాకా ఆగ నని చెప్పాడు. తన కేమి కావాలో అడగమను ఇస్తాను. అంతేకాని తనదాక్షిణ్యంతో నాకు పనిలే దని చెప్పాడు" అని కబురు పంపాడట.

తక్ష.—మఱి నన్ను తనతో సమానంగా చూచుకొని ఆదరించాడే.

శశి.—నిజమే. ఆయన శత్రుభీషణుడు, ఆశ్రితసులభుడూను. ఆశ్రితులలో తనజాతిఅసీ ఇతరులసీ భేదం పాటించడు. నెత్తినిపెట్టుకొని గౌరవిస్తాడు. ఇక ఆగ్రహం వచ్చిందో, ప్రశయాన్ని అయిపోతాడు. ధీబిన్ పురముపై కొంపవచ్చి నేలమట్టంచేసి అడవాళ్లను పసిపిల్లలతో సమేతంగా బానిసలక్రింద అమ్మివేసినాడు. బాథిస్సనే (Batis) నేనావతి పారసీకులపక్షం చేరాడని, వాడిపాదాలకు రంధ్రం చేసి కంచుకడియాలారంధ్రంగాగొడ్డాన్ని, ప్రాణంపోయేదాకా నేలపై పడలాగించాడు. వెనుక ఎవడో పారసీక ప్రభువు ఏదెప్పువట్టణాన్ని నష్టపరిచాడని, దానికిబదులుగా పరశుపాలపుర (Persepolis) ప్రాసాదాన్ని కాల్చి బూడిదచేశాడు. తన కెదురాడిన నేరానికి బాల్యసఖుడైన కళాధీశుణ్ణి (Kleitros) వధించాడు. కాలస్థానేశుడనే (Kallisthenes) చరిత్రకారుడు 'ఆలీసాందరుకునేను ఇస్తే వచ్చినకీర్తనగాని లేకపోలే ఎక్కడిది?' అని తనకు నమ్మడుగాక ధిక్క-

రించినందుకు నేటివఱకు చెరలో ఉంచాడు. గర్దమ(Gordium) పురమందు పూర్వం మయదాసు (Midas) ఎక్కినరథానికి పూన్చికట్టిన రజ్జుగ్రంథి వుంది. ఆగర్దమగ్రంథిని విప్పినబుద్ధికాలి ఆరియాకు చక్రవర్తి అవుతాడని చెప్పుకొనేవారు. ఆలీసాందరా ముడినిచూచాడు. అది విప్పుడానికి సాధ్యంగా కనిపించలేదు. ఇదికాదు పని యని కత్తితో ఆముడిని ఒక్కవేటున ఖండించి పూరకొన్నాడు.

తక్ష.—అన్నన్నా ! ఎందు కంత తొందరపడ్డాడు! కొంచెం ఓపికపట్టి ఒప్పితే ప్రాకృష్టిమఖండాలకు సామరస్యం కుదర్చవలసినవాడు కత్తితో ఖండించి తీరినవైషమ్యం కల్పించాడు రెండుఖండాలకు. మల్లా ఏనాటికైనా, విడిపోయిన ఆముడిని తిరిగి బంధించి, రెండుఖండాలను ప్రేమసూత్రబద్ధం చేసే పుణ్యపురుషుడు ప్రట్టేవఱకు ఈవిరోధాలు తీరవు కాబోలు.

శశి.—నిజమే. గడచినదానికి వగచి ఏమి చేస్తాము గనుక? ఇంతకు ఆజగజ్జేత ధాకకు ఎదురోడ్డే హిందూ ప్రభువులకు ముప్పు తప్పదు.

తక్ష.—పర్వతకుడువంటి మూర్ఖులు తప్ప ఇతరు లాసాహసానికి జొరబడరు. మామట్టికుండలా ఆలోహభాండంతో డీకొనేది? ఇంతకు, మాతక్షశిల పారసీక ప్రభువులకు ఒకప్పుడు సామంతరాజ్యంగా వుండేది. పారసీకనేతయైన ఆలీసాందరుకు మల్లా తలవంచడం మాకు తప్పకాదు. పర్వతకుని వంటి తుచ్చులకు దోసిలొగ్గటంకంటే ఇటువంటి ఉదారుడు సరసుడు అయినవానితో సఖ్యంచేసుకోవడమే మాకు నీతిగా కనిపిస్తుంది.

తక్షశిలేశుని అంభిని సాగనంపి శశిగుప్తుడు తిరిగి స్వామిచెంతకు వచ్చి ఆవృద్ధభూపుని హృదయమున ఆలీసాందరువైగల అనురక్తిని వేదిధముల కొని యాడి చెప్పెను. ఆలీసాందరును తక్షశిలేశుని ఉచితజ్ఞతకు మెచ్చుకొనెను. చెంతనున్నవారు 'ప్రభువుల వీరిపట్ల ఆతిమాత్రమైన బౌదార్థ్యం చూపుతున్నారు. ఈవహదార్థ్యం చివరకు మనకు నష్టదయక వచ్చుతుంది' అని

ప్రసంగం ఆరంభించిరి. అంతట చక్రవర్తి “లాభనష్టాలు గణించడానికి నేను వర్తకుడను కాను. అవిధేయులకు ప్రతాపాన్ని, విధేయులకు అనురాగాన్ని, సమంగా పంచుతాను. ఇంతకు తక్షశిలాపతిరాక నునకు శుభసూచకం. హిందూ రాజుల ప్రతిఘటన అంతగా ఉండ దనుకొంటాను.”

శశి.—దేవరవారు ఆలా భావించడానికి పట్లగాదు. ఇచట మాక్షత్రియవీరులు ఒక్కనాటికి తలపంచరు. పర్వతకునిపైగల అసూయాద్వేషములచే తక్షశిలాపతి తమతో చెలిమిచేయడం షేమంగా ఎంచవచ్చును. అంతేగాని తక్కినరాజులు ప్రతిఘటించి తీరుతారు. శ్మత్రియధర్మం పరతంత్ర సంగీకరించదు. తక్షశిలాపతి వర్తనాన్ని నిరసించి అచటిపండితు డొక డప్పుడే తనరాజసీలిగ్రంథంతోకూడా ఇతరరాజుల ఆశ్రయంతోరి వెళ్లి పోయినాడట. రాజులు ఊరకొందా మరుకొన్నా ఈబ్రాహ్మణపండితులు ఊరకొనివ్వరు.

అలీ.—ఈబ్రాహ్మణుల కెందు కంత చలపాదితనం ! వీరిమాటచొప్పున నడచు కొనేటంత అన్వతం తులా హిందూరాజులు ?

శశి.—రాజులకంటె, బ్రాహ్మణులకంటె కూడా బలీయమైనది ధర్మం. బ్రాహ్మణులు ధర్మానుశాసనంచేసి, నిర్వచనంచేస్తే అధర్మానికి రాజులు ప్రవర్తకులవుతారు. రాగద్వేషాలుగాని, స్వార్థచింతగాని లేని నిర్దిష్టలు కావడం చేత బ్రాహ్మణులమాటకే చెల్లుబడి. వీతరాగులు గతక్రోధులు అయిన అపండితులు స్వయంవీరులైకూడా కత్తిపట్టక సాధుదీవనం చేస్తారు. రాజుల నిగ్రహానుగ్రహాలను లెక్కచేయక దైవస్వరూపమైన ధర్మాన్ని వారు నిరూపిస్తూవుంటారు. రాజదండము ఆతపోధనుల కనుసన్నల పర్తిస్తుంది.

అలీ.—ఈతపోధనులు రాచకార్యాలలో పేలుపెట్టి నాకడ్డం వస్తే తగినఫలం ఆనుభవిస్తారు. ఇంతకు, మన 120000 కాల్బం, 15000 ఆర్మికదళం మహాసముద్రంవలె పొంగి హిందూభూమిని ముంచుకుపస్తూవుంటే ఈబ్రాహ్మ

జలమంత్రాలుగాని, ఈశ్వరియుల ఆయుధాలుగాని అడ్డుకొంటవా?" అనుచు మోపిస్తాన పృథుకేశులవంకకు దిరిగి, 'మీరు మీసైన్యములతో మీవంతునకు వచ్చినవని చక్కలెట్టి సింధుతీరాన సింధంగావుండండి, కర్తరేశ (Krateros) సేనాపతితో మేము అచట మిమ్మును శలసికొంటాము.. మాపూనికకు ఎవ రడ్డం వస్తారో చూచెదము.

కర్తరేశుడు.—ప్రభువుల ఉద్యమం అమోఘంగా కొనసాగుతుంది.

అలీ.—విశ్వాన్ని ఒకచ్ఛత్రంక్రిందికి తెచ్చేసంకల్పం కూడానా?

కర్తరేశుడు —అహా! ప్రభువులు కారణజన్తులు.

ఇటులు సజ్ఞాపించుచు ఆరాత్రి గడపిరి. పిమ్మట మూడునాళ్లకు సైన్యములు రెండును బయలుదేరిన.

2

ఋష్యపత్యము

కాశీక్షేత్రములో ఆనాడు వర్షం కురుస్తూవుంది. వీధులవెంట వర్ష పుసీరు. కాలువలుగట్టి పాటుతున్నది. అబోతులుమాత్ర మావర్ష ధారలు లెక్కనేయక తలలువంచి గంగడోళ్లుబిగబట్టి చతుష్పథములలో నెవరుజేస్తూ నిల్చియున్నవి. దంశ్డకమండలుధారులైన సన్యాసులు గూడా అబోతులను ఒత్తిగించు కొని వీధులలో సంచరిస్తున్నారు. ఇంద్రానుచరములైన వర్ష ధారలు, శివాను చరములైన అబోతులు. బ్రహ్మవాచనైక సన్యాసులు తప్ప ఇతరప్రాణు లెవ్వరు వీధులలో కనిపించుటలేదు.

హనూమద్ధట్టము దొకయింటిలో చాణక్యునితల్లి దేవకి నివసిస్తూ ఉన్నది. ఆమెకు నలభై అయిదేండ్ల వయస్సు. చామనచాయ, దృఢగాత్ర..

మీనాక్షి అనే స్నేహితురాలు, మీనాక్షి మనుమరాలు గౌతమి అనే పండ్రెం డేళ్ల బాలిక గౌతమితో మాట్లాడుతున్నారు. ఆనాడు కాశీరాజసభలో చాణక్యడు పండితులతో వాదించేస్తున్నాడు. జంబూద్వీపం నాల్గు దిశలనుండి దిగ్గజాలవంటి పండితు లాసభకువచ్చారు. ఆవాదంలో తనకొడుకు జంబూధన్యో లేదో అని దేవకి ఆరాటపడుతూ మీనాక్షితో ఆతని పాండిత్య ప్రభావాన్ని గూర్చి చెప్పుతున్నది.

దేవకి.—తక్షశిలలో దిగ్గజాలవంటి పండితమల్లులను జయించి మల్లనాగుడనే బిరుదుపొందాడు బిడ్డ. నేడు విశ్వేశ్వరానుగ్రహం ఏలావుంటుందో?

మీనాక్షి.—అటువంటివాడి కీవాదములు కొట్టినపిండేగాని, మీ అబ్బాయికి ఎన్ని పేర్లయ్యాయి, వదినా? విష్ణుగుప్తుడు పెట్టిన పేరనుకో. మరి ఇంకాకాటిల్లూ ఉన్నాయి, వాత్సర్యయనుడనీ, ద్రామికుడనీ, చాణక్యడనీ, అంటారు గదా, ఏమిటి పేర్లన్నీ?

దేవకి.—విరోధులు కాటిల్లూ ఉంటారుగాని మేము కాటిలగోత్రులం కావ దుచేత కాటిల్లూ ఉన్న పేరువచ్చింది. మాపుట్టినంతివారిదేమో శ్రీవత్స గోత్రం. మానాన్నగారికి పురుషసంతతి లేకపోవడం చేత ఉభయకులా ధారుడైన ద్వ్యాముష్యాయగారు గనుక మా అబ్బాయినిగూడా ఆగోత్రం పేర వాత్సర్యయను డంటారు. మీవలెనే మేమూ ద్రామికులం కావ డాన్నిబట్టి ద్రామికు డంటారు. తండ్రిగారినిబట్టి చాణక్యడని పేరు వచ్చింది.

మీనాక్షి.—నవ్వుతూ మనుమరాలివంకకు జూచి “విన్నావటే నీసందేహం తీర్చానుగదా” అని దేవకితో, “కాబోయే భర్తగారికిన్ని పేర్లలావచ్చిన వని నన్ను రోజూ అడుగుతుంది వదినా మీకోడలు.”

అమాటలకు సిగ్గుపడి గౌతమి యింటిలోనికి బరుగిడిపోయెను.

మీనా.—మీ ఆద్యాయుకి యిష్టమని ఇవ్వాలి తానే స్వయంగా అట్లుచేసింది.
కోడలిపాకం కొంచెం రుచిచూడండి. అని మరుమరాళిచేత అరటియాకు
లతో అట్లుతెప్పించి దేవకి కొకటియిచ్చి, రానొకటి తీసికొనెను.

దేవకి.—మీ తాతగారి కేమైనా మిగిల్చావా, అన్నీ మాకే పెట్టుతున్నావా.

మీనాక్షి.—తాతగారికీ మిగిల్చింది, భర్తగారికీ మిగిల్చింది.

అనగానే గౌతమి మల్ల లోపలికి పాటిపోయింది.

మీనాక్షి.—నీమో, తల్లిచావుపిల్ల. మీ చేతుల్లో పెట్టితే ఇంతసుఖపడుతుందని
మావారు ఎంతో ఉబలాటపడుతున్నారు. దీనివివాహం తరవాయితిరితే
శుక్ల తీర్థానికిపోయి అక్కడ కృష్ణ, రామా అంటూ నిష్పంతగా కాలంగడ
తాలని వారి ఉద్దేశం. మీ అన్నగారికి బొత్తిగా ఇహవైముఖ్యం కలిగింది.

దేవకి.—అవును. మొదటినుంచీ శ్యామశాస్త్రి అన్నగారిని నివృత్తి మార్గమే.
మాచిన్నతనంలో వింతవింతగా చెప్పుకొనేవారు, ఆయనపాండిత్యాన్ని,
హాస్యప్రియత్వాన్ని, మావారు చెబుతూవుండేవారు. ఒకలోభివాడు తండ్రి
శ్రద్ధానాడు సత్కేవలంపటి కపిలగోవు ఉండగా దాన్ని విడిచి, బక్క
చిక్కిన ఒక అవును దానంచేయబోయినాడట. శ్యామశాస్త్రిగారు తీరా
సమయానికి ఆకపిలనే దానంచేయించి పూరకొన్నారు.

మానా.—అయ్యో, వదినా! ఆయన కొంటెతనా లింకా మీ రే మెటుగు
దురు? గయలో ఒకడు అమలకం వదలివెడతా నన్నాడట. సరే, కాని
మీ మంత్రంచేప్పేటప్పుడు అమలకానికి బదులు ఆమ్రం అనిచెప్పి వాడి
చేత నీళ్లు వదలించారట. తీరా, నీళ్లువదలినతరవాత తెలుసుకొని ఆబ్రాహ్మడు
చిన్నబుచ్చుకొన్నాడట. అప్పటికి ఇప్పటికీ మామిడిపండును చూచినప్పు
డట్లా మీ అన్నగారిని లిట్టిపోస్తాడట. ఇంకొకటి మీరు విన్నారో, లేదో?
ఒకడు అగ్నిలో హోమంచేయడానికి చవకపారు కంపునెయ్యి తెచ్చాడట.

చప్పున మీ అన్నగారు 'నాయనా! చేపతలకు ఈసెయ్యి తాగి లే దోకులు పుట్టుతవి' అనిచెప్పి, అప్పటికప్పుడు మంచిసేయి తెప్పించారట.

దేవకి.—అన్నగారై నా ఇంకా వచ్చారుకారు. వానకూడా వెలిసింది. సభ యింకా జరుగుతూనేవుంది కాబోలు.

మీనాక్షి.—పదినా! ఎందు కంత ఆందోళన పడతారు. ఈపాటికి వస్తూనే వుంటారు. చూడండి! తక్షణిలలోకూడా యిట్లా వాదప్రతివాదాలు జరుగుతూవుండేవా ?

దేవకి.—జరిగేవికాని వేదకాస్త్రములమీద ఇంత ఆస్థలే దక్కడ. కాశీ అనగా, మగధ అనగా ఆర్యావర్తానికి నడిబొడ్డులవంటివి. తక్షణిల జంబూద్వీపానికి ఒకకొన నున్నది కావడంచేత అక్కడ ఎంతసేపూ వైద్యకాస్త్రమంటే, శస్త్రచికిత్సంటే ప్రీతి ఎక్కువ. యవనులు, అశ్వకులు, పారసీకులు, బాక్టీకులు మొదలైన వేదబాహ్యులు చేరుతూవుంటా రక్కడ. తక్షణిలాపతి, మాఅబ్బాయి ఎంతచెప్పినా వినక ఈమధ్య యవన ప్రభువుతో సంధిచేసుకో బోయినాడు, మావాడికి ఒడలుమండి, 'చీ! వైదికధర్మాని కిక్కడ ఆశ్రయంలేదు. ఇక నిక్కడ ఊణంకూడా వుండ' నని చెప్పి తానుచేసిన అర్థకాస్త్రం తీసుకొని చక్కావచ్చాడు. మగధరాజుకు దానిని సమర్పించాలని సంకల్పం.

మీనాక్షి.—మగధలో మాత్రం పూర్వధర్మాలు తిన్నగా ఉన్నవా పదినా ? ఇప్పటిరాజు మఱి భిక్షుడైపోయినా డంటారు. ఎనమండుగురుతమ్ములూ, తానూ ధనం కూడబెట్టడమూ, ముఖస్తుతులకు ఉచ్చిపోవడం తప్ప దానం ధర్మం లేదంటారు.

దేవకి.—అందుకే కాబోలు, మమ్ము నిక్కడ విడిచి, అబ్బాయి తాను ఒక్కడే పాటలీపుత్రం వెల్లివస్తా నంటున్నాడు. గూఢచారులవల్ల ఈకథంతా వినేవుంటాడు.

మీనాక్షి.—అయితే, వదినా! రాజుల కున్నట్లు మీఅబ్బాయికి గూఢచారు లెందుకమ్మా?

చేవకి.—చురే నమ్మా. చేశమంతటా మావాడిచారులు తిరుగుతూనే వుంటారు. నన్నుకూడా ప్రజలు అనుమానిస్తారు. ఎక్కడలేని రాచకార్యాలూ మా అబ్బాయికే కావాలి. తక్షణిలలోవున్నప్పుడు మాఅబ్బాయికి దూరబృష్టి దూరశ్రవణం వున్నవనీ, అణిమానిసిద్ధులు పొందాడనీ, గొప్పమంత్ర వేత్తనీ చెప్పకొని అంతా గడగడలాడి పోయేవారు. ప్రభువు కూడా ఎంతో భయభక్తులతో మెలిగేవాడు. నల్లబ్రహ్మణ్ణి నచ్చకూడ' దయకొని గుసగుసలు పోతూవుండేవాళ్లు అంతా ఉ. ఇందుకర్హా, సిద్ధార్థకుడూ, నిపుణుడూ అని మావాడిశిష్యులు. వాళ్లను చూస్తేనే భయపడేవాళ్లు ప్రజలు. అదుగో! సిద్ధార్థకుడు వస్తున్నాడు. ఏమి నాయనా! చల్లనివార్త వినిపించు తుండీ!

సిద్ధార్థకుడు ఇరువదియొక్కనిండ్ల పయనువాడు. చేవకిని సమీపించి, చమస్కరించి, “అమ్మా! గురువుగారు జయంపొంది ఏనుగంటారీమీద ఊరే గుతూ వస్తున్నారు. డెబ్బైవలుగురు, కొమ్ములు తిరిగిన పండితులు వాదించి పీడిపొయినారు. మహారాజులుం గారు గురుదేవులకు సరిగంచు పట్టుమక్కాలు వులు బహూకరించారు. అదుగో! ఊరేగింపు సమీపిస్తున్నది రుడి. దశాశ్వ మేధఘట్టానికి వెళ్లి చూతురుగాని” అని చెప్పి వారి మువ్వరకు మెట గొని పోయెను.

ఊరేగింపు దశాశ్వమేధఘట్టానికి చేరువవుటికి వీధులనిండా జంము క్రిక్కిరిసి ఉన్నది. పట్ట పేరుగువై అబ్బారీలో చామక్కడు పుష్పమాలా లంకృతుడై ఆసీనుడై వున్నాడు. మంగళవాద్యాలు మ్రోగుతున్నవి. స్వస్తి వాచకులు ఇరువంకల వేసగానం చేస్తూ వింజామరలువీస్తున్నారు. మంగధులు, “స్వస్తి శ్రీపండితప్రదీపక, సకలవిద్యాసముద్ర, తార్కికశిరోమణి, ఋష్య

వత్స, చణకసూనులైన విష్ణుగుప్త విష్వద్వతంసులకు స్వస్తి” అని బిరుదుగ ద్వలు చదువుతున్నారు. కుమారుని విజయోత్సవము నాతల్లి కన్నులార చూచుకొన్నది. ఊరేగింపు ముగిసినపిమ్మట చాణక్యుడు సశిష్యుడై, శ్యామశాస్త్రితో గూడా ఇంటికివచ్చి తల్లికి పాదాభిషేదనం చేసెను. కన్నుల నీరు పెట్టుకొంటూ తల్లి కుమారుని లేవనెత్తి అత్కున జేర్చుకొని “నాయనా! మీతండ్రిగారికి ఈవిజయోత్సవం చూచేభాగ్యం లేకపోయెగదా” అనిగద్గదకంఠంతో పలికింది. పిమ్మట నందరు భోజనాలకు కూర్చున్నారు. “అయ్యో! ఇంతమంది వస్తారనుకొలేదు బిడ్డచేసినఅట్లు చాలవు” అని దేవకీ మీనాక్షులు చేతులుపిసుకుకొంటూ వుండగా గౌతమి దొంతరలకు దొంతరలు తెచ్చి అందరకు అట్లు వడ్డించింది. “ఎక్కడివే, అమ్మా! ఇన్ని అట్లు, అని దేవకీ మీనాక్షులు వంటయింటిలోకి వెళ్లి గౌతమిని ఆశ్చర్యంతో ప్రశ్నించారు. గౌతమి, “అమ్మమ్మా! మొన్న పాదు చెప్పితువుండగా వినలేదా? ‘కష్టాలు మనంఒక్కళ్లమే అనుభవించాలి, సుఖం మాత్రం ఇష్టులతో, సఖులతో పంచుకోవాలి, అని ఈసుసఖమయాన ఆర్యపుత్రులు ఒంటరిగా రారని నేను ఊహించాను” అని బదులు పలికింది. ఆమాటలకు సంతోషం పట్టలేక దేవకీ ఆబాలికను కాగిలించుకొని, “తల్లీ! నాబిడ్డకు తగినఇల్లావి” అని చెక్కిలి దువ్వెను.

భోజనశాలలో శ్యామశాస్త్రిప్రసంగం తెచ్చి గౌతమిని చాణక్యనకిచ్చి వివాహంచేస్తానని పలికేటప్పటికి నలుగురూ తథాస్తంబే తథాస్తన్నారు రాజోయే పువ్యమీనక్షత్రంనాడే సుముహూర్తమని నిశ్చయంచేశారు. “ఇక చాణక్యులవారి ఇంట్లో ఇటువంటి అట్లు మాకు రోజూ దొరుకుతూ వుంటవి” అన్నారొకరు పంక్తిలో. చాణకుండు ముసిముసినవ్వులు నవ్వుతూ, “నాయింట్లో బియ్యపుగింజనేది పున్నన్నాళ్లూ అట్లకేమిమోష వుంటుంది” అని బదులు సూక్ష్మమ. సిద్ధార్థకుండు, “ఈజుబూద్వీపంలో బియ్యపుగింజనేది వుండవలెనే కాని మాగురుదేవుల ఇంట్లో తక్కువవుతుందా” అనెను.

3

స మా గ మ ము

ఆ సంవత్సరమండే జూలై నెలలో ఒకనాటి యుదయమున పాటలీ పుత్రనగరం బాలాతపాలా సువర్ణస్నానంచేసి, తిష్ఠకొన్న అరువదినాల్గు ద్వారములతో, అప్రమత్తములైన అయిదుసూర్ల డెబ్బదిబురుజులతో కలకల లాడుతూవుంది. నగరంలోనికి కావలసిన ఆహారములు, భోగ ద్రవ్యములు నలు దెసలనుండి ఎడ్లబండలమీద ఎడతెరికిలేకుండా వచ్చి పడుతున్నవి. ఆరవీ దేశమునుండి, పారశీకసమద్రమునుండి సుగంధ ద్రవ్యములు, గవయమృగచంత ములు, ముత్యములు, పగడములు భరుకచ్చముగుండా, సోపారోజ్జయునుల గుండా నగరంలోనికి వచ్చి చేరుతున్నవి. సింహాశద్వీపకేశములనుండి పచ్చలు, కెంపులు, కళింగ కోసల విదర్భ వజ్రకరూరులనుండి వేదోత్కృటగిరినుండి, వజ్రరాసులు వచ్చి చేరుతున్నవి. నూలుబట్టలు ముత్యాలు పాండ్యమునుండి, త్రివిష్టపకాశ్ఠీరములనుండి వారాణసినుండి పట్టుబట్టలు; సింధుదరదములనుండి సువర్ణగిరినుండి సువర్ణము రాజధానికి వస్తున్నవి. కామరూపమహిషమండల ములు గండపుచెక్క లంపుతున్నవి. వంగము కామరూపము పులితోట్ల మొసలి చర్మములు పంపుతున్నవి. వింధ్యహిమవన్నగములు చిఱుతపులితోట్ల, ఎలుగు బంటిచర్మములను, సౌరాష్ట్రము జలచరచర్మములను, కానుక లంపుచుండెను. వంగ పాండ్యనేపాళములు పచ్చడము లంపుతున్నవి. ఉప్పులు, పప్పుదినుసులు, వెన్న, నూనెలు, కట్టెలు, బొగ్గులు, లోహోపకరణములు, కూరగాయలు, అరటియాకులు, అమిలువియని ఏమిటి, ఆదేశ మీదేశమని ఏమిటి-ఏవస్తువు ఎక్కడ దొరుకుతుందో అక్కడనుంచి తెల్లవారుసరికి పాటలీపుత్రమహానగ రానికి వచ్చి చేరుతున్నవి. సమస్తదేశాలు పాటలీపుత్ర సేవయందే నిమగ్నమై ఉన్నవన్నా దోషం లేదు. అరువందల అడుగులవెడల్గున నల్లైఅయిదడు

గులగోతున పెద్దకండకం తొమ్మిదిమయిళ్ల పొడుగు రెండుమైళ్ల వెడల్పు గల ఆసుహానగరాన్ని ప్రదక్షిణిస్తున్నది. శోణానదినుండి జలప్రవాహం వచ్చి ఆకండకాన్ని నింపుతున్నది. కండకమీద నాలుగుపం తెనలు. ఆపం తెనలమీద సరకులబండ్లను పరిశీలించి కర్తావ్యాలు ఎఱ్ఱముద్రలు వేసి నగరప్రవేశానికి అనుమతి యిస్తున్నారు. వైదేశీకులను పరిశీలించిగాని ప్రవేశ మివ్వడంలేదు.

నగరానికి ఈశాన్యంగా కొంతదూరాన గంగానది ప్రవహిస్తున్నది. గంగనుండి కాలువ త్రవ్వి, ఆకాలువనుండి కండకమీదుగ తూములు కట్టి నగరంలానికి గంగాజలం నింపుతున్నారు. సుగాంగప్రాసాదము చెంతనున్న గంగాసాగరసరస్సు గంగాజలంతో నిండి తొణికిసలాడుతున్నది. ఆసరస్సు చుట్టూ ఇంద్రకుబేర ఆశ్వినేయశివుల దేవాలయము లున్నవి. నగరదేవతలగు కుమారీమదిరల ఆలయము లొకచెంత నున్నవి.

రాజప్రాసాదమునకు నలుదెసల పూలతోటలు. ఆతోటలలో క్రీడా సరస్సులు. నగరము, రాజగృహమూ కూడా పాటలపుష్పసారభంతో గుమగుమలాడిపోతున్నవి. పుష్పపురమనే సార్థకనామం, వహించిన ఆనగరంలా పుష్పనంపదనుగూర్చి చెప్పుడం పునరుక్తి. రాజగృహానికి నాలుగుద్వారాలు. అరుగు రాశ్వికులు, పండ్రెండుగురు కాల్వారు ప్రతిద్వారంచెంత ఎనిమిది జాములు కాపురంలా నుందురు.

రాజగృహము రెండవ దేవేంద్రభవనమే. దారునిర్మితమైన ఆమూడం తస్థులప్రాసాదము విశాలములైన ప్రాంగణములతో, చత్వరములతో ప్రతిక్షణము రాకపోకలొనర్చు దాసదాసీసహస్రములతో కనులపండువు చేస్తున్నది. చిత్రశిల్పాభిరామము లైనద్వారములు, స్తంభములు, తోరణములు, ఆసనములు చూపులనుపట్టి లాగుతూవున్నవి. దారువుతో, దంతముతో పనితన ముట్టిపడునట్లు నిర్మించిన పీఠములు, పచ్చలుతాపినశోభతో, సరిగంచుల పట్టు పఱపులతో, పాముకుటునమువంటి తెల్లని వలిపవస్త్రపు మేల్కట్లతో చింతా

మణిపీఠములపఱచె ధగధగలాడుచున్నవి. ఆరడుగుల వెడల్పుమూతులుగల సువర్ణ కుంభములు, తామ్ర కాంస్యపాత్రలు, గోడలకు తళతళపెఱుయునట్లు నిలిపిన స్ఫటికముకురములు, ఇత్తడిఆద్దములు ఆకొలుపుసాలలలో, అంతఃపురములలో, కుమారమందిరములలో ఎచట జూచిన కనులపండు వొనర్చుచుండెను రాజప్రాసాదమున కిండుకయెడముగా నున్నది ధర్మశాల. అనాడు పర్వదినమగుటచే ధర్మాధికారియగు చంద్రగుప్తుడు వేయిమంది బ్రాహ్మణులకు సమారాధన ప్రయత్నములు చేయుచుచుండెను. మగధేశ్వరుడు సోదరులతో పదిగడియలవేళ కచటికి వచ్చును. చంద్రగుప్తునియింట అనా దేవో దైమిత్తికమున్నది కావున ఆతడు ఏర్పాటులన్నియు పరిచూచువారిని నియమించి, ప్రాసాదమున కొకదెసనున్న తనగృహమున కేగుచుండెను. చంద్రగుప్తున కప్పటికి పందొమ్మిదేండ్లు. అంతపాడవును పొట్టియుగాని దృఢశరీరమును, శౌర్య ముట్టిపడుచున్నముఖమును ఆతని మహానుభావమును ఒట్టియిచ్చుచుండెను. సన్నని నిలుపుటంగీ తొడిగి, దానిపైన పట్టు అంగరఖాదాల్చి, సరిగంచుకాలువ వలెవాటు వైచుకొని అట్లు గృహభిముఖుడై ఏగులరి నాతనికి త్రోవలో నొక చిత్ర మెదురయ్యెను.

త్రోవకిరుదెసల దర్బాలు ఒత్తుగా పెరిగి ఇంచుక ఏకాంతముగానున్న చోట నల్లనిబ్రాహ్మణుడొకడు దర్భముకాల్చి తనచేతిలోని తామ్రజలపాత్రలో గలుపుచుండెను. అప్పుడే గంగలో స్నానముచేసి విభూతిరేఖలు దాల్చి బ్రాహ్మణసమారాధనమునకు వచ్చుచున్న ఆబ్రాహ్మణునిరూప మాతడు దాక్షిణాత్యుడనియు, నుడుటివైతిలకము సామవేదియనియు తెలుపుచున్నవి. ఆబ్రాహ్మణుడు తదేకధ్యానముతో చేయుచున్న ఆపని యేమియో చూడమని చంద్రగుప్తుడు సమీపముననే నిలిచియుండెను. అట్లు నీళ్లలో బూడిద గలిపి బ్రాహ్మణు డానీటిని గుటగుట త్రాగి, ఘనకార్యము చేసినవానివలె సంతృప్తుడై తేచెను.

చంద్రగుప్తుడు సమీపించి, నమస్కరించి, “స్వామీ! ఇందాకటినుంచి తమరేదో ప్రక్రియ చేస్తున్నారు. అదియేమి ఓషధియో, ఎందుకు సేవిస్తున్నారో అని నిలిచి చూస్తున్నాను” అని పలుకరించెను.

బ్రహ్మణుడు, “స్నామనచేసి వస్తున్న నాకీదర్భముల్ల కాలిలో గ్రుచ్చుకొని చాలాబాధ పెట్టినవి. వీటిపొగ రణచపలెనని కాల్చి బూడిదచేసి సీశ్యులొకలిపి త్రాగుతున్నాను. అంతేగాని ఇది ఔషధం కాదు. కాక, శత్రుమారణం వల్ల మనస్సుకు శాంతికలిగించింది కనుక ఔషధమని చెప్పినా చెప్పువచ్చును.” అనిబదులు పలికెను.

చంద్రగుప్తుడాబ్రహ్మణుని మొగమున వెలుగు బ్రహ్మలేజమును దృఢదీక్షయు, సంకల్పస్థిరతయు గాంచి అచ్చెరువంది, ఆయననుగూర్చి అరయువాడై, “పాపం, ముల్ల అచేతనములు గదా, స్వామీ! వాటి కేమి తెలుసును. ఇంత కూర్చిందండనం విధించారేమి?” అని ప్రశ్నించెను.

బ్రహ్మణు డించుక నవ్వుచు. “ఇది దండన మెందుకవుతుంది బాబూ! కంటకపరిహారంవల్ల నాకు క్రుధాశాంతి, ఇతరుల కిట్టిబాధకలగకుండా లోకాపకారం కూడా జరిగింది. మనస్తాపం కలిగినప్పుడు చేతనాచేతనభేదం చేయడీచాణుక్కుడు. వెధవముల్లుగదా అని అవమానం సహించడం ధీరలక్షణంకాదు.

చాణక్యుడనే పేరు వినినంతనే చంద్రగుప్తునకు తనతాతయగు మూర్ముడు చెప్పినమాటలు జ్ఞప్తిదగిలెను. “మహామేధావి. పండితుడు, సీతిజ్ఞుడు, అఘటనాఘటనాపటిష్ఠుడు అయిన చాణక్యుడనే ద్రవిడబ్రహ్మణుడున్నాడు. నాయనా! నువ్వొకనినాశ్రయించి బ్రతుకవలసిం” దని మూర్ముడుపదేశించిన దీతనిగూర్చియే కదా! వెదుకబోయినతీగ కాళ్లకు పెనవేసుకొన్నట్లయినది అని చంద్రగుప్తుడు సంతోషించి, “స్వామీ! మీదర్శనంవల్ల నేడు నాకు సువిసం. తమ చెక్కడనుంచి వస్తున్నారు? తక్షశిలలో వున్నారని వింటున్నాము.”

చాణక్యడు.—కాశీనుచి వస్తున్న నివ్వడు. జన్మదేశమైన కేరళభూమి
పదుమూడోయేట ఏమి వదిలినో! అది మొనలు ప్రవాసమే అయింది.
ఆరేండ్లు కాశీలో వేదాధ్యయనం. తక్షశిలలో ఆజ్ఞేండ్లు ఆయుర్వేదం,
రాజనీతి, అర్థశాస్త్రం దేర్చి ఇప్పుడాయూరు వదలి వచ్చినాను.

చంద్ర.—స్వామీ! ఇందాక తమరు అపరాధివిషయంలో చేతనాచేతనభేదం
చేయము అన్నారే. అపరాధి పరాక్రమసంపన్నుడైనమహారాజుయితేనో?

చాణ.—మఱువాడా! నాప్రభావం నీమికా ఎఱుగవు. అవమానం చేసినవాడు
మహారాజుగాదు, ఫాలాక్షుడైనాసరే నేను ప్రతీకారంచేసి నీశ్మేషంగా
పగతీర్చుకొంటాను. నామంత్రబలం, నీతిప్రయోగశుశలతా అటువంటివి.
ధర్మరక్షణకొఱుకు నాశక్తి అంతా వినియోగించి కార్యం సాధిస్తాను.
నాధర్మబలముందు ఈ ప్రభువుల చతురుగబలాలు పనిచేయవు.

చంద్ర.—ఈకలిలో ధర్మాని కింకా అంతబల మున్నదా స్వామీ!

చాణ.—ధర్మ మెప్పుడూ బలీయమే. ధర్మకవచం తొడుగుతున్న స్వార్థపరులకు
ధర్మం పనిచేయనిమాట నిజమేకాని ధర్మపరుణ్ణి ధర్మమే రక్షిస్తుంది.

చంద్ర.—చిత్తం. తమరు తక్షశిల ఎందుకు వదలిపెట్టినిట్లు?

చాణ.—ధర్మరక్షణకొఱుకే వదలిపెట్టవలసి వచ్చింది. తక్షశిలాపతి ధర్మ
చ్యుతుడై యవనాశ్రయంతోరి అలీసాందరుతో సంధిచేసుకో బోయినాడు.
యవనప్రాబల్యంవల్ల ఈపుణ్యభూమికి విపత్తు రాకుండా కాపాడడానికి
ధర్మరక్షకుడైన ప్రభువును వెదకికొంటూ ఈమగధదేశం ప్రవేశించాను.
పాణిని, పరరుచులవంటి శాస్త్రకర్తల కాశ్రయమైన ఈమగధసామ్రాజ్యం
చేత ధర్మరక్షణం చేయించే తలంపుతో నాఅర్థశాస్త్రగ్రంథం తీసుకొని
వచ్చాను. ఈసార్వభౌమునకు సమర్పించుదా మని.

చంద్ర.—చిత్తము. వేదశాస్త్ర పారంగతులైన మహావిద్వాంసులు తమరు
మగధపుణ్యంకోడ్డి ఇవటికి దయచేశారు.

చాణ.—నువ్వు అతిశయోక్తులు పలుకుచున్నావు. వేదకాస్త్రముల పారం
బూడడానికి నేనెంతవాణ్ణి. సర్వమూ తెలుసు ననుకొనే కింఞ్జాణ్ణికాను నేను.
ఏదో కొంత తెలుసుకోవడంవల్ల వేదకాస్త్రము లపారములని మాత్రం నేను
తెలుసుకోగలిగాను. “సత్యాన్ని మరుగుపరచడం నామతంకాదు. అందు
వల్లనే స్వోత్కర్షకయినా జంకక నేను ధర్మహాని కలిగినప్పుడు ఎంతటే
మహారాజునైనా లెక్కచేయనని చెప్పాను. అంతేకాని నేనేమీ సర్వజ్ఞాణ్ణి
కాను, సరేకాని భోజనవేళ అతిక్రమిస్తున్నట్లున్నది. ధర్మాధికారియైన
వృషలు డెక్కడ ఉన్నాడో చెప్పగలవా?

చంద్ర.—(నమస్కరించి) స్వామి! వీడే ఆవృషలుడు.

చాణ్యు డాకని మొగమునెదుట వృషలు డన్నందుకు చిన్నబుచ్చు
కొని, “నాయనా! నిన్నెఱుగక అలవాటుగొద్దీ ఆలా వృషలుడని నోరుజా
రాను. నేను పరధ్యానంలోఉండి ఇంతసేపు నీసుక్షమ్రీయలక్షణాలు, నీమహాను
భావం గుర్తించలేకపోయానాను. అకారణావమానం చేసిన నన్ను మన్నించి, నీ
కేమి కావలెనో, కోరుకో. నీ కాకోర్కె తీర్చి సంతుష్టి కూర్చేవఱకు నాణ్ణి
మనస్తాపం చల్లారదు.

చంద్ర.—స్వామి! ఎంతమాట నెలవిచ్చారు. తమబోటిపెద్దలు నన్ను వృషలు
డనటయే నాకు శ్రేయం. మీఅనుగ్రహం ఉంటే నాకు సమస్తకామములు
తీరినట్లే. నందసేనాసియైన మాయునిగూర్చి తమరు వినే ఉంటారు. నంద
పంచితుడై మరణించిన ఆపూజ్యుడు నాకు తాతగారు. మిమ్ము నాశ్ర
యించి ఆభయం కోరవలసిందని వారు నా కనేకపర్యాయములు ఉపదే
శించారు. కాబట్టి మిమ్మును అభయప్రదానం వేడుచున్నాను. నేనెన్ని
అపరాధములు చేసినా ఊమించి నేటి యీవాత్సల్యం నాయడ చిరకాలం
తమరు నిలపడమే నాకు వరం.

చాణ.—శుభం, నాయనా! శుభం. మీతాతగారినిగూర్చి నేను విన్నాను.

నీసుగుణసంపదను చూస్తే ఆమహాపురుషునకు నువ్వు తగినమనుమడవని కనిపిస్తూనే వుంది. నిన్ను ఆమాత్రం పోల్చుకోలేక పోయినాను. మీతాత గారిచరిత్ర వినవలెనని ఎన్నాళ్లనుంచో అనుకుంటున్నాను. భోజనానంతరం మళ్లా నాకు కనిపించు.

చంద్ర.—చిత్తం. మార్యచరిత్ర తమకు సావకాశంగా వినిపిస్తాను. భోజన కాలచెంత నాచారుణ్ణి నిలిపి వుంచుతాను. వానివెంట దయచేసి నాగృహం పావనం చేయండి. నాకు అనుజ్ఞ ఇప్పించండి!

అని చాణక్యునకు భోజనకాలకు మార్గము చూపి తాను స్వగృహమున కేగెను. ముఖ్యుచారుడగు భాగీరథుని పిలిచి, చాణక్యపాడితుని రాక వానికెఱిగించి, ఆబ్రాహ్మణుని ఆకారమును వానికి వర్ణించి చెప్పి, “నీవు సమారాధనానంతరం వారిని వెంటబెట్టుకొని ఇచటికి తీసుకురా. ఆయన ధర్మనిష్ఠ చూస్తే ఇవ్వాళ్ల ఆక్కడనుంచి తిన్నగా బయటికి వస్తాడని లోచదు. అయినా, ఆయనశక్తి కూడా కొంత తెలిసి వస్తుంది. కనిపెట్టి ఉండు.” అని చెప్పి పంపెను.

చాణక్యప్రతిజ్ఞ

చాణక్యుడు భోజనకాల ప్రవేశించునప్పుటికి బ్రాహ్మణబృందమంతయు పండితవర్గముల ముందు బారులుతీర్చి కూర్చుండి యుండెను. వేటుగా ఒక పంక్తిలో పని బుగారునల్లము లమర్చియుండుట చాణక్యుడు చూచి, ధర్మశాలాధికారితో “ఈబుగారుపల్లెము లెవరికోస” మని ప్రశ్నించెను. “నవనందులకును, పదవది పండితశ్రేష్ఠుడైన మహాబ్రాహ్మణునకునూ” అని ధర్మశాలాధికారి బదులు పలికి, “మీ రావెండిపల్లెముల పంక్తికి దయచేయు”

డనెను. చాణక్య డంతట, “నేను తక్షశిలలోను, కాశీలోను పండితసభలను జయించిన మహాపండితుణ్ణి. నన్ను చాణక్యడంటారు. నే నీపదోపేటకు అర్హుణ్ణి” అని సమీపించుచుండ, చాణక్యడనేపేరు వినబడునంత బ్రాహ్మణులందఱు హర్షవిస్ఫూరితములైన చూడ్కులతో నాతనివంక అట్టెత్తి చూచుచుండిరి. ధర్మశాలాధికారి చాణక్యనితో, “స్వామీ! ఆపదోపేటమీద రాజగురువులైన సుబంధులవారు కూర్చుంటారు. కాబట్టి తమ రాబ్రాహ్మణపంక్తిలోకి దయ చేయండి” అనెను. చాణక్య డాతని నెగాదిగ జూచి, “అది యేమయ్యా! మట్లా అలా మాట్లాడుతావు? పండితశ్రేష్ఠునికోస మేర్పడినపీటపై సుబంధు డెట్లా కూర్చుంటాడు? అత డేమంత పండితుడు కాడే!” అనుసరికి సుబంధుని పొండితీసార మంతకుమున్నే ఎఱుగుదురుగాన, పండితులందరు నవ్వుచు, దమలోదాము గుసగుసలు పోవజొచ్చిరి. చాణక్యడు ధర్మాధికారిమాటలు లెక్కచేయక, పదియవపీటను సమీపించి, “ఈపండితపరివత్తు అనుజ్ఞతో నే నీ మహాపండితపీఠంమీద కూర్చుంటున్నాను” అని పలికి దానిపై నాసీను డయ్యెను.

చాణక్యనిసాహసమునకు పండితులందఱు సాధువాదము చేయుచు నాత డొనర్చు కాస్తప్రసంగములను శిరఃకంపన పూర్వకముగా వినజొచ్చిరి. ధర్మశాలాధికారి, చాణక్యని “మీరు నామాట వినండి, ఈసాహసం తగదు” అని హెచ్చరింప, చాణక్యడు, “మీరెన్ని చెప్పినా నాకంటె మహాపండితుడు వచ్చేవఱకు నే నీపీఠం దిగను” అని అట్లే కూరుచుండెను.

ఇంతలో శకటాల నక్రనానరాక్షసాది మంత్రిగణముతో, సుబంధుపండి తునితో గూడి నవనందులు భోజనశాల ప్రవేశించిరి. బ్రాహ్మణబృందమును చాణక్యడును తమతమ పీటలనుండి లేచి నిలిచిరి. నవనందులుపాక్ష లన్నియు దాటి రాజపంక్తి సమీపించి, అచట పదవపీటపై నిలిచియున్న కాలవర్ణుడగు చాణక్యనిగాంచి ఆశ్చర్యముతో నిలిచి చూచుచుండిరి. కొంతవడికి సుబంధుడు

తెప్పిరిల్లి, “ఎవరుస్వామీ! మీరు, ఈపంక్తిలోకి వచ్చారు” అని ప్రశ్నించెను. చాణక్యడు, “నేను చాణక్యడనే విష్ణుగుప్తుడను. తక్షశిలలో, కాశిలో పండిత పరిషత్తులను జయించిన మహాపండితుడను.” అని బదులు చెప్పగా, సుబంధుడు తెల్లబోయి వెనుక కొకయడుగు వైచెను. రాజసోదరులలో కడపటివాడగు ధననందుని గాంచి, సుకల్పనందుడు, “! ఈసొంతెతనమేదో నీపనివలెనే యున్నదే” యని నవ్వెను. ధననందుడు, “శివశివా! నే నేమీ ఎఱగను. రాజగురువులవారిని అవహాస్యం చేస్తానా, మహారాజా! నేను?” అని బదులాడెను. సుకల్పు డంతట, “అయితే మఱి యేమిటి అగడము? దిగమను, ఆప్రాస్తాణుని, పీట దిగమను.” అని ఆజ్ఞాపింప, ధననందుడు చాణక్యనితో “స్వామీ! తమ రాపీట దిగండి” అనుచుండ చాణక్య డాతని లెక్కనేయక, సుకల్పునితో “మహారాజా! నేను తమయేర్పాటుకు భిన్నంగా ఏమీ చేయలేదు. పండిత శ్రేష్ఠునికొఱకు ఏర్పడిన ఈపీఠానికి నాకంటె అర్హు లిచట లేరు.”

ధననందుడు.—అయితే నార్యాజ్ఞ వినుపించుకోవటయ్యూ నీవు?

చాణక్యడు.—నేను మహారాజాజ్ఞను ప్రతిక్షిస్తున్నాను.

సుకల్పుడు.—ఈపీటమీద సుబంధులవారు కూర్చోవాలని మా ఆజ్ఞ. మీ రాపెండిపల్లెముల పంక్తికి వెళ్లండి.

చాణక్యడు.—చిత్తం. మహారాజులూ అట్లు నిర్ణయించేముందు సుబంధునకు నాకూ పాండిత్యంలోవుండే తరతమభావం తెలుసుకోవడం ధర్మం, కనుక ఈపరిషత్సమక్షంలో మావుభయాలకు శాస్త్రార్థానికి అనుజ్ఞయిస్తే జయాపజయాలు తేలిపోతవి. అప్పుడు దేవరవారు ధర్మనిర్ణయించేస్తే దానికి బద్ధు ణ్ణివుతాను. సుకల్పు లనే తమనామధేయమే తమరు ధర్మావతారులని తెలుపుకూవుంది.

సుకల్పుడు.—అయితే మామాట కెదురాడతావటయ్యూ నువ్వు?

చాణక్యుడు.—నేనే కాదు, ధర్మం చెప్పవలసినప్పుడు ఇంతబాలుడైనా చెప్పవచ్చు. ‘బాలాదసి సుభాషితం’ అన్నారు. సుబంధుడు పండితశ్రేష్ఠుడని లేలేవఱకు ఈపీఠం ఎక్కడగడని నావిన్నపం. అట్లాకాక, ఈపీఠం రాజగురువులకో, సుబంధులవారికో ఏర్పాటుచేశామంటారా, నాఅభ్యంతరం లేదు. పండితపీఠమంటే తప్ప లేకపోలే నా కీపీఠ మక్కఱలేదు. నేను ఆబ్రాహ్మణులందరితోపాటు కూర్చుంటాను.

సుకల్పుడు.—జేవురించిన కనులతో, కోప మణచుకొనుచు, వెట్టిబ్రాహ్మడా! నువ్వు వైదేశికుడవు. ఇక్కడిమర్యాద లెఱిగినట్లు లేదు. వెంటనే మర్యాదగా లేచి వెళ్లి బ్రాహ్మణపంక్తిలో కూర్చో. పెంకెతనం చెయ్యకు.”

చాణక్యుడు.—ఆమాటలకు జంకక సభవంక జూచి, “ఇదట రాజమంత్రులెవ్వరూ లేరా? మహారాజునకు హితం చెప్పడానికి” అని ప్రశ్నించి, అంతట నిలువక మరల మహారాజుతో, “ప్రభువులు సుబంధుణ్ణి నాతో వాదానికి డీకోల్పండని మనవిచేసుకొంటున్నాను. ఊరిలో ఆతండ్రి పరాభవించి నాఅర్హత రుజువుచేసుకొంటాను. కాశీలో కొమ్ములుదిరిగిన పండితులను పలాయితుల్ని చేశాను.”

సుకల్పుడు.—మట్లా కాశీకే వెళ్లి నీవాదకంఢూతి తీర్చుకో, ఇక్కడ పెంకెతనం చూపకు. దిగు, పీటదిగు.

చాణక్యుడు.—వేదశాస్త్రాలను ఆర్యధర్మాన్ని రక్షించేప్రభువులు మిరు. ధర్మాశ్రయమైన ఈమగధాస్థానంలోనే నాకు అన్యాయం చేసి, ప్రభువులవారు ధర్మదేవతను దిక్కుమాలినదాన్ని చేస్తున్నారు. వేదశాస్త్రములందాకాక రాజనీతియందు కూడా నేను అసమానుణ్ణి. రాజధర్మానికి విపర్యయం జరగడం నేను సహించను. అధర్మాన్ని ప్రతిఘటించడం నాకు విహితమైన ధర్మం.

సుకల్పుడు.—ఎవడూరా, అక్కడ? ఈపెంకె బ్రాహ్మణ్ణి జుట్టు పట్టుకు బయటికి ఈడ్చండి.

మహారాజాజ్ఞ నెరవేర్చుటకు ఆయుధపాణులగు రాజభటులు వచ్చి చాణక్యని ఆక్రమింపసాగిరి. ఇంతదనుక ఇతికర్తవ్యతామూఢుడై చూచుచున్న రాక్షసమంత్రి, కార్యము పాకము తప్పుచున్నదని యెంచి, రాజభటులను వారించి, చాణక్యనితో, “అయ్యా! నామాట వినండి. సాటిబ్రాహ్మణులు, మీకు అవమానం జరగడం నాకెంతో కష్టంగావుంది. చూడండి, కకటాలుడు నక్రనానుడు, నేనూ అంతా బ్రాహ్మణమంత్రిలోనే కూర్చున్నాము. మీరు కూడా మామంత్రికి దయచేయండి.” అని ప్రార్థించెను.

చాణక్యడు.—సుబుద్ధి శర్తగారూ! తమ మాట తీసివెయ్యాలని పట్టుదలగాని, మహామంత్రిలకంటె నాకధిక సమ్మానం జరగాలనే అతిశయంగాని, రాజమంత్రిలో ఏదో భావతోవాలనే ఆశగాని నాకు లేదు. ఇది పాండితీ విషయం, ధర్మవిషయమూ గనుక నేను పట్టుబట్టుతున్నానుగాని లేకపోలే నాకు వెడిపట్లెం కూడా అక్కటలేదు. విస్తరంబులో తింటాను మహారాజులాగ. మూకుట్టాకూడా తినడానికి రోయనివాడికి, నాకివ్వొక్క వైడి పట్లెంలో తింటే ఏమో జరుగుతుందని కాదు. సుబంధయ్యకు పండితుడని పేరు పెట్టి ఈ అగ్రసత్కార మిస్తామంటేమాత్రం నేను ఒప్పుకొనేదిలేదు. రాక్షసుడు.—మహారాజులు విష్ణ్వంశసంభూతులు. వారిజ్ఞయే ధర్మం. తమకు తెలియని దేమున్నది?

చాణక్యడు.—గొప్ప రాజభక్తుడవయ్యా, మహామంత్రి! నువ్వు. సంతోషమే గాని, రాజచరితమే ధర్మమనేమాట పామరులకు చెప్పవలసిన సామాన్య విధి. అంతేకాని బ్రాహ్మణులకు, శ్రావకులకు అది వర్తించదు. అధర్మమైన రాజకాసనాన్ని ధిక్కరించి ధర్మస్థాపన చేసే విశేషవిధి మాయందు వున్నది.

రాక్షసుడు.—రాజకాసనధిక్కారం రాజద్రోహ మవుతుంది.

చాణ.—ఒక్కనాటికీ కాదు. రాజశ్రేయమునూ, ప్రజాశ్రేయమునుకోరి కాసనాన్ని ధిక్కరిస్తామేకాని రాజ్యాశచేత కాదు. ధర్మలోభమేకాని రాజ్య

తృష్ణ లేదు మాకు. మిథిలేశుడైన జనకునంతటివాని ఆస్థానంలో, యాజ్ఞ పల్కునకు అగ్రసీత మివ్వడానికి వీలుపడదని గార్గి వివదించటం మీరు ఎరుగనిది కాదు. ఇక ఇక్కడ సుబంధయ్యమాట వేరే చెప్పేదేమిటి. అగ్రసీతార్హుడైన ఆమహాపండితుని పాండిత్య మెటువంటిదో చూతామంటే ఇంతవఱకు బెల్లంకొట్టిసిరాయివలె ఆయన నోరు మెదల్చు డెందువల్ల?

ఈమాటలకు సభాజనము చక్కున నవ్వెను. సుకల్ను దంతట మండిపడి, మంత్రితో “ఎందు కాయనతో వాగ్ద్యయం చేస్తారు? లాగండి జాట్టు పటు కొని బయటికి. ఇటువంటి కొండముచ్చుల కదే కాస్తీ.” అనెను.

చాణక్యుడు.—ఈకొండముచ్చుతోనే డీకొనగల ప్రజాశాలి యీసభలో వుంటే లేచి రమ్మనే నేను కొరుతున్నాను. వాదంలో నన్ను ఓర్చినవారికి తలయొగ్గి ఈపీఠం దిగుతానేగాని, వేదకాస్త్ర గౌరవం మంట గలిసిపోతూ వుంటే, మీకత్తులు కటార్లుచూచి భయపడతా ననేది కల్ల. ఎంతటిరాజైనా ధర్మోల్లంఘనం చేస్తే మాత్రం సహించేది లేదు.

ధననందుడు.—సరేకాని, బంగార్దంపంటి దీర్ఘ కాయాన పీఠాంబరాలు ధరించిన సుబంధులవారిని కాదని, నీవంటికొలిని మాపంక్తిని కూర్చోబెట్టుకో మంటావుటయ్యో?

చాణ.—మండితులకు గౌరవం అంతస్సార్దంచేత కలుగుతుందిగాని బహిర్వేషం చేత కాదు. రాజ్యాంధు లెరుగ రీవిషయం.

ఆమాటలకు సభలో మరల గొల్లుమని నవ్వులు.

సుకల్నుడు.—“ఇక నింతట చాలును. గెంటం డీక్షణ్ణి వెలుపలికి.”

అని ఆజ్ఞాపించునంత రాజభటులు మూగి చేతులొకరు, జుట్టొకరు పట్టుకొని లాగుచు, ఒకరు ముందునకు, త్రోయుచు వెలుపలికి పడలాగుచుండ, వీడిన కేకబంధముతో, సడలిన కటిబంధముతో చాణక్యుడు నేలపై బడెను.

సుబంధుడు అగ్రశీతముపై ఆసీనుడయ్యెను. సభాజనమంతయు ఈ అత్యాచారమునకు నివ్వెఱగండి, ఊపిరియైన విడువక సిగ్నేతనమై చూచుచుండెను. చాణక్య దంతట ప్రాధతామ్రవిలోచనుడై, దంతసంధస్తాధరుడై ఒడలెల్ల కంపింప లేచి నిలిచి, సడలినబట్ట సవరించుకొని, నందులవంక చుఱచుఱ జూచుచు కేలెత్తి ఇట్లు పలికెను. “మహాపండితుణ్ణి నన్ను అవమానించిన ఈపాపం కట్టి కుడుపుతుంది. నాతోపాటు వేదశాస్త్రాలను కూడా నేడు నేలపై పడవేసి కాలితో మట్టిన మీరాజ్యమదాంధతకు అవసానకాలం చేరువయింది. మీవంటి ఊత్రియకులపాసనులవల్ల వేదశాస్త్రాలను, మగధ రాజ్యానికి పట్టినపీడ వదలించేదాక ఈచాణక్యడు నిద్రపోడు. ఆర్యధర్మ రక్షకుడైన సుక్షత్రియుణ్ణి ఈమగధనింహాసనంమీద నిలిపేవఱకు, నేడు వీడిన ఈజుట్టు తిరిగి ముడవను. నందవలవినాశకమైన నల్లత్రా చిడి.” సుకల్ను డామాటలకు మండిపడి, “ఎవడురా, అక్కడ? నోటిమీద కొట్టండి ఈకుక్కను. పట్టుకుపోయి కొఱతపేయండి” అని ఆజ్ఞాపింప బ్రహ్మణసంఘమంతయు హాహాకారములతో లేచి నిలిచి, ‘అత్యాచారం’ ‘అబ్రహ్మణ్యం’ ‘అధర్మం’ అనుచు పలుపిధముల పలుకసాగెను. రాక్షస మంత్రి ఆంతట కార్యము పాకముదప్పుచున్నదని యెఱింగి, బ్రహ్మణ సంఘమును కాంతింపజేసి, సుకల్నునితో, “ప్రభువులు పిచ్చుకపై బ్రహ్మస్త్రం సంధిస్తున్నారు. అపరభార్గవరాములవలె దిగ్విజయంచేసిన మహావీర్యులను వారి పుత్రులు తమరు, ఈ పేదబాపని ప్రలాపాలను అత్యుచేసి కనుబొమలు ముడుచి వలదని విన్నవిస్తున్నాను. దినదినం మేముమంది బ్రహ్మణులకు సంతర్పణం చేస్తున్నారని ప్రభువులు. ఏలినవారి జన్మదినోత్సవానికి అరవైవేల మంది బ్రహ్మణులకు సంతర్పణం చేస్తున్నారు. ఇలానిరంతరం బ్రహ్మణసమారాధన పవిత్రములైన ప్రభువులహస్తాలు బ్రహ్మణరక్తంతో పంకిలంగావడం కంటే, సామాధియైన ఈ బ్రహ్మచారిని ఓడిచిపుచ్చడం ఎక్కువ ఉదారంగా వుంటుంది. మూర్ఖు డంతవాణ్ణి సామంతశతకంతో పట్టి నిర్జించిన మహారాజులు,

నిరాయుధుడు, నిస్సహాయుడు అయిన దాక్షిణాత్యబ్రాహ్మణమాత్రుని కిభయపడి, బ్రహ్మహత్యకు ఒడిగట్టా రనిపించుకోవలదని మనవి. ఈతని దుస్సంత్రాలకు ప్రతిక్రియ చేయడానికి ఈసుబుద్ధిశర్త వుండగా ప్రభువులవారు నిశ్చితంగా ఉండవచ్చును. ఇంతకు ఈబాపని దురాగ్రహం మనల నేమి చేస్తుంది” అని విన్నవించ, సుకల్పనందుడు శాంతించి, వెడనవునవ్వి, “మేలు. సుబుద్ధి శర్తా! మేలు” అని మెచ్చుకొనుచు, “ఇక ఆలస్య మెందును? భోజనాలకు కూర్చుంద” మనెను. బ్రాహ్మణులందఱు పీఠములపై నాసీనులైరి

క్రొధవివశుడైన చాణక్యుడు భోజనశాలనుండి వెడలిపోయెను. ఈవృత్తమంతయు పరికించి చూచుచున్న భాగీరథి, చంద్రగుప్తుని దూరదృష్టిని మెచ్చుకొనుచు, చాణక్యునికి సన్నయైనర్పి, చంద్రగుప్తగృహాభిముఖుడై తాను ముందు నడువసాగెను.

భాగీరథిని వెన్నంటి వచ్చిన చాణక్యుని చంద్రగుప్తుడు ఊనికి గొంపోయి, కడచిన వృత్తాంతమంతయు విని “స్వామీ! ఈపాపిష్ఠికాలలో భర్తాని కింకా నిక్కైక్కడ? తమరు తొందరపడి ఘోరప్రతిజ్ఞ చేశారు. రాక్షసమంత్రి అడ్డపడకపోతే తమరు ప్రాణములతో వెలుపలికి వచ్చిపడడమే దుర్ఘటమయ్యేది” అని నొచ్చుకొనెను.

చాణక్యుడు.—రాక్షసమంత్రి కాకపోతే మఱివాకరైన అడ్డపడతారుగాని చూస్తూ పూరుకొనరని నేనెరుగుదును. సుకల్పుడై నా, కోపవేగంచేత ఆజ్ఞ యిచ్చాడేకాని, బ్రాహ్మణహత్యకు సాహసించడనే నాకు నష్టకం. అయిన దేమో అయింది. ఇంతకు నువ్వు అదృష్టవంతుడవు. ఈదుర్ఘాతిని నాశం చేసి నిన్ను మగధరాజ్యాభిషిక్తుణ్ణి చేసి తీరుతాను. ఈచాణక్యప్రతిజ్ఞ కిక అడ్డులేదు. ముందు జరగవలసినకార్యం చెపుతాను విను. దేశమంతటా నాచారు లనేకులు మారుజేహులతో తిరుగుతూవుంటారు. నువ్వు కూడా

కొందరిని విశ్వాసపాత్రులను చారులుగా విర్పాటుచేసుకొని, నాకబురు నీకు, నీకబురు నాకు ఎప్పుడీకప్పుడు చేరుతూ వుండాలి. మన ఉభయాల చారులకు ఒక్కటే సంకేతం ఉండడం మంచిది. 'క్రావకులకు స్వస్తి' అనీ, 'నాగులకు, దేవతలకు స్వస్తి' అనీ 'ప్రచ్ఛాదేవునకు కుశధ్వజునకు స్వస్తి' అనీ సామాన్యసంకేతాలు. సంశయం కలిగినప్పుడు మాత్రం చంద్రుడికి స్వస్తి' అని సంకేతం. చారుల నిజాయితీ నిశ్చయమయ్యేవఱకు, వాళ్ళకు చెప్పే మాటలకు బాహ్యార్థం వేరుగా అంతర్థం వేరుగా వుండాలి. ముందు జరగవలసినకార్యం చాలా వుంది.

చంద్ర.—దుర్లుటమైన కార్యానికి పూనుతున్నారు తమరు.

చాణ.—సర్వం బుద్ధిసాధ్యము. దర్లుటమంటూ వుండదు. ఇంతకుధర్త భీష్టులై నందులు తమనాశం తామే తెచ్చుకొన్నారు. నువ్వు భయపడకు.

చంద్ర.—భయమనేమాట నేను నేడు వింటున్నాను.

చాణ.—మేలు, వ్యవలా! మేలు. నీ వంతటి ధీరుడవని ఎరుగుదును. మహా పురుషులక్షణాలన్నీ నీయందున్నవి. రాజ్యలక్ష్మీ నిన్ను అవశ్యం వదిస్తుంది.

చంద్ర.—దేవరవారు శిష్యుణ్ణిగా అనుగ్రహించడమే నాకు సర్వార్థసిద్ధి.

చాణ.—మంచిది. నాయనా! గోబ్రాహ్మణులను వర్ణాశ్రమములను రక్షించి తివా, ధర్మమే నిన్ను రక్షిస్తుంది.

చంద్ర.—ఆచార్యుల ఉపదేశం శిరసా వహిస్తున్నాను.

చాణ.—తరుణం వచ్చేవఱకు రహస్యరక్షణవిషయంలో ఏమఱకు. శుభకాలం వచ్చేదాకా అణగి వుండడమే ధీరలక్షణం. అకాలసాహసం కార్యహాని చేస్తుంది.

చంద్ర.—చిత్తం. తమరిక ఇచ్చట నిలవడం క్షేమం కాదు. నందులకు మల్లా ఏమి దుర్బుద్ధి పుట్టుతుందో చెప్పలేము. దేశాటనానికి పేరుచెందిన నాన్న

హితు డొకడున్నాడు. అతనిరథం సిద్ధంచేయిస్తాను. నవ్వుకమైన బంబొకడు మీకు రథం గడపుతాడు. తమరు ప్రయాణంకండి. కార్యసాధనకు కావలసిన సాధనం నావద్ద పుష్కలంగా వున్నది. నందవినాశనానికి విరియోగించవలసినవని తాతగారు నాకప్పగించిన ధనరాసులు మూలుగుతూ వున్నవి. ప్రస్తుతావసరానికి పదిసంచులు సువర్ణములు రథంలో పెట్టిస్తాను.

చాణ.—నీజాగ్రత్తకు సంతోషమే కాని, కార్యసాధనకు మన కెవరెవరు సహాయులవుతారో ఆసంగ లేమైనా ఆలోచించావా?

చంద్ర.—చిత్తం. నందవిరక్తుడైన కళింగు డొకడున్నాడు. గేరు రెండులక్షల పైస్యాన్ని పోగుచేస్తే తాను ఏబదివేలతో బాసటఅవుతాడు.

చాణ.—(వెదవి విరిచి) అది పులగంమీది పప్పువంటిది. ఇంకా ఎవరైనా?

చంద్ర.—వైరాత్యుడనేకబరుడు, భోండవీరుడనే భోండుడు, చెరియైదువేలతో చేరతారు నన్ను, తాతగారు వారికి చేసినమేలుకు ప్రత్యుపకారంగా.

చాణ.—అంతగా వుపయోగించక పోయినా, ఎవో గ్రుడ్డిలో మెల్లి. అందులోనూ ఈఆటవికులు చాలావిశ్వాస్యులు. నేనిక బయలుదేరి వర్ధమానపురం వెళ్లి కార్యసాధనోపాయాలు అన్వేషిస్తాను. నందవినాశనానికి విలంబమవుతుందేమో కాని నాశనం కావడంమాత్రం తప్పదు. సర్వనాశనం జేసే తీరుతాను. నీవు మాత్రం కనుగలిగి వుండు.

చంద్రగుప్తు డాతట నమస్కరింప నాతని దీవించి చాణక్యుడు మూలుగు కబళములు త్వరత్వరగా నోటవైచుకొనుచుండ, చంద్రగుప్తుడు రథము సన్నద్ధము చేయించెను. చాణక్యు డారథము నధిరోపించి వర్ధమానపురాభిముఖుడై వెడలిపోయెను.

జీవసిద్ధితంత్రములు

చాక్షుష్యనకు జరిగిన అవమానమునుగూర్చి వ్యాకులపడుచున్న రాక్షస మంత్రి ఆనాటిసంజవేళ ధననందునితో ఆషయమై ప్రసంగించుచు, “తీరా, కార్యం మిదిపోయింది. రాజసేతిధరుంధరుడు, వేదవేదాంగవిదుడైన బ్రాహ్మణునితో ఆకారణవైరు తెచ్చిపెట్టుకొన్నాము. చతుష్పత్తికళలే కాదు, సంధి విగ్రహనూనాదులేకాదు, మంత్రప్రయోగోపసంహారాలే కాదు, అయినకు రానివిద్యయే లేదట. దీనికి తోడు ఎంతటి కార్యమైనా సాధించే బుద్ధిసంపద పట్టుదలగలవాడు, అహంకారం తప్ప ఇతరదుర్గుణాలు లేనివాడు. ఇంతటివాణ్ణి పరాధమించామని బ్రాహ్మణులందరికీ మరమిన గుఱ్ఱుగావుంది.” అనిపలికెను.

ధననందుడు.—చాలితురూ ఇంతట. ఆవెజ్జిబాపడి మాటలకు నిజంగా ధయ పడుతున్నట్లున్నారు మీరు. అతగాడు ఎంతపడితుడైలేమాత్రం మంత్రాలకు చింతకాయలు రాలవు.

రాక్ష.—రమ రలా తోసీవేయడానికి వెళ్లగాదు. మంత్రతంత్రములతో ఎంతైనా మహిమ వుంటుంది. శతఘ్ని మొదలైన మారణాస్త్రాలమాట ఏముంటాయి? విషప్రయోగాలచేత అనేకవ్యాధులు కల్పించే సాధనాలుంటవి. ఇటువంటి తంత్రాలకు కేరళదేశం చాలా ప్రసిద్ధి. ఈబ్రాహ్మణు ఆక్కడివాడేనని చెప్పుకొంటున్నారు. తన అర్థశాస్త్రం మర ఆస్థానంగా సమర్పించాలని వచ్చినట్లు వింటాను. అటువంటివాడు మనకు అనురక్తుడై లే ఎంతో అండగా వుండేవాడు.

ధననం.—రిజమే. నేనెన్నితంటాలుపడినా, చివరకు తోళ్ళమీదా, జిగుళ్ళమీద, చెల్లుమీద, గుట్టలమీదా పన్ను వేసినా ఎన్నజైలక్షలపణాలకు మించడంలేదు కోశం. ఈబ్రాహ్మణు కోశవృద్ధికేమైనా ఉపాయాలు చెప్పేవాడేమో?

శిశువులు మనవంత్రిని కూర్చోనిస్తే ఏమో మునిగిపోతుందన్నట్లు ప్రాచు-
పాముతో చెలగాటలాడాము. పోనీ, సుబంధుడివల్ల ఏమైనరాహ్వాకమవు-
తుందంటే, శాంతులనీ, దానాలనీ అయినకాడికి ధనం వెచ్చింపజేయడం
తప్ప చెండోది కనబడదు. అయినా, చాణక్యశ్టే మళ్లా దుష్టి తీసుకు-
వస్తేనో?

రాక్ష. మరే, ఆపాకం తప్పింది. మొదలే అతడు కొఱకరానికొయ్య. మనం
లక్ష ఇస్తామన్నా లోభించేవాడు కాదు. ఆశ్రయిస్తే లొంగేమనిషేకాని
ఆశ పెట్టిలే లొంగేవాడు కాదు.

ధననం.—మరి దీని కేమి ప్రతిక్రియ ఆలోచించారు.

రాక్ష.—‘వజ్రం వజ్రేణ భిద్యతే’ అని మళ్లా అంతటి తంత్రతో విదుణ్ణి ఒకణ్ణి
మనం సంపాదించి చాణక్యతంత్రానికి ప్రతిక్రియ చేయించాలి, అటువంటి
సమర్థుడు ఎక్కడ దొరుకుతాడా అని చారులను పంపి గాలిస్తున్నాను.
దేశమంతా.

ధననం.—నెబాస్. ఈ ఆలోచన బాగుంది. కానివ్వండి.

పాటలీపుత్ర మున రాక్షసమంత్రి ఇట్లు విచారించుచుండ, చాణక్యుడు
వర్ధమానపురమునకేగి అచట ఇందుశర్మ యను బాల్యమిత్రుని, ఆయుర్వేద
జ్యోతిశ్శాస్త్రములందును మంత్రతంత్రములందును కుశలుడగువానిని జూడ
నేగెను. పాటలీపుత్రమున తనకు వాటిల్లిన భంగపాటంతయు ఇందుశర్మకు
దెలియజెప్పి, “నీవు నాకిందు సహాయుడవు క” మ్మని యడిగెను. ఇందుశర్మ
పట్టె యనెను. చాణక్య డాతనికి కార్యసాధనమునకు, మంత్రరక్షణమునకు
వలయుపాఠ్యములెల్ల నెఱిగించి. ‘నీవు బౌద్ధభిక్షుకవేషంతో చరిస్తూ,
నందులకాప్తుడవు కమ్ము. చంద్రగుప్తుడచట నీకు సర్వసహాయం. నీవాతని
రహస్యంగా కలసికొంటూ అతనివల్ల నందులగుట్టునుట్టులు తెలుసుకొని నీజ్యోతి
షంతో, మంత్రశాస్త్రంతో నందులను వశ్యులను చేసికొ. నందులకు రోగం

నొప్పి పుట్టించు. అనేక ఉత్సాహాలు కలిగించు. అనేరమంతా నామీద మోపి ప్రతిక్రియలు చేస్తూ వుండు. ఎప్పుటి పర్తమాన మప్పుడు చారులవలన నాకు తెలుపుతూ వుండాలి. నందరాజగృహం అడుగునుంచి ఎట్లా తొలుచుకు వస్తావో నీదే భారం" అని ఉపదేశించెను.

ఇందుశర్త, "మీ ఉపదేశప్రకారం సర్వమూ సాధిస్తాను. నాపేరు నేటినుంచి జీవసిద్ధి. జీవసిద్ధిశక్తి త్వరలోనే మీకు తెలిసి వస్తుంది. నాకు చెలవు" అని చాణక్యుడిచ్చిన ధనపునంచి అందుకొని పయనమై పోయెను.

వారము దినములు గడచునప్పటికి పాటటిపుత్రమున ఎవరినోట విన్నను జీవసిద్ధి అనేక్షపణకునిగూర్చియే. చాణక్యప్రతిజ్ఞనుండి నందవంశమును రక్షించుటకై నగరమున జేసిన జీవసిద్ధియొక్క ప్రభావమును ప్రజలు వేచోళ్ల జెప్పుకొనకొచ్చిరి. బ్రహ్మణకులముతో గూడ చాణక్యుని నాశనము చేయుటకై అక్షపణకుడు మంత్రశంత్రములకు దొడంగెను.

శకటాలు డను నందామాత్యుని కుమారునొకని పూర్వము మహాపద్మ నందుడు వధించి కోటలో నొక చీకటిగదిలో నాశనిశవమును పాలిపెట్టించెను. ఈరహస్యమును మర్యు డొక్కరుడు చక్క నొరు లేరుగరు. చంద్రగుప్తుని వలన ఈగుట్టు నెరిగిన జీవసిద్ధి నందులకు తనయెడ విశ్వాసముపుట్టించువాడై, నందులతో, "ఈకోటలో మనకు విరోధిభూతములున్నట్లు నాకు పొడకట్టుతూ వుంది. ఆగ్రహములు చాణక్యునిమంత్రానికి సహాయం చేస్తున్నవి. మనం ముందుగా గ్రహబాధ తొలగించుకోవాలి. అదియేవో బ్రహ్మణగ్రహమై వుండాలి. కాబట్టే బ్రహ్మణుడైన చాణక్యునివలన పని చేస్తున్నది" అని చెప్పెను. పిమ్మట నందులకు రాక్షసమంత్రిని వెంటగొని కోటలో బ్రహ్మణాస్తులున్న ప్రదేశము గనుగొనుటకు బయలుదేరెను. "కోటలో ఏమిటి? బ్రహ్మణ ఎములేమిటి! వట్టి" అని వారువరు వాసిందిరి. జీవసిద్ధి, "అట్లా కాదు నామాట వస్తుంది. నేనుమా వెట్టితే సరికదా" అనుచు, ఒక్కొక్కరి గొంకి

వారిని దోడ్కొని యేగి, 'ఇదిగో అదిగో' అని పసిపట్టువానివలె ఆభినయించుచు, తుద కా ఎప్పులున్న చీకటిగదిలోనికి "ఇదిగో ఇక్కడనే వున్నవి. త్రవ్వ"డనెను. నందు లాకరిమొగము నొకరు చూచుకొనుచు, త్రవ్వించి చూడ నచట నాయ స్తివంజర మగుపడెను. నందులు ఆశ్చర్యచకితులై జీవసిద్ధి ప్రభావమును గొనియాడి, అతని యుపదేశానుసార మాయస్తులను గంగలో గలిపిరి. అదిమొదలు జీవసిద్ధియంతటి మంత్రవేత్త లేడని నందులును రాక్షస మంత్రియు నమ్మిరి. జీవసిద్ధియ, "దుర్గంలో ఇక శత్రుభయంలేదు. పాలిమేర కట్టకట్టివేశాను. ఇక ఆ దుష్టబ్రాహ్మణుని ఆటలు సాగనివ్వను" అని ప్రగల్భములు పల్కుచు. సమయము దొరకేనుడెల్ల బ్రాహ్మణులను నిందింప జొచ్చెను. క్రమముగా నందులకు బ్రాహ్మణద్వేష మెక్కించి బ్రాహ్మణసంతర్పణములు మాన్పింపఁనెంచి, "ఇన్ని అవకారములు మనకు చేస్తున్న బ్రాహ్మణుల నెందు కిట్లా మేపుతారు" అని యడిగెను. రాక్షసమంత్రి "బ్రాహ్మణపూజ నందులకు కులచారము. బ్రాహ్మణసంతుష్టిచే రాజ్యానికి వృద్ధిఁబగుతుందని శాస్త్రములు చెప్పుతున్నవి" అనెను. తనవంతు డామాటలకు నవ్వి, "ఇన్నాళ్లు చేస్తున్న సంతర్పణఫలం చూస్తూనే వున్నారగా. రాజ్యవృద్ధిమాట అలా వుంచండి, వైవెచ్చు చాణక్యనితో జేరి యీ బ్రాహ్మణులందరు రాజ్యవినాశం కూడా తలపెట్టుతూ వుంటే ఇంకా శాస్త్రాలంటూ యీ విజ్ఞి యేమిటి! ఆశాస్త్రాన్ని బ్రాహ్మణులు వ్రాసినవి కావా? వాళ్లంత పరమహిమలు ఇంకొకళ్లందరు. వీళ్లు మేవటంకంబై పాములకు పాలుపోసి పెంచడం మేలు. ఇకనైనా కట్టి పెట్టండి వీళ్లకు సంతర్పణలు" అని బోధించి మఱునాటినుండి మాన్పించెను.

అంతటితో బ్రాహ్మణులందఱు నందకులమునెడ విరక్తులు కాదొడగిరి. ఇది ఇటులుండ, జీవసిద్ధి కౌషధప్రయోగాదులచే నందులకు జ్వరములు, తాపములు, మనశ్శాంతిచల్యము వుట్టించి, ఇదియంతయు చాణక్యప్రయోగమే యని చెప్పి, ఆమందులకు విరుగుళ్లు గలిపిన మంత్రోదకము లిచ్చి ఆపీడలు.

వారింఁచుచుండెను. ఈమంత్రశంత్రములచే నందులకు జీవసిద్ధిపై పరమ విశ్వాస ముదయించి, బంగారుపల్లెరము నిండ వెలలేనిరత్నములు పోసి ఆతనికి కాన్క పెట్టిరి. జీవసిద్ధి ఆపల్లెర మందుగొని రత్నరాసులు నేలపై పాఱజిమ్మి చీదరించుకొనుచు, బుద్ధదేవుని పాదములతోడు నే నిచటికి ధనలోభుచేత వచ్చినవాడను కాను. నాకు కావలసింది బ్రాహ్మణవిశాసకాని రత్నరాసులు కావు. అదిన్నీకాక, ఈధనపికాచానికి నేను వశమైతే నావల్ల మీకు పూచిక పుట్టంతయినా ప్రయోజనం వుండదు. లోభరహితులకేగాని మంత్రములు పనిచేయవు” అని పనికి వారల నాశ్చర్యమున ముంచివైచెను.

బ్రాహ్మణ సంతర్పణములు మానిన పిమ్మట ఇంక ధర్మకాలాధికారి యెందులకని చంద్రగుప్తు నాయుద్యోగమునుండి తప్పించి ఎప్పటి దశవాయి తనమున నందు లాతని నియోగించిరి. నందవీరత్తులగు బ్రాహ్మణులందఱు సంతకు మున్న చంద్రగుప్తుని సౌజన్యాధిక మెఱిగినవారు గావున నాతనియందు మఱియు ననురక్తులు కాజొచ్చిరి. చంద్రగుప్తుని ధైర్యసాహసముల నెఱింగి యున్న నందసైన్యము లాతడు మరల దశవాయియగుట కెంతయు సంభవించి ఆతని దైవమునువలె గొలువసాగిరి.

ప్రకృతివర్గము క్రమముగా చంద్రగుప్తునియం దనురక్తమగుటయు, దమయెడ విరక్తమగుచుండుటయు నందులు గ్రహించిరి. నానాటికి ప్రజల యాదరాసురాగములకు చంద్రగుప్తుడు పాత్రుడగుట వారికి కన్నెఱ్ఱగా నుండెను. అంతట నొకనాటిరేయి నందులు సామాన్యముగా ఆలోచనామంది రమున జేరి దీనికి ప్రతిక్రియ విచారింప దొడగిరి. జీవసిద్ధి, చంద్రగుప్తుని మగధరాజ్యమునుండి వెడలగొట్టుడని యుపదేశించెను. రాక్షసామాత్యు డందులకు సమ్మతించక “విషసర్పాన్ని పూజించనైనా పూజించాలి, చంప నైనా చంపాలిగాని పదలిపెట్ట గుండదు. చంద్రగుప్తుణ్ణి రాజ్యభ్రష్టుణ్ణి చేస్తే చాణక్యునితో జేరి వివత్తు కలిగిస్తాడు మనకు. ప్రజల అనురాగానికి

పాత్రుడు, మన గుట్టుమట్టు లెఱిగినవాడూ గనుక ప్రజలలో విద్వేషాంకురాలు పుట్టించి ఎంతైనా హాని చేస్తాడు. కనుక ఆత్మజ్ఞి వదలిపెట్టి సహాయసంపన్నుడైనసిద్ధుట నిర్బంధాలంటే గోళ్ల దీరేవనికీ గొడ్డళ్లుపట్టవలసి వస్తుంది. ఈనిస్సహాయస్థితిలోనే బంధించి, దోషారోపణం చేసి, ఏదో విచారణతంతు నడిపి శిరచ్ఛేదం చేయడం ఊహం. ప్రజలకు మొదట కొంచెం కష్టమనిపించినా క్రమంగా శద్దు మణిగి మారుకొంటారు. అట్లుకాక ఆత్మజ్ఞి వదలిపెట్టితే విరక్తులంతా, ఆతడు మాంధాత్య బింబిసారాజాతశత్రుల వంశాంకురమనీ, ధర్మరక్షకుడనీ, బ్రాహ్మణభక్తుడనీ చెప్పి ఆతనిపక్ష మవుతారు. కాబట్టి ఈరాత్రి తెల్లవారగానే చంద్రగుప్తునిపట్టి బంధింపు” డని ఉపదేశించెను. నందులును జీవసిద్ధియు, రాక్షసుని ఆలోచనమే మేలని అంగీకరించి చంద్రగుప్తుని వేకువనే బంధించుటకు భద్రకాలున కాజ్ఞయిచ్చిరి.

జీవసిద్ధియు చాణక్యునకు “నందకాననమునకు చిచ్చు ముట్టించితిని. కాలి మసియగుట కెంతో వ్యవధి లేదు” అని చారముఖమున వార్తనంపెను.

పిట్ట ఎ గి రి పో యి న ది

నాటిరేయి తెల్లవారుజాముననే చాణక్యచారుడగు సిద్ధార్థుడు చంద్రగుప్తుని యింటికేగి “బట్టలబండి, వర్ణమానపురానికి వెళ్లుతూ వుంది. తమరు బయలు దేరండి.” అని హెచ్చరించెను. “ఇదిగో, వచ్చుచున్నా” నని చంద్రగుప్తుడు లోనికేగి పరిచారక వేషముతో బయటికి వచ్చెను. బండివాని వేషముతో నున్నసిద్ధార్థుడు చంద్రగుప్తుని మారు వేషమున కక్కజపడి “గురువులవారికి తగినశిష్యులే ప్రభువు” లని మెచ్చుకొనెను. చంద్రగుప్తుడును తనయొద్దనున్న కనకసంచయమును రత్నరాసులను ఆబండిపై గుడ్డలమడతలతో దాచి బండి

యొక్కెను. పిట్ట నాబండి బయలుదేరి అగ్నేయద్వారమున కరగ్రామాలచే అనుమతిని బొంది వర్ధమానపురమార్గమునుబట్టి పోవుచుండెను.

చంద్రగుప్తుడు పలాయితుడైనవార్త నందులు, విని ఆతని బట్టితెచ్చిన వారికి బనివేల బంగారుపణములు బహుమానమిత్తుమని నగరమున జాటింపించిన నలుదెసలకు ఆశ్వికులను బంపిరి. అందు వర్ధమానపురమార్గమున వెనుకవచ్చిన ఆశ్వికులు సిద్ధార్థకుని బట్టబండి నిలిపి, “ఈత్రోవ నెవరైన గుఱ్ఱమెక్కి పాతి పోవుట చూచితివా” యని సిద్ధార్థకుని ప్రశ్నించిరి. “నేను చూడలే” దని యాతడు బదులుచెప్పెను. రాజభటులు చంద్రగుప్తుడు పారిపోయెననియు నాతని వెదకుచుంటిమనియు, నాతని బట్టితెచ్చినవారికి బనివేల పణముల బహు మానమిత్తురనియు చెప్పిరి. సిద్ధార్థకు డంతట ‘ఎంత పనిజరిగినది!’ అని ఆశ్చర్యపడి, అంతట జ్ఞప్తికి దెచ్చుకొనువానివలె నభినయిని, ‘ఔనండోయి! చంద్రగుప్తయ్యగారో ఎవరో నాకైతే తెలియదుగాని గుఱ్ఱపురొత్తొకడు తెల్లవారుపేళ అగ్నిదేవుని గుడిదగ్గరనుంచి ఈబాటనే వట్టి పోయినాడండీ.” అని తెలిపెను. “నువ్వు చూచి ఎంతసేపైన” దని రాజభటులు ప్రశ్నించిరి. “ఎంతసేపు కాకేమండీ! ఈపాటికి చాలాదూరం వెళ్లివుంటా”రని సిద్ధార్థకుడు బదులు చెప్పెను. రాజభటు లామాటలువిని ముందునకు సాగిపోయిరి. సిద్ధార్థకుచంద్రగుప్తులు, “శత్రువులకు కన్పించకుండా వుండాలంటే వాళ్లకళ్ల ముందరే దాగివుండాలి” అని నవ్వుకొనుచు పయనము సాగించిరి.

బండి మొదటినుజిలీ చేరునప్పటికి జాము ప్రాదైక్యెను. ముందువచ్చిన రాజభటులుగూడ అచటనే సేదదీర్చుకొనుచుండిరి సిద్ధార్థకుడు వారిని గాంచి “ఏమి దొరకలేదాండీ?” అని ప్రశ్నించెను. “లేదు. ఎక్కడా జాడ చెప్పిన వాళ్లే లేరు. ఈగొల్లవాడు ప్రాద్దుటినుంచి ఇక్కడే మందలను ఘోపుతున్నాడట. ఈదారి, నెవ్వరూ వెళ్లలేదంటాడు” అని బదులు చెప్పిరి.

సిద్ధా.—కావచ్చును. ఆదొర చాలాజీత్తులమారి అని చెప్పుతారు. ఈగొల్లకు దూరాన్నే చూచి చాటుదారిని దాటిపోయి వుంటాడు.

రాజభటుడు.—ఈగొల్లవాడి కప్పటి కౌతసిపై అనుమానం ఉండదు గదా.
వీనిని చూచి భయపడడ మెందుకు ?

సిద్ధా.—అట్లా కాదు. ఇటువంటిరాజభక్తుడైన గొల్లవానికంటబడితే తరవాత
నైనా మీకు జాడలు చెప్పి పట్టియిస్తాడని భయంకాదూ ?

గొల్ల.—అంతేనండి బాబూ ! మాకంట బడితే వదులుతామాండి ?

రాజభ.—నిజమేకాని, ఇంతకు పట్టపారిపోయింది. అయినా ఇంతటితో
వదులుతామా ? ఏదారిని పోతాడు ? ఎంతదూరమని పోతాడు ? దేశంలో
ఎక్కడవున్నా గాలించి పట్టుకొంటాము.

సిద్ధా.—సరేకానండి బాబూ ! ఇంతకు ఆదోర ఎందుకు పారిపోయినట్లు ?

రాజభ.—అదుగో ఆకొండముచ్చుబ్రాహ్మడు చాణక్యడితో చేరి కుట్రలు పన్న
డానికి ఈచంద్రగుప్తుడికేమో ఆయన పట్టంగట్టుతాడట మగధదేశానికి.

సిద్ధా.—అయ్యో బాబూ ! ఎంతమాట ! పట్టం గట్టడమే ! అంతమొనగాడాండి
అబావనయ్య.

రాజభ.—అతడి మొనగాడితనం మాముందు పనికివస్తుందటగాని,—కాకపోతే,
అతడు బహుమహేంద్రజాతి అనిచెప్పకొంటారు. చూస్తుండగానే మాయ
మై పోతాడట. అదీ చిక్కు. కంటిముందర కనబడుతూంటే మాఖడ్గాలు
పనిచేస్తాయిగాని మాయమయ్యేవాణ్ణి ఏచేస్తాము ?

చంద్ర.—అబావనయ్య తను మాయమవుతాడేమోగానండి. ఈదొరగారిని
గూడా ఎట్లా మాయం చేస్తాడబ్బా !

రాజభటు.—ఔనవును. అదీ ఆలోచించదగినదే.

గొల్ల.—అదొర్ని మాయంచేస్తే మట్టుకు గుఱ్ఱ మేమవుతుంది ?

సిద్ధా.—తను మాయమై చంద్రగుప్తయ్యను మాయంచేసేవాడికి ఇక గుఱ్ఱ
మద్దుకుంటుందటోయి, వెళ్లివాడా ?

గొల్ల.—బాగా చెప్పావు. నువ్వు మంచి తెలివిగలవాడవుగా వున్నావు. మీదే వూరోగాని, బండిలో ఏమిటి సరుకు ? బట్టలా ? మధురపంచెలుంటే నాకో జత యిప్పించు.

సిద్ధార్థకు డాబట్టలమడతలనుండి ఒకచావుదీసి గొల్లనికిచ్చి మూల్కము కైకొనుచుండ, రాజభటముఖుడు తనకు గూడ నొకజత యివ్వజెను. చంద్రగుప్తు డొకజతకు బదులు రెండుజతల దీయ రాజభటుడు విప్పిచూచి, ఒకజత లిరిగి యిచ్చుచు సిద్ధార్థకునితో “మీనాకరుది నీకంటె భారీచెయ్యి. ఒకటడిగి లే రెండిస్తున్నా”డని నవ్వెను. సిద్ధార్థకుడును “మీరు గొప్పవారుగనక గొప్పగా యిచ్చా”డని పలికెను. ఈలోపల ప్రాప్తు పడమరతిరుగుట చూచి సిద్ధార్థ కుడు మరల బండికి ఎడ్లను పూన్చి రాజభటులకడ నెలవుకైకొని పయనమై పోయెను.

శొంతద ప్వేగినపిదప సిద్ధార్థకుడు చంద్రగుప్తునితో “ప్రభువులచెయ్యి దాచుకొందామన్నా దాగను కదా?” అనెను. చంద్రగుప్తుడు నవ్వి, “మరి గురువులవారి చెయ్యో?” అని ప్రశ్నించెను. సిద్ధార్థకుడు, “వారు సరేసరి. చాణక్యలవారి బౌదార్యాన్ని గూర్చి వేరేచెప్పేదేమిటి ! వాత యిచ్చినదాన్ని బట్టికాక మిగుల్చుకొన్నదాన్ని బట్టి నిచారిస్తే గురుదేవుల బౌదార్యం నిస్సమాన మని చెప్పాలి. ఇవ్వడమేగాని తమకోసం మిగుల్చుకోవడమంటూ వా రెరగనే ఎరగరు.” చంద్రగుప్తు డామాటల కెంతయు సంతసించి, “చాణక్యలవారి ప్రతిజ్ఞానిర్వహణంమాట ఏమంటావు?” అని యడుగ, “ఏమనుడానికి నేనెంత వాల్తు ? సమద్రజలాన్ని కుంచాలతో కొలవవచ్చు, హిమాలయం ఎంతఎత్తో మూరలువేసి టెక్కించవచ్చు; అంతేగాని చాణక్యదేవుల ప్రభావం ఎంతటిదో ఎవరుచెప్పగలరు ? వారు ఎంతఉన్నతులో అంతగంభీరులు. వారు ఏమిచేస్తారో ఎందుకు చేస్తారో వారికేతెలియాలి, మాటయిచ్చారా అంటే హరిహరాదులు. అడ్డినా జరిగి తీరవలసిందే. ఆశ్రితరక్షణమంటారా, అది వారి సొమ్మే.” అని. బదులు పలికెను.

మఱునాటి మధ్యాహ్నపునుజలీలో సిద్ధార్థకచంద్రగుప్తులు బావిచెంత ఎడ్లకు సీరు పెట్టుచున్న సమయమున రాక్షసామాత్యుని చారుడగు విరాధగుప్తుడు రథారూఢుడై అచటికే వచ్చెను. చంద్రగుప్తు డాతని దవ్వలనే గుర్తించి చేరువనున్న మణ్ణిచెట్టు తోరటిలో దాగెను. విరాధగుప్తుడు సిద్ధార్థకుని సమీపించి, ఇంచుక నీరివ్వుని యడిగి నైకొని దప్పి తీర్చుకొనెను. “చాలాదూరం నుంచి వస్తున్నట్లున్నారు?” అని సిద్ధార్థకుడు ప్రశ్నించెను. విరాధగుప్తుడు, “ఈదిక్కుమాలిన చంద్రగుప్తుణ్ణి వెదకలేక చచ్చిపోతున్నాము. వర్ధమానపుర మంతా గాలించి వస్తున్నాను. పెద్దలు పొరపాట్లు చేయడమూ, చిన్నలు నలిగి చావడంగా వుంది. మొదటనే చాణక్యుణ్ణి పట్టి బంధిస్తే ఇంతశ్రమ ఉండక పోవునా? అప్పు డూరకొవడంవల్ల చంద్రగుప్తుడుమాడా తుర్ముచున్నాడు, ఇక నేముంది! ఒకరి క్షిద్దరయినారు” అని విసుగుకొనెను.

సిద్ధా.—ఇంతకు ఆమాయదారి బాప డెక్కడ వున్నట్లు?

విరా.—కట్టేట్లో! ఎక్కడ వున్నాడని చెప్పను? ఎక్కడా లేడు. అంతలా వున్నాడు. అన్నట్టుగా వుంది. నువ్వే చాణక్యుడవో, నేనే చాణక్యుణ్ణి అన్నంత దిగ్భ్రమ కలుగుతూవుంది.

సిద్ధా.—సేబాను. మఱి చంద్రగుప్తయ్యగారో?

విరా.—ఆతల్లికి పట్టడ మంతకవ్వుం కాదు. చుట్టుప్రక్కల ఇరవై అమడల్లో ఎక్కడున్నా వసివట్టుతాను. నేడుగాకపోతే రేపైనా దొరకకపోడు. పొద్దు వాలుతూవుంది. నేనిక వెళ్లాలి” అని రథమెక్కి వెడలిపోయెను.

చంద్రగుప్తుడు పటకోటరమునుండి నవ్వుచు వెలుపలికి వచ్చి, “కళ్ల ముందరే దాగవలెనని నువ్వు నిన్ను చెప్పినమాటకు సరిపోయింది.” కాని ఆ యిరువతోట్టలో వూపిరాడిందికాదు.” అనెను. సిద్ధార్థకుడు, “నిజమే మణ్ణి. మణ్ణితోట్టలు మహారాజులకోసం ఏర్పడ్డవా?” అని నవ్వెను.

ఇట్లు దినదిన గండముగా వారు పయనము సాగించి నాల్గవనాడు కను చీకటివేళ వర్ధమానపురము జేరి చాణక్యుని బసకేగిరి. చాణక్యుడు, “వచ్చితివా, వత్సా!” యనుచు జంద్రగుప్తుని కాగిలించుకొని లోనికి గొంపొయి, “చూచితివా? నందు లెంతవని తలపెట్టిరో! తెల్లవారినచో ఎంత ప్రమాదమయినా జరిగేది. ఆయాసమయితే అయిందికాని సుఖంగా చేరావు” అనెను. చంద్రగుప్తుడు, “మనము పూనినకార్యాని కిదియొక ఆయాసమా. స్వామి! ఆర్యులు పేయికనులతో రక్షిస్తూ వుండగా నాకేమి ప్రమాదము” అని బదులుచెప్పెను. చాణక్యుడు, “నువ్వు ముందు స్నానంచేసి భోజనము కానివ్వు. తరువాత మాట్లాడుకొందాము” అని అంతర్గ్రహముగాని కంపెను.

మా రోజు పాఖ్యానము

చంద్రగుప్తుడు భోజనమొనర్చినపిమ్మట గురుశిష్యు లిద్దఱు సల్లాపింప దొడగిరి.

చాణ.—చూచితివా, నందులమంత్రం ఎంత సురక్షితంగా వుండో?

చంద్ర.—నిజం. తమశిష్యుడు జీవసిద్ధి అక్కడ చేరినపిమ్మట ఇంకా సురక్షితం కాకుండా వుంటుందా? జల్లెడకై నా చిల్లు లుంటాయికాని దీవసిద్ధి రక్షితమైన మంత్రానికి రుద్ధిముంటుందా? గురుచేఛలప్రజ్ఞముందు ఇతర మంత్రములు గాలి కెగిరిపోయే దూదిపింజలు. మాతాతగారు చెపుతూ వుండేవారు ‘రాతితో శిశూన్న మట్టికుండలు నిలుస్తవా?’ అని.

చాణ.—(నవ్వుచు, డౌనుగాని, ఏగీ మీతాతగారిచరిత్రం వినిపిస్తానంటివి. చెప్పు, వింటాను.

చంద్ర.—చిత్తం. సుగృహీతనామలైన మహానందులవారికి విష్ణులవనప్రభు
కుమారియైన మురాదేవియందు పుట్టినకొడుకు మూర్తుడు. మురాదేవి
ప్రాత్యురాదైనకారణంచేత మూర్త్యుడికి రాజ్యార్హత లేకపోయింది.
సునందాదేవి యనే ఊత్రియపట్టమహిషికి ఇద్దరు కుమార్తెలు. అందులో
పెద్దవానికి మహానందులవారి అనంతరం మగధరాజ్యం సంక్రమించవలసి
వుంది. అయితే మహాపద్మవనే త్సరకుడికడు మహారాజులుంగానికి
ప్రియతముడై అప్పుడుగా వుండేవాడు. మహాపద్మనికల్లి అయితే శూద్ర
స్త్రీయేగారి తండ్రిమాత్రం ఊత్రియుడు. ప్రేదతనంవల్ల త్సరపుత్తి
అవలంబించి మహానందులవారికి విశ్వాస్యుడై క్రమంగా నైన్యాధిపత్యమే
కాకుండా మంత్రిత్వం కూడా సంపాదించి మగధసామ్రాట్టును తనచేతి
కీలుబొమ్మలు చేసుకొన్నాడు.)

సునందాదేవికికూడా ప్రీతిపాత్రుడై, తనకార్యఖడ్గములచేత మగధ
సామ్రాజ్యాన్ని విస్తరింపజేసి, ఇటు ప్రకృతిమండలికి, అటు నైన్యములకు
గూడా గౌరవానురాగపాత్రుడైనాడు. ఉన్నట్టుండి ఒకనాటిరాత్రి మహా
నందునీ, సునందాపుత్రునిద్దరినీ రహస్యంగా సంహరించి, అనివార్యమే హస్త
గతమైయున్న సింహాసనం ఎక్కడ కూర్చున్నాడు. చతురంగబలమూ,
సామంతమండలీ ఆశనిచేతిలోనివే గరుక ఎవ్వరూ ఎదురాడినవారు లేరు.
శకటాలునికొడుకు కొంచెంధిక్కరించేటప్పటికి, రెండోకంటివాడికి తెలియ
కుండా అతణ్ణి మటుమాయంచేశాడు. తరువాత సునందాదేవిని పట్టమహి
షినిచెసి ఆమెపల్ల ఎనమండుగురు కుమార్తెలను కన్నాడు. వారే మనసు
కల్పనందుడూ ఆరని తమ్ములూను.

మహాపద్మలవారి ప్రతాపం మాత్రం అద్వితీయమని చెప్పాలి. కాళిం
గుడుమొదలైన సామంతులను వశంపదులను చేసుకోవడమే కాక, ఆర్యావర్తి
మును దక్షిణాభ్యమును జయించి రెండవభార్యవరాము డనిపించుకొన్నాడు.

“మురానుతుడైన మూర్ఖుని తెలివితేటలు చూర్వసాహసములను చూచి ఆదాలుని తనచేతిక్రిందికి తీసుకొని చివరకు సైన్యాధిపతిని చేశాడు. మూర్ఖుడు మహాపద్మలవారికి కుడిభుజమై, మగధసింహాసనానికి ఆధారభిత్తి యైనాడు. తనసూరుగురుమూర్ఖులూ తానూ మహాపద్మలవారికి అంగరక్షగా ఉండేవాడు. కామరూపమునుండి కుంతలంపఱకు విస్తృతమైన మగధ సామ్రాజ్యమంతా, మహాపద్మలవారి ఆనంతరం సుకల్పయ్యకు, తమ్ములకు సంక్రమించింది. వీరికి, తండ్రిగారి తేజమూ కౌర్యమూ లేకపోయినా, దురభిమానంగా మాత్రం ఏమీ లోపం లేదు. పూజ్యపమానం, నీచాను రక్తి అవిమృశ్యకారిత్వం మొదలైన దుర్గుణాలకు భోగపరాయణత తోడయింది. బాగా సుఖం మరిగారు వ్యసనానతులై రాచకార్యాలు మంత్రులకు వదిలి పెట్టారు. నక్రనాసామాత్యుడు, రాజసోదరులను వివిధ రాష్ట్రాలకు రాజప్రతినిధులుగా వెళ్లి అక్కడి రాచకార్యాలు చూచు కోవలసిందని హితం చెప్పితే ఆయనమాట పెడచెవినిబెట్టి, సుబుద్ధిశర్తును ముఖ్యమంత్రిని చేసుకొన్నారు. నక్రనానుడు శకటాదుడూ కొఱకొఱ లాడుతున్నారు. సామంతులు అలక్ష్యభావంతో వున్నారు. కాళింగుడు సమయంకొఱకు ఎవరుచూస్తున్నాడు సైన్యాలకు ప్రకృతివర్గాలకు తలఁగొ నాలుకగావున్న మూర్ఖుణ్ణిచూస్తే నందులకు కన్నెఱ్ఱి ఏర్పడింది. ఆతనివల్ల తమ కెప్పుడేమి ముప్పుమూడుతుందో అనేభయం ఆవహించింది. మూర్ఖుణ్ణి ఏలాగైనా తొలగించి, తమకు ఆప్తడైన భద్రకాలుణ్ణి సైన్యాధి పతిని చెయ్యాలనే దురూహతో ఆలోచన మొదలు పెట్టారు.

“భద్రకాల రాక్షసామాత్యులతో ఆలోచించి ఆలోచించి మూర్ఖు వినాశంకొఱకు చివరకు నాల్గుసంవత్సరాలనా డొకయుక్తి పన్నారు. పాంచాలంమీదికి దండెత్తేవిషయంలో ఆలోచించడంకొఱకనే మిషతో మూర్ఖుణ్ణి ఆతని అనుచరులు నూరుగురినీ రహస్యమందిరానికి పిలిచారు. గంగాతీరులో ఉన్నకోశాగారం ప్రక్కనే వున్నది. నేలమాలిగలో

అమందిరం. మార్కానుచరులతో నేనుకూడావున్నాను. మమ్మ నూటొక్క మందిని అబోనులోనికి రానిచ్చి ఏదో ఆలోచనమొదలుపెట్టి ఒక్కొక్కరే తప్పకొని వమ్మ నాభూగర్భమందిరంలో బంధించి చక్కాపోయినారు. మానూటొక్కమందికీ ఒక్కరోజుకు సరిపోయే భోజనాలు మాత్రం. అక్కడదిగవిడచి, మాదహన సంస్కారంతోనం కాబోలు ప్రక్కగదినిండా ట్రైలు నింపి చక్కా పోయినారు.”

“ఈవిధంగా అవృద్ధసింహం కిరోరకతకంతో బోనులో పడింది.”

“మహానుభావుడైన మూర్ఖుడు ఆ విషత్సమయంలో అచైర్యం చెంద లేదు. ఊరక పండ్లుగీటుతున్న మమ్మనందరినీ చూచి, జరిగిన మోసానికి వగచి “నాయనలారా! జరిగినదేమో జరిగింది. వినాటికై నా నందులు విడిచి పెట్టితే తప్ప, మనం ప్రాణాలతో బయటపడడం వట్టిది. ఈమందిర మునూ, దీనినిర్మాణమునూ నేనెరుగుదును: కనుక కర్తవ్య మాలోచించండి, మీరుతా బుద్ధినుంతులు” అన్నాడు. “ఈసంగతి తెలిస్తే, ప్రజలు, నైస్య ములూ వచ్చి మన కీచెఱ విడిసింపరా?” అన్నాను నేను. మూర్ఖుడు నా మాటలకు నవ్వి, “వెట్టివాడా! ప్రజా, నైస్యమూ, గెలు పెవరిదో వారి పక్షం వుంటుంది గాని మనవంటి హతభాగ్యులపక్షంవుండదు. కాబట్టి ఆయాశ పెట్టుకోకండి. వినాటికై నా ఇందులోనుంచి బయటబడితే నందుల వల్ల నే పడాలి. ఆశుభదినం వచ్చేదాక మనం బ్రతికివుంటేనూ, అదయినా. కాబట్టి ఈవున్న ఆహారమంతా ఇవ్వాలేమనమంతా తిని రేపటినుంచి అందరం కూడిచావడంకంటే మనలో ఒక్కరు మాత్రం ఈపదార్థం తింటూ, శుభకాలం ప్రతీక్షిస్తూవుండాలని తక్కినవారు నేడే మరణించాలని నాఅభిప్రాయం. ఇందుకేమంటా” రన్నాడు. మేమంతా, “ఈ ఆలోచన బాగున్నదంటే బాగున్న” దన్నాము. అయితే, ఎవరు జీవించి వుండాలి? ఆసేప్రశ్న నచ్చింది. మేమంతా “సర్వవిధాలా, నందులపై పగదీర్చు కోవడానికి మీరే

నమర్దులు గనుక జీవించి వుండండి” అని మార్కుని ప్రార్థించాము. మార్కు డొక్కడైనా మానంగావుండి, ఒక్కసారి నిట్టూర్చి మమ్ములనుదరిసి గంభీర దృష్టలతో కలయజూచి, “అన్నలారా! నేను వృద్ధుణ్ణి! సర్వమూ ఊడిగిన వాణ్ణి. నందవినాశం ఒక్కనాటితో అయ్యేపని కాదు. చిరకాలం ఓషితపట్టి సాధించవలసిన ఈమహాకార్యానికి పడుచువాళ్లు కావాలి. ఉత్సాహ వంతులు కావాలి. అంతేగాని వృద్ధుణ్ణి నావల్ల ఏమవుతుంది? అంతే కాదు. ఇంకోసంగతి కూడా ఆలోచించండి. నందులు ఇంకపని చేసింది నామీది పగచేతకద. కనుక నేను జీవించివున్నా నన్ను వారు వదలి పెట్టరు. కనుక వృద్ధంగా నాకొరకు మీరంతా మరణించవద్దు. ఎంత విచారించినా, నావల్ల ఈకార్యం కాదనీ, నేను బ్రదికివున్నందువల్ల మనకీ పగ తీరదని తోచి యిలా చెప్పుకున్నానేగాని బ్రదికివుండడానికి భయపడి కాదు. కనుక మనఅందరిలోకి చిన్నవాడై మంచి బుద్ధికాలీ, ధీరుడూను చంద్రగుప్తుడు. నందులచేత, రాక్షసమంత్రిచేతా మంచివాడనిపించు కొన్నవాడు. ఏనాటికైనా చక్రవర్తి అవుతాడని జ్యోతిష్కులు చెప్పిన వాడూను. కనుక చంద్రగుప్తుడు మనప్రార్థనము ఆలించి బ్రదికివుండి నంద వినాశం చేయడం నామతం” అన్నాడు. “నేను ఆత్మహత్య చేసుకోకుండా జీవించి వుండి నందవినాశం చేస్తాను.” అని నాచేత ప్రమాణంచేయించి నన్ను వీడ్కొని ప్రక్కగదిలోకి వెళ్లిపోయినారు. మార్కు డక్కడ వారి నందరినీ సహరించి రక్తసిక్తమైన భద్రంతో తిరిగి నాచెంతకు వచ్చి, నన్ను కాగిలించుకొని, “నాయనా! ఈభారం నీమీద పెట్టిపోతున్నాను. ఈమహాకార్యం సాధించి పెట్టగలవాడు, చాణక్యపండితుడనే మహా బ్రాహ్మణుడొక్కడే వున్నాడు. నువ్వు ఆయన్ని ఆశ్రయించి అభయం కోరితివా నీకు సర్వార్థసిద్ధి అవుతుంది. ఆశ్రితవత్సలు డాబ్రాహ్మణుడు” అనిఉపదేశించి నాశిరస్సు కడసారి మూర్కొని నాయెదటనే కత్తివైచిరగి పోయెను.”

తాతగారి, జ్ఞాతులకు దహననంస్కారం మాత్రం చేసి వారి ఆజ్ఞ తల
దాచి, వారు దిగవిడిచిపోయిన మెతుకులు తింటూ, దినాలు లెక్కపెట్టు
కుంటూ చాలామూసలు గడిపాను. తిరుబండారాలు తరుగుతున్న కొద్దీ బంధ
ముక్తిపై ఆశ కూడా తరిగిపోతూంది. ఆకాడు బాధువులంతా నావైనా
భాగం చెప్పి, నిశ్చితంగా మరణిస్తూవుంటే నేను బ్రతికివుండడానికి ఎంతో
ఛార్మం కావలసివచ్చింది. వారు దిగవిడిచిపోయిన మెతుకులు తరిగిపోతూ
తేలితగిన కత్తికోతగా ఆకాటికానాడు శల్యావశిష్టాణి చేస్తున్నా, ప్రతీ
కారవాంఛ, బంధబుంధారమూ ప్రాణాలు నిలబెట్టి వుంచుతున్న వేగాని
ఒక్కసారిగా చచ్చిపోదామంటే ఛార్మం చాలడం లేదు. ఆలాగే యమ
మూర్తు పడుతూ మఱియిరవై దినాలు గడిపాను. ఇరవై ఒకటోనాడు ఏదో
అరికిదయచెట్టు తోచింది. లేచి ఆలకించడానికి గూడా ఓషికలేక అలాగే
కట్ల మూసుకొని ఒకమూల పడివున్నాను. క్రమంగా మనుష్యుల అడుగుల
చప్పునూ, తలుపులు తెరుస్తున్న సందడి వినిపించినవి. తిరిగి ప్రజలలో
పడతాను కాబోలు అనే ఆశచేత గుండెతిరిగి కొట్టుకోవడం ప్రారం
భించింది. ఎవరో అరిచికి వచ్చారు. మెల్లిగా కట్ల విప్పి చూచాను. రాక్షస
మంత్రి, సునందుడూ ఎదుట సీలించివున్నారు. వారు నన్ను చూచి
సంతోషం పట్టలేక “చంద్రుడు బ్రదికి వున్నాడు, చంద్రుడు బ్రదికి
వున్నా” డంటూ కేకలుపెస్తూనన్న సమావేశాచారు. ఇతలో సుకల్పాదులు
కూడా లోపలికి వచ్చారు. రాక్షసమంత్రి నా ఆవస్థనూ, ఎదుట నన్ను
ఎముకలపోగులనూ చూచి, చూపులతో నన్ను ప్రశ్నించాడు. “మమ్ము
బంధించిననాడే తక్కినవారంతా “ప్రభువునకు ద్రోహులమనీతో చినపిమ్మట
మనం బ్రదికినమి ఫలం? చంద్రుడు మనలోకి చిన్నవాడు. ఏపాపమూ
ఎరగక పోయినా మనతో కూడివున్నదోషం చేత ఈ అవస్థ వాడికి కూడా
వచ్చింది. ప్రభువుల కేనాటికైనా వాసిపై దయ పస్తుందేమో. కనుక
చంద్రుణ్ణి బ్రదికుండ నివ్వండి” అని చెప్పి మరణించా” రని చెప్పాను.

చుకల్చుడు ఎంతో నొచ్చుకొంటూ, నాచెంతకు వచ్చి, నాయొడలిపై చేయివేసి, “చంద్రా! విచారింపకు. నీవు సిద్ధోషివి. కనుకనే దైవం నీతల కాచిందిరా! నాయనా! నీనంపదంతా మళ్లా నీకు ఇస్తాము. జరిగినదంతా మఱచిపోయి, నుఖింతువుగాని రోద్దుగెను. పొంగివస్తున్న సంతోషాన్ని అనుచుకొంటూ నేను, విరక్తునివలె, “ప్రభూ! తమకు పుణ్యం వుంటుంది. నన్ను నాబంధువులచెంతకు పోనివ్వండి. తిరిగీ నన్ను పాపపులొకంట్లోకి ఎందుకు లాగుకు పోతారు” అని వేడుకున్నాను. రాక్షసమంత్రి, “అట్లా కాదు నాయనా! మీవాళ్లంతా నీన్ను బ్రదుకవలసిందనే కోరాదుగాని వాళ్లతోపాటు చావుమనలేదు. మార్పు డింతటి మహానుభావుడని ప్రజలు గ్రహించలేక పోయినారు. ఇంతకు ఇలా జరగవలసివుంది. పోదాము. లే నాయనా! నీఅదృష్టదేవత! ప్రభులవారికి నీతో అక్కర కల్గించింది. లేచిరా, నీకు వచ్చినభయము లేదు. ప్రభువులు నిన్ను తోడబుట్టిన వానిగా చూచుకొంటారు” అని అనుచుయొచ్చెను. చుకల్చుడును నాకథియ ప్రదాన మొనర్చి వెంట గొనిపోయెను.

“నందులకు నావలన తీరదగిన అక్కర యేమి వచ్చిందంటారేమో, వినండి. సింహాళదేశంనుంచి బోనులూ ఉన్న ఒకసింహాన్ని పంపారు. బోను తెరవకుండా ఆసింహాన్ని బయటికి తీయఁబోయిందని ఆబోనుమోదనే ప్రతిజ్ఞా వాక్యం లిఖించివుంది. దేశంలో ఒక్కొక్కరాజాస్థానానికే వెళ్లి ఎచ్చిం దాబోను. ఎవ్వరికీ ఉపాయం తోచిందికాదు. చివరకు పాటలీపుత్రం చేరింది. ఇక్కడ కూడా ఎవరికీ దానిమర్తం తెలిసింది కాదు. ఆసింహాన్ని బయటికి తీయలేకపోలే మగధసంస్థానపు పరువుపోతుంది. సింహాళవాసులే ప్రజలలో వైచేయి అవుతుంది. అందుకని; నావల్లగాని ఈపని కా దని నందులకు తోచింది. అదీ రహస్యం”.

“సరే, నేను వెళ్లాను. బోనును అందులో సింహాన్ని చూచాను. ఎంత సేపు చూచినా ఆసింహం ఒక్కటేరీతిని తల ఆడిస్తూ, ఒక్కటే విధంగా

అటూ ఇటూ తిరుగుతూవుంది. అది లక్కసింహ మయ్యుంబుందని నాకు లట్టింది. వెంటనే ఇనుపచువ్వ ఒకటి తెప్పించి ఎఱ్ఱగా కాల్చి అసింహాని కంటించాను. సింహం కరిగి కాల్యగట్టి బయటికి పారింది.

“సభాగోవారంతా నా ప్రజ్ఞకు సంతోషించారు. రాక్షసమంత్రి భద్రశాలుడూ మెచ్చుకొన్నారు. “పాటలీపుత్రపువరువు నిలిపా పంటూ” సుకల్పిడు నన్ను వెన్నువై శ్రీకాండ. పిమ్మట మాతాల్గారి సంబదంతా నాకిచ్చి, సైన్యంలో నాకు దళవాయిత్వం ఇచ్చారు. సైనికులు నాపట్ల చూపుతూ వున్న గౌరవాభిమానాలకు అసూయపడి మల్లా భర్తశాలాధిపత్యం ఇచ్చారు. తన్ములంగా తమదర్శనభాగ్యం కలిగింది. స్వామీ! ఇదీ మార్మనికథా, నాకథాను. మార్మని అజ్ఞచోష్షన తమపాదముల మరుగుచొచ్చాను. ఇక మీదే భారం” అనుచు చంద్రగుప్తుడు చాలించెను.

చాణ.—ఎంత దారుణం! ఎంత చిత్రచరిత్ర నీది! జోస్యము ఫలించినప్పుడు చక్రవర్తివైనచో ఇంకా ఎంతో విచిత్రంగా వుంటుంది నీ చరిత్ర.

చంద్ర.—చిత్తం నేను తమ అనుగ్రహమునే నమ్మానుగాని జోస్యమును గాదు.

చాణ.—జోస్యం మాత్రం వట్టిచెండు కనుకోవాలి. పురుషప్రయత్నం జోస్యాన్ని యధార్థం చేస్తుంది. మన మిక ముందుపని విచారించుకోవాలి. ఇచ్చటివేడి కొంత చల్లారేవఱకు ఈపట్టణంలోనే దాగి వుండి తరువాత కార్యసాధనోపాయాలు విచారించాలి. ప్రాద్దుపోయినది నేటికి విశ్రమించాము.

8

మ గ ధ దే శ పు బొ లి మే ర లు

చాణక్యచంద్రగుప్తులు వర్ధమానపురమున బ్రచ్చియు లై రెండుమాసములు గడపిరి. చంద్రగుప్తుని బట్టితెచ్చినవారికి నందు లిచ్చెద మన్నబహుమానము నానాటికి యెచ్చుచున్నరు వెదకువారి జాగరూకతమాత్రము నడలజొచ్చెను. అసన్న యెఱింగి చాణక్య డొకనాడు చంద్రగుప్తునితో నిట్లునియె. “ఇట్టి చట ఎన్నొళ్లయినా, రెండవకంటివానికి తెలియకుండా నిశ్చింతగా కాల క్షేపమయితే చేయవచ్చునుగాని, నందనిర్మూలనభారం వైనబెట్టికొన్న మనకు తలదాచుకోవడమే ప్రధానంకాదు. ముందువని ఆలోచించి కార్యసాధనకు ఉద్యమించవలసిఉంది కార్యకూరులకు అసాధ్యమంటూ వుండదు. దుర్జయ మైన పారసీకరాజ్యాన్ని జయించిన ఆసాంధిరుశౌర్యము శలచుకొంటే నాకు ఆశ్చర్యం కలుగుతూవుంది. ఆ యవనవీరు డిప్పుడు తన నై న్యసమూహంతో గాంధారములో విడిసివున్నాడు. ఈసమయంలోనే మనరకూడా శతద్రూనపిని దాటి, ఆరట్ట బాక్తీక (Bactrians) కిరాతకాంభోజులతోను తక్షశిలాభిసార కాశ్మీరవిశస్తా(Jhelum)విభులతోను నెయ్యం చేసుకోవడం మంచిది.వనిపట్టితే శకయవన పారసీకాది ఘోర్ములసాయంగూడా మరం పొందవచ్చును. విశస్తా ప్రాంత పాలకుడైన వర్షతకుడు, తమ్ముడైన వైరోచకునితో గూడి అభినార కాశ్మీరపతులను జయించింది చాలక, వారి సాయంతో ఇతరదేశాలను గూడా ఆక్రమింపజూస్తున్నాడు. అతనికి తగినంతఆశపెట్టితే మనకు బాసటవుతాడు. అలాగే ఆరట్ట కిరాతులనుగూడ మనం లోగొనవచ్చును.” చంద్రగుప్తు డా మాటలు విని, “మనం ఇంతటిప్రబలలతో సంధిచేసుకుంటే చివరకు మగధ రాజ్యం వీళ్లకు ధారపోసి పూరకోవడ మవుతుంటేమో అని భయం కలుగు తున్నది. నందులు ఏలుకున్నా నాకు సమృతమేగాని చూస్తూచూస్తూ నామగ ధను వీళ్ల చేతుల కెలా వప్పగించను ?” అనెను.

చాణక్య డామాటలకు నవ్వి, “నీ కాభయం అక్కరలేదు. మనకు సాయం చేయడమే వాళ్ల పంతుగాని రాజ్యం అనుభవించడానికి వాళ్లెవరు? సముద్రాన్ని మథించి ఆమృతం లేవడంమట్టుకే ఆసురులపనిగాని అనుభవం! మాత్రం దేవతలదే. కాబట్టి ను వ్యాచింత పెట్టుకోకు. వాళ్లు ఎంత ప్రబలులైతే మాత్రం, మావటివాడికి లాంగే మదగజంలాగా, మంత్రానికి కట్టుబడే మహాసర్పంలాగా, నామంత్రానికి ఎశులవుతారు,” అనెను. చంద్రగుప్తుడు, “చిత్తం. అలాగయితే వాళ్లందరికి ఏమి ఆశలు చూపుతారో, ఏమి మంత్రం ప్రయోగిస్తారో, ఆభారమంతా ఆర్యులకే వదలిపెట్టుతాను. ఖడ్గసాధ్యమయ్యేవని వుంటే మట్టుకు అది నామీదపెట్టండి” అనెను. చాణక్యడును, “మంచిది, నాయనా! అలాగే కానియ్యి; కాని నామాటలకు నుజ్వేమీ కాదనక విసివిన నట్లు వూరుకో. నాపనికి అడ్డంరాక నువ్వట్లా చూసీ మాడనట్లు ఊరుకుంటూ వుండు. కార్యమంతా నేనే చక్కచెట్టుతాను.” అనెను.

అమరునాడు గురుశిష్యులిరువురు మారువేసములతో పాంచాలమునకు బయటమైరి. చాణక్యచారులగు సిద్ధార్థకసమిద్ధార్థక ఉమంబరనిపుణకులు గూడా ఉచితవేషములతో కొంచెము వెనుకముందుగా వారిలో గూడ జనుచుండిరి. గయానగరం చేరినపిమ్మట నిందచారుడగు కాయస్థుడచట చంద్రగుప్తు ననుమానించి, చాణక్యనితో, “స్వామీ, ఈమిశిష్యుడెవరు? బ్రాహ్మణునివలె కనుపించడే” యనెను. చాణక్య డామాటకు నవ్వి, “నిజం నాయనా! ఎవరినీ ఫలానిజాతి అని పోల్చడానికి వీలుగాని కాలం వచ్చింది. నీమట్టుకు నీవు. కాయస్థుడవేఅయినా స్వచ్ఛమైన బ్రాహ్మణునికంటె ఇనుమిక్కిలిగా ఉన్నావు” అని వాని నుబ్బించి ఆగండము గడపించెను. అంతట నచటి ధర్మశాలల కేగుట తేనుముగాదని యెంచి చాణక్యడు నదీతీరమునకేగి అచట బడియున్న శ్రాద్ధసిండము లిన్నిమూటగట్టుకొని వచ్చి ఉపయోగింపు మనగా చంద్రగుప్తుడు, “ఆర్యా శ్రాద్ధసిండము లెట్లా తినను?” అని సంశయించెను. చాణక్యడు

“వెట్టివాడా! దేవశేషం పితృశేషం పరమపవిత్రములు. నువ్వు సంశయించ నక్కఱలేదు. అదిన్నీగాక మన కిప్పు డిది ఆపద్ధర్మం. వెరుక నిశ్వామిత్రు డంతటివానికి చండాలవాటిలో భోజనం చేయవలసి వచ్చింది” అని సమా ధాన పఱచెను.

నందచారుల కగపడకుండుట కిట్లెన్నియో ఇడుమలు గుడుచుచు దుడకు వారు కాశీనగరమును జేరిరి. అచట వారిరువురు మణికర్ణి కాఘట్టమున స్నానము చేయుచుండ నందసేనాని యొక డాచెంతకు వచ్చెను. చంద్రగుప్తు డాతని గుర్తించి చాణక్యన కాతని జూపెను. “నీవు నీటిలో మునుగు”మని చంద్ర గుప్తునకు గఱపి చాణక్య డచటి కించుకదూరమున మహారాష్ట్రబ్రాహ్మణజేష మున స్నానమొనర్చుచున్న సిద్ధార్థకుని కడకేగి ఆతనితో గర్జాట కలహమున కుపక్రమించెను. వారిరువురకు గ్రమముగా మాటలు ముదిరి చేతులు గలియు వఱకు విచ్చుటగాంచి పలువు రచట మూగిరి. ఆకలకల మాలించి నందసేనాని యచ్చోటి కేతెంచి వారిరువురకు గలహమువారించి ఆపలికేగెను. నీట మునిగి యున్న చంద్రగుప్తు డానందడిలో చల్లగా దప్పించుకొని యేగెను. శ్రోవలో నొకనాడు బిచ్చగాడొకడు యాచింప చంద్రగుప్తుడు సాజమగు నౌదార్యము పెంపున బానిచేత నొకపైడినాణెము వైచెను. ఆబిచ్చగా డక్కఱంపడి, “ఇం తటియీని చంద్రగుప్తునకుగాక ఎవరికుంటుంది? నీమూలన లక్షపణాలు నాకు దొరకి నాదరిద్రం తీరుతుంది”, అనుచు లేచెను. వానినోటినుండి యాపటలు వెడలుటయే తడవుగా చంద్రగుప్తు డాతని శిరము ఖండించెను. చాణక్యడు ‘దురాశ దుఃఖముచేటు’ అనుచు సాగెను. వెరుకనుండి విచ్చుచున్న చాణక్య చారు లాభిక్షుకుని మొండెము నీటిలో బారవైచిరి.

మధురలో నొకనాడు చాణక్యచంద్రగుప్తులు విప్రగృహమున భుజించు చుండిరి. రాక్షసమంత్రి చారులలోని ప్రియంవదకు డాయంటిలోనికే ప్రజే శించుచుండెను. ఇంతలో నొకనాగుబాము పాములవాని బుట్టలోనుండి తప్పించుకొని ఆయంటిలో దూరెను. “పాము పా”మని యింటిలోనివారు కలవర

పడిరి. చాణక్యచంద్రగుప్తులు తినుచున్న అన్నమును వదలి దొడ్డిదారిని పారి పోయిరి. పాముల వాని వేసముననున్న సిద్ధార్థకుడు పాముకొఱ కాంయిల్లుజొచ్చి దానిని వెదకి పట్టుకొనెను. అగేస్తు సంతోషభరితుడై వాని కింతయన్నముపెట్టి పంపెను. ఊరివెలుపల మట్టిచెట్టుక్రింద వేచియున్న చాణక్యచంద్రగుప్తులును సిద్ధార్థకుడును ఆయన్నమును గడుపార భుజించిరి. చాణక్యకు సిద్ధార్థకుని పామున కిన్ని పాలుపోసి "కోరలూడిన నాగన్నా, పాలుతాగు, మాప్రాణాలు నిలిపావు" అనుచు దాని మేను నిమిరెను.

చాణక్యచంద్రగుప్తు లిట్లు దినదినగండముగా మూడు నెలలకు యమునా తీరస్థమగు ఇంద్రప్రస్థము చేరిరి. కొంచెము వెనుకముందుగా వచ్చి చేరిన చారులును వారును ధర్మశాలలో నెవరికి వారు వేర్వేర విడిసి యుండిరి. మఱునాడు చాణక్యకు నగరములోని కేగునంత ఎటుచూచినను రథగజతురగ ములతో నందనైశ్యములు నిండియుండుట కాననయ్యెను. తక్షశిలాద్వారము చెంత బలగుప్తుడను నందనేసాని చాణక్యని నిలిపి 'మీరెవరని ప్రశ్నించెను. "మేము తీర్థవాసులము, ఆరుగురము గూడి అమరనాథం సేవింప బోతున్నా" మని చాణక్యకు బదులు చెప్పెను.

బలగుప్తుడు.—తోవలన్నీ అలకసుందరుని హ్లేచ్చనై నికులతో నిండివున్నవి. తీర్థయాత్రల కిది సమయంకాదు. ఆయవనవీరుడు తక్షశిలాబస్థుల సాయముతో పర్వతకుని ఓడించి సాగలక్షత్రయులను కాలచుర్యులను కూడా ఘరాభవించాడు. ఈయవనులు కిరాతులు ఆర్యావర్తంలో అడుగు పెట్టకుండా ఆరికట్టడానికి మాసేనల నిక్కడికి కాపుపంపారు.

చాణక్య.—అలాగా ! మీసేనాపతి యెవరు ?

పల.—భద్రశాలుడు.

చాణ.—చంద్రగుప్తసేనాపతి యెక్కడ వున్నాడో మీకేమైన తెలియునా?

పల.—పరభూములకు పారిపోయినాడు. ఆయనను పట్టితెచ్చినవారికి మగ ధేనుడు లక్ష బంగారు షణ్ణాలు బహుమాన మిస్తారు.

చాణ.—అన్నన్నా! లక్షపణాలే!

బల.—ఏమి, నీకు నోరూరతున్నట్లున్నదే?

చాణ.—నాకే కాదు. లక్షపణాలంటే ఎవరికైనా పూరుతుంది.

బల.—నిజమేకాని చంద్రగుప్తులవారిసౌజన్యం ఎరిగినవాల్లేవరూ ఆపాకపు సొమ్మును ఆసించరు.

చాణ.—ఏమిటింత ఆభిమానం వారియందు మీకు?

బల.—మూర్ఖులవారు నన్నింతప్పటినుంచి పెంచి పెద్దవాణ్ణి చేశారు. నావృద్ధి అంతా వారిది. అయితే నే నా విశ్వాసుచేత చెప్పడం కాదు. నిజంగా చంద్రగుప్తులవారి సుగుణసంపద అటువంటిది. వారికోరికకు ప్రాణమైనా యిస్తాను నేను.

చాణ్ణు డీమాటలచే కుదుటబడి బలగుప్తునకు దమరహస్యం మెరిగించి నందనైన్యముల బారినుండి గడపి యమునానది దాటివుచ్చును కోరెను.

పిమ్మట బలగుప్తుని సాయమున వారు యమునను నందనేనావాహినిని దాటిరి. యమునానది యవ్వలియొడ్డున నిలిచి, చంద్రగుప్తుడు దీర్ఘ కర్ణముగా నిశ్చలించి, చెమ్మిన కన్నులతో జాణ్ణున కిట్లనియెను. “ఆర్యా! మగధకు విపత్తి వస్తున్నట్లున్నది. ఈతరుణంగా నాబంధుమిత్రులంతా శత్రువుల నెదుర్కొని నిలిస్తే నేను నామగధుని విడిచి చరభూములుపట్టి పోతున్నాను. ఎంత దౌర్భాగ్యుడనో?”

చాణ —వత్సా! విచారించు. మగధను విడిచి ఎక్కడికి పోతున్నా వని నీకీ సంతాపం? దైవం రక్షిస్తే మహాబలసంపన్నుడవై తిరిగి వచ్చి మగధరాజ్య రక్షణంచేసి యీతఁడై హిణులన్నింటికి అధిపతి వౌతావు. ముందు ఈనంద కీటకాలను రూపుమాపే ఆలోచన చెయ్యి.

చంద్రగుప్తుడు. — తాను వీడివచ్చిన అవ్వలియొడ్డునకు దృష్టి సారించి, చేతులుమోడ్చి, “మగధరాజ్యలక్ష్మీ నెలవు. పుట్టి యెన్నడూ నిన్నువిడిచి యెరగను. మరల ఎప్పుటికో నీనేవ” అనుచు నవ్వలిమొగమాయెను.

చాణక్యుడు “కుమారా! అధీరుడవు కాకు. అచిరకాలంలోనే మగధరాజ్యలక్ష్మీ నిన్ను వరిస్తుంది” అని యూరట చెప్పి చారచతుష్టయముతో గూడ పయనమైవీగెను.

9

భరతఖండముపై పిడుగుపాటు

అచట యవనసైన్యములు హెళిస్థాన పృథుకేశుల నడవ, అంభీయు దక్షశిలేశుడును ద్రోవ జూచ ఉదబంధపురమును జేరెను. త్రోవలో నెదుర్కొన్న భారతవీరులు తక్షశిలేశుని అనునయమునకు, యవనప్రతాపమునకు వశులై ఆమహావరూధినికి మిన్నక తెరువొసంగిరి. పుష్కలూపతీర్థయగు హస్తిమాత్రము సాచుముచేలాంగక పరాక్రమించెను. యవనులుపుష్కలూపతీర్థదుర్గమును ముట్టడించిరి. నెలదినములు గడచినచు దుర్గము పట్టువడలేదు. యవను లంతట భేద ముపయోగించి సంజయుడను రాజబంధువును జీలగిసి తత్సాహాయ్యమున దుర్గము జొచ్చి హస్తిని సంహరించిరి. పుష్కలూపతీర్థదుర్గమును నేలమట్టమొనగ్ని సంజయునకు బట్టముగట్టిరి. సంజయుడు యవనదాస్యమును తలదాల్చెను.

హెళిస్థానపృథుకేశులసైన్యము లిట్లుదబంధపురము జేరుచుండ ఆలీ సొదిరు తన మహాసైన్యములతో కుశధ్వజముపై నెత్తిపోయెను. అచటసమరమున యవనవీరుడగు తులమాయికి (Ptolemy) కుశధ్వజవీరుడగు ఘోరుని పరాక్రమముచే తలప్రాణము లోకకు వచ్చెను. తులమావి ఎట్టకేలకు ఘోరుని సంహరించి తచ్చవమును గొనిపోవుచుండ అంగరక్షకు లడ్డువడి నిలువరించిరి.

అలీసాదరు నాటియధమున త్తగాత్రుడయ్యె, కులమావెఁ బోరు భార మగుట పరికించి, వానికి బాసటయై, ఘోరని అంగరక్షకులను పారద్రోలి, వానిశవమును బట్టితెచ్చెను. కుశధ్వజునియగు అండకుడు గూడ యవనులకు బదియయ్యెను.

కుశధ్వజము నిట్లు జయించినపిమ్మట నాయవనచక్రవర్తి హరిగ్రామ ముపై నెత్తి విడిచెను. కశ్యపపురముచొత్త బ్రవర్తించిన ఘోరయధమున ఇరు వదివేల అశ్వపాశ (Aspasians) వీరులు హతులైరి. నలువదివేలు యవను లకు బట్టువడిరి. యవను లానగరమును కొల్లగొట్టి చెందులకుల ముప్పుచేల నృపభములను హరించిరి. వానిలో మేల్చి పదివేలంకికి, మాసిడోసియా కయగుచున్న త్తగాత్రులవెంట తోలిపెట్టిరి.

అనంతరము నైశా (Nysa) పురిని యవనులు ముట్టడించిరి. అచటి వీరులు అరమానపరాక్రములై యవనులకు బలాయితలు నొనర్చిరి. కాని అలకసుందరుని ధాటికి విసిరి తత్పురపాలకుడైన అక్షోభ్యుడు సంధి పెచ్చు గించెను. నైశానగరవాసులగు తామెల్లయు ధ్యానేశుని సుతతియగుటచేరూపన సగో క్రులమని యిచ్చకములాడి మూడువందలు నైశానగరవీరులను యవనుల కప్పనమిడి అలకసుందరుని మరుగుజొచ్చెను.

అలకసుందరు డిట్లు ప్రచండాగ్నివలె సింధుతీరము కేరవచ్చుచుండ, నీలొపల తక్షశిలావతి ఆశ్వకరాజధానియగు మశకావతికి కరాళుడను దూత నంపెను. ఆశ్వకవిభుండగు నశ్వజిత్తు, రాణియగు కలాపియు దాను కరాళ సందేశము వినెను. అతిరథశ్రేష్ఠుడగు అలీసాదరు పరాక్రమాదార్యగాంభీర్య ములను కరాళుడు వర్ణించి చెప్పెను. అజగజ్జేతకు మాతొడ్డుట తేమము గాద నియు, ఆత డాశ్రితసులభు డనియు శాత్రవప్రచండు డనియు జెప్పి ఆతనినెది రించి సర్వనాశనమునకు పాల్పడినదేశముల వృత్తాంతము విప్పించెను. ఆశ్వక తంభయు వినివని, తుదకు, “నీవు లక్షచెప్ప. అలీసాదరు ఎంతబలవంతుడైనా,

చరాక్రమైకభవమగు అశ్వకజాతి ఆశనికి తలవొగ్గను. పిఱికి కండలేని శూరులు నాతాతతండ్రులు నాకప్పగించిన ఈరాజ్యాన్ని ఆలీసాందరు దాక్షిణ్యాని కాసించి అనుభవిస్తాననేది కల్ల. మాది ఇర్వదివేల ఆర్థికదళం, ముప్పదివేల కాల్బలం. మాసైన్యములకు బాసటగా విజయవర్త, ముక్కాకలు తీతిన ఏడు వేల మద్రకపీరులను తోడు నడుపుతాడు. మశకావతీదుర్గం శత్రుమార్భేద్యం. ఈకోట పడినా 'డిోర్డాశ'మనే గిరిదుర్గం మాఅమ్మగారిది వున్నది. దాని నాశ్రయించి శత్రువు నెదిరించి ముప్పతిప్పలువెట్టి మూడుచెఱువులసీట్లు త్రాగిస్తాము. యవనసేనలు అయిదువత్సరాలను డీకొని తలలు చిదుకగొట్టుకోవడం సుప్రసంగం. మాకు ప్రాప్తమున్నదా, నాతాతతండ్రులేని ఈపర్వతభూములను అనుభవిస్తాము; లేదా వైశ్యకమైన ఈరాజ్యరక్షణార్థం ప్రాణములువిడుస్తాము. అంలేగాని మద్రకులు ఆశ్వకులు మాతృభూమికి ద్రోహం చెయ్యరు.' అనుచుండగనే వేగలవాడు వచ్చి, యవసేనలు కెండుయోజనములదవ్వున నున్నవని నిన్నుమించెను. అశ్వజిత్తు "శుభం" అనుచు లేచి విజయవర్తతో యుద్ధతంత్రమునుగూర్చి విచారించవనేగెను. అశ్వజీద్రాణియగు కలాపిని విలాసిని కరాళునకు దూరపుజుట్టము. కావున కరాళుడు చనవుపెంపున నారాజ్ఞితో "మహారాజు త్వహుదారిని బడుచున్నాడు. వారికి పెంకెమతమని అంభీశుడు మొదటియందీ యెరిగివుండీ కూడా, రాణి సమయజ్ఞులాలసి, మహారాజులంగారికి హితం చెప్పుతారని నమ్మారు. మీరాజ్యాన్ని కుమారమహారాజులందరిని ఎలా కాపాడుకుంటాడో?" అనుచు హెచ్చరించెను. రాణియు గొంతతడవు ధ్యాననిశ్చలయై, అంతలో దెప్పురిల్లి, చెవిదాకు వెడదకన్గవ పిప్పర, కరాళుం గాంచి, "బ్రాహ్మణి, కరాళా! అలకనుందరుడు అందగాడట నిజమేనా" యని అడిగెను. కరాళుడు చిఱునవ్వు దోప, "నిజము దేవీ! రాజులలో నీ వెంత యందకత్తెవో, రాజులలో నావీరు డంత అందగాడు," అని బదులు పలికెను. కలాపినియు సిగ్గుపెంపున బుగ్గలు జొత్తులుగా దల వంచి చరచర లోని కేగెను. కరాళుడును స్వామికార్యము సఫలమైనట్లే యని సంతసించుచు దన

దారిం బట్టిపోయెను. మశకావతీదుర్గమునకు దక్షిణానృపునిశల దుర్గారోహములగు పర్వతములు పెట్టనిగోడలై నిలిచియున్నవి. పూర్పున మశకావతి యనునిర్మితి శ్రవ్యనికండకమై పారుచుండెను. వీనికిదోడు వజ్రదుచ్చేద్యమగు ప్రాకారమును, దాని నంటి పాతాళమునంటు కండకమును దుర్గమును నిండు కౌగిళ్లబొదివి కాపాడుచుండెను.

ప్రాప్త్య వ్రాలుచుండగా యవనసేనలు దుర్గముపై బడజొచ్చెను. ఆశ్వజిత్తు సనైన్యముగా దుర్గము వెడలివచ్చి, యవకులను మూడుమైళ్ల దూరమున నున్నకొండ కంట దరిమెను. ఆలీసాంద రంతట బరవసమొనర్చి సేనలను జేయి వీచి మరల కోటపైకి నడచి ఆశ్వకులను దుర్గములోనికి దరిమెను. నాటిరే యుభయనైన్యములు విశ్రమించి వేకువనే మరల పోరికి గడంగెను. నాడు ప్రవర్తిల్లిన సంకులనమరమున అలకసుందరునకు కాలివై గాయమయ్యెను, ఆతడద్దాని లెక్కగొనక సేనల నెసకొల్పి కండకముపై సేతువునిర్మించెను. దుర్గము నుండి వర్ష పాతముగా బడుశరదరుపరను గ్రేసేసేయక యవకుల కోటకు లగ్గులు సాచిరి. మందుగుండ్లతో గోడలకు క్రంత లొనర్చిరి. ఇంతలో బ్రాహ్మగుంకుడు ఆలీసాందరు స్కంధావారమునకు జని పరీక్షింప గాయముపై నెత్తురు గడ్డకట్టియుండెను. వైద్యుడు కట్టుకట్టుచుండ దుర్గరమగు వేదవపాలై ఆవీరుడు, “నన్నుందరు చేపవతిపుత్రుడనీ దివ్యుడనీ కీర్తింతురు. నిజానికి నేను మానవమాత్రుడ నని ఇపుడు తెలిసి వచ్చినది” అని యామునేశునితో సల్లాపించెనట.

మఱునాడు యవకులు చీమలదిండువలె కోటగోడల కెగబ్రాకుచుండ నాశ్వకులు తేనెటీగలవంటి భట్టముల బఱపి యు, కొండరాళ్లు దొర్లించియు వారిని జక్కుసేయజొచ్చిరి. కోటగోడలయొత్తున దిబ్బలుపోసి యవకు లా మెట్టలపై నిలిచి మందుగుండ్లుప్రేల్చిరి. ఎంతసేనియు కోటలో నడుగిడుట శక్యము. గామి లలపోసి ఆలీసాందరు సేనానులతో విచారించి, “ఇంతకు ఆశ్వజిత్తు

కొద్దసాహసములే మనల నిలువరిస్తున్నవి. ఎక్కడ జూచిన ఆతడే సేవలకు ముంగు గడిచిపోయినాడు. కాబట్టి ముం దాతని వధించాలి. రేపు అందరు అతనినే గురిచేయండి” అని బోధించెను.

మమనాడు యవనసైనికు లందఱు కన్నేగురిచేసి వదలినదానిలో నొక యమ్ము దాకి అశ్వజిత్తు వీరశర్మము చూరగొనెను. ప్రభుమరణాన్నిములై అశ్వజిత్తులము లితిక ర్తవ్యతామూఢములైయున్న అయ్యదయనయవనసైన్యములు ఒక్కొక్కటి కోటలో జొరబడెను. అచాళములైన సైన్యములదెన గన్గొని రాణి యగుకల్యాణిని ఆధీరవై, కరాళోపదేశము స్పరించి, కుమారుని చంకనెత్తికొని అలీసాందరు చెంతకరిగి ఆసీరునిమోమున నిశ్చలపీఠములు బఱపి “నాకు పుత్రభిక్షపెట్టు” మని వేడెను. వీరరసావతారు దగునాజగజ్జేత రాణివిలాస మున కచ్చెరువడి, “పుత్రభిక్షయే కాదు. ముందు ఈకోట పట్టుకొననిమ్ము, ఆమీద నాఅనుగ్రహానికి పారములేదని ఎరిగింతు”నని ఊరడించెను.

మతకావతి యవన వశంవద మగుడు మద్రకసైన్యములు ఊర్ధ్వాశ మర్మము నాశ్రయించి యవనులకు బాధించజొచ్చెను. అలీసాందరు సామ మవలంబించి, “మారంతా కైదువులుపెట్టికోటగిడిచి పోయినచో మన్నింతు” నని విజయవర్తన రాయబార మంపెను. విజయవర్తయు, “అశ్వజిత్తు పడినా నేను జీవించే ఉన్నాను. కైదువులు పెట్టి జిల్లోస్తే యనవలసినగతి మాకు పట్ట లేదు. నిన్ను, నీసైన్యములను, నీమిత్రులను ఏడాటలాడించక విడువను. మీ కెట్లొ, మాకు అట్టే ప్రాణములపై తీసిలేదు. సాయుధులమై మాయిచ్చ వచ్చినతెరువున బోసిచ్చినచో ఈకోట విడుతుము. లేనిచో ప్రాణములు విడు తుము” అని బనులంపెను. అలీసాందరు, ‘ఆయుధాలతో మిమ్ము విడుచుటే కాదు. నాసేనలో జేస్సికొని భారతవిజయంలా మీకు పాలుగూడవచ్చెదను” అని మరల వార్తయంపెను. “మాతృభూమిని నీకు కట్టియిచ్చుటకు మద్రకులు చేకద్రోహులు కాదు. చాణక్యుడు చెప్పనే చెప్పెను. ‘క్షత్రియుడు ఆర్యు

సూమిదై, అర్చధర్మముపై గత్తికట్టరా' దని" అని విజయవర్మ బదులుచెప్పెను. "ఆశ్వకులు పీడినపిమ్మట ఎవరికొరకు మీకోపట్టుదల" అని అలకసుందరుడు ప్రశ్నించ, "ఆశ్వకులు వలననేదాకా మేము పోరుమాన" మని విజయవర్మ కబురుపెను. "ఆశ్వకుల పుడు నేనే ప్రభువును. నాయాజ్ఞ పాలింపు" దని ఆలీసాందరు. "కలాపినీదేవి బ్రదికియుండగా నీవెట్లు ప్రభువౌతా" వని విజయ వర్మ. "ఆమె నాబంధి" యని యవసచక్రవర్తి. "అగుగాక, మారాణి కాక పో" దని మద్రకవతి. ఆలీసాంద రీజనాబు సవాళ్లకు విసిరి, కలాపినీదేవికి, "నీ కొడుకును కాచుకో దలచినచో మద్రకులను కోటవిడిచి పొమ్మనుము" అని వార్త నంపెను. పాప మారాణి చేయునది లేక, విజయవర్మ చెంత కేగి, "నాయనా! మాకర్పమనకు నీ కేమి చేయుదువు? వృధాగా నీవీరులను యవ నాన్నికి ఇంధనములు చేయకు. కోటవిడిచి పొందు. నాబిడ్డను రక్షింపు" దని కన్నీటితో వేడుకొనెను. విజయవర్మ యంతట ననై న్యముగా కోట విడిచి అచ్చటికి యోజనదూరమున నున్న పర్వతము నాశ్రయించెను. కోట విడిచి యేగునపుడు ఆలీసాందరు విజయవర్మతో, "ఎందుకు వృధాచలము సాధి స్తావు. మామాట విని మానై న్యంలో చేరు. భారతభూమికి మేము ద్రోహం చెయము విశ్వచంతరిని స్నేహబంధనాలతో గట్టడమే మా ఆశయం. మాకు స్వపరభేదం లేదు. ఈశశిగుప్తుణ్ణి అడిగిచూడు" మని పలికెను. "నేను ఆలోచించి రెడ్డాళ్ళకు బదులుచెప్పుదు" ననెను విజయవర్మ. పిమ్మట నాలీసాందరు శశిగుప్త కర్తరికులతో మంతనముండి, "ఈమద్రకులు మనసేనలలో జేరుట కొడబడిరా, మంచిమాట. లేనిచో వీరిని తుదముట్టించవలసినదే కాని ప్రాణములతో వదలుటకు వీలులేదు. పీల్చి మమ్ము తృణీకరించి బ్రదికిపోయినన్నవార్త దేశంలో వ్యాపిస్తే మనల నిక ఎవ్వరూ లెక్కనేయరు. మా లికివచ్చిన ఈ మద్రకుల దురభిమానం యవనపౌరుషాన్ని హడా మించుతూ వుంది. కాని ఏమి చేస్తాము? వీరిని వదలివెట్టడం కొఱవితో తలగోకివడమే అవుతుంది. కాబట్టి వీరిని కనుపెట్టి జాడలు చీనుండి" అని ఆజ్ఞాపించెను.

మఱునాడు మద్రతులు యవనసైన్యమున చేరకుండుటకే నిశ్చయించి రుసువార్త చారముఖమున నెఱింగి, యవన సేన లున్నట్లుండి వారివైబడెను. మద్రతులు స్త్రీబాలవృద్ధముగా ననువుల తెక్కసేయక పోరి మడసిరి. విజయ వర్ష యొక్కడు మాత్రము తప్పించుకొని యేగెను. చావగా మిగిలిన స్త్రీలను ఆలీసాందరు విడిచిపెట్టెను. దేశద్రోహమునకు బాల్కుడనొల్లక ప్రాణములవిడిచిన ఆవీరజాతియొక్క కౌర్యమును కర్తరీశు డుగ్గడించి పలుక, నాలీసాందరు, “నిజమే. ముందుచని లేలికచేసికోవడానికి వీళ్లను వధింపక తప్పించికాదు. ఆలీ సాందరును ధిక్కరించిన వారికందరికి ఈచేటు తప్పదు మఱి” అని సమాధానము చెప్పెను.

నాటిరేయి యవనసేనలు ఆటపాటలతో మధుపానముతో విజయోత్సవ మొనర్చుకొనెను. ఉత్సవము ముగిసినపిమ్మట కలాపిసీదేవి ఆలీసాందరు శయ్యామందిరమును బ్రవేశించుటగాంచి యవనవీరుల మెభాగ్యమునునుతించుకొనిరి. దేరియనుచుక్రవర్తి భార్య జగదేశసుందరియయ్య గరంజాలని అలక సుందరహృదయమును కలాపిని వశమొనర్చుట కొనుట కెల్లరు నక్కజమందిరి. “చక్రవర్తి కంటినిండా నిద్రపోడు. స్త్రీల నెవ్వడు కన్నెత్తి చూడడు. అట్టివాడు కలాపిసీదాసుడైనాడు. అదృష్టమున్న కలాపిచే అదృష్టము, జగదేశవీరుడైన కొడుకును కంటుంది” అనెను కర్తరీశుడు. శశిగుప్తుడు నవ్వి, “రాజ్యమొక్కటే కొఱతగాని కొడుకులకేమి భాగ్యం. ఆర్యధర్మముల నెరుగవు నీవు. యవనసంఘాతుణ్ణి భారతీయులెన్నడు రాజుగా పరించరు. ఆశ్వకు లప్పుడే ఆశ్వజిహ్వాన నభిషేకించి ఊర్ధ్వాశదుర్గమునకు జేరుకొన్నారు. నీవు వింటివో, లేదో, చక్రవర్తి ఊర్ధ్వాశమునకు నన్ను బట్టముగట్టుదు నని నెలవిచ్చాడు. ఏమవుతుందో! ఆకోట కొరకరానికొయ్య” అనెను.

ఆరుపేలడుగులయెత్తును రెండుయోజనములవిస్తీర్ణమును గలపర్వతముపై నున్న ఊర్ధ్వాశదుర్గముదక్షిణమున సింధునదియు, దక్షిణదెసల పర్వతకందరము

లును బలిసి కాచుచుండ శత్రుదుర్నిరీక్షమై యుండెను. అలీసాద రాకొట దిట్ట తనమున కచ్చెరువంది, “ఏమి యీభారతభూమి భాగ్యము! వాయవ్యదిశయందున్న యీకొండలన్నీ కోటలే కదా! యిచటి ప్రజలందరు వీరులే కదా!” అని ముక్కుపై వేలిడుకొనెను.

మఱునాడు యవనసేనలు నలుదెసలనుండి డోర్ణాశదుర్గమును ముట్ట డించెను. అగాధములగు కొండలలోయలను చెట్లతో నింపి వానిమీదుగా నడచి యేగి యవనులు మూడవనాటికి దుర్గప్రాకారమును సమీపించిరి. మద్రకులు శక్తివంచనసేయక, ప్రాణములు డాపక పోరిరి. తుదకు అపజయము నిశ్చయించుకొని, కోటదాటి యేగునుద్దేశముతో సంధిప్రస్తావమునకు గడంగిరి. అలీసాద రాసన్న యెఱింగి, సంధికి సమ్మతించినట్లే నటించి, మద్రకుల నేమరించి కోటలో ప్రవేశించెను. మద్రకులలో దప్పించుకొని ఏగగా మిగిలినవారిని సంహరించి శతగుప్తునకు దుర్గాధిపత్యమొసంగి సమ్రానించెను.

అనంతరము యవనసేనలు 'ధాత్య (Dyrto) పురముపై నెత్తి విడిచెను. తప్పిదాక, యచట తలదాచుకొన్న ఆశ్వకు లటనుండి వెడలి అభినారపర్వతకుల నాశ్రయింప నేగిరి. యవనులు ధాత్యపురమును జయించి అటనుండి ఉడబంధపురమున కేగి హెఫిస్టానవృధుకేశుల బలములను గలసికొనిరి.

అలీసాదరు ఉడబంధపురమును జేరునప్పటికి తక్షశిలేశుడు మరణించెను. తత్పుత్రుడగు అంభి ముప్పది మదగజములను, సుపుష్పములగు మూడువేలవృష భములను పదివేల గొఱియలను ఇన్నూరు నిమ్మములను, యవనచక్రవర్తికి కాన్కయొపెను. అలీసాద రాపసదనము లందుకొని అంభి యుచితశ్లాఢని ప్రశంసించెను. హెఫిస్టాను ఆమాటలకు నవ్వుచు, “చిత్తము. మనమీద భక్తి చేతకాకున్నా అభినారపర్వతకుల భయంచేతనై నా అంభి మనపక్షాన ఉండక తప్పను. ప్రబలలగు అభినారపర్వతేశులతో చేరితే ముందుముందు నారిపల్ల తనకు ముప్పు తప్ప దని మనల నాశ్రయిస్తున్నాడు. తక్షశిలలో బ్రాహ్మణులకు

అంభి మనపక్షం చేరడం సురరామూ ఇష్టం లే దని తెలుస్తుంది. అంభి వారి కేమాటా చెప్పక కాలహరణం చేస్తున్నాడట” అని పలికెను.

అలసాందరు.—బ్రదుక దలచెనా మనపక్షం వుంటాడు, లేదా, మద్రతులకు వట్టిసగలే పట్టుతుంది.

హాస్తిస్థాయి.—అన్నట్లు తమరు విన్నారో, లేదో, మద్రతుల నట్లా నమ్మించి చంపడం మనవారిలోనే చాలామందికి రుచించింది కాదు.

అలసాందరు —మాకూ రుచింపకనే అడవాళ్ళను విడిచిపెట్టాము.

హాస్తిస్థాయి.—తమ అసుగ్రహం వాళ్ళ పట్ల బూడిదలో పోసిన పన్నీరయింది. విజయవర్త మనపై పగసాధించడానికి విశ్వప్రయత్నంచేసి, రాజమండలాన్ని మనమీదికి ఎనకొల్పుతున్నాడు.

రత్తరిశుడు.—పెరంమీద పగబూనిన ఆవగింజ ఏమీ సాధిస్తుందో విజయవర్తా అదే సాధిస్తాడు.

అలసాందరు.—దాగా చెప్పావు.

ఈ క్రింది స్థూపములతో నృత్యగీతవిన్దములతో దేవబలులతో యవన సేనలు సింధుతీరమున నొక్కనెల గడపెను. ఈ గోపల సింధునదిపై పడవలతో నేతువు నిర్మించుట పూర్తయియ్యెను. చతురంగబలముతో యవను లట్లు సింధు నదితీరించి తక్షశిల నెసకు నడచిరి. కతిపయదినము లట్లు పయనమొనర్చి “తక్షశిల ఇగిలో, అదిగో” యనుచు సమీపించుచుండిరి. తక్షశిలనుండి వచ్చిన దూతలు తెలుపు సూప యవనవరూధినులు నిశ్చింతగా నేగుచు తక్షశిలకు చెండుకొనులదూరమున నున్నతరి రథగజతురగపదాతులచే నైన్యమొక్కడెదురై పచ్చుచుండుట కాననయ్యెను. బ్రాహ్మణులు అంభిమనను విరిచి విగ్రహాయత్తుని చేసికొందు రని అలసాందరు నిశ్చయించి తనసేనలను పన్నుబంచెను. అంభియు దవ్వులనే యవనబలువ్రూహరచన పరికించి భయభ్రాంతుడై, కతి

నయమివారముతో ముందున కేటించి తాను మిత్రుడై వచ్చుట యెఱిగించి, “జగత్తేకయగు ఆలీసాదరునకు అర్హ గౌరవంగా వుంటుందని నైన్యసమేతంగా ఎదురు నిచ్చాను” అని విన్నవించి, “మేము యుద్ధానికిదిగి తే ముందుగా చెప్పి దిగుతాముగాని దొంగపోటుగా రావడం మాపని కా”దనెను. విజయవర్తి పట్ల దా చొనర్చిన ద్రోహమును స్మరించి ఆలీసాదరు మిన్నకుండెను.

10

ఇం ద్ర త న యు డు

అలకసుందరుడు తక్షశిలానగరద్వారము చేరునంత అచటి బ్రాహ్మణులు కాళ్ళతో నేల చదునుచేసి కొలుచుచుండిరి. “ఇది యేమి” అని యుడుగ వారిలోనొకడు, “చిత్తము, మాలో ఎవరికి కావలసినది వారు కొలుచు కొంటున్నాము. ఈవిశ్వమంతా ఏలుకోవాలని బయలుదేరి ప్రజలకు షీఘ్రచే తమకూ, మేనభావలం మాకూగూడా చివరకుమిగిలేసి, కావలసిందీ నిడదుగుల నేలయేకదా,” అని బదులుపలికెను. ఆలీసాద రామాటలకు నవ్వి “బాగున్నది, ఈవిరాగము, చచ్చినపిమ్మట నిడదుగులు చాలుకదాఅని బ్రదికిఉండ్డానే ఈనిర్లిప్తత ఎందుకు? లోకంలో అందరూ మీదంటి చేపచ్చవాలే అయితే ఇక పురుషకారానికి, ఉత్సాహానికి గతిఏమిటి? మీమతమేమో మాకు బోధపడింది కాదు. తీరికగా మిమ్ము కలుసుకొంటాము” అని వారిని సాగనంపెను. పిమ్మట అణుశుక్ర (Onesikritos) డను యవనపండితుని బిలిచి “ఈబ్రాహ్మణ పండితులనుగూర్చి విచారించి వారిలో గొందరిని వెంటగొనిర”మని పంపెను.

అణుశుక్రడు నగరములోనికి కరిగి అచట అఘోరప్రతులు, యుండ ఘోరములు, దిగంబరులు, పాశుపతులు నగునానాప్రకారములను గాంచి, నగర బాహ్యమున వారాయునికియని తెలిసికొని అచటి కేగెను. అయ్యాశ్రమమునకు పండిస్వామి కులవతి. కల్యాణస్వామి యనునామాంకము గల భోజనస్వామి

ఉపాచార్యుడు. అచట సలసలగ్రాసుచున్న ప్రస్తరశయ్యపై వివస్త్రుడై శయనించియున్న శోభనస్వామి నలుగురును దరియనేసి, అభివాదనమొనర్చు నాతడాశీర్వాదించి, అపాదము స్తకము నుడవులు భరించియున్న ఆతనిరూపమును గలయగాంచి, “ఈవేషమేమిటి! ఎందుకింత బరువుమోయడం? అతిసంచయం! పర్వనాశనం చేస్తుంది. మీరెవరు, ఏమిపనిమీద వచ్చారు?” అని ప్రశ్నించెను. అణుశుక్రడు, “స్వామి! యవనచక్రవర్తి ఆస్థానపండితుడమ నేను. తమ దర్శనంచేసి ఉపదేశం పొందుదామని వచ్చాను” అని నవినయముగా బలికెను. కల్యాణస్వామి, “మంచిమాటేకాని, నాఉపదేశం కావలసివుంటే, ముందు నీవేషం తీసివేసి దిగంబరుడవు క”మ్మనెను. ఇంతలో దండిస్వామి యచటి కరుచెంచి వారిసంభాషణ మాలించి, “కల్యాణస్వామి! నీదిగంబరత్వముపై అంగ ఆభిమాన పెందుకు? చెప్పుదలిస్తే వాడికినచ్చేదో చెప్పి పంపు” మని మందలించెను.

అణుశుక్ర డామాటలకు సంతసించి దండిస్వామి నే ఆశ్రయించెను. దండిస్వామియు దిగంబరుడే. దెబ్బదియైదేండ్లవయస్సువాడయ్యి నాపరివ్రాట్టు దృఢకాయుడు. అణుశుక్ర డాతని ప్రసన్నగుభీరవిలోకనములను, మహానుభావమును గాంచి నమస్కరించి, “స్వామి! యవనచక్రవర్తి, ఆలీసాందరు. తమదర్శనముగోరి నన్ను తమచెంత కంపెను. నాపెంట దయచేయండి. పండితప్రియుడైన మాచక్రవర్తి మిమ్ము నెంతైనా సత్కరిస్తారు. వారిఆస్థానంలో నమస్తభోగాలు, అనుభవిస్తూ వారికి సదుపదేశాలు చేస్తూ సుఖంగా ఉండవచ్చు. ఎందుకిరణ్యాల్లా కష్టాలనుభవించడం?” అని విన్నవించెను.

దండి — నాయనా! మేము సిగ్గు పులం. మాకు చక్రవర్తిలోనూ ఆయనభాగ్యభోగాలలోనూ ఏమి పనివుంటుంది?

అ.వి.— ప్రాణికోటిఅంతా సుఖం కోరుతుంది. భరంజిల్ల నేకాని సుఖం లభించదు. భవప్రాప్తి రాజాశ్రయిణంవల్ల కలుగుతుంది.

చండి.—మాకిచట సుఖాని చేమి తక్కువయ్యి పని? ఈచెట్టును చండినపండ్లు తింటాము. ఈనీటిలో వాచేసేళ్లు త్రాగుతాము. ఈవర్ణశయ్యపై పరుంటాము. మేము దిగంబరులం, మాకింకి ఏమికావాలి? జగజ్జేతయైనమీప్రభు పుత్రైనా ఇంతకంటే ఎక్కువసుఖం లభిస్తూ వుందా? ఎంతరాజ్యమున్నా సంతృప్తిలేనికారణంచేత మీరాజు దుఃఖమే అనుభవిస్తున్నాడు. ఏమీ లేక పోయినా సంతృప్తులమై మేము సుఖం అనుభవిస్తున్నాము. మనం చేవులాడే ఈవిషయ ప్రపంచమంతా నశ్వరమైనది. దానికొకపూసలాడడం వల్ల దుఃఖమేగాని సుఖ మేమీ లభిస్తుంది? కాబట్టి తుడికమైన ఈ ప్రపంచాన్ని వదిలి మేము శాశ్వతపదార్థాన్ని పొందగోరుతున్నాము.

అణు.—స్వామీ! ఆశాశ్వతపదార్థ మెటుచంటిది?

చండి.—అద్వితీయం, అవికలం, అఖండమైన సత్యజ్ఞానానందమే శాశ్వతమైనది. ఈజగత్తంతా దాని ఆభాస. ఆ అవ్యయపదార్థమే మాయావృతం కావడంచేత ఇన్ని భేదాలతో కనిపిస్తున్నది. ఈ అసత్తునే సత్తని మనం భ్రమపడుతున్నాము. నిర్గుణమైనదానికి గుణము లాలోపించి సుఖ దుఃఖము అనుభవిస్తున్నాము. పరమసుఖాన్ని ఇచ్చే పదార్థాన్ని తెలుసుకోలేక విషయప్రపంచంలో సుఖప్రాప్తిని గోరి కర్త చేస్తున్నాము. ఆకర్తచే బద్ధులమై చచ్చుచు పుట్టుచూ సంసారచక్రంలో తిరుగుతున్నాము.

అణు.—అయితే ఆసత్పదార్థాన్ని పొందడానికి మార్గ మేమిటి?

చండి.—ముందు మాయావరణాన్ని ఛేదిస్తేగాని సత్పదార్థదర్శనం కాదు. మాయను దాటవలెనంటే మనస్సును విషయములనుండి మరల్చి నిర్గుణమునందు లగ్నంచేయాలి. దానికి భక్తిజ్ఞానములు సాధనములు.

అణు.—అయితే స్వామీ! కర్త బంధకారణ మంటిరే. కర్తహీనుడైన మనుష్యుడు ఏలాడివిస్తాడు?

దండి.—ఫలాపేక్ష లేకుండా చేసేకర్త బంధకారణంకాదు. లోకసంగ్రహం కొరకు సత్కర్తలు చేస్తూ, సత్సంగత్యంతో కాలంగడుపుతారు జ్ఞానులు. అణ్ణ.—చిత్తం. మఱి లక్షణలేకుండైన అంభికి యవనచక్రవర్తితో సాంగత్యం మంచిదంటారా, కాచింటారా?

దండి.—అధికునితో సాంగత్యం మంచిదికా దని ఎవ రంటారు? మీరాజు యోగ్యుడనడానికి సందేహంలేదు. పండితగోష్ఠిలోనే జిజ్ఞాసువులు నేటి రాజులలో కనుపించరు. ఇంతకీ, మీదేశంలో ఈశ్వరవిచారణ చేసే ముముక్షువులు లేరా యేమి?

అణ్ణ.—లేకేమి స్వామీ ! పీఠాక్షరలవా (Pythagoras) రున్నారు. శుక్రతీర్థలవా (Socrates) రున్నారు. మాగురుపాదులు దివ్యజ్ఞాను (Diogenes) లున్నారు. వారును మీవలెనే నిర్మమత్వం బోధిస్తారు, సాత్వికాహారం నేవిస్తారు. అంతేగాని దిగంబరత్వం మాత్రం లేదు హుచేశంలో.

దండి.—కావచ్చును. ఆచారోల్లంఘనం కష్టం. అంతేకాదు; దేహభిమానం కూడా చావడం కష్టం.

అణ్ణ.—హిందూకుశవృక్షప్రాంతాల్లో కొందరు చచ్చిన పితరులను తింటారు. వారెవరు స్వామీ?

దండి.—వారు ఆఘోరులు. వారై నా ఇతరజంతువులను చంపి తినరు. పితృశప భక్షణం వారికొక యజ్ఞమై వుండవచ్చును.

అణ్ణ.—చిత్తం. తమదర్శనం లభించడంవల్ల నేడు నాకు సుదినం. తమరు ఒక్కసారి మాచక్రవర్తిని దర్శించవలె నని నావిష్కరణం. తమవంటి జ్ఞానుల గోష్ఠిఅంటే వారికి పరమప్రీతి. తమకై నా వారితో సంభాషించవలెననే సుతూహలం వుండవచ్చును.

దండి.—నిజమే. వానిని ఒక్కప్రశ్న అడుగుదామనివుంది. ఏమిటంటారా?

‘అయ్యా! తమరు ఇంతదూరం ఎందుకు శ్రమపడి వచ్చారు’ అని.

అణు.—తమ రీప్రశ్న అడుగుతారంటే నాకొసంగతి జ్ఞాపకంవస్తున్నది.

వెనుకటికీ, దివ్యజ్ఞానులవారు కోరింత (Corinth) పురంలో ఈలాగే.

ఒక మట్టికాగులో ఏకాంతంగా కూర్చుని వుండగా, మాప్రభువులవారు

వెళ్లి, కాగుమూలిమీదుగా తొంగిచూచి, ‘స్వామీ! నేను ఆలీసాందరు.

తమకేమిప్రియం చేయుదును’ అని అడిగారు. “నాయనా! చువ్వు

ఎండపాడకు అడ్డంవస్తున్నావు. తొలగిపోవడమే మాకుప్రియం” మన్నాడు.

దివ్యజ్ఞానులు. ప్రభువు లామాటకు చిన్నబుచ్చుకొని “అయితే ఆలీసాందరు

కావాలి, కాకుంటే దివ్యజ్ఞానులైనా కావాలి” అన్నారు.

దండి.—అయితే మఱి ఆలీసాందరుగానే ఎందు కుండిపోయినాడు?

అణు.—వారు విశ్వమును జయిస్తారనీ, వారి నితరులు జయింపలేరనీ

చిన్ననాడే జోష్యులు జోష్యం చెప్పారు.

దండి.—విశ్వవిజేతకు మాత్రం అవజయం లేదా?

అణు.—ఎవరిచేత?

దండి.—“కాలంచేత. మనమంతా కాలవశులం. సర్వమూ కాలాధీనం.”

అని ఇరువురు శిష్యులను బిలిచి, “ఏదీ కాలచక్రస్తోత్ర” మనిరి.

శిష్యులు ‘కాలచక్రము నిట్లు కీర్తించిరి:—

ప్రాణప్రవాహమ్ము పాటుపోటులు చెందు

భూతజాలము పుట్టు బొలియు పల్లారులును.

రాజ్యములు ధర్మములు రావచ్చు బోవచ్చు

నీవు మాత్ర మైక్కునియలినే తిరిగేవు

కాలచక్రమ నీదుగతికి భంగము లేదు.

పగటిపెంబడి రేయి, వగలు రాలిపెంట
 తిరుగు, దినములు నెలల్ తిరుగు ఏడ్చును, బూండ్లు
 చీములును బ్రహ్మలును, చిటుకలును గల్పములు
 సర్వమును ఓకాలచక్రమా సీత మణ
 వేగమున బడి నలిగి విగతాసులయ్యెరు.
 నానాత్వమును భ్రాంతి నమ్మి చెడునే గాని
 ఎటుగునే పామరుం డేకమగు తత్త్వము.
 పాటేటి ఏల్లెఱుగు, పామరుడు, కాలమా!
 మూలకారణజలము కీలు దా నెఱుగునే
 చిటునవ్వు నవ్వుతూ తిరిగేవు చక్రమా!
 నిష్కామమగు ప్రేమ నిర్నామమగు మనసు
 నిర్మలమగుభక్తి నేర్పుధన్యుల కెఱుక
 ప్రేమబద్ధుండైన విశ్వాత్మకునిమరుగు
 లయ తప్పకుండ కాలమ నీవు పాడవే
 భద్రాత్మకుండైన పరమాత్మపాడవే
 ఆర్తరక్షకుడైన అఖిలేశునాజ్ఞమై
 పంచిపెట్టుచు గర్వఫలము జీవులకెల్ల
 కాలకాలనియాజ్ఞ గడవగా రాదనుచు
 ఛందోనుగతి కాలచక్రమా! పాడవే
 కాలచక్రమా! దైనగతి కడ్డమెవ్వరే!

శిష్యులు పాటముగించునపుటికి దండస్వామి సమాధిగతు డయ్యెను. అటుకుక్రు
 డచ్చెరువంది, దండిస్వామిని పల్కరింపబోవ, ఇంతలో నటకు వచ్చియున్న
 కల్యాణస్వామి వల దనివారించి యాతని నెడగలుగ గొంపోయెను. అంత
 దంతట కల్యాణస్వామితో, “ఏమి ఆశ్చర్యము ఏమి ప్రభావం! నే నెక్కడ
 చూడలేదు ఇట్టివింతలు. ఇటువంటి అద్భుతం కళ్ల బడడం నాభాగ్యం. మీరు

నాతో చక్రవర్తిసన్నిధికి దయచేయాలి; తప్పదు. మీరు స్వయంగా వారి కిదంతా విప్పి చెప్పాలి. మీవంటి మహానుభావులు జాతిమతభేదాలు పాటించ గూడదు.” అనుచు బలవంతపెట్టెను. కల్యాణస్వామి మొదట గొంచెము విముఖుడుగా నున్నను క్రమముగా మెత్తబడుచుండుటను అనుకున్నాడు గ్రహించి మఱియు మోమోటపెట్టెను. చక్రవర్తిసన్నిధానవర్తు లనుభవించు భోగములను నోరూరునట్లు వర్ణించెను. జగజ్జేతయైన చక్రవర్తికి సమస్తామృతమైన ఆయింద్రభోగము లనుభవింపక ఈశుష్కమైన రాగ్యము నేల పట్టుకొని ప్రేలా డుడు వనెను. ఒక్కసారి ఆసాఖ్యము రుచిచూచినచో మరల వదల వనెను. నీకు రుచింపకున్నచో తిరిగిరావచ్చును. ముందు నాతో బయలుదేరి రమ్మనెను. ఇట్లు పలుగతుల మోమోటపెట్టి, మెత్తబరచి, తుదకు ఒడబరచి కల్యాణ స్వామిని వెంటగొనిపోయి అతీసాందరు సమృద్ధిమున నిల్చెను. చక్రవర్తియు సాదరముగ నాతని నాలింగనమొనర్చుకొని, సత్కారపూర్వముగ దనచెంత నిడుకొని, “మీరాకవల్ల మేము ధన్యులం. నేడు మొదలు మాసమనైశ్వర్యములు మాతోపంచి కుడుస్తూ మాకు గురుపదం వహించాలి” అనుచు అనునయించెను.

కల్యాణస్వామియు, జక్రవర్తి చూపు అతిమాత్రాదరమున, కుబ్జిపోయి, అచటి ఆహారపానీయాదుల రుచి మరగి, అచటి రాజోపఖోగముల కాంక్షచెంది, “కమఠోరిక ప్రకారం నడచుకోవడానికి నాకేమీ అభ్యంతరం లేదు. నలభైనిర్లు ప్రత్యేకమైన తపస్సు వేశాను. ఆ ప్రతం పరిసమాప్తమయింది. ఇక ఈరాజభోగా లనుభవిస్తాను. మనకు దాచడం, అనశ్చయ పలకడమంటే నాకు గిట్టదు. మాచండి స్వాములకు అనత్యమంటే కంటగింపు కనుక నిజమే చెప్పుతున్నాను. మీతో ఈభోగా లనుభవించాలని నాకు అస్థుపట్టుతున్నది. కనుక మీవెంట దేశదేశాలు తిరిగి చూస్తాను. మావేదమతరహస్యాలు దేశదేశాల్ని ప్రచారం చేస్తాను” అని యింగీకారము చెలువగా జక్రవర్తియు మిగుల హర్షించెను.

మఱి మూన్నాళ్లుకు జక్రవర్తి వాహ్యోళికేగినపుడు మరల గొంపలు బ్రాహ్మణులు కనిపించిరి. చక్రవర్తి వారిని జేర బిలిచి కల్యాణస్వామి తన

యాస్థానమున నున్నవార్త వారికెఱిగించి, “మీరు గూడ మావెంట రండు” అని కోరెను. అబ్రహ్మణులు అలీసాందరు కోరికను లెక్కనేయక, “కల్యాణ స్వామి పతితుడు. నలభైయేళ్ళతపస్సు పాడుచేసుకొని యవనుల మద్యమాంసాల రుచి మరిగాడు. అతనిపేరు స్వరి స్త్రీకూడా పాపం” అని నిందించిరి. అలీసాంద రామాటల కింఛుక కనలి, “దేవపతిపుత్రులమైన మా ఆశ్రయం ఎవ్వరినీ పతితులను చేయదు. మీమాటలను విమ్మును మే మెఱుగకపోలేదు. మేము కోరిలే మా ఆజ్ఞను మీరున్నూ ధిక్కరింప లేరు” అనెను. అబ్రహ్మణు లంతట, ‘ప్రభువులవారి ఆగ్రహానికి మేమెంతటివాళ్ళం! తమరు దండిస్వామితో అని చూడండి ఈమాటలు. రాజాశ్రయానికి మోక్షానికి చాలదూర మంటారు వారు. సార్వభౌముల నిగ్రహానుగ్రహాలు ఆసిద్ధపురుషుణ్ణి చలంపచేయవు’ అని బనులు పలికిరి. చక్రవర్తియు, “మీరే చూస్తారు. దండిస్వామి సిద్ధపురుషత్వం. రే పీఠేశ్వర మా ఆస్థానంలో దండిస్వామి కల్యాణస్వామితో గూడ మా అనుగ్రహాన్ని అర్ధించడం మీరే చూడగలరు” అని పలికి, చరచర బటకు టీరమున కేగి అణుశుక్రుని జేర విలిచి, “నీవు దండిస్వామికి మాయాజ్ఞ తెలిపి ఇక్కడికి వెంటబెట్టుకురా. సిరాకరి స్త్రీ శిరచ్ఛేదం చేస్తా మని చెప్పి.” మని పంపెను.

అణుశుక్రుడు సార్వభౌమాజ్ఞ తలదాల్చి దండిస్వాముల యాశ్రమమున కరుగ స్వామి యచట పర్వతయ్యపై పండియుండెను. అణుశుక్రు దళి వాదన మొనర్చి యవనసార్వభౌముని యాజ్ఞ యెఱిగించి “తమరు సార్వభౌముల ఆజ్ఞ పాలించండి, వారికి ఆగ్రహం కల్పించకండి” అని విన్నవించెను.

దండి అనాదరసూచకమైన మందహాసం చేసి, “జగత్పతి ఆజ్ఞ తప్ప ఇతరుల ఆజ్ఞ మేము లెక్కచేయము. మాకు రక్షకుడూ శిక్షకుడూ ఆపరమాత్మ తప్ప ఇతరులు కారు. సత్యజ్ఞానానందమయుడైన ఆనర్వకర్త శిక్షించినా రక్షించినా మాకు సంతోష మే. ఆపరమాత్మ అనుగ్రహించిన ఈదేహంతో ఆయనకు పని.

తీరిపోలే మల్లా తీసుకొంటారు. వారిఅజ్ఞ అయినప్పుడు ఈజిప్టుదేశం వదిలి
వేసి వారినిన్నిధికి వెళ్లుతాము. మాతపోషణలు ఒప్పుకొంటాము. అంతేకాని
మీప్రభువుతో మాకు అయ్యేది, పోయేదీ లేదు. వారి నిగ్రహమగ్రహాలతో
మాకేమిపని? తరుతలవాసం చేస్తూ, పవనవర్ణభక్షణం చేసేమారు మీరాజుతో
ఏమి కావాలి? కాక, తనఅశలేతీరక ప్రపంచమొకటి నివసేత్తి రక్షకదులు
పొందించేవాడు మార్గిక లేమిటీరుస్తాడు? ఈమహావిశ్వంలో మీరాజు జయించిన
దేశం అణుమాత్రంకూడా కాదు. మీరాజుసేరుకూడా చినదేశాలు
నీమలు ఎన్నో ఈ ప్రపంచంలో! అనేకులు రాజులు అనుభవించి రోగి విడిచిన
ఈమంటిముద్దకోసం ఆశించి దేశదేశాలు తిరిగి ప్రజాక్షోభం చేస్తూ మిమ్మనందరినీ
క్షోభపెట్టే మానవమాత్రుడు నిర్లిప్తులం కాంతుమయులమూ అయిన మమ్మ
నేమిచేయగలడు? కనుక మీరాజుతో చెప్పండి, 'దండిస్వామికి మీతో ఏమీ
పనిలే' దరి, మీరాజుకు మావల్ల నేమైనా కావలసివుంటే మాచెంతకన స్వేచ్ఛగా
రావచ్చును. మాతలయే వారికి కావలసివస్తే నిరభ్యంతరంగా ఏమిటావచ్చు
వచ్చును" అని బదులు పలికెను.

అణుశుక్రనివలన జన్మవర్తి యీశందేశము విసి, కల్యాణస్వామితో,
ధీరుడంటే దండిస్వామిలే ధీరుడు. జగజ్జేతలపైన మమ్మను కృణీకరించడం
అస్వామికే చెల్లింది. నిజానికి జగజ్జేత దండిస్వామేకాని మేము కాదు" అని
వగచెను. కల్యాణస్వామియు, "ప్రభువులు యథార్థం చెలవిచ్చారు. తమరు
బహిష్కృతులనే జయిస్తే స్వామి అంతరశక్తువులను కూడా జయించారు.
విజయశబ్దం మికిద్దరికీ చెల్లుతుంది. మీవిజయం రాజసం, స్వామిది సాత్వికం.
తమరు కర్తవీరులు, స్వామి యోగవీరులు. మోక్షభయాలకూ మృత్యుభయం
లేదు. ఇహభోగవాంఛ తమది. పరభోగవాంఛ స్వామిది" అనెను. అలక
సుందరుడు "కాని మాయద్దరికి సమాగమమయ్యే భాగ్యంలేదు" అని,
నిట్టూర్పువిడిచెను.

11

పండితగోష్ఠి

అనంతర మొకనాడు తులహవియామనేశ హేళిస్థానాదినచివులను, కృతబల (Critobulus), కృతద్యుమ్నాది (Kritodemos) పండితులను బరివేష్ఠింప నలకనుందరుడు తక్షశిలానగరమందలి గురుకులమును దర్శింప జనెను. నానాదేశాగతులగు శిష్యగణములతో మూర్తిగైకొన్న శాస్త్రములబోలి వెలుగుచున్నపండితుల ప్రజ్ఞావికమును, దత్తదభిమానశాస్త్రములను అంభియెఱిగించుచుండ జక్రవర్తి వారిలో నొక్కొక్కరి దరియనేగి వారివారి విద్యాపరిశ్రమమును సాకల్యముగ నరనెను.

ఆయుర్వేదవిశారదు లున్ననూటమునకు దొలుతనేగి వారితో సంభాషించెను. వస్తుగుణపాఠమును, రోగనిదానమును, గజాశ్వపశుషక్తిఋషిత్వాస్థానములను వారు బోధించువద్దతి నాలించెను. మృతసంజీవనమును గూర్చియు, రసవిషలోహోదలచుగూర్చియు యావనపండితులు భారతవైద్యులతో జర్పించిరి. భాస్కరు డాయురారోగ్యప్రదుడనియు, తత్కాలి ఓషధులకు శక్తినిచ్చుటయేకాక మృతులను బ్రదికింప సమర్థమనియు భారతపండితులు తెలిసిరి. సూర్యపుటమున నోషధులను పాకమొనర్చువద్దతి నెఱిగించిరి. అష్టోత్తరశతపుటములచే సిద్ధమైన ధన్వంతరితైలమును జూపిరి. నూనెగుడ్డలో దేవదారుఖండమును బొదివి అగ్నిపుటమున జైలముం దీయువద్దతిని బోధించిరి. పిష్టుటలోహోదలను భస్మమొనర్చువద్దతులను సర్పవిషము నాపదముగా వాడుమార్గమును తెలిసిరి. పిష్టుట శల్యశలాకతంత్రములచే దుష్టాంగఖండన మొనర్చుటయు, గర్భశోశోధనవిధియు బోధించిరి. విఱిగినయెముకల నదుకుటకు, తొలగినవానిని సరిచేయుటకు నవలంబించువిధి నెఱిగించిరి. పిష్టుట దా మువయోగించు శల్యశలాకాది శాస్త్రధేదములను 127 ని చూపెట్టిరి. వానిలో కేశములను నిలుపున రెండుగా జీల్చుటకు గూడ సమర్థముడైన సున్నితపుబనిముట్టను,

గాంచి యవనపండితు లచ్చెరువగిది. శస్త్రవైద్యమున కవఖండనివిధి గూడ తప్పనిదగుటచే భారతభూమిలో శాస్త్రనిస్తనములగు కాశీ మున్నగుచోట్ల దానిని నిరసింతు రనియు, శస్త్రవైద్యు డనవత్కుడగునని ప్రజలు విశ్వసింతు రనియు విని యవనులు భారతీయుల మాధ్యమునకు వచ్చిరి. వైద్యవిద్యను బోధించు నిట్టిగురుకులము నొకదానిని తాను గూడా నెలకొల్పుదు నని చెప్పి చక్రవర్తి అట గదలి సాహిత్యకాఖ సరయనేగెను.

అచట నేడేడ్లబాలురు గూడ వేదాధ్యయన మొనర్చుట గాంచి అచ్చెరువందు యవనులకు, వేదవేత్తలు ఘనపాలులు నగునాపండితులు, చిన్న నాటనే ధారణశక్తి నిశితముగా నుండు నని చెప్పిరి. ధారణ కనువుగా నుండు నట్లు పదక్రమజటాఘనములు చెప్పఁఫక్కి వివరించిరి. పిమ్మట గురుశిష్యులు ఉదాత్తాపదాత్తాది స్వరములతో వేదపననలు నెప్పుగా విని, యవనులు ఛందస్సుల గంభీరత కచ్చెరువంది, శబ్దబ్రహ్మసాక్షాత్కారము ననుభవించిరి. పిమ్మట భారత రామాయణేతిహాసములగూర్చి అంభి ప్రస్తావనచేసి నానిగుణములను గొని యాడెను. సాహిత్యకాఖలోని శిష్యులను గురువులుగూడ యవనచక్రవర్తిని తదనుచరులను శ్లోకరూపమున గీర్తించిరి. ఆకవనమునందలి కల్పనాకుశలతక నలంకృతికి యవనపండితులు మెచ్చిరి గాని చక్రవర్తిని అన్యులనుగూడ ఒక్క విధమున అతిశయోక్తులతో ఉత్పేక్షలతో బొగడుట ఉచితము గాదని తెలిపిరి. పిమ్మట వైయాకరణలతో బ్రసంగించి పాణినీయశాస్త్రవిస్తరణను తత్సూత్రనిబంధనలను గాంచి, “ఇన్నికట్టుబాట్లతో కూడినభాష మాట్లాడఁటం, ఎలాసాధ్యమాతుంది?” అని చక్రవర్తి ప్రశ్నించెను. “చిత్రము మాకంటె గూడ వాచాలురుందురు కాబోలు” అని నవ్వుచు వ్యాకరణాచార్యుడు సమాధానము చెప్పెను.

పిమ్మట గణితశాస్త్రకాఖ కేగిరి. అచట గణకులు అమేయమగుకాలమును లిప్తలతోగూడ లెక్కింప గలుగుట యరని యక్కజమందిరి. చేకము

నంది జనంబుచే నాక గజాశ్వపశుసంఖ్యాగణనము గూడ చేయుచాచార మచట గలదని తెలియనిది. పిమ్మట నచట శ్రేత్రగణనలు పృథ్వు, కేంద్రము, కోణము, బిందువు మున్నగువానిని పరిగణన మొనర్చుచుండుట యరసి ఐగుప్తుదేశపు గణనలను వీరు తీసిపోరని సంతసించిరి. “పిరమిడ్లస్వరూపము మీ కెరుగుదురా?” యని తులమావి యాగణకులను ప్రశ్నించి వారెఱుంగమిగాంచి వారికి దానిస్వరూపమును బోధించెను. అంతట వారిలో దాక్షిణాత్యు డగు గణకుడు, గణితశాస్త్రమునకు మాకావేరీతీరము పెట్టినది పేరు. అచటిదేవాలయాలకు ముఖభాగంలో, మీరు చెప్పిన పిరమిడ్లవంటి గోపురాలు నిర్మింప జేస్తాను” అని చెప్పెను. నెబాను. మీ రలా చేయిస్తే భారతానికి ఐగుప్తునికీ చెదిమి ఏర్పడి మాసార్వభౌముల ఆశయం ఫలిస్తుంది.” అనెను తులమావి.

పిమ్మట జ్యోతిశ్శాస్త్రశాఖ నిలకింపనేగిరి. అచట గణకులు సౌరవత్సరమును కిరీరీ విసముల కి గంటల కి నిమిషముల కి సెకండ్లుగా గణించుటగాంచి తులమావి “యీవత్సరమాన మెప్పుడు నిర్ణయించి” రని యడుగ, “చాల శతాబ్దాలనాడే” యని వారు బదులుచెప్పిరి. తులమావి చాల హర్షించి, “భారతీయులు ఐట్టి విధ్యావాదులని ఇన్నాళ్లు మేము అనుకొనే వాళ్లం. మీ రింత సత్కారత్పురులని ఎఱుగము” అనెను. అపు డాగణకుడు, “మీరన్నది నిజమే కొందఱు బాహ్యతత్త్వం విచారిస్తారు. మే మంత స్తత్త్వవిచారణ చేస్తూవుంటాము” అని బదులు వలికెను. తులమావి, “మీరు జ్యోతిశ్శాస్త్రజ్ఞానమున మాపండితులవద్ద నేర్చుకోవలసిన విషయము లున్నవి” అని తెలుప, “అశాస్త్రగ్రంథ మొకసారి పంపండి, చూచి యిస్తాను” అని ఆగణకు డడుగ, తులమావి “అవశ్యం పంపుతాను” అనెను.

పిమ్మట జక్రవర్తి సమరపరముగ శిల్పశాఖ కేగి, యచట చతుర్ముఖ పుణ్యుని సహస్రనేత్రాది మూర్తులంగాంచి అందరి పరమార్థము నెఱుగగోరెను. “అనంతము అమేయమూ అయిన ఈశ్వరశక్తిని మాబుద్ధులు ధ్యానించి,

దానిని లీలలకు చిద్విలాసాన్ని మననంచేసి ఒక్కొక్కచోటకు ఒక్కొక్క మూర్తిని కల్పించారు. ఈశ్వరుని సంగారాక్షి, సృజనారాక్షి, జ్ఞానారాక్షి- ఇట్లే అనేక క్షులకు రూపకల్పన చేశారని ఆశిల్పులు తెలియజెప్పిరి. చక్రవర్తియు భారతశిల్పుల శిల్పమునందలి గంభీరతను విస్తయమంది, యవన శిల్పులు మలచినబుద్ధవిగ్రహ మొకదానిని జూపెట్టి అందలిసౌకుమార్యతను సారశ్యతను వివరించి, 'మిశిల్పంలో అట్టిప్రసన్నతలే' దనెను. భారతశిల్పు లావిగ్రహసౌకుమార్యత కచ్చెరువంది "చిత్తము బుద్ధభగవానుని శాంతగంభీరత యిందు లేదు. మిశ్రప్రసన్నతను మాగంభీరతను మేళవింపజేస్తే కొత్తసంప్రదాయం బయలుదేరుతుంది" అని బదులు పలికిరి. చక్రవర్తి ఆమాటలకు హర్షించి తన బుద్ధవిగ్రహము నచటి గాంధారశిల్పి కొకనికి పొలిలోపికముగా నొసంగెను.

పిమ్మట వారెల్లరు సంగీతశాలకేగి అచట జంత్రములను బరీక్షించి భారతీయుల గానమాధుర్యమున కచ్చెరువంది "మీగానమంతా సంప్రదాయం బద్ధమై ఎదుగుబొదుగులు లేకుండా వుంది. సూర్యవనసాంప్రదాయంలో వుండే సులుగులు కలిస్తే అద్భుతమైన నూతనసంప్రదాయం పుట్టుతుంది" అనిరి.

ఆనంతరము వారెల్లరు తంతువాయులున్నశాలకేగి అచట 'ప్రతి కొనర్చు సంస్కారములను, ఏమలనుండి నూలుతీయు నైపుణ్యమును, వస్త్రముల సౌకుమార్యమును గాంచి చాల మెచ్చుకొనిరి. అంభి వారిసెల్లరను వంగదేశపు వలిపములతో సత్కరించి చక్రవర్తికి కామరూపతైమమును సమర్పించెను. చక్రవర్తియు మిగుల సంతసించి 'ఇన్ని శాస్త్రములు, కళలు ఒక్కచోట నేర్పే యీవిద్యాలయం తక్షశిలకు అలంకారంగా వుంది. సకలకళానిలయమైన యీ మహానగరాన్ని యుద్ధవ్యూహము ఆహుతి కాకుండా రక్షించడానికి కారణం ముఖ్యంగా మివిద్యావక్ష పాతమే' అని అంభిని పొగడెను. అంభియు, "ఈ విద్యలన్నీ ఈగురుకులంలో నేర్పేవికావు. ఏకత్ర తమరు చిత్తగించడానికి

ఇక్కడ ఏర్పాటుచేశాము. నేత, అద్దకం, దారుకర్త, లోహకర్త మొదలైన విద్యలన్నీ ఆయాకర్తకారనంఘములలోనే నేర్పుతారు” అని చక్రవర్తి కెరిగించెను.

పిమ్మట వస్త్రములకు, వర్ణలేపన మొనర్చుకాలను అంభి వానికి జూపించి వారి నెల్ల చిత్రాంబరములతో సత్కరించెను. పిమ్మట లోహకర్త శాలలో చక్రవర్తికి సునిశితమగు ఖడ్గమును కామకవెట్టెను.

యవనపండితులలో భూగోళశాస్త్రజ్ఞుడగు ఆర్షలుడు, (Archelaos) తక్షశిలాపతిని, “ఇచట భూగోళశాస్త్రంగా కృషిచేయుట లేదా,” అని ప్రశ్నించెను. అంభియు, “లేదు. మాపురాణములు భూగోళశాస్త్రాన్ని గురించి చెప్పుతున్నవి. మా కవే ప్రమాణములు” అనెను. ఆర్షలుడు “అట్లాకాదు. పురాణములజ్ఞానాన్ని ప్రత్యక్షంగా మీరు ప్రమాణీకరించుకోవాలి; అప్పుడుగాని యథార్థజ్ఞానం కలుగదు. భూగోళజ్ఞానం లేకపోతే వ్యవహారంలో అనేక చిక్కులు వస్తవి. విదేశాలతో బేహారం చేయాలన్నా, అన్యదేశాలపై మావలె దండయాత్ర వెళ్లాలన్నా భూస్వరూపం తెలుసుకోవాలి” అని చెప్పి తమయొద్ద నున్న భూగోళపటమును జూపెట్టి, అందు సముద్రములను నదులను పర్వతములను వేర్వేర వివరించెను. “ఈపటంలో మాఅనుభవాన్ని బట్టి ఎప్పటికప్పుడు సవరణలు చేస్తున్నాము. మా అరిస్టాటిలుపండితులు చెప్పినదానికి మాఅనుభవానికి ఎన్నో తేడాలు కనిపిస్తున్నవి” అని వానినెల్ల విశదీకరించెను.

పిమ్మట వారెల్లరు పండితులు తత్త్వవిచారము చేయుచున్నచోటికేగి వారు చెప్పునట్లెల్ల అలిచిరి. “పరతత్త్వవిచారంలో మీరు లోకగురువులు. ఇహతత్త్వవిచారంలో ఆచార్యపీఠం మాది” అని చక్రవర్తి పలికెను. తులమావి, “దేవర సెలవిచ్చింది యథార్థమే. ఇహపరాలు రెంటికీ పరస్పరం విరోధంగా కన్పిస్తుంది. ఈవిరోధాన్ని మాపి సమన్వయం చేకూర్చే భారం తమది” అని విన్నవించెను.

12

వి త స్తా తీ ర ము

తక్షశిలానగరమున నిట్లు వినోదములతో, వేడుకలతో కొన్నాళ్లు గడచెను. ఈలోపల యవనరాజసేలియందును యుద్ధసేలియందును అంభి శిక్షితు డగుచుండెను. అతీసాంద్ర రొకనాడు పెండ్లిచాపడికేగి, అచట జేరిన కన్యలను, వారిని బలువిధముల బరీక్షించుచు శృంగారచేష్టలొనర్చు పదుచు వాండ్రను గాంచి “ఇవి యేమి?” యని అడిగెను. “ఇవి పెండ్లిముచ్చటలు. వధూవరణానికి పూర్వం జరిగే పరీక్ష ఇవి.” అని అంభి తెలిపెను. చులమాది, “నేను కూడా కొందరిని పరీక్షింతునా” యని నవ్వెను. “అభ్యంతరం లేదు గాని, పరీక్ష కాగినకన్యను పెండ్లిచేసుకోవలసి వుంటుంది. చేసుకోకపోలేక న్నైరికంక్రింద కొంతసొమ్ము దండుగ ఇచ్చుకోవాలి. ఇలాసంపాదించిన కన్నెదిక్కు సొమ్ముతో ఆదిల్లుల తరువాత భర్తను సంపాదించుకొంటారు. కొన్ని తెగలవాడై ఇచట ఈయాచారం వుంది.” అని అంభి చెప్పినమీదట నందరు నవ్వుకొనిరి.

పడవడి కొన్నాళ్లకు బర్వతకునిచెంతకు రాయబారము గొనిచున్న కళాకరుడు (Cleochores) తిరిగివచ్చి, పర్వతకుడు అతీసాంద్రునకు గప్పము వెట్టుటకు నిరాకరించెననియు, యుద్ధమునకు సన్నద్ధు డగుచుండెననియు వార్త తెచ్చెను. “మంచిది. యవనప్రతాపం చవిచూపుతాము” అనుచు జక్రవర్తి యు యుద్ధసన్నాహము లారంభించెను. ఉదభౌండపురముచెంత నదికడ్డము వైచిన పడవలనన్నిటిని వితస్తానదికి జేర్చి నానతియిచ్చెను. పర్వతకబలములతో జేరనరుగుచున్న అభిసారుని సైన్యములను మరల్చుటకు ఆశ్వికదళమంపి వానిని జైల్లాచెద రొనరింపజేసెను. అభిసారుడు చేయునదిలేక, సోదరుడగు ప్రద్యుమ్నుని, ఆర్తకేశుడను సామంతుని గాన్కలతో నాతీసాంద్రుని చెంత కంపి తుమాభిషేక వేడెను. చక్రవర్తియు, నభిసారుడు స్వయము పాదాక్రాంతుడు గాక దూతముఖమున తమ నర్థించుట మోసముకా పగచియు, దొలుదొల్త

బర్హతకసింహమును బుధింప గోరినవాడుగావున, నీ చిటుతపులులను చిమ్మట బట్టవచ్చునని యొచి, తనసైన్యములకు వితస్తానదివంకకు నడపెను.

యవనసైన్యముల నరికట్టుటకు దలకడచివచ్చిన స్నాతికేశ విజయవర్మ వైరోచక మలయకేతులు వెనువెంటనే విఱిగి పారిరి. భారతీయరావిద్యయు, దాఱితేరిన తక్షశిలాసీరులతో నైగువేలమంది బాసటయై శ్రోవచూప యవన సైన్యములు వితస్తానదీతీరమున కేగి విడిసెను. పర్వతకసేన లభియంకర ములగు గజయూధములతో నవ్వలియొడ్డున విడిసియుండెను. వెల్లివొడిచి పారుచున్న వితస్తానదిని, నదికావల గుట్టలవలె నిల్చియున్న యేన్దుతండ ములను గాంచి, చక్రవర్తి నదిచిదాటుట పసిగాదని నిశ్చయించి, శత్రువు నేమియిచి దాటవలెనని యొచెను. సదిని తరింపగోరినవానివలె సైన్యములకు ఎగువకు దిగువకు నడవ నారంభించెను. యవనసైన్యము లెటునడచిన బర్హత కుడు తనములముల నటు నడపుచు తుదకు విసివి శాత్రవనదీతీరణయత్నము బిభీషికగా నెంచి హెచ్చరిక మానియుండెను. పర్వతకుని యేమరుపాటు నాటి సాందరు కనిపెట్టి ఒకనాటిరేయి కర్తరీశునిసైన్యములను, దక్షశిలాసేనలను నదీతీరమున నెగట్టవేసికొని రణధ్వనము లొనర్చుచుండుడని నియమించి, హెస్థిస్థాన పృథుకేశ, శైలకాశ (Seleukos), ద్యుమిత్ర (Demetrios) తులమావులతో సేనలు దాను దిగువకేగి యచట నదిని దాటుచుండెను. నెగడి మంటలను రణధ్వనయు నచట నదీతీరణయత్నము కాబోలునని పర్వతకు డెంచి సన్నద్ధుడగుచుండ దిగువకేగిన చక్రవర్తి ససైన్యముగ వితస్తను దాటనే దాటెను. అవ్వలియొడ్డున దట్టముగా నున్న యడవిమాటుగా యవనసేనలు పర్వతకు నాక్రమింప వచ్చుచున్నసన్న తెలవారినప్పటిగాని పర్వతకున కెఱుగ రాదాయె. కార్యము మించి వచ్చుట బర్హతకు డెఱిగి రెండువేలయాశ్వికులతో నూటయిరువదిరథములతో గుమారుడగు నద్దునుని యవనసేనల నరికట్ట బంపెను. అద్దునుబలము ప్రబలమగు యవనధాటి కాగలేదయ్యెను. అద్దునుడు చక్రవర్తిని

ప్రాములతో బట్టవెంచి వృషపాలమును వాచియమున గాయచుచెను. సె
భాతలో యవనదీరఖడ్గహతికి దానే యెరయయ్యెను. అట్లుచనిపాలు గాన
తత్సేనలు, వెఱచఱచి వఱచెను. నన్నురుగురు హఠలైరి.

పుత్రమరణవార్త విన్న పర్వతకుడు నేయిపోసిన అగ్నిభట్టారకులై
బగ్గనమండి, నాల్గువేలయాశ్వికులతో నిన్నురుగజములతో, మున్నూరురుగు
లతో, ముప్పదివేలకాల్వలముతో, నడుచు గజబలమును, పార్శ్వముల రథములు
నాశ్వికులు నిలుచునట్లు హ్రాహము వర్షి యవనలమువై నడచెను. స్వాతిశేష
వైరోచక మలయకేతు విజయవర్తలు పండనానులై పర్వతమనెంటు పడి
నడచిరి.

తక్షశిలలో నున్నపుడు చక్రవర్తి తనయశ్వదళమును గజబలమువై
నడపి పరిక్షించి చూచినవాడు గావున, కాత్రవప్రహమభ్యమందున్న గజ
ములవై బొడిచి నడచుట నీతికాదని నిశ్చయించి బహుళసంఖ్యాకమగు తన
గుఱ్ఱపుదళముతో వైరపార్శ్వముననున్న ఆశ్వికదళమును బాణపాతపూర్వక
ముగా వెనుకముందుల ముట్టడించెను. పర్వతకాశ్వికు లాధాక కాగలేక విడిగి
గజబృందముల మరుగుకొచ్చిరి. యవను లంకట గజయూధమును బాణము
లతో నొప్పింప జొచ్చుడు నయ్యెనుంగులు నలిచేగి ఘోరకృతులు నల్పుచు అర్ధి
బృందమువై బడెను. యవనులును మీదికివచ్చుకరులకు వెఱసియిచ్చి ముందునను
నడచుచుండ పర్వతకతురగదళము ఎదురై నారసములు గుప్పించెను. యవను
లును వెనుదీయక వైవైకరిగి లిక్ష్మీబాణపాతముల నొప్పింప వారు మరల గజ
యూధము వెనుక కొదిగిరి. యవనులు మరల నేచుగులవై నాళికాస్త్రములు
ప్రయోగింప, నవి వెనుకకు ముందునకు బఱచి యిరువారును గాల్గ ముట్టి
గించుచు బీభత్సము నల్పి చెట్టాచెద రొనర్చుచుండెను. ఆ య్యుద నెఱింగి
కర్తరీశుడు సంభియు నెగువనుండి నదిదాటి వచ్చి తమసేనలతో బర్వతకసేన
లను వెనుకనుండి పొదిచిరి. ఆసంకులనమరమున పర్వతకపుత్రు లిద్వరు నుర

జించిరి. సామితికేళుడు బలి యయ్యెను. వైరోచకవిజయవర్తమలయకేతులు. పలాయితులైరి. మడియగా మిగిలినసేనలు వెన్నుమాపెను. సాలస్రాంతుడు దీర్ఘబాహుడు నగుపర్వలేళుడు వీరవిహారమొనర్చుచు బోరి డస్సియు, పరాజితములై కాంక్షిశీకములగు తనసేనల దురవస్థయరసి, నిట్టూర్చియు బోరుచులిరి. సక, భిక్షూచూర్నసహాయుడై తుడిచక బోరి, నలునెనల తనవంక బయలుగుట గాంచి భద్రగజమును మాటుమోము పట్టించి పలాయమాను డయ్యెను. అలీసాద రయ్యతిరగక్రేస్తుని అనన్యపరాక్రమమున కచ్చెరువంది, అభయ మొనగి కొనిర మ్మని అంభి నంపెను. వెనుకనుండి యంభి ఎంత యఱచినను బర్హతకుడు చెవి నిడడయ్యె. అంభియు నశ్వముం దఱిమి దరియనేగి యపన చక్రవర్తిసందేశమును వినిపింప బర్హతకుడు చేతనున్నభల్లము నాతనిపై విసరి ముందునకు సాగిపోయెను. చక్రవర్తి ఒకరిమొకనొకరి నెందఱుదూరల నంకి. నను ఫలములేదయ్యె. తుదకు బర్హతకున కించుక అప్తుడగు మైరేళు (Meroes) నంపెను. మైరేళుడు చేరనరుగునప్పుటికి బర్హతకుడు డప్పిగొని నిలిచెను. మైరేళు డాతనికి సేదదేర్చి చక్రవర్తిపనుపు నెఱింగించెను. పర్హతకుడును అట్లే కానియుని వెనుదిరిగెను.

అలీసాదరు నపరివారముగ నెవ్వరున కెదురేగి సబహుమానముగ వెంటగొనిచెచ్చి అసీచునిజేసి, అతనిధీరత నుగ్గడించి పలికి, “మియభీష్ట మొనర్చుచు నెలవి” డనెను. “చక్రవర్తి మమ్ము రాజోదితంబు జూచుటకన్న ఇత రాభీష్టములే”దనెను. బర్హతకుడు, “అరి మీరుకోరకుండానే మేము నెరవవల సింభర్తం. కనుక తమరు ఇతరమైన కోర్కెల కొరడం మాకు సంతోషం” అని. చక్రవర్తి పట్టువరకు, “మాకోర్కెలన్నియు మొదటికోర్కెలానే వున్న”వని. పర్హతకుడు బదులుపలికెను. చక్రవర్తి యాతనిగాంభీర్యమునకు మిగులహర్షించి “మాయావద్రాజ్యం మీరు తిరిగి ఏలుకొండి. అంతే కాదు, మేము జయించిన వాటిలో ఇంకా కొన్నిభాగాలు మీకు సమర్పించడం మాఅభీష్టం” అని పలికి పర్హతకుని గాటముగా గొనిించుకొని వీడుకొల్పెను. ఆయుధధరంగమున

నికాయమును నగరము నిర్మించుటకును, వృషపాలము వెచ్చితినినచోట దాని పేర నొకపట్టణము గట్టుటకును కర్తవ్యమును ముందఁ జెయ్యని, పిమ్మట నచ్చోట విజయోత్సవములతో వేసబలులతో గొన్నాళ్లు గడపి, ఆచంకరమున కాల చుర్యలపై నెత్తిపోయి వారిని పరాజితుల నొనర్చి దారిరాజ్యమును బట్టితగ రాజ్యమున జేచ్చెను.

పదపది అంభికి బర్వచతురకు తెలిమి గావించి అంభిని “పక్షుల గెలి మాకు సామంతుడవుగా రాజ్యమేలునొ”మ్మని పనిచెను. సంధిగోరివచ్చిన పర్వ తకకనిష్ఠుని నిజరాజ్యమున నిలిపి, ఉద్దాముడను (Eudemus) దండనా నాతనికి సదిచ్చునిగా నొనగి పంపెను. ఆర్థ కేశక్రమ్యములతో నభిసారుని నలువదియేనుగుల మరల గాన్కాయందు, “ఈదాసుడుమూకలు మాచెంత దెల్లి రావు. మీరాజు స్వయంగా వచ్చి సన్నిచవలసి వుండుది. వారికి భారమైతే సనైశ్యంగా మేమే వచ్చి వారిని సర్విస్తాము” అని బదులుపెను.

ఇంతలో అశ్వకులు రాజద్రోహ మొనర్చుచుండి రని శకిగుప్తుడు వార్తపంపెను. చక్రవర్తి మండిపడి, “ఈబుద్ధిహీనులు ఊరకుండరు. మా తోపాగ్ని రగిల్చినవాళ్లకు కాలంచెల్లింది. సర్వనాశనం చేసిరొ”దని నైశ్యముల నంపెను. పిమ్మట నశీక్షీ (Chenab) నదమున దాటి ఆవ్యలియొడ్డున నున్న మహారాజ్యముం బ్రవేశించెను. అచట నపరూపము లగు వనస్పతుల నెన్నియినో గాంచి “ఓడలు నిర్మించుట కీదారువులు పనికివచ్చు”నని అనుచరుల కెఱింగి చెను. అయ్యడవిలో స్వర్ణ కాంతములైవడగలు విప్పి యాడు సర్పములంగాంచి అచ్చెరువంచెను. ఆసర్పములచే దప్తులైర ఇరువురు యవనుల కచటి భారతీయ వైద్యుడు చికిత్స యొనర్చి వారిని బ్రదికించెను. చక్రవర్తి సర్పవిషహరకు నయోషధీరహస్య మెఱుంగగోరి ఆవైద్యు నెంత ప్రార్థించినను నాత డా రహస్య మెరిగింపడయ్యె. ఆయడవిలో మింటికి గొమ్మలు సాచి, పెరుగంబముల వంటి యూడలతోనున్న మట్టిచెట్టుం గాంచి చక్రవర్తి అక్కజమంది, “ఇది

యేమిచే” ట్టనియడిగి, అచటివారు “ఇది వటవృక్షం. ఈదేవతావృక్షం మా దేశంలాతప్ప ఇతరదేశాలలో పెరగదు” అని చెప్పి, విని నవ్వుకొనెను. అచటనే భిక్షమృగము నొకదానిని గాంచి దానిపై బాణప్రయోగ మొనర్చెను గాని అది అయిదేపోటులు సరకుచేయక తొలగి యేగెను. అచటిజను లామృగముపేరు గండకమనియు, దానిచర్మమున నీటెలు నాటవనియు, కంటిలో గొట్టిన జచ్చుననియు లెబిపెరి. “అమాట ముందుగా దెలిసియుంటే కంటినే గురిచేతుమే. తీరా దాటిపోయింది. మాఅమ్మగారికి దానిచర్మాన్ని కొమ్మును చూపుదా మనుకొన్నాము” అని చక్రవర్తి విచారించెను.

ఇంతలో పర్వతకనిష్ఠుడు తిరుగుబాటుచేసెనని వార్తవచ్చెను. చక్రవర్తి మండిపడి, కనిష్ఠపర్వతకుని మట్టుపెట్టుటకు బయలుదేరెను. అంతలో సంగలా పురపాలకు లగుకాధేయులు తన్నెదిరింప సిద్ధపడుచుండి రనువార్త వచ్చెను. కాధేయులు మున్ను అభిసారపర్వతను నిరువురుని పరాజితుల నొనర్చిన వీరు. అని చక్రవర్తి విని, పర్వతకుని గజనైన్యములతో బాసట గమ్మని పంపి, కనిష్ఠ పర్వతకుని బరిహార్ష హెఫ్ఠిస్థానుకు ఆజ్ఞయిచ్చి, తాను కాధేయులపై నెత్తి సంగలాపురమున కరిగెను.

13

సంగాలసాభూతులు

త్రోవలో సింప్రామపురమును జయించి యవచులు, కాధేయరాజధాని యగు సంగాలపురమును జేరుసరికి కోటవెలుపల నున్నగుట్టపై కాధేయనైన్య ములూ యుద్ధమునకు బన్ని నిల్చియుండెను. ముందు మూడువరుసలు రథములును వానివెనుక గాల్బలము నుండుట జక్రవర్తి గాంచి యవసరధికులచే శర పర్షము గురియించెను. అంతటనైన కాధేయులు రథముల ముందరికి రాక మొదటియరదపు వరుసపైనిలిచి బాణములు గుచ్చసాగిరి. చక్రవర్తి యంతట

దనగధికులను అశ్వీకులను వెనుకకంపి పాదాతిబలముతో శత్రువుల నాక్రమింపజేసెను. కాథేయచాపములనుండి పాదులుగట్టిపచ్చు శరపాతములకు యవనులు గుదులుగుదులుగా మడియుచున్నను చలము వలన పోరి పోరి యెట్లు కేలకు ప్రథమరథశ్రేణినుండి ద్వితీయరథశ్రేణికిని, అటునుండి మూడవయవనులను, కాథేయులను దఱిమి యవను లింకిను ఆక్రమించి వచ్చుచుండు. కాథేయులంతట వెలిపోరు చాలించి దుర్గముజొచ్చిరి.

బలిష్ఠుడు సుసంగాలదుర్గమునకు మూడుదినల దుర్భేద్యుడుగు ప్రాకారమును ఒకవంక లోతైన కాసారము నుండెను. ఆకాసారమువెంట కాథేయులు పలాయమానులగును రన్ననన్న చక్రవర్తిగ్రహించి మూడువేలవైకిలతో యామునేళు నచట రేయెల్ల గాపువెట్టెను. నాటిరేయి నాలవజామున కాథేయులు చెఱువుదారిని పలాయమాను లగుచుండ యామునేళుడు చారిలో వినూరుగుర సంహరించెను. మిగిలినవారు మరల దుర్గము బ్రవేశించిరి.

మఱునాటికి బర్హతకుని గజదళము వచ్చిచేరుడు యవనులు కోట గోడలు ఉక్కుగుండ్లతో గూల్చి దుర్గముంజొచ్చి పదునేడువేలమందిని సంహరించి డెబ్బదివేవురను కట్టి బంధించిరి. మున్నూ రరదములను వినూరింపి కుఱ్ఱములను గూడ కైవస మొనర్చుకొనిరి.

సంగాలపురము వడినవార్త తక్కిన కాథేయదుర్గములలో బిడుగువోలె బడెను. యవనుల నెదిర్చి జయింపజాలమని నిశ్చయించి కాథేయు లొకటలు విడిచి పలాయతులైరి. సంగాలదుర్గమును నేలవట్టమొనగ్ని యవనజలములు వ్యాస (Beas) నదమువంకకు నడవజొచ్చెను. యవనధాటికి నిలువలేక పాణిన కాథేయులు యవనులకన్న మున్న దేశము నల్లడల వ్యాపించి యవనపరాక్రమము దుర్జేయమనియు, వారు దేవతలో, రాక్షసులో యగుదురుగాని వేతొందుగాదనియు జెప్పుసాగిరి. యవనచక్రవర్తి ప్రతాపమును వేనోళ్ల వర్షింపసాగిరి.

సౌభూతివగరపాలకుడు యవనధాటినిస్థురత నాలించి మంత్రులతో, పండనాథులతో మంతనముండి యవనప్రతాపాన్నికి దనప్రజల నింధనమొనర్చుట మేలుగాదని నిశ్చయించెను. “మనకు కావలసినన్ని బంగారుకణికలున్నవి. ఆలీసాందరుకు వలసినన్ని ఉక్కుగుండ్లున్నవి. మనవైడికణికలిన్ని పారబోసి వారిఉక్కుగుండ్లనుండి తప్పించుకోవడమే మంచిది” అని సౌభూతిపురపాలకుడు నిశ్చయించి, మంత్రిసామంతగణపరివేష్టితుడై వెలలేని కాన్కలతో ఆలీసాందరు కెదురువోయి పట్టణములోనికి దోడితెచ్చెను.

సౌభూతిపురైశ్వర్యమును తత్పాలకునిసౌజన్యమును బర్హతేశ్వరునివలన జక్రవర్తి యంతకుమున్న వినియున్నవాడు గావున ఆపురమున గొన్నాళ్లు విడిచియుండినాడు. ఇరువది నాలుగడుగుల ఎత్తున సుర్యధమలై నిలిచియున్న పోతుగోడలను, రెండేసియేనుగులు కిక్కిసారిగా జొర ననువైన సుర్గద్వారమును, సుదృఢకోమలగాత్రులగు పాపలను గాంచి యవనదండనాథులు, “ఈ రాజు నీతివరుడై సాధిమార్గం పట్టెనుగాని, కాకుంటే ఈదుర్గం భేదించడం ఎంతైనా కష్టమయ్యేది” అని చెప్పుకొని సంతసించిరి. ఆరాజ్యమందున్న లవణ పర్వతములలో ప్రపంచమంతటికి లక్షలకొలది ఏర్లవలకు సరిపోవు లవణమున్నదని ఓని యవను లాశ్చర్యమగుచులైరి. ఆదేశమున ఏకలాంగులను, వికృతాకారులను శైశవముననే వివమిడి చంపుదురనియు, అచటికాంతల సౌందర్యము సాటిలేనిదనియు, సింగములతో మారుమలసి సిద్ధిపగల ఉత్తమజాతి శునకము లాడేనిచెంత గలవనియు బర్హతకునివలన వినియున్నవాడు గావున జక్రవర్తి ఆకుక్కలను జూడ వేడుకపడెను.

సౌభూతివగరపాలకుడు చక్రవర్తిని తత్సామంతగణమును సుఖానీనులజేసి నవరత్నములుతాపిన బంగారపురాజదండమును చక్రవర్తికి సమర్పించి, తనశునకపాలకుని రావించి చక్రవర్తికి కుక్కలను జూపెట్టుమని ఆనతియిచ్చెను. అంతట నాశునకపాలుడు, బోనులోనున్న ఒకసింగమును వెలుపలికి

విడిచి, స్వర్ణ శృంఖలాలంకృతమైన శునకచతుష్టయమును దానిపై కెనకొల్పెను. గోలుసులనుండి తప్పించుటయే తడవుగా నాభిషేకములు సింగముపై బోయి పడెను. కాలాకటి, జూలాకటిగా పట్టుకొని పీనుచున్న శునకములను నారన ములవంటి గోళ్లతో గొట్టియు, చండలతో గఱచియు సింగము ఎంతయత్నించినను వానిపట్టు విడిసిండుకొనలేక అలమటజెంది బీకాకుపడ్డుచుండెను. సింగము నాక్రమించి యున్న కుక్కలలో నొకదానిని తత్పాలకుడు కాలు పట్టుకొని లాగెనుగాని అది తనపట్టు విడువలేదు. అంతట వాడాపాదమును కత్తితో ఖండించెను. అప్పటికి నాకుక్క విడువలేదు. శునకపాలు డప్పును దానిని ఖడ్గముతో మేనంతట బొడిచి గాయము లొనర్చెను. ఒడతెల్ల గాయములైన రక్త ధార లోడుచున్నను గుక్క తనపట్టు విడువదయ్యె. చక్రవర్తి ఆరాకాసి పట్టుగాంచి ఆశ్చర్యమగ్నమానసుడై, కండలు తెగిపడుచున్న కుక్కను గాంచి జాలించెంది 'ఇక నంతట జాలింపు' డని వారించెను. సౌభూతిపాలకుడు నవ్వి "అని పోయినచో అట్టివింకా చాలా వున్నవి. తగురు వేడుకచూడు" డనెను. తుద కాకుక్క పాలకఖడ్గ ప్రహరములచే ఒడతెల్ల ఇంటింతటనియ్యలైనను వన పట్టువిడువక, అట్టుతోనే సింగము మేనిపై నొరగి అనువులు దొరగెను. చక్రవర్తియు దత్తానుంతులు ముక్కుపై వ్రేలువై చిగొని నిట్టూర్పునిడిచిరి. "ఇంత ప్రతాపం, ఇంతవిశ్వాసం గలజంతువుకు ఫలమిదా, చివరకు?" అని యొక రన, "రాజసేవ కిదే ఫలం ఎప్పుటికైనా" అని మఱియొకరుగా నిట్లు గుసగుసలు వోయిరి.

సౌభూతిపాలకుడు, చక్రవర్తికి రత్నఖచితమగు వైషేకవచమును, సింగంపుగండలైన కుక్కలాటింటిని కాన్కయ్యెనుగెను. అలకసుందరుడు హృష్టి స్వాంతుడై సౌభూతినగరమును విడిచి ముందునకు సాగిపోయెను.

హెపిస్థాను ఓజితశాత్రవుడై చేరవచ్చినంత జక్రవర్తి భాగేలాపురముపై సెత్తివని, సౌభూతివలె శరణుచొచ్చిన తత్పురపాలకుని ఆనుగ్రహించి అటనుండి కదలి వ్యాసనదమునొడ్డు జేరెను. ఆరమైలు వెడల్పున ఆసురిలువుల

లోతున దరులారని శరవేగమున బాటుచున్న అయ్యేటియొడ్డున యవననై న్న ములు విడిచెను. అవ్వలియొడ్డు చేరినచో నంతయు ఎడారి నేల యనియు దానిని దాటిపోవుటకు బండ్రెండుదినములు వట్టు ననియు చక్రవర్తి వినిెను. ఆవల నేడేశమున్నదని యడఁగ, నామరుభూమికి బూర్వదిశను గంగాయమునా నదులున్నవనియు వాన్వికవ్వల ప్రాచ్యదేశమనియు, బలవరాక్రమసంపన్నమగు మగధరాజ్య మట గలదనియు చెలిసిరి. యమునాతీరమున ఇంద్రప్రస్థమందు ఇర్వచివేలగుఱ్ఱములతో. రెండువేలరథములతో, నాల్గువేలయేనుంగులతో శండులక్షలకాల్బలముతో మగధసేనలు పొలిమేరలు గాచుచున్నవనియు, మాగధ మాతంగ బృంహింశములగు దిశలు మారుమ్రోగుచున్నవనియు జక్రవర్తి వినియెను. పర్వతకుని డేర బిలిచి చక్రవర్తి మగధరాజ్యబలసంపత్తినిగూర్చి ప్రశ్నింప నాతడును, మాగధాక్షహిణులను గూర్చియు, తద్రాజ్యవిస్తృతిని గూర్చియు దనయెఱిగినంతయు చెలిసి, “మగధరాజ్యం ఎంత బలసంపన్నమైనా తమధాటికి నిలవలేదని విన్నవిస్తున్నాను. ఎదువల్లనంటే ప్రభువైన ఔగ్రసేని వ్యర్థుడు. సైన్యములకు ఆతనియెడ అనురక్తి లేదని తెలుస్తుంది. ఔగ్రసేనితండ్రి ఘోరకుడని, రాజితో గలిసి నందమహారాజును చంపి, గడ్డ ఎక్కినాడని, తరువాత అనందరాజ్ఞి నే వివాహంచేసుకొన్నాడని, తెలుస్తుంది. ఘోరకునిగొడుగుకనే కారణంచేత ప్రజలకు గూడా రాజుపట్ల అచరాగం లేదు.” అని తెలిపెను.

చక్రవర్తి.—నుఱి గంగాయమునలమాట యేమంటారు? విడిని, దాటడం శక్యం కాదంటారే.

పర్వ.—నిజమే. హిమవత్పుత్రిక గంగ ఈదేశపు నదులలోకెల్లా పెద్దది. అయినా నిశ్శబ్దియంకొఱకు పుట్టిన కారణజన్తులు తమరు. తమధాటిని ఈ నదులు అడ్డలేవు.

యమునేనుడు.—పర్వతకులవారు నిజం నెలవిచ్చారు. దేవేంద్రపుత్రులకు ఈ నదు లడ్డమూ కావు; మాగధుడు పర్వతకులవారికంటే ఘనుడూ కాదు.

14

తి రో గ మ న ము

హెఫిస్టానో యమునేతలులమాపు లవనతవవనదై చక్రవర్తి పటకుటిర
మున నిలిచియుండిరి. చక్రవర్తి విచారమగుచుండై యటనిలు విరగినాడు.
తటాలున దండనాధాభిముఖుడై నిలిచి, “ఎవరుపోసిన పిరికిమందిది మానేనలచి;
ఇంత అత్తైర్యానికి ఏదో కారణం ఉండివుండాలి” అనెను.

హెఫిస్టాను.—చిత్తం. యమునాతీరంలో మగధనై న్యాలి ఎదుర్కొన్నదానికే
సిద్ధంగా వున్నవని విన్నదేమొదలు; దానితోడు పర్వతేశ్వరుడు కూడా
నిజమేనని చెప్పడం ఈ అత్తైర్యానికి మరింత కారణమయింది. ‘ఎక్కడి
స్వదేశం! ఎన్నడు బయలుదేరాము! ఎక్కడికి వచ్చాము! ఈపర్వతాలు,
ఈనదులు, అంతులేని ఈదేశం, నెత్తిమాడే యెండలు. ఇక్కడ ఎన్నాళ్లు
బ్రదుకుతాము, ఈఅధ్యాన్నంతో శత్రుమధ్యంలా? నిన్నగలచినవాళ్లు
మళ్లా ఇవాళ్లు తిరుగబడుతూవుంటే ఈమొండివాళ్లు నెట్లా మట్టుపెట్టు
తాము? ఈఅశ్వకులు, ఈమద్రకులు, ఈకాశేయులూ—వీళ్లు రాక్షసులు
గాని సామాన్యులు గారు. వీళ్లే అనుకొంటే వీళ్లునుమించిన మాగధులు
కత్తులు దూసి సిద్ధంగా ఉండిరాయె. వెనుక వీళ్లూ, ముందువాళ్లూ. అడకత్తై
రలో వక్కసామెత వచ్చింది మనకు. అడుగడుగునా అడ్డమయ్యే ఈనదులు
చాలక ఇంకా గంగాయమునలు దాటాలట. యమున దాటడమే వట్టిది.
దాటితే మాగధులచేతులలో పడకుండా బ్రదకడం అంతకంటే వట్టిది.
భారతభూమిలో ధనరాసులు తేరగా వున్నవి, ఎత్తుపహాదామని వస్తే, ధన
రాసులమాట వట్టిదయిందిగాని, మలరక్తంతో ఎముకలతో వీళ్లభూములకు
ఎరువుగట్టడం మాత్రం నిజమవుతుంది. యమునదాకా వెళ్లి, శత్రువులకళ్లు
యెదుట వెనక్కితిరిగి రావడంకంటే ఈవిపాశను దాటకుండా వుండటమే

మంచిది' అని ఈవిధంగా నైతికులు ఒకరినొకరు హెచ్చరించు కొంటున్నారు.

చక్రవర్తి.—అయితే వ్యాధి ముదురబారుతున్నట్లే కనిపిస్తూ వుంది. వెంటనే చికిత్స చేయకపోతే విషమిస్తుంది.

అనిదండనాథులను చమూపతులను దళవాయులను బిలిపించి శాంతగం భీరస్వరమున వారి నిట్లు హెచ్చరించెను. “సేనలకు కాలు ముందుకు సాగడం లేదనీ, నిరుత్సాహం కలుగుతున్నదనీ ఓంటున్నాము. అపజయం, వెనుబాటూ ఎట్టివో ఎరగక, మఱో కూడా అన్నిలాి దూకడానికై నా తెంపుచేసే మాసేనలకు ఈనిరుత్సాహం కలిగిందంటే మేము నవ్వులేకుండా వున్నాము. మనము అడుగుపెట్టినచోటెల్లా మనకు పాదాక్రాంతమై వశమయింది. ఆయోనియా, హెలెస్పంట్టు. ఫిజియా, కపడ సియా, లిడియా, కేరియా, లికియా, ఫోసిసియా, ఈజిప్టు, బినియా, అచేబియా, సిరియా, మెసపుటేమియా, బాబిలోనియా, అసిరియా, వర్షియా, బాక్ట్రియా—అవి యివి యేమిటి ! నమస్తదేశాలూ మనధాటికి తలలు వంచినవి. శతద్రూసింధులు, అశిక్సిరావులు మనకు తెరుచిచ్చి మనపతాకములకు జోహార్లు చేసినవి. ఈవిపాకా, గంగా యమునలూ మనకు స్వాగతం చెప్పుతున్నవి. మాగధసేనలు సమరానికి ఆహ్వానిస్తున్నవి మాసేనలు వెనుకకు మరలునా? ఇంతదూరం వచ్చి, ఇన్నిదేశాలు సాధించి, విజయచిహ్నితములైన మాపతాకాలు ఎందుకు వెనుక కడుగు వేయాలి?

“పారుషోత్సాహకీర్తనలకు పేరుబడిన మాసిడోనియనులు పూనిన కార్యం తుదముట్టకుండా, అధీరులై, వెనుక కడుగు వేస్తారా? గంగాయమునా నదులు దాటి, మన దిగ్విజయానికి తూర్పుసముద్రాన్ని హద్దుచేయకుండా మరలడంకంటె నగుబాటు వేరే వుండదు. నగుబాటేకాదు; ఇనివజ్రలాి మనకు తలలుపంచి మనశాసనం శిరసావహించినదేశాలే, మన వివ్వడు వెనకకు మర

లిమని వింటే మనలకు ధిక్కరి స్తవి. వినదినమూ, తెల్లవారేసరికట్లా మనం ఆదేశం జయించామనీ, ఈదేశం జయించామనీ మనవిజయవార్తలు విరి పోయాయి గుత్తూ, స్వదేశంలో మనవాళ్లంతా, మన మెప్పుడో విశ్వవిజయంమై తిరిగి వస్తామని ఉత్కంఠతో ఎదురుచూస్తుంటే, భగ్నోద్యమావతారాలైన ముఖాలు వాళ్ల కెట్లా చూపించగలం? తాము వీరమాతలమని సగర్వంగా చెప్పుకొనే మాసిడోనియాయెల్లొద్దు. దిగంతాలలో విజయధ్వజం నాటకుండా తిరిగి వచ్చిన యీకుమాళ్లను చూచి భగ్నాశలై ఎంత నొచ్చుకొంటారో!

“మీకు సుఖమే కావలిస్తే యింట్లవద్దనే లభించేది కదా! సాహస చర్యలు, వీర ప్రతులు అపేక్షించే సుఖాన్ని కోరిన నాహోదరులు సయోధులు, ఉదరపోషణమాత్రమైన సుఖం కోరి స్వదేశంపై బెంగపెట్టుకొంటే మాసిడోనియా వీరచరిత్రకు నేటితో సమాప్తి చెప్పవలసివస్తుంది. హఠులేతుడు, ఛానీ నేతుడు మొదలైన మనపెద్దలు శరీరసౌఖ్యం తుచ్ఛమని రోసి పౌరుషప్రచార కీర్తులు కోరి పురాణపురుషులూ, దివ్యులూ అనిపించుకొన్నారటగాని సుఖంమరగి ఇళ్లలో కూర్చుండలేదు. అట్టివారికిగూడా సాధ్యంగాని దేకాలు సాధి చి, వారెరుగనిదిక్కులకు పతాకాలు విజయగీతాలతో కొనిపోతూ, మధ్యమార్గంలో అడ్డై రోయిపహతులం, విషాదగ్రస్తలమూ అయి వారిపాదనచరిత్రలకు కళంకం తెస్తారా, మాసిడోనియను వీరులు! అన్నలారా! వలదు. పురుషార్థాలు ముందుకు పిలుస్తున్నవి. నడవండి, వాటిని చేపట్టండి.

“సాహసికకథానీధులలో ముందు మేము నడచి మిమ్ముకు పిలుస్తున్నాము గాని మీచాటున దాగి మీకీర్తిని సత్కరించి పంచుకోవడం లేదు. మనం జయించిన ఈవిశ్వసామ్రాజ్యవైభవం మీకు పంచి, మీసౌఖ్యానుభవంలో పాలు పంచుకొంటున్నాముగాని మీకుగాకుండా మేము మిగుల్చుకొన్నదిలేదు. అన్నలారా! ఈప్రాద్యఖండమంతా మీది. వీరభోగ్యమైన ఈజగత్తుకు ఆర్జించుకుని అనుభవించండి. సానురాగంగా మీవంకకు చేయి చాస్తున్న యీ సామ్రాజ్యలక్ష్యని అనాదరించి పోకండి.”

చక్రవర్తి యిట్లు పలికి ఒక్కక్షణకాలము మిన్నకుండెను. సేనలును దండనాథులును వింజమాకిడినట్లు విసుటయేగాని ఉత్సాహవేశభరితమై ఇంచు కయు జయధ్వానము చేయదయ్యెను. చక్రవర్తి తనసేనల బౌదాసీన్యమును, అనుత్సుకతను బరికించి, దీర్ఘముగా నిశ్చసించి, విచారమందస్వరమున మరల నిట్లు పలికెను. “మావల్ల ఏదో లోపం జరిగివుండాలి. మాకు ప్రాణపదమైన సయోధ్య, మానమైనరథికులూ, మావల్ల ఏదో అపరాధం జరగడంవల్ల నే ఇంత నిశ్చురమైన నూనం వహించారు. సమరశంఖారావములై, మీ చేత జయజయ ధ్వానములూ, సింహనాదములూ చేయించే మావలకులు నేడు చెవిటికి పట్టిన శంఖమై, అరణ్యరోదనమై పోవడానికి కారణ మేమిటో వినగోరుతున్నాము. మేమింతసేపు హెచ్చరించింది శిలావిగ్రహాలనూ, మాసిడను వీరులనూ?” ఆ మాటలకు దండనాథులు తలలు వంచి మిన్నకుంట గాంచి, “మొగమెత్తి మా పంక జూచుటకుగూడా అంగీకరింపని యీవింతజనులంతా ఎవరు! ఇంతమంది మధ్యనిలిచి కూడా ఏకాంతమై శ్శబ్దంలో నిలిచిన మేమెవరము! మీమనసులో మాట వినడానికై నా నోచుకోకపోవడానికి మేము చేసినద్రోహ మేమిటి? ధీరులనిపించుకొమ్మని కోరితిమేగాని విష్ణు అకార్యకరణానికి పోతృహించుట లేనే! మీతలంపేమో మాతో చెప్పగూడదా! ఈమూగతనంకంటె గూడా దుస్సుహమైన ద్రోహచింత మీమనస్సులలో దాగివున్నదా యేమి?”

ఇట్లు పలికిన చక్రవర్తి హృదయవేదన భరించలేక కోనేళుడు (Koinos) విన్నవింప దొడగెను. “దేవర సైనికహృదయం తెలుసుకోవాలని, ఇంతగా కోరుతున్నప్పుడు దాచడం భావ్యంకాదు గనుక తమ చనవును నమ్మి మామనస్సులలో మాటచెప్పడానికి సాహసిస్తున్నాను. తుచ్ఛప్రాణాలు దాచు కోవడానికి నే మాటలు చెప్పడంలేదనడానికి ఏలినవారిసేవలో ప్రణిజాంకమైన ఈదేహమే సాక్షి. ప్రభుశ్రేయంకంటె ఇతరచింతలు మామనస్సులలో లేవు. తమ విజయపరంపరలను తలచుకొన్నా స్వదేశంనుండి బయలుదేరింది మొదలు ఇప్పటివరకు మనం సంపాదించిన వివిధదేశాలనిస్తీర్ణత తలచుకొన్నా

ఆశ్చర్యమూ, భయమూడా కలుగుచున్నవి. మనసాహసాలకూ, విజయాలకూ కూడా ఒకహద్దుమీదా పూడాలని మనచేస్తున్నాము. స్వదేశంనుంచి మనం ఎన్ని అవినీహింసలతో బయలుదేరామో, ఇప్పుడెంతమంది మిగిలామో చేసిన ఒక్కసారి పారజూడండి. సగంమీదం వచ్చి వెనుకకు మరలినవారు కొందరినూ, రణభూమిలో రాలిపోయినవారు కొందరినూ, రోగగ్రస్తమై విదేశాలమట్టిలో కలిసిపోయినవారు కొందరినూ, నేలమీదనట్లుండే మనదండు ఎలా పలచబడి పోయిందో, దేవరకు విశవమే. మిగిలిన యివ్వాలని మూకలైనా, అనంత ప్రగూణాయాసంతో, శాస్త్రవిభిన్నప్రహారాలు మోచి మచ్చులపడిన శరీరాలతో, విరళప్రవాసభేదంతో నవ్వి. నరిగి, పీరినది, నిస్త్రాణములై, ప్రాణాల కల్లలో నిలుపుకొని వున్నవి. దేవరకు ప్రాణపదములైన యీసేనలు, సడలిసిందా బట్టలేక, కడిపురిందా తిండిలేక, అరచరలైన కవచాలూ, మొక్కనోయిన ఖడ్గాలూ తాట్లు, కనుమూపుచేరలో అవధికానరాని యీజైత్రయాత్రలో, ఇంకా దాదా తేమి సహిస్తువి? విక్రమా తేమి చేస్తువి? యుద్ధకార్యానికి అక్కరకురాకపోయినా, విశ్వాసంకొద్దీ ప్రభువులను వెంట నంటివస్తున్న యీస్వల్పసేనలను కూడా పగతుర నిష్ఠురకస్త్రాలను బలిచేయక, ఇంకటితో గృహోస్తుఖులు కావలసిందని దేవరకు వేడుకొంటున్నాము. ఇంట్ల కడ ఏనాడో విడిచివచ్చిన కలిదండ్రులను, అలవిడ్డలనూ మల్లా కట్టారామాను కొని చరమజీవితం వారిమధ్య, ఇంటికట్టున గడపాలనీ, ఈజైత్రయాత్రలో ఆర్జించిన భాగ్యాలను సుఖంగా కొన్నాళ్లయినా అనుభవించాలనీ కోరుతున్నవి సేనలు. విజయలక్ష్మీస్వయంవృతులైన కుమారులను ఒక్కసారి కనుబార చూచు కొని ప్రణామింపజేసిన దేహాన్ని నిమిరి, సార్వభౌమకిరిటందాల్చిన శిరస్సును మూర్ఛివాలని ఉవ్వెత్తునారే మాతృదేవుల శ్రీపాదపద్మాలు ఒక్కసారి దర్శింపుడని సేనలు దేవరకు విన్నవిస్తున్నవి. ఎట్టివారికైనా కలకాలం ఒక్క రీతిగా గడవదు. విజయలక్ష్మీ చంచలురాలు. పంచనాశిలమైన అశృష్టాన్ని

పెద్దయ్య నమ్మి వుండగూడదు. సాహసవిక్రమాలకు గూడా హద్దు వుండాలి. ప్రభువుల కింతకంటే ఏమిమనవి చేయగలను?

“దస్సిపోయి, ఇంటిపై బెంగపెట్టకొన్న ఈసేనలతో నింతటనైనా స్వదేశం చేరే కొంతకాలం విశ్రమించడం మేలు. మేము వెంటగొనిపోయిన భాగ్యభోగ్యాలు చూచి అసూయచెందిన మాసిడోనియనులు లక్షలకొలది తిరిగి ప్రభుసేవకు ఆయత్తులవుతారు. ఉత్సాహశీలురూ, కష్టసహిష్ణులూ అయిన ఆపడుచువాండ్రను మల్లావెంటగొని కొత్తసీమలపై నడచి, కొత్తదేశాలు జయించ వచ్చును. చాలియెరుగని దేవరసిక్రమానికి అనురూపమైన కొత్తసేనతో తిరిగి ఒకకొత్తశకం ప్రారంభింపవచ్చును. జవసత్వా లుడిగి నిరుత్కుసులైన యీ పాదసేవకుల నింతట ఇట్లు సేర్పుడని సేనలన్నీ నాముఖంగా విన్నవిస్తున్నవి.”

ఇట్లుపలికి కోసేశుడు చాలింప దండనాథులందఱు ఆమోదసూచకముగా హర్షధ్వనులు సల్పుట గాంచి చక్రవర్తి మొగము గంటుపెట్టుకొని చివాలుచు లేచిపోయెను.

మఱునాడు సేనాపతులనందఱిని జక్రవర్తి మరల పిలిపించి యిట్లు పలికెను. “ఇన్నాళ్ళూ మాకు విశ్వాసపాత్రులై మమ్మును ప్రాణాధికంగా చూచు కొని, మాకష్టసుఖాలలో పాలుపంచుకొన్న మామిత్రులంతా ఇట్లు మిముఖులు కావడం మాదురదృష్టం. యుద్ధమధ్యంలో మేము భరపడి పోరుచున్నప్పుడు, మేము తుతగాత్రులమైనప్పుడు, మేము మేమని మారక్షణకై పంతులుపడిన ప్రాణమిత్రులంతా ఇలా మమ్ము దేశంగానిదేశంలో, శత్రుమధ్యమందు, ఒంటరిగా విడిచిపోతారని ఎన్నడూ ఆచుకోలేదు. కానివ్వండి. ఇంటికి వెళ్ళేవారందరూ యధేచ్ఛగా వెళ్లవచ్చును. మేమెవ్వరినీ అడ్డుపెట్టము. మీరు సర్వలూ పరిత్యజించి యేగినా మేము సంకల్పించిన కార్యం ఒంటరిగానైనా తుడముట్టించి తీరుతాము. మీకు భయముగొల్పే సాహసకార్యములు మాకు ఇనుమడించిన ఉత్సాహాన్ని కల్పిస్తున్నవి. మీరంతా సుఖంగా స్వగృహాలు చేరి, అచట

మనవాళ్లతో చెప్పండి! “మాప్రభువును కానిదేశాలలో, ప్రారసత్వస్థలయంకరారణ్యాలలో, శత్రుమధ్యమందు, ఒంటరిగా వివక్షరంపరలకు ఆగ్గముచేసినట్లు” మని చెప్పండి. మొదట మాతో విగ్రహించినా, ఇప్పుడు మాకు వరమమిత్రుడూ, ఆప్తలూ అయిన యీసిద్ధియనులు, బ్రాహ్మీయస్థు, హిందువులే మాకు బాసటై మాకప్తసుఖాలు పంచుతుంటారు. అంతేగాని మాకేవల విముఖులైనవారిని బలాత్కరింపము. మమ్ము ఆచునరింపుడని ఎవ్వరిని యాచింపము. అవిశేషోద్భవమైన మాఖడ్గంలోడుగా, దిగంతాల విజయధ్వజం నాటడానికే ఇదుగో తరలిపోతున్నాము. మాకు యశమో, మృత్యువో అవుతుంది. మోకంపిరికి సుఖం అగుగాక.”

ఈమాటలు చెప్పి చక్రవర్తి పటకుటీరములోని కేగెను. మూర్ఖాశ్లాదనుక నెవ్వరికి దర్శన మొసగ లేదు. అప్పటికిని సేనలహృదయములలో మార్పులేమి గ్రహించి, ఇక ఫలములేదని నిశ్చయించి, వ్యాససంకరామునకు బూర్వాంగముగా దేవతాపూజ లానచ్చెను. పిమ్మట వన ముఖ్యానుచరులకు జేర బిలిచి పురోగమనమునకు దైవము ప్రతిహాలమై యున్నదనియు, దుర్నిమిత్తములు దోచె ననియు యెఱిగించి, సేనలను వెనుకకు మరల్చి నాశ్శయొన గెను. ఆయాశ్శ విన్నంతటనే సేనలన్నియు సంతోషావిష్టములై యెగిరి గంతులు వేయుచు, “దేవరను మేముగాక ఎవరు ప్రతిషేధింప గలరు” అనుచు నానందబాష్పములు విడిచిరి.

విపాకాతీరమున నున్నగుట్టపై డెబ్బదియైదడుగులఎత్తున బండ్రెండు బలిపీఠములు నిర్మించి ఇష్టదేవతలకు బూజ లొనర్చి ఆపీఠములమధ్య కాంశ్యస్తంభ మొండు బాటించి దానిపై “అలకసుందరు డిచ్చట ఆగెను” అను అక్షరములు చెక్కించెను. ఆగుట్ట నేటికిని అలకసుందరికి యనుపేర బరగుచున్నది. ఆచటనే పాదాతులకొఱకు నిర్మించినవసతులు శిథిలములై కానపచ్చును. వానిలో $7\frac{1}{2}$ అడుగుల పొడవైనశయ్యలు నిర్మింపబడెను. ఇది

యంతయు యవనల దీర్ఘ కాయతను సుదృఢత్వమును బ్రకటించుటకు జక్ర వర్తి వన్న వన్నగడ యని జెప్పకొందురు.

అభిసారుని చొరనుండి అర్భకేశ ప్రద్యుమ్నలు మరల నచటికి గొని తెచ్చిన కప్పుము లంచుకొని చక్రవర్తి అభిసారు నసుగ్రహించి విడిచెను. వితస్తా వ్యాసనదమధ్య భూభండమునకు బగ్గవతేశ్వరు నభిషేకించెను. ఓమ్మట రావీనదము దాటి, వితస్త కరిగి అచట దాను గట్టిచిన నగరములలో ప్రణితు లను డిగవిడిచి, సింధునదము జేరెను. ఇంతలో ధృసుగరమునుండి 5000 ఆశ్వికులతో, 7000 పాదాతులతో 25000 కనచములతో నచటికి వచ్చి చేరిన 'మెమ్మున'తో "నీ వీరాక వ్యాసనదిచెంత నుండగా వచ్చినచో సేనలు ముందుకుసాగేవి. ఇప్పు డేమిప్రయోజనం? ఇంతకు, దైవంకూడా ప్రతిహాలించింది" అనిపలికి క్రొత్తకవచములను సేనలకు బంచి యిప్పించెను. వృషపాలము వఱకు జక్రవర్తి వెంటసేయున్న అర్భకేశ ప్రద్యుమ్న లాతని చర్యలగూర్చి తమలోదా మిట్లు వలికికొనిరి. "చక్రవర్తి నిజంగా చిత్రచరిత్రుడు. అభి సారుడు జబ్బుగా వున్నాడంటే మొదట వప్పుకోనివా డిప్పుడు వప్పుకొన్నాడు. వ్యాసనదం దాటడానికి దైవం ప్రతిహాలమన్నాడు. తనపాదాతులందరను సాలప్రాంశులని ప్రజలనుకోవడానికి పెద్దపెద్ద మంచాలు కట్టించాడు. మాటి షుంటికి తిరుగబడుతున్న ఈ ఆశ్వికులతో మద్రకులతో వేగలేక వేసారి తిరుగుమొగం వట్టి, నూతన శిశువులు జయించబోతున్నా నంటాడు. ఇది అంతా పరపంచన ముకుకోవాలా, ఆత్మపంచన మనుకోవాలా."

15

అలకనుందరచంద్రగుప్తులు.

చాణక్యచంద్రగుప్తులు చారచతుష్టయముతో శతద్రూతీరమును జేరు నప్పటికి యవనచక్రవర్తి విపాశయొడ్డున విడిసియున్నాడనియు, మగధరాజ్య ముపై నెత్తి వచ్చుననియు వార్తలు వినవచ్చెను. చక్రవర్తి ఔదార్యానికి

మును, పర్వతకసాధూతులకు అంభిని అందించుటయు మున్నగువాస్తవములు. చంద్రగుప్తునితో “అలీసాందరింబటియొగ్గు దనుకొలేదు నేను. లక్షకొలువతి ఈరని నెయ్యము గోరినప్పుడు ఈర డింతయివాదని యెరుగక నేను ప్రతిషేధించి, నందులతో సంధిచేసినట్లుని యెఱవేరించాను. అరక్ష నా మాట పెదదెవిని దెట్టడం మంచిదేఅయింది. నామాట విని నందులతో నేను చేసుకుంటే కొఱవితో తలగోకికొన్నట్లయ్యేది. ఇక మనకు పర్వతకాదు. తో నీమిమసి? యవనవిజితులై తత్సామంతులైన ఈరాజమాత్రుల నాశ్రయించి కంటే అలీసాందరుతో చేరిమిచేయవలె మంచిదని తోస్తున్నది అసాదానము మైన సాహసపరాక్రమాలకు దోడుగా దౌదాన్యగాంధీర్యాలు పాడా అనే నాశ్రయించి వున్నవి. పాదసేకచక్రవర్తిని పాదాన్రాంతుణ్ణిచేసిన మహావిజిమనం కోరేసాయం లెక్కలాడి కాదు. అప్పుడై పరదేశాలు కొల్లగొట్టిన పాపదానికి వచ్చినవాడు గలుక కన్నెఱ్ఱగా నుపర్ణమూ రత్నాలూ ఆకపెట్టేలే మనకు అనుకూలీస్తాడు. బుద్ధిమాలిన సాధూతి బంటిసిండా రత్నాలు సీసానించుకొని రావడం చూచినప్పటినుంచి అలీసాందరుకు రత్నాలపై నిచ్చి యెత్తించని వింటారు” అనెను.

చంద్ర.—ఈతనివల్ల మనకార్యం నెరవేరేమాట నిజమేకాని ఇంత ప్రయత్నమునం సాయంత్రీని తెచ్చుకొంటే, నీకు మేకైనట్లు పర్వతకామలవతి నన్ను కూడ తనకు సామంతుణ్ణి కమ్మని కోరుతాడేమో! అనమనుషిలో సంధి విగ్రహాలు తగవని తమరే నెలవిచ్చారు. పిట్టలు పిట్టిని పోరుతీర్చడానికి తెచ్చుకొన్నట్లవుతుందని భయపడుతున్నాను. ఈయవనుడికి సామంతుడుగా నేను మగధను ఏలడానికి ఒక్కనాటికి అంగీకరించను. నేను అలా చేస్తే ప్రజలు నాకంటే నందులే మంచివాళ్లని యెంచి నామీద విరుక్తులవుతారు. ప్రజలవర్తిమాట అలా వుండగా, నందవశంపదమైవున్నా ఇష్టపడతాను గాని నామగధ యవనాక్రాంతం కావడానికి ఒప్పుకొను.

చాణ.—సువ్వు ఎంతసేపూ సామాన్యధర్మం చెప్పుతున్నావేగాని అవధర్మ అలాచించడం లేదు. మగతుణ్ణి ఖండించే కత్తే పట్టు దప్పితే మనకంతమే ఖండించేమాటయితే నిజమే కాని, అందుకని కత్తిని మొదలే విసర్జిస్తావా? కనుక ఈయవరుడివల్ల మనపని చక్కబెట్టుకొనే ఉపాయముంటే విడనాడ కూడదు. మనం చెప్పిన ప్రకారం లాంగిరా డంటావా, మనదారి మనకు ఉండనే వున్నది గనక అతణ్ణి కదిలించి చూడడం మంచిదంటాను.

ఇట్టి యాలోచనలతో నాగురుశిష్యులు విపాశను చేర బోవునప్పుటికి యవనసేనలు, పూర్వద్విజయప్రయత్నము మాని యింటిమొగముపట్టి పృష పాలమున విడిసియున్నవని తెలియవచ్చెను. మగధసేనలపెంపురు గజయూధ దుర్జవత్సమును విని యవనసేనలు వెఱచఱచెనసియు, జక్రవర్తి చేయనది లేక వెనుకకు మరలెనయి విన్నంతనే చాణక్యుడు సంతసించి, చంద్రగుప్తునితో, “మనకు దైవం అనుకూలిస్తున్నది. మగధసేనలు దుర్జవత్సములనీ, గంగా యమునలు దుస్తరములనీ యవనల వెనుకకు తిరిగారు గనక ఇప్పుడు మనం చెప్పినట్లు వింటారు. మాగధుడవూ, మాగధానురాగపాత్రుడవూ అయిన నువ్విప్పుడు చేరబోయి, నందుల బలహీనతను, ప్రజలూ సేనలూ నీపట్లగల అనురక్తిని చెప్పి సాయం కోరితే ఆలీసాందరు అంగీకరిస్తాడు. వాళ్ల సాయంవల్ల నీకు రాజ్యమూ లభిస్తుంది. నీసాయంవల్ల, ఇంటిమొగమై సోతూవున్న వాళ్లికు సులభంగా ధనరాసులూ లభిస్తవి. నీచేయి మీదు కావడానికి ఇదే అదిను. పర్వతేశ్వరుడుకూడా మనకు అనుకూలిస్తాడు. ఆలీసాందరు ధాటితో ఆోడు గర్వపర్వతంనుంచి దిగాడు. భావి మగధచక్రవర్తి అనుగ్రహం సంపాదించాలని చూస్తాడు. అంభి కూడా, ఉన్నదేదో కాపాడుకొనే స్థితిలో వున్నాడుగాని, లేనిదానికి ఆరాటపడడు. కాబట్టి సిద్ధార్థకుణ్ణి వెంటనే పర్వత కుడి చెంతకు పంపి ‘మాకు చైత్యాల్లు ఆతిథ్యమివలసినదని’ కోరు.”

అని ఉపదేశింప వల్లెయని చంద్రగుప్తుడు సిద్ధార్థకుని పృషపాలనగరమునకు దూతగా నంపెను.

పిమ్మట విపాకలో వారు గ్రంథించి, తత్తీరమున యవనులు నిర్మించిన
 పరివీరముల జూడబోయిరి. చాణక్యడు యవనులు నిర్మించిపోయిన అవీర
 ముల యొన్నత్యమునకు, బనితనమునకు నక్కాచుండి, అపంద్రైండుపీఠముల
 మీద వరుసగా గోవును, వృషభమును, గరుడపక్షిని, నెమలిని, సింహమును,
 ఏనుగును, కోతిని, పామును, ముమును, ఎలుపుక్షమును, ధర్మచక్రమును,
 స్వస్తికను జీత్రింపజేసెను. చంద్రగుప్తుడు “ఇది యేమిటి, ప్లామి! యీ
 దేవాలయంలో భారతీయమతస్థాపన చేస్తున్నారు?” అని నవ్వుచు ప్రశ్నిం
 చెను. చాణక్యడు, “పాపం వాళ్లు కష్టపడి నిర్మించిన ఆలయాలు పూజాఘర
 స్కారాలు లేక బూజుపట్టి పోతుండా, బిడ్డోద్ధారణం చేస్తున్నాను. ధర్మకర్త
 వోయినాడని ఆలయం పాడుపెట్టుతామా! పాశుపది అరిగిపోయిన నాలుగు
 చెదగొట్టి తిరిగి కొత్తనగలు చేయించుకొన్నట్లు నశించినధర్మాలను పూజనరూపా
 లతో ఉద్ధరించాలి. నశించేదాన్ని ఎన్నడూ ఉపేక్షించరాదు. మతభేదం అని
 సందేహించక ప్రాసాదప్రతిష్ఠ చేయడమే ధర్మం. ఈపునరుద్ధారణం చూస్తే
 యవనులు కూడా సంతోషిస్తారు” అని బదులు చెప్పెను.

చాణక్యచంద్రగుప్తులు పృషపాలము సమీపింపుటకే పర్వతప్రతి
 నిధియు సిద్ధార్థమడును ఎదురు వచ్చి తోడ్కొనిపోయి పర్వతకమండియున
 ప్రవేశపెట్టిరి. అలీసాందరు పేరోలగముండి ఆరట రాచకార్యములు చక్క
 బెట్టుతున్నాడనియు, చంద్రగుప్తునకు మరునాడు దర్శన మొసగుననియు
 చెలిసిరి.

మఱునాటి యుదయమున బర్హతకరాజ్ఞి యగు సువర్ణమయు, సింహ
 పురాధీశుని తనజయు, దనకు మేనగోడలు నగు శాంతవతితో ప్రాసాదగ
 మ్ముచెత గూరుచుండి ప్రాతస్సంధ్యాశోభితమగు నుపవన రామణీయత
 లక్షించు చుండెను. శాంతవతి యున్నట్లుండి కెంగేలనున్న వల్లెపూగుత్తి
 నారామములోని కల్లర వినరి వైచెను. సువర్ణమయు, ‘అది కాంచి, తొంగి

చూడగా, చంద్రగుప్తుడు మందిరములోని కేగుచుండుట గాననయ్యెను. రాజి. మునిముసినవ్వులు నవ్వుచు, “కాంతా! ఎవరికి పుష్పసంభేద మంపుతున్నావు” అనెను. కాంత మో మరవాంచి, “సంభేదం కాదు; అత్తా! ఆనల్లబ్రాహ్మణి చూచావు కాదూ! అతడంటే నాకు కోపమూ, భయమూను.”

స్వర్ణ.—కాదు మఱీ! రాజహంసవెంబడి కాకివలె తిరుగుతూవుంటాడు. కాని నీ ప్రేటు గురితప్పి ఏపాచు ఎరగని రాకుమారుడికి తగిలించి నుమా! ఇనుము పల్ల అన్నికి సమైటపెట్టు లన్నట్లు ఆసుకుమార సుందరాకారుడికి నీపుష్ప బాణం మర్తభేదం చేస్తుందేమో!

కాంత.—మీపరిహాసాలకేమిగాని, అత్తయ్యా! వీరుభయలూ యవనుల సాయం కోరివచ్చారట నిజమేనా? అలీసాందరు మగధను జయించగలిగితే తానే యేబుకోంటాడూగాని ఈరాకుమారుడికి అప్పించి పోతాడా? ఇంత అవివేకమేమిటి వీరికి? ఈచాణక్యబ్రహ్మచారి గొప్పబుద్ధికాలి యని మామ గారుకూడా అన్నారుగదా రాత్రి; చంద్రగుప్తుణ్ణి యిటువంటివనికి ఎలా పురికొల్పాడు?

స్వర్ణ.—అలీసాందరు ప్రోహంచెయ్యడని వారితలంపేమో! అయినా ను వ్యాచంద్రగుప్తుణ్ణే అడగగూడదూ ‘ఎందు కిలా చేస్తున్నావని?’ ఏమి చెప్పతాడో!

కాంత.—సమయం దొరికితే అడిగే తీరుతాను.

స్వర్ణ.—సమయం దొరికేదాకా ఓషికపట్టగలిగితేనా, నవ్వు! స్వయంవరానికి సిద్ధపడుతూ వుంటివి. మాఅన్నగారికి సింహపురం వార్తపంపేవరకన్నా కొంచెం అగు.

కాంత.—(రాజివక్షమున తల దూర్చి)బాబయ్యగారు నామాట కెదురుచెప్పరా గాని అత్తయ్యా! నా కంఠటి అదృష్టమా! మగధరాకుమారుడు సంగభ్రు.

పొదలలోకి పోతున్నాడు, ఏమి ప్రమాదమో అని మనస్సు చింతింపగా
పోతున్నది. యవనులను నమ్మి వుండకూడదు. బానిస పట్టిన వెట్టు
కొన్నారని వీట్ల. మామయ్యగారు వీళ్ళను పిలిచి నమ్మి వున్నాం.

స్వర్ణ. — “ఏమి చేస్తారు, తల్లి విధి ప్రతికూలమైనప్పుడు? నావిడ్ల, అడ్డునుడు
బ్రతికివుంటే, యాబుగారుతల్లి నాకు కోడలై నాయిల్లు పాపనంజేస్తుం
దనుకొన్నాను.” అని కనుల నీరుబెట్టుకొనెను. కాంత, రాణి నోదార్పుచు,
“ఈదుర్మార్గు లింతటనై నా దేశంవదిపోతుండా రాకుమారుడు వెనుకకుఁబ
స్తున్నాడు. మగధ కూడా యవనులకు సామంతరాజ్యమైలే ఇంకా ఆర్య
ధర్మానికి దిక్కుముంటుంది! రండి అక్షయ్యా! ఆమిగో! చంద్రగుప్తుడు
అలీసాందరును దర్శింపబోతున్నాడు. మనం కూడా అభ్యుదయమిరిం
నుంచి చూతాము, ఏమిజరుగుతుందో. చంద్రగుప్తుడు సింహముఖాన బడ
కుండా కాపాడాలి. రండి. నామనస్సు ఎందుకో అనర్థాన్ని శంకస్తున్నది.
ఏమి కానున్నదో!”

అట నాస్థానమంటపమున నాలీసాందరు చంద్రగుప్తుని సావరముగ
దనయెదుట గూరుచుండబెట్టుకొని వచ్చినకారణ మేమని యడిగెను.
చంద్రగుప్తుడు దొలుత నించుక కళవళపాటు చెందియు గ్రమముగా
బ్రకృతిస్థుడై తన వచ్చినకార్యము నెఱిగించెను. మహావద్ధనందుని చరిత్ర
మును, దనతాతయగు మౌర్యునిచరిత్రమును పవిస్తరముగా నెఱిగించి, వా
రిరువురు నందరాజ్యమును, దక్షిణమున గోదావరిదనుక, ఉత్తరమున నేపా
ళమువఱకు, ఊర్పున గోహలీకొమాఖ్యములవఱకు, బడమట యమునిదనుక
విస్తరింప జేసినపుత్ర మేర్పడజెప్పెను. మహావద్ధుని తనయులు గృతస్సులై
మౌర్యుల కొనర్చిన ద్రోహమును, దానొక్కడు బ్రదికి వైటబడుటయు
వివరించి మరల దన్ను జెఱబెట్టనుంకించుటయు, దాను తప్పించుకొని వచ్చు
టయు చెలిపెను. పిమ్మట నందుల దుశ్చరిత్రమును ఆవ్యవస్థయు చెలిపి,

ప్రజలు సేనలు నందులయెడ విరక్తులై యూడిరనియు, హర్యపాత్రుడును నందవంశాంతురము నగు దనపట్ల సేనలకు బ్రజకు ననురక్తి కలదనియు చెలిసి, యవనసాహాయ్యమున మగధను జయింపగోరు తనపూస్కియు వివరించెను.

ఆలీసాంద రంతయు సావధానముగ విని నందరాజు కులచరిత్రమున కక్కజమంది, తుదకు, “మేము పాటలీపుత్రమువై ఎత్తివచ్చేసమయం మించిపోయింది. మేము తీరా, తిరుగుమొగం పట్టినప్పటికి వచ్చారు మీరు. మాసేనలకు స్వదేశంపై మనసుపారింది. శకునములు ఏమీ బాగున్నవి కావు” అనెను.

చంద్ర.—నిజమే. మీసేనలకు ఇంటిమీద భంగతోపాటు మగధనైన్యములంటే భీతి కూడా కలిగివుండవచ్చును. నాతో ఎత్తివచ్చినట్లయితే అటువంటి భీతికి ఆస్పదం వుండదు. నందనైన్యములు బలవంతము వైనమాట నేను కాదననుగాని నందులపట్ల అవి అనురక్తములై లేవు. సేనానులూ మంత్రులూ సమర్థులు కారు. మహాపద్మడు గాని, మాతాతగారుగాని బ్రదికివుండి బలాన్ని నడిపితే ఫలాత్ముడు కూడా ఎదుర్కోలేడు. సేనాముఖులూ అటువంటివీరులు లేకపోవడమేకాక, ఇటు మీసంటి అరిరథ శ్రేష్ఠులు సేనలను నడపడం కూడా మనకు విజయకారణం. ఇటీవల మీకు మల్లా కొంతరాణువ పరికరాలతో గూడా వచ్చి చేరిందని వింటాను. కనక మీరు సందేహించక నాకు బాసటయితే గంగాయమునలను అవలీలగా దాటించగలను.

ఆలీసా.—మంచిది. మాదండనాయకులతో గూడా ఆలోచించి, మీకు ఏమాటా చెబుతాను. ఇంటిమొగం పట్టినసేనలను మల్లా వెనక్కి లెక్కబట్టం పొనగుతుందో, లేదో అనే ఆలోచనకాని మగధను కూడా మాసామ్రాజ్యంలో చేర్చాలనే మా సంకల్పం. దైవం అనుకూలించి మన అభీష్టం

నెరవేరితే మాకు సామంతులుగా, మాప్రతినిధిలహితో మీరే మగధ దేశం ఏలుకోవచ్చును. వర్షలేశ్వరుడు, అంభీ చెల్లిస్తున్నట్లు మాకు కప్పం చెల్లించుతున్నాని.

చంద్ర.—అదిమాత్రం పొనగదు. మగధసామ్రాజ్యం ఒకరికి సామంతంగా వుంటుందంటే కల్ల. మగధసింహాసనం మేము ఆధిష్టిస్తే సార్వభౌములుగా అధిష్టించవలసిందే గాని ఒకరికి సామంతులుగా అధిష్టించడం జరగదు. మగధమహాసామ్రాజ్యాన్ని మేము వచ్చి ఒకరికి సామంతుల చేయడం కంటే నందు లేలుకోవడమే మంచిది. అదేశద్రోహం మావలనగాదు. మృత్యు లేశ్వరుడూ, అంభీ మీకు సామంతులుగా వున్నారంటే వారి కది ప్రత్యేకం కాదు. తక్షశిల పూర్వంనుంచీ పారసీకానికి సామంతంగా వుంది. ఇప్పుడు మీరు పారసీకం జయించారు గనుక అంభీ మీకు సామంతుడు గావడం దోషం కాదు. వర్షలేశ్వరు డంటారా, ఆతడు మీవల్ల విడుదలైనాడు గనుక మీకు కప్పం కట్టుతాడు. అంతేకాని, మగధ పూర్వ మెన్నడైనా సామంతరాజ్య మనిపించుకొన్నది గనుకనా, ఇప్పు డనిపించుకోవడాని? లేక మగధసామ్రాజ్యము మీరు జయించారని మీకు కప్పం చెల్లిస్తుందా? ఆలా ఒక్కనాటికి జరగదు. కాకపోతే ఈవండుమాత్రంలో మీరైనాని కద్యే ఖర్చుతా భరిస్తాము. మీరు సాయం చేసినందుకు రెండున్నరకొట్ల బంగారుపణాలు ముట్టజెప్పతాము.

అలీసాందరు.—బాగున్నది. కూలివుచ్చుకొని మీపక్షంపోరాడే కుక్షింభరులతో నైతే మీరుచెప్పినమాట ఎంతైనా బాగుంది. కాని మీరు ఒక్కపొరపాటు మాత్రం చేశారు. ఈపని పెట్టుకొని ప్రాచ్యఖండసార్వభౌముల మైన మంచుతమ రావలసిందికాదు. వర్షలేశ్వరుణ్ణి జయించామనీ, మగధ సామ్రాజ్యము మేము జయించలేదనీ, అందువల్ల మీరు వర్షలేశ్వరశత్రులమనీ భ్రాంతి చెందకండి. మగధను జయించడ మొత భాగ్యం! ఆముచ్చట కాస్తా

ఎప్పుడు కావాలంటే అప్పుడే తీరుస్తాము. అయినా ఇచ్చట మగధ సామ్రాట్టుయొక్క ప్రస్తావ మే మున్నది? రాజ్యమూ, సైన్యమూ కలవాడు గనుక పర్వతేశ్వరుణ్ణి జయించాముగాని, రెండూ లేనివారిని మేము జయించడం ఎలాపొసగుతుంది? ఆలా మేము జయించని రాకుమారులంతా పర్వతేశ్వరుడికంటే తాము అధికుల మనుకుంటే హాస్యాస్పదంగా వుంటుంది. ఇంకొక్క మాటకూడా మీరు తెలుసుకోవడం మంచిది. ఒక్కమగధనే కాదు. యావద్విశ్వాన్నీ ఏకచ్ఛత్రం క్రిందికి లేవడమే మానకల్పం. పారసీకసామ్రాట్టు కూడా మీవలెనే, మాకు అది యిస్తామిదియిస్తామనిచెప్పి సంధికోరితే మేము ఏమి బదులుపంపామో మీరెఱుగరు కాబోలు. 'సంధిరాయబారం జరపడానికి మీరు మాతో సమానులు కారు. ప్రాచ్యఖండసార్వభౌములమైన మాకు జితోస్థి అని మేమిచ్చింది పుచ్చుకోవలసిందే కాని, ఇవ్వడానికి మీకేమీ లేదని వార్త పంపాము.. ఆసామ్రాట్టుకే చెల్లనిది అన్యులకెలా చెల్లుతుంది ?

చంద్ర.—పారసీక ప్రభువు విడితుడు కాబట్టి ఆయనకు మీతో సామ్యం చెల్లద. మనపట్ల జయాపజయ ప్రసక్తే లేదు. మాదేశంలో అపహృత రాజ్యుడైన రాజు సాటిరాజుల సాయంతోరడం వారు సాయంచేయడమే కద్దుగాని ఇలా అనుదితపుత్రోర్కెలు కోరడం మేమెఱుగము. సాయంపొందినవారికి సైన్యం సాయం చేసినవారికి అధిక్యం ఇవట వాటిల్లుదు. ఆమర్యాద ననుసరించి, మీరూ మావంటివారే అని మీచెంతకు వచ్చాముగాని, మీమర్యాద లిట్టివని యెఱుగం.

అలీసాం.—(కనులెఱ్ఱజేసి) మామర్యాదలనే శంకిస్తున్నావుగా !

చంద్ర.—శంకింపవలసివస్తున్నది. మీకోరికలనుబట్టి. మీసాయం అపేక్షించడం కంటే, మారాచమర్యాద లెఱిగిన యిచటి కిరాతులను శబరులను కోరి, వారిఅండతో మగధను సంపాదించుకోవడం మేలుగా కనిపిస్తున్నది.

అలీసాం.—శుభం, అలాగే చెయ్యవచ్చును. ఈ గొడవ మేము ఎత్తివెళ్లి మగధను స్వాధీనపరచుకుంటాము.

చంద్ర.—అది మీవల్లగాదు, పంటివాడు హిమాలయం దాటితే నానాయం లేకుండా మగధను జయిస్తారు మీరు.

అలీసాం.—వంటయింటికుందే చెక్కడికి పోతుంది గయక? సింహాయం మాక సిద్ధమయ్యే వుంది.

చంద్ర.—నమ్మి చేరవచ్చినవానికి ద్రోహం చేయడం కాజధర్మవిరుద్ధము.

అలీసాం.—రాజధర్మం దేశకాలపాత్రాధీనమై వుంటుంది.

చంద్ర.—ధర్మచ్యుతికి ఒడిగట్టినా మీకోరిక మాత్రం ఫలించదు. మీబిడ్డికి కలు మాపట్ల పనికిరావు. చంద్రవంశ సంభవమైన క్షత్రియుడు ప్రాణ భీతి యెటువంటిదో యెఱుగడు. అతడు ప్రాణములు విడుస్తాడుగాని షరా ధీనతకు ఒడబడడు.

అలీసాందరు.—మహాగ్రుడై “పడుచుదనపుమాట లిక కట్టిపెట్టి” ప్రాణములు ఏలా విడుస్తావో యిప్పుడే చూస్తాము” అని గద్దియనుండి లేచి, హెచ్చి స్థానుని బిలిచి “పీనిని పాతాళగ్రహంలో బంధించి వుంచండి, మఃఅజ్ఞ అయ్యేవరకు” అని ఆనతిచెప్పెను. చంద్రగుప్తుడు బద్ధుడై యేగుచు “మేము అటవికులచెంతకు వచ్చామని తలచలేదు. పాపం! పర్వతేశ్వరుడు, అంభి యెలా వేగుతున్నారో ఈ అటవికుల కధీరుడై” అని తూలనాడెను. అలీసాందరు మండిపడి, “పీనికి తెగిడి, నీరూ ఇవ్వకండి” అని ఆస్థానమంట పము వీడి చనెను.

అట నంతఃపురజాలకముల చెంత గూరుచుండి యీ సుఖాపహానములయందు వినుచున్న శాంత స్వర్ణమయితో, “అత్తా! ఈ యవను డెంతటి క్రూర కర్తం చేస్తున్నాడో చూడండి. మునకోటలో ఇటువంటివూరం జరుగుతూ

వుంటే ఎలా వుపేషిస్తాము ! రాకుమారు డెంత' ధీరుగా మాడ్లాడినాడో విన్నారా? ఈశజ్ఞి కాపాడి తీరుతాను" అని యటనుండి బయలుదేరెను. స్వర్ణము వెంటజనుచు "పిచ్చిదానా! ఆడువాళ్లం మనవల్ల ఏమవుతుంచే? తొందరపడి మనమేమైనా సాహసం చేసినా, పిమ్మట చక్రవర్తికి తెలిస్తే ప్రమాదం సుమా" యని మందలించెను.

కాంత.—చక్రవర్తింటే మామగారు భయపడవలెనేకాని నాకేమి భయం? ఈదురాగతం ఎలా సహిస్తాము అత్తయ్యా! ఈ రాకుమారుణ్ణి రక్షించే భారం మీరు పూనకపోలే ఎంత అప్రతిష్ఠ! ఆపాతాళగృహానికి గోడలలో ప్రచ్ఛన్నంగా ద్వారమున్నరహస్యం చక్రవర్తికి తెలియదు. కనుక మనల ననుమానించడు. అనుమానించినా మనకేమీ భయం లేదు. మామగారు కొపిస్తే నేను బ్రతిమాలుకొంటాను. చెండు జపనాశ్వాలతో కోటగోడ చెంత పరిచారకుణ్ణి సిద్ధంగా వుండమనండి. డోరివెలుపలనున్న అడవిలో మరి యొడుగుజ్జుల నుంచండి. రాకుమారునికోసం ఆయడవిలో వేచియుండ పలసిందని చాణక్యనకు కబురుచేయండి. ఆబ్రాహ్మణుడే సర్వమూ చక్క చెట్టుతాడు. వేగిరం చదుడి, అత్తయ్యా.

స్వర్ణ.—అమ్మయ్యా! సాహసం తగదు సుమా! మీబాబయ్యగారు వింటే కూడా ఈపనికి హర్షించరు.

కాంత.—ఎంతమాటన్నారూ అత్తయ్యా! సింహపురపు రాచవంశడవు ఆడు బడుచులు మీరు. బాబయ్యగారు ఒక్కనాటికి హర్షించకపోరు. మీరు అత్తైర్వపడి కాలహరణం చేయకండి. రాకుమారుణ్ణి రక్షించకపోలే మీకు నామీద వొట్టు సునుండి! అత్తయ్యా రాకుమారుడికి ఏదైనా ప్రమాదం సంభవిస్తే ఇంకా నేను బ్రతికి ఎందుకు? నన్ను వాతభాగ్యను చేయకండి.

స్వర్ణ.—"పిచ్చితల్లి! భయంలేదు. నీమనోహరుణ్ణి రక్షించుదాము. అసిగో! శ్రీకృష్ణమెడ్డికూతురవు కంటసిరు బెట్టవ" అనుచు శాంతపతిని గొగిటజేచ్చు

ఫాలము ముద్దగొని “సీసంభ్రమవిహదాలు చూడే నాదిన్న నాటి ముచ్చటలు మనస్సుకు వస్తున్నవి. భవ. ఆత్మైశ్వర్యదశ. ప్రాణదాత్రితైశ్వర్యము చంద్రగుప్తుడు చెట్టపట్టకపోడు. అంత చక్కనివాడు ఎన్నటికి కృతఘ్నుడు కాడు.

అనుచు నత్తాకోడండ్లు చంద్రగుప్తుని బంధము క్షమింపజేయు ప్రయత్నమున నుండిరి.

అట జేకటికోట్టులో బద్ధుడైయున్న చంద్రగుప్తుడు నలువైపుల లక్షి, అందుండి తప్పించుకొనిపోవు మార్గము గానక, చాణక్యసి బుద్ధిసంపదను దైవమును నమ్మి, తొల్లి నందులచే బద్ధుడైయున్న నాటి కష్టములకు దలపోసికొనుచు, “అచెఱుండి విడిపించిన ధాగ్యదేవతయే దీనియండికూడా విడిపిస్తుంది. భాగ్యదేవతకు చాణక్యదేవుని అనుగ్రహం కూడా ఇష్టమై తోడ్పడుతుంది” అను నాలోచనములతో గొంతతడవుండి ఒక్కొక్క కన్ను మోచెను.

అంతలో నేదియో అలికిడి యైనట్లు దోచి కనువిప్పి చూచి, గోడఁగా నొకపంక వెలుతురు కాననయ్యెను. తన్నురక్షించ గురుదేవుడురానోపుననియించి “అర్యు లెంతకై నా సమర్థు”లనుచు లేచెను. ఇంతలో నావెలుగున కడ్డముగా నిలిచియున్నది, చాణక్యడు గాక, ఎవరో యువతియగుట బోల్చిచూచి చంద్రగుప్తుడు ఒకంత విభ్రాంతుడైనిలిచి “ఇది కలగాదుగదా!” అనెను. శాంతవతి నవ్వుచు లోపలికి వచ్చి, “నేను మీగురుదేవులు కాను. శాంతవతి”ననెను. చంద్రగుప్తుడు తెప్పరిల్లి హర్షవిస్ఫారితలోచనమై, “గురుదేవులూ కావు, శాంతవతివీ కావు. నాఅదృష్టదేవతవు నువ్వు. శాంతా! నాధన్యత నెంతని మెచ్చుకొను. నువ్వు వచ్చి ఈనరకకూపాన్ని స్వర్గం చేశావు. నీముఠ మెలా తీర్చుకొను. ఇదుగో! ప్రొద్దుట నీవనుగ్రహించిన పూగుత్తి. నాహృదయం చెంత పదిలంగా దాచుకొన్నాను. నాహృదయప్రతినిధిగా దానినే మళ్లె నమర్పించుకొంటున్నాను” అని అంగీయబోయెను. శాంతవతియు “నేను

పెట్టిన చిన్న కానుక ఇంకటి ప్రతిఫలానికి తగిందికాదు.” అనుచు సిగ్గుపెంపున శరము వాంచెను. చంద్రగుప్తు డాముద్ధరాలి కెంగేలు గ్రహించి, “శాంతా! మగధసింహాసనంకొరి ఇక్కడికి వచ్చినందుకు నాకది లభింపకపోయినా, అదృష్ట దేవతనన్ను ప్రేమ రాజ్యాభిషిక్తుణ్ణి చేసింది. మగధసింహాసనం నీతోగలిసి యెక్క వలెనని వారుతున్నాను. నాకీవరమును గ్రహించు” అనుచు నాబాలికను జెంతకు జేరదీసికొనెను. శాంతవతి, అవనతవదనయై “నేను అస్వతంత్రను. మీరు ఆలస్యంచేయక వెంటనే బయలుదేరండి. చాణక్యులవారు పురమువెలుపల ఆడవిలో మీఠోసం వేచివున్నారు. మీరు సింహపురానికి శీఘ్రంగా చేరడం మంచిది” అనెను. “శాంతా! సంచేహించను. క్షత్రియులకు గాంధర్వం తప్పకాదు. నిన్నిష్టదే పరిగ్రహిస్తున్నాను” అనుచు దనప్రేమిరత్నాంగుళీయకము నా యువతిప్రేమికి దొడిగి, నెమ్మైము ముద్దుగొని, “సింహపురం లో నీరాక ప్రతీక్షిస్తూ వుంటాను” అని శాంతతో గూడ వెలుపలికి వచ్చినంతనే ఆద్వారము మూసికొనెను.

సింహపుట వారిరువురు సంతకపురములోని కరిగి, స్వర్ణమయికి తమ పరిణయవృత్తాంత మెరిగించి ఆమెపాదముల కెరిగిరి. స్వర్ణమయి వారల దీవించి, చంద్రగుప్తునితో, “పడుచుదనంచేత మీకు మీరు స్వతంత్రించినట్లు కాదు. తండ్రిచాటుపిల్ల నేలా నిలుకొంటావో, మీదే భారం. మాఅన్నగారికి నేడే జాబు వస్తాను. వారు సమృద్ధిచేతము రహస్యం పాక్కనీయకండి” అని పలికి, “గుఱ్ఱం సిద్ధంగావున్నదో లేదో తెలుసుకు వస్తాను. ఇంతలో మీరీదుస్తులు ధరించండి” అని బరిచారక వేషమును చంద్రగుప్తుని కొనగి యవ్వలికేగెను. ఆవేషము ధరించి అచ్చము బరిచారకు డనిపించుచున్న మనోహరుని గాంచి శాంతవతి బాహులతిక లాతని కంఠమునకు బెనవైచి “ఇంతలో ఇంతచిత్రంగా మారిపోయినారు, ఆర్యపుత్రుల మనస్సు నెలా నవ్వేది” అనుచు నాతని చూపులలోనికి జూడ రాకుమారుడు నవ్వుచు “బేలవుకాదు. నాకనుజ్ఞ ఇచ్చి పంపితే సింహపురంలో నీరాక కెదురుచూస్తూ వుంటాను” అనుచు నామె

నక్కన గదించి వీడ్కొని, స్వర్ణమునుమానిన దారిమెట్లనే ఆహ్వానించుచు
విష్ణుగుప్తుని జేరనేగెను. విష్ణుగుప్తుడును చంద్రగుప్తుని గొనివించుకొని, “అందు
భయించి తప్పించుకొన్నా, కొత్త బాధలతోనుంచి అప్పుడే దైతవతానకుఁ
లేడు” అనుచు బహసింప, “స్వేచ్ఛకంటె ప్రేయమైనబంధులతో నున్నాను”
అని చంద్రగుప్తుడు నవ్వుచు బదులు పలికెను. పిమ్మట ననుచరులతో గూడ
వారు సింహపురపూర్ణమునుబట్టి వాయువేగమున నగిరి.

ఇట్లు కలపయప్రయాణముల నరుగుచు వారు తొమ్మిదవ దివసమున
త్రోవలో నొక వృక్షవాటిలో నిదురించుచున్నతరి చాణక్యుడు సైతముండ
మేల్కొంచిమాడ గొదమసింగమొకడు చంద్రగుప్తుని శరముచేత మూచూచు
చుంట గాననయ్యెను. చాణక్యుడు సావప్తుంధముగా పెద్దబొబ్బ పెట్టి సింగముపై
కుటుక నది భయపడి పాటిపోయెను. తక్కిన వారంద రానందడి పడి
మేల్కొంచిరి. చాణక్యుడు, వారికెల్లరికి, బఱుగిడుచున్న సింగముంజూపెట్టి,
చంద్రగుప్తుని శరీరము నది చాళుచుండగా తా గనుగొంటిననియు, అచిరకాల
మున నాతడు చక్రవర్తి యగుననుట కిది సూచనయనియు, పాటలీపుత్ర సింహ
ననము చంద్రగుప్తు డధిష్ఠింపగలడనుట కిదియే ప్రబలతార్కాణ మనియు
వచించెను. పిమ్మట సీయద్భుత మానోట నానోట బడి క్రమముగా సింహపుర
మున వ్యాపించెను.

సింహపురాధీశు డీవార్త విని యబ్బురపడుచుండ మఱునాటికచాణక్యు
చంద్రగుప్తులువచ్చి నగరమున ప్రవేశించిరి. స్వర్ణమును పురిచి బాబులు సింహ
పురాధీశుడు జనివీక్షిని తాను విన్నవార్తల కది తార్కాణమగుడు. స్వర్ణ
మును వ్రాసిన భంగి శాశవతికి జంద్రగుప్తుడే తగిన వరుడని నిశ్చయించు
కొనెను. పిమ్మట చాణక్యుడు సింహపురరాజకుల పురోహితునితో గూడి ఊని
చెంతకగిరి వివాహప్రస్తావము సల్పెను. ప్రభువగు విజయసింహుడును
చాణక్యునుమతమున దన తరూజకు స్వయంవరము జాటబుపెను.

చంద్రగుప్తుడు సేరినపిట్టల నేడవనాటికి శాంతవతియు సింహపురము నకు జేరెను. స్వయంవరప్రయత్నము విని యాపడుచు మనమున నుబ్బి “ఎన్ని సార్లు ని వరింతును మిమ్ము! నిజమే. మీవంటి అపరూపభర్త లభించె నప్పుడెన్ని సార్లు వరించి నా తనివి దీరదు” అనుచు జంద్రగుప్తునకు వార్తపంపెను.

స్వయంవరావసానాతులై సింధుమాళవసౌరాష్ట్ర మహారాష్ట్ర పాంచాల మలనుండి యేతెంచిన రాకుమారులతో సింహపురము కలకలలాడుచుండెను. విజయసింహప్రతినిధులు రాకుమారుల కందరికి విడుదులుసేసి సత్కారపూర్వముగ నుపచరించుచుండిరి. వివాహసమాగతులగు రాజకుమారులందరిలో జంద్రగుప్తుడు తారాగణమధ్యమున జగద్రునిమాడ్కి శోభిల్లుచుండెను. మచ్చలేని ఆయందమును, ఎనలేని యాశ్చర్యసాహసములను, కేసరి జీవోపప్లవోల్లిహ్వ మానకనుడగు నాతని యదృష్టమును రాచబిడ్డలు పలువిధముల దమలో దాము. వర్ణించిచెప్పుకొనుచు మగధసార్వభౌముడు కానున్న చంద్రగుప్తుడే సింహపుర కన్యకు దగినవరు డగునని కొనియాడజొచ్చిరి. చంద్రగుప్తుడును ఆరాజక్యులతో సౌహృదము నెఱపుచు వారికి దలలోని నాలుకయై వారిమైత్రీ గౌరవముల నార్జింపుచుండెను. కాధేయులు మున్నగు ప్రాజాపత్యుచార్యులు చంద్రగుప్తుని దమకెల్ల నేలికగా వరించి ఆలీసాందరువై బగదీర్చుకొన గోరుచుండిరి.

స్వయంవరావసానాతులై నానాదేశములనుండి యరుదెంచిన బ్రాహ్మణ బృందమును జాణక్యుడు తన శ్రద్ధాపాండిత్యములచే వశీకరించి ఆలీసాందరు నెడ విద్రోహంతురములు వెదజల్లదొడగెను. “ఆర్యధర్మం నశిస్తావుంటే మహా బ్రాహ్మణులు మీరంతా ఎలాచూస్తూ డోరకుంటారు. మీరంతా తలచుకొంటే యవనసేనలు ఒక్కక్షణంలో పలాయమానములవుతవి. అత డేమి నిర్భయుడు, దుర్జయుడు అనుకొంటున్నారేమో మీరు! మీమీదేశాలలో విప్లవం పుట్టించండి. ప్రజలలో ఆర్యధర్మాభిమానం పురికొల్పండి, యవనులకు ఈదేశంలో చేరేడు ఉప్పు పుట్టకుండా చేయండి. విపాశనుంచి (Beas) ఆలీసాందరు వెను

కను మళ్లనే మళ్లాడు. మీరు పూనుకొంటే సింధునది దాటగొట్టవచ్చును” అనుచు బ్రాహ్మణులకు బోధించి, మారవత్తుద్రకులకు ప్రయత్నమమైన న్నాదం త్రుగీలిని వారి కుపదేశించి, ఆగీతమును కొటికంతమంతో బాడించి ప్రసంగించి సుతాహగ్నిని సంధుక్షణము నేయుడని శాసించెను.

పాప్యమానమున శుభలగ్నయుక్తమగు తోరణవాసరమున స్వయం వరోత్సవము మహావైభవముగా బ్రవర్తిల్లెను. రత్నతోరణాలంకృతమైన సుధర్మదలపించు సింహపురాస్థానమంటవమున కనకమంచాసీతులై వెలుగొందు రాజన్యసమక్షమున, శాంతవతి సముజ్జ్వలవేషయు పుష్పమాలికాపాదయులై యరుచించి అల్లనల్లన జంద్రగుప్తుని దరియజని పుష్పమాలచే నారాకమాదుని కంఠము నై సేసి తత్పాదముల ప్రణమిల్లెను. మంగళవాద్యము లొక్కపెట్టి బోరుకలంగెను. రాజన్యసాధువాదములు చెలరేగెను. సింహపురరాజ పురోహితుడు “అయం మహారాష్ట్రస్సముహూర్తోఽస్తు” అని మంగళాక్షత లాచక్షుషదరులకరముల నొలికెను. ముత్తైదువలు మంగళారాత్రికలై కలకంఠములై పాటలు పాడిరి.

16

పే రో ల గ ము

తోరణపతాకాలంకృత మగు కొలువుసాలలో నానీసాందరు సింధు కొలువుండెను. రత్నకంబళములపై, దిండ్రమర్చిన మంచములపై సామంత రాజన్యులు, రాయబారులు ఆసీనులై చక్రవర్తిమోమున చూడ్కులు నిలిపి యుండిరి. యవనసేనాపతులును మంత్రులును చక్రవర్తిచేత సుజ్జ్వలకవచాలంకృతులై పరివేష్టించి యుండిరి. అంభియు బర్హతేశ్వరుడును చక్రవర్తి కమీషమున నర్హాసనములపై సుపవసించిరి. ఆర్యకేశుడును సాభూతి భోగ్యపురాధీశు లొకచక్కి, అభిసారప్రతినిధియు నైశానగరపు రాయబారియు

నొకచక్క, వారల అలసి కాదేయ కాలచర్య ప్రతినిధులును, నానాదేశాగతులగు సామంతమండలాధిపులు దత్తదర్శాసనమున నాసీనులైరి. సభామధ్యమున రత్నసింహాసనమున యువనచక్రవర్తి, సాధమతిసమర్పిత కనకకవచము ధరించి వెలుగొందుచుండెను. కవిగాయకులు, పండితాగధులు, నానాభాషలలో కమాలు గీతములు రచించి చక్రవర్తికి జగదేకపీరుడనియు, సర్వలోకపాలకుడనియు, ఇంద్రపుత్రుడనియు గీర్తించుచుండిరి. చక్రవర్తి శిరమును కంఠమును, సామంతసమర్పితములగు రత్నాలదండలతో పుష్పమాలికలతో నిండి పోయెను. బ్రాహ్మణులు స్వప్తివాచనపూర్వముగా పూర్ణకుంభములు సమగ్నించి కర్పూరసీరాజనము లెత్తిరి.

అలీసాందరు సంతుష్టమగు నిండు మనమున నయ్యుపచారములెల్ల సంగీకరించి, అంభిని, పర్వతకుని జేరబలిచి వారివారిరాజ్యములకు, దానోసగిన ధూళిండములకు గూడ వారిని సభామధ్యమున నభిషిక్తులనొనర్చి “మీ రిరువురు పూర్వవైరము మఱచి స్నేహంగా వుండడం మా అభిప్రం” అని హెచ్చరించి, పర్వతకు సోదరుడగు వైరోచకుని తనయను అంభికోసగి వివాహమొనర్చుటకు వారిరువురుని సమర్పింపజేసెను. సభ్యులెల్లరు జక్రవర్తి యుచితజ్ఞతకు సంతసించి, ‘ఈవియ్యము లెస్స’ యని సాధువాదము లొనర్చిరి. పర్వతకునిచెంతను, అంభి యొద్దను జక్రవర్తికి బ్రతినిధులై సాచివ్యము సల్పుచున్న యువనమంత్రులు మిగుల హర్షించిరి.

అర్యకేశాభిసారసాధూతులను వారివారి రాష్ట్రముల కభిషిక్తులనొనర్చి, దండవాధుల కెల్లరికి సత్కారములు సల్పి, అనంతరము చక్రవర్తి సభ్యులతో నిట్లు పలికెను.

“మాచిరతరాభిప్రం సిద్ధించిన ఈదినం మాకెంతైనా సుదినం. ఉభయ ఖండవాసులైన మాసామంతులు, మంత్రులు, దండవాధులు, మిత్రులు పరస్పరం స్నేహభావంతో ఇచట సమాగమం కావడంవల్ల ప్రాచీనప్రతీచులకు

వెయ్యమూ, వియ్యమూ లభించింది. ఈశ్వరినికొకటి మేమీ బంధించాము. ఇంకొకటి వేస్తున్నది. మేము గంగానదిని దాటి ప్రాచ్యులకు జయించుకుందామే అన్నదో మరలుతున్నా. మారాఠుల చింతకంత నేన చేసినట్లుట, వైవాహికమునో, ఆకార్యకేషం తీర్చడానికి మళ్లా వచ్చి మీ అందరినీ చూడం చేస్తాను. అలాగే నాంతం చేయకుండానే మా నేనలు నిరుత్సాహం చెందడం వల్ల నేగాని శ్రమతో మాయుత్సాహకృతి క్రాంతి ఎటువంటివో యెరుగదు. మాగధరాజును విడిచి చంద్రగుప్తుడు చెప్పినమాటలు వింటే ఈప్రాచ్యులకు గంగాపుత్రులకు ఎట్లు పెట్టడం లెక్కలోకి కాదని తోచింది. ఆచంద్రగుప్తుడు కలెరోజులు ముందుగా వచ్చియున్నట్లయితే ఆకావవ కూడా తీర్చియే పెట్టాడు. ఆరాకుమారుణ్ణి యిప్పుడు మీసమక్షానికే పిలిపిస్తాము. ఆతడు చాలా గర్వి, పరుషాలాపిన్నీ. మాసమ్ముఖంలో ఆచిన్నవాడు పలికిన గర్వోక్తులు అని పండింపవలసి వుంది. ఇప్పటికైనా దోషినని చెప్పి సవినయంగా ముగించుకొంటాడా బ్రతికిపోతాడు. లేదా, శిరచ్ఛేదానికి అర్హునిస్తాము.”

చక్రవర్తి పలికిన ఈయుదారోక్తులకు సభవారెంతయు హర్షించిరి. అంభి, వర్మతకునితో సాఫ్తిప్రాయముగా, “శిరులకు త్తమాగుణం భూషణం” మనెను.

చక్రవర్తి యానతిమై జంద్రగుప్తుని గారాగృహమునుండి రోడ్డున నేగిన హెళిస్తానాదులు వెలవెల్లబోవుచు దిగివచ్చి కారాగారము మూసివది మూసివట్టే యున్నదనియు, జంద్రగుప్తు డందు గానరాడనియు, నిర్గమన మార్గ మెందును గన్పించదనియు, ఎట్లు తప్పించుకొనెనో వింతగా చున్నదనియు విన్నవించిరి. అతీసాందరు మండిపడి ‘అనల్లబాప చెక్కడ వున్నాడో వెల్లువొని రండు. అంతయు జేలును’ అని యానతీయ, బాణాశ్వునికొకటకు వెదకి వేసారె అతడు నెందును గానరాడని నై నికులు విన్నవించిరి. “ఏమయి” రంకే, “ఏమయి” రుచు సభ్యులెల్లరు నాశ్చర్యచకితులై యొకరి మొగము లొకరు

చూడండి” అంది. అంతట నంభి “ఆ బ్రాహ్మణుడు గొప్ప మంత్రవేత్త. వాయూని, ఆశుని యింద్రజాలమే యిది. లేనిచో చంద్రగుప్తు డెట్లా మాయ వన్నాడాడు చాణక్యుని ప్రతిజ్ఞ నేనెరుగుదును. పూర్వం తక్షశిలలో వుండే వాని.” అని విన్నవించెను. అలీసానిది రామాబలకు నవ్వుచు, “చాణక్యడే కాదు. ఈదేశమే ఇంద్రజాలమయంగా వుండినాకు. పోసిండు. ఇప్పుడా బాహుళి”నూ, చంద్రగుప్తునికొసం మనరాచకార్యాలు మానుకోవడమెందు” అని చివకు సభ్యులెల్లరు మార్చి ధ్వనము లానగ్నిరి.

చక్రవర్తి కొలువు చాలించినప్పటికీ బర్హలేశ్వరు డంతఃపురమునకేగి, రాణిని శాంతపతిని జేర బిలిచి, “చంద్రగుప్తుడు మీకు డెలియకుండా పాఠి పోమే సాధనం లేదు. నిజము చెప్పండి” అని ప్రశ్నించెను. శాంతపతి “అవును. అతిథిని చంపించారనే ఆపకీర్తి మనకు వచ్చిపోతుందని నేనే తప్పించా”నని ధీరముగా బదులొడెను. పర్వతకుండు గినుకమై కనులు జేవురింప “చక్రవర్తికి ద్రోహంచేసి నాకు తలవంపులు తెచ్చిపెట్టారు. నేనీద్రోహం దాదెట్టి ఆరునముఖం ఎలా చూడను” అనుచు చిడిముడి పడ, రాణి “నేడు వచ్చిన చక్రవర్తికి ద్రోహం జరిగిందన్న ఆలోచనగాని మీకు, అతిథికి ద్రోహం చేయగూడదనే చిరాగతమైన మనధర్మానికి హాని వచ్చేదని ఆలోచన లేదు” అని హెచ్చరించెను. అంతట శాంతపతి యందుకొని, “చంద్రగుప్తుణ్ణి. చక్రవర్తికి బలవేయడం తప్పిపోయిందని మీరు విచారంగా వుంటే, ఈద్రోహం చేసినందుకు నన్ను బంధించి చక్రవర్తిచేత దండనం చేయించండి. సంతోషంగా ఆరాకుమారునికొఱకు ప్రాణాలు వదులుతాను. మామగారూ! మీకుమారులు ముగ్గురు మన కులధర్మరక్షణకొఱకు ప్రాణము లప్పించారే, దానిని మీరు చెతులారా నాశనం చేయబూనింది దేనికొఱకు? ఈవృద్ధపాంచాల సింహం డేనించి పుండగానే త్రియంధర్తం దిక్కుమాలిన దవుతుందా?” అనుచు కోషగర్భదయై పచించు ముద్దులకోడలి అభిమానమునకు పర్వలేశ్వరు డక్కజ

మందుచు, నిరుత్తరుడై' అనుము: గూలబడి: "ఇంతలేసి వాళ్ల చేర గూడా ఇలా మాటలు పడడానికే, జై ఎం వితస్తాతీరయద్ధంబో చంపుకొని పోకుండా, ఈజీవ్ దేహంలో ఇంకా ప్రాణములు నిలిపి వుంచాడు" అనుచు నిట్టూర్పు విడిచెను. స్వర్ణమయి భర్తమూపున జేయివైచి "పిల్లకాయ మాటలు పట్టు కొని దిగులు పడకండి. మీకొర్యం ఎవరెఱుంగిరి. కాంత ముఖంకొట్టి ఏదో వజ్రతనపుమాట లన్నవి" అని యోచాబుచ్చుచు, చంద్రగుప్తుడు శాంతా మనశోర్ధవడై, గాంధర్వమున నాపెనలిని చెప్పిట్టినవాడై అట్లన చెవిమండ బలికెను. "ఎట్టా" అనుచు బర్హతముడు, శాంతనతకెన నావృత్యావలోకనములు నిగుడ్చ నాయువతియు, సస్తితముగ, సలజ్జముగ, సభయముగ నాజేరివాద ములకు మ్రొక్క నాత డాయువతియు నియునుచు "సౌభాగ్యవతివిక" మ్మని పిలిచి, లేవనెత్తి, రాశితో "ఈకాలపు బడుచువాళ్ల కెంత స్వతంత్రం, ఎంత సాహస" మని సస్తితముగా బలికి, కోదలితో "ఇందాకటికుంటే ఇంతా భర్తాభిమాన మనుకొన్నానుగాని భర్తకోసం పరితాప మనుకోలేను. ఎంతో ఎంత మాయలాడివై నావు" అనుచు మేలమాడగా నాయువతి చెప్పబట్టము నట్లన న్ముఖించెను. స్వర్ణమయి "కోడలితో సరసములా తరుభాత నాడుదురు గాని ముందు మా అన్నగారికి బాబు వ్రాయండి. చంద్రగుప్తునితో సంబంధం మికంగీకారమే అని."

పర్వతముడు.—"అవశ్యం. 'శుభస్య శీఘ్ర' మన్నార. మీఅన్నగారు మూత్రం చంద్రగుప్తునికంటే అధిమణ్ణి ఎక్కడ తెస్తారు. చంద్రగుప్తుడు సర్వభా వృద్ధికాము డవుతాడు. చాణక్యని అశ్రయం దొరికే పోదు."

అనుచు, అంతకుమున్ను రాణి లిఖించి యుంచిన బాబుపై, నాస్త్రోమూలి యాననము సస్తితముగా నవలోకించుచు వ్రాలించెను.

17

అగ్ని జ్వాలలు, ఖడ్గ ధారలు

చాణక్యోపదేశము ననుసరించి మాళవులు, త్సద్రకులు యవనోత్సాహము నెదుర్కొనుటకు దమ ప్రాతఃపగలు మఱచి షరస్వరము సంధి యొనర్చుచుట తేమమని నిశ్చయించిరి. ఈక్రొత్త నైయ్యములకు చోడు ఉభయదేశములవారును వియ్యమందుట కూడ లగ్గని యెంచి ఒక్క పెట్టున అయిదువందల కన్నెలకు పెరులను నిశ్చయించిరి. అందు త్సద్రకపాలుడగు దామోదరుని తనయు రూపమంజరిని మాళవకోట నేలు తాళజంఘున కొనగి పరిణయమొనర్పిరి.

మఱి యాజుమానములకుగాని యవనులు దాడివెడలి రారను నిశ్చయముతో త్సద్రకమాళవకులు పెండ్లివేడుకలందు మునిగియుండి. యుద్ధసన్నాహములపట్ల సంచుక ఆలస్యమొనర్చుచుండిరి. ఇంతలో నొకనాటి నడురేయి చారుడొక డరుడెంచి, గాఢనిద్రాధీనమైయున్న మాళవకోటదుర్గమును మేలుకొన్నాను. యవనసేన లైదుదశములుగా జీలి మాళవమునంతటిని చుట్టముట్టెననియు కామలకోట, హరప్ప, తులాంబ, అవతారీనగరముల యవను లాక్రమించిరనియు, మాళవులు క్రాత్రవు నెదుర్కొనుటకు సజ్జలుగాకుండియు నోపి. నంతపట్టు పోరి స్త్రీబాలవృద్ధముగా వేలకువేలు మరణించుచుండి రనియు, పట్టెలు, నగరములు నగ్నిభట్టారకున కాహుతియై మాళవము సర్వనాశన మగుచున్నదనియు నాచారుడు చెప్పినవార్తవిని తాళజంఘుడు పిడుగడిచినట్లయి. కొంతపడికి తెప్పిరిలి, “యవను లెప్పుడు మాళవం ప్రవేశించారు? ఇంతపని యెప్పుడు జరిగింది?” అని ఆశ్చర్యముతో బ్రశ్నించెను.

చారుడు.—వృషపాలనుంచి బయలుదేరిన యవనసేనలు రెండువేలపడవలతో

వితస్తానదిని దాటినవి. ఆశేష్ఠి వితస్తాసంగమంలా నీటిపడిచేత రెండుపడవలు మునిగి కొందరు నీటిపాలై పోయినారట. మాళవం ప్రవేశించగానే

సేనను అయిదుభాగాలుచేసి అందులో ఒకభాగంతో చక్రవర్తిస్వయంగా
తైలుదేరి ముందు శివినగరం ధ్వంసంచేశాడు. ప్రజలు మబ్బలేని షివుని
వలె వచ్చిపడిన యాశత్తువులధాటికి తాళలేక గ్రామాలు తగులపెట్టి పారి
పోతున్నారు. ఈ అయిదుసేనలూ మట్లా అశిష్టి ఐరావతతో కలిసేచోట
కలుసుకొంటాయట. ఇక దేవర ఏమి ఆలోచిస్తారో?

తాళ.—“ఇంకా ఆలోచన కేమున్నది? యవనులకంటె ముందు మనమే నదీ
సంగమానికి వెళ్లి కాచివుండి అయిదుసేనలు మట్లా కలుసుకొనుట
ఒక్కొక్కదానినే నాశనం చేతాము.” అనుచుండ నీసంభాషణమంతయు
జెంతనుండి పనుచున్నోత్తపెడ్డినూరురు రూపమంజరి, భర్తతో “మన
బలం ఇంకా యుద్ధానికి సిద్ధంగా లేదుగదా, ఇటువంటి మూకలతో తమరు
యవనులపై ఎత్తివెళ్ళడంకంటె కోటలోనే వుండి బలాలు సిద్ధం చేసుకోవడం
మంచిది కాదా?” అనినది. తాళజంఘుడు “ఉన్న సేనలూ పెరునైనవి కోట
లోనే వుంటుంది. దుర్గరక్షణభారం నువ్వు వహించు. యవనులు ఎన్నడో
మనకోట మట్టడికి వచ్చేదాకా నిరీక్షించడంకంటె ఏమిరించి పొడిచి
గెలవడమే యుక్తంగాతోస్తుంది” అని బదులు పలికెను. రూపమంజరియు
నంతట విడువక “దేశాలు తెగించి వచ్చినవాళ్లు గనుక యవనులు చీకూ
చింతా లేకుండా ఎంత దీర్ఘప్రయాణమైనా చేస్తారు ఎంత వడిగానైనా
వచ్చిపడతారు. మననైనికులు వెళ్లాం బిడ్డలనూ, ఇళ్లూ వాళ్లూ ఎదలి
కదలడమంటే కష్టం. యవనబికారుల కున్నంత కఠికతనం కూడా మన
సంసారుల కుండదు” అనియెను. “నిజమే, మనవాళ్లు కూడా ధనమాన
రక్షణాకోసం ఈదుండగులలాగా వెనుక జ జాటాలు వదలిపెట్టుకోవాలి.
లేక పోలే మనదేశం ఎప్పటికీ ఇంతే” అని తాళజంఘుడు నూత్నవధువును
ప్రియమారపిడ్డొని, దుర్గరక్షణమున కానెలంతను చాలించి తాను కొంత
సైన్యము వెంటగొని యవకుల నెదిరింప జనెను.

తాళజంఘుడు ముక్కడి మూకలతో నైరావతీ తీరము సేరునప్పటి కప్పుడే ఆలీసాందరు యావద్యవననైన్యముతో నచట బ్రత్యక్ష మయ్యెను. “మట్లా కార్వం మించిపోయినదే” అని తాళజంఘుడు వ్రేలు గఱచికొని, సాహసమే బలముగా యవనబలముపై బోయి పడెను. అది యగ్నిలో బడిన శలభములచూడ్కి యగుడు దప్పి తారిన మూకలతో తాళజంఘుడు నింటి మొగముపట్టి చఱితెంచెను. యవనులు వెంటాడి వచ్చుచుండ వారు వెనుకగా, పీరు ముందుగా మాళవకోటలో వచ్చిపడిరి. దుర్గరక్షణమున నప్రమత్తయై యున్న రూపమంజరి భర్తకు మాళవసేనలను దుర్గప్రవేశము సేయించి వెంటనే ద్వారములు బంధించి యవన నైసికులలో నొక్కడేనియు గోటలో నడుగిడ కుండ జేసెను. తాళజంఘుడు వెలసెల్లనగుచు భార్యతో “నువ్వు చెప్పినంతా జరిగింది. నీమాట విని దుర్గంలోనేవుంటే ఈఅవమానం తప్పేది” అని శలకెను. రూపమంజరియు, ‘ఇప్పుడు మించిపోయిందిలేదు. ఆలోచనకు వ్యవధానం లేదు. ఒక్క-మూడ్జెలపాటు కోటను కాపాడగలిగామా అంటే ఇంతలో తుద్రకులు సన్నద్ధులై మనకు బాసటవుతారు” అనిధైర్యము చెప్పెను. “ఏమి సన్నద్ధులవు తారో తుద్రకులు! వాళ్లు మగకంటెకూడా ఏమరుపాటుతో వున్నారు. ఒక్క-మన మాళవకోట తప్ప తక్కిన మాళవదుర్గాలన్నీ శత్రువుల చేతులలో పడినవి” అనుచున్న భర్తతో రూపమంజరి “మాళవదుర్గాలన్నీ పోయినా మాళవకౌర్యం మిగిలి వుంటే చాలు. మాళవాన్ని రక్షించడానికి. ఈయవసులవలె మనంకూడా సర్వానికి తెలించి పోరాడవలసి వుంది. వీడ్లైవట్లా స్త్రీజనాన్ని. వెంటతీసుకు వచ్చారుకారు. తీసుకువస్తే వాళ్ళనడిగి వుండును. మీమగవాళ్లు రాక్షసులవలె ఎందుకిట్లా మాదేశంవైబడి సర్వినాశపం చేస్తున్నారు? వాళ్ళకు మేమేమి అపకారం చేశాము” అని. ఈప్రశ్న మీమగవాళ్లు అడిగితే బాగుండదుగాని అడవాళ్ళం అడవాళ్ళనడిగితే తప్పులేదు. మీరు సేనలను పోపుచుండి. నేను కూడా కవచధారణం చేసివస్తారు మీచెంత నిలిచి పోరాడడానికి” అని లోనికేగెను.

అలీసాందరు మాశవులను జేయార్చుకొననియక వెంటనే ముట్టడి చూరంబించి, దుర్గరక్షకుల బాణపాతమును లక్ష్యమునయక బహిష్కారము నకు రెండుదెసల గండ్లానచ్చెను. పృథుకేశుడును దాను జెరియొకదళముతో లోనికింజొచ్చెను. దుర్గరక్షకు లంకట వెలుపలి బురుజులు విడిచి అంతఃప్రాకారముపై నిలిచి యవనుల నరికట్ట దొడగిరి. చక్రవర్తి స్వయము ఖడ్గమాత్ర సహాయముడై నిచ్చెనలమిదుగా బురుజుపైకెక్కి అచటి కావలివారల గొండుటె సంహరించి కొందఱిని లోపలికి పడద్రోసెను. ఒంటరియై పోరుచున్న చక్రవర్తి యాపదంగాంచి, బాసటయగుటకు మేముఁ మేమని తుండతుండములుగా నిచ్చెనవైకెక్కు యవనవీరుల తోద్రోపులచే నిచ్చెన విఱిగి కూలెను. కోటలోనివారు వలుచెసలనుండి తనపై బాణములు ప్రయోగించుట చక్రవర్తి కాంచి, తన నిస్సహాయత యరసి, ఆత్మరక్షణమునకు వెఱువు గానక శత్రువులను భయపెట్టి పాఱద్రోలువాడై తటాలన వారిమధ్య కుఱికెను ఆయనశ్శతనాహుముచే శత్రువులు చకితులై ఎడగలుగ పాటి, మఱునిమేషమున శరపర్షముచే నాక్రమింపజొచ్చిరి. ఇంతలో యవనదండనాథులు గూడ దుర్గప్రవేశముచేసి చక్రవర్తికి బాసటయైరి. తాళజంఘుడు చక్రవర్తి నెదిరించి వారి ఖడ్గప్రహారముచే మడిసెను. చక్రవర్తి యంగరక్షకులు శరక్షతులై కూలిరి. భర్త కూలినంతనే రూపమంజరి అధీరగాక మూకల నెలకొల్పి తాను సేనాముఖమున నిల్చెను. రూపమంజరి చాపసిద్ధుక్తమగు శరమొడు చక్రవర్తి కవచమును భేదించి పక్షమున గాటుముగానాటెను. శరక్షతివలన జీవున రక్తము ప్రవింప నాఠేసాందరు మూర్ఛ మునింగెను. ఇంతలో యవనులమూకలు ప్రాకారమును ద్వారమును భేదించి బిలబిల పురములోనికి జొరబాటెను. రూపమంజరి ద్వారరక్షణమొనర్చుచు ఖడ్గహతిచే గూలెను. మిగిలిన మాశవులు స్త్రీబాలవృద్ధముగా యవనుల ఖడ్గధారల కెరియైరి.

చక్రవర్తి గాయపడినవార్తవిని యవనవాహిను లధీరములై, యూర్తిమై హాహాకారము లానర్ప దొడగెను. తొలుత చక్రవర్తి దివంగతుడయ్యె నను

శ్రవణము వ్యాపించెను. దేశమునాని దేశమున శత్రుమధ్యమున, అరణ్యములలో, తోడై యున్నప్పుడు లేటికడుపువలె యవనసేన దిక్కు తెలియక ఇంక బ్రాహ్మణముతో స్వదేశము జేరుమార్గ మెద్దియని వాపోవ దొడగెను.

అటు జక్రవర్తి పటకుటీరమున కృతద్యుమ్న కృతబలాదులగు వెజ్జులు మహామున నాటిన యాటెను తెఱచినచో జక్రవర్తి ఆబాధ నోర్చుకొనునో, లేనో, రక్తమోడినచో బ్రాహ్మణులు నిలుచునో, నిలువనో యని కళవళపడ సాగె. చక్రవర్తి వెజ్జుల తడబాటు గ్రహించి, “మీరు సంశయింపక ఈటె పెట్టివేయఁడు. మేమిచట చావవలసే వుంటే మీరెవ్వరూ తప్పింపలేరు. శరీరము ఈ యాటెతో పడే యాచనకంటె చావధికంగా”దని తొందరపెట్టెను. కృతబలాదు బ్రాహ్మణులు తాను పెజుకుదుననియు, గొందఱు చక్రవర్తిని కదలకుండ బట్టుకొనుడనియు గోరగా జక్రవర్తి “ఎవ్వరూ మమ్ము పట్టుకో వద్దు. యెము కదల”మని చెప్పి కనులు మూసికొనెను. కృతబలాదు మెలకువమై శస్త్రమును వెలికిలాగుచుండ జక్రవర్తి యటులే కనులు మొగిచి నిశ్చలుడై యాబాధ నహించెను. పిమ్మట రక్తస్రావముచే జక్రవర్తి సొమ్మసిలి మూర్ఛిల్లు వెజ్జులును, బాహ్యవర్తలును హతాశులైరి. కాని కొంతపడికి జక్రవర్తి కనులు విచ్చి, చుట్టు నున్నవారిని గురుతుపట్టెను. చక్రవర్తి మూర్ఛమునికి యున్నంతసేపు, దీనదానములతో బ్రాహ్మణులు బిగ్గబట్టుకొని పటకుటీరము చుట్టును నిలిచి, యున్న సేనలు, చక్రవర్తి తేరుకొనగనే ఒక్కమాటు దీర్ఘముగ నిశ్వాసించి, బాహ్య తమస్రాణములు తిరిగివచ్చి చేరినవని సంతసించిరి.

చక్రవర్తి వారముదినము లట్లే మంచముపట్టి యుండెను. తనబ్రదుకు పట్ల నాశలుపడిన సేనలకు ధైర్యము గలుపుచు జక్రవర్తి యొకసందేశము వ్రాసి, పంపెను. సేన లాసందేశమును నవ్వుకాలక అది చక్రవర్తి యంగరక్షకు లాన. స్పృహకంఠ్రమని యెంచెను.

తన బ్రదుకుపట్ల నిట్లు సంతయగ్రస్తములైన వహుధినులకు ప్రార్థనము గలుపనెంచి చక్రవర్తి యొకనాడు సవరివారముగా నావపై నెక్కి వెడలెను. అకేళసీ రావీనదసంగమస్థానమున విడిసియున్న సేనలను సమీపించి చక్రవర్తి నావలోనుండియే యెల్లరకు దర్శనమొనగెను. రక్తక్షయముచే పాలిపోయి శుష్కించియున్న చక్రవర్తి రూపముగాంచి, అది చక్రవర్తి శవముకానో? నని సేన లింకను సంతయించుచుంట గాంచి, చక్రవర్తి షోణికపై నెక్కి తీరము నకు విచ్చేసెను. సేన లపుడు కనులార చక్రవర్తిగాంచి ఆనందతాండవమొనర్చుచు, విజయధ్వనములు సల్పుచు మైమఱచెను. కర్తవీక తలమాపులు “తమరు మాకొక కింత సాహసం చేయుట న్యాయం కాదు. దేవరశరీరానికి ముప్పు గలిగితే మాకింక శరణ్యులెవరు? మమ్ము నందరిని స్వదేశమెవరు చేర్చు గలరు” అని గద్గదకంఠులై మందలించిరి. “మాకు వచ్చిన భయమేమిటలేదు. మంచముమీద సొకటపుబ్రతుకుకంటె పొరుషప్రభానులమైన మాకు కీర్తి కారణమైన మరణమే మేలు. అయినా యితములైన మీఅందరి ప్రేమాను బంధమే మాకు బ్రదుకుపై తీపి పుట్టిస్తున్న దని ఆలీసాందరు మాటునవలెనంత సేనలు సంతోషము పట్టజాలక దిక్కులద్రవ జయధ్వనములు సల్పెను.

శరీరము పూర్ణముగా గోలుకొనువఱకు జక్రవర్తి ఆనదీతీరముననే సేనామధ్యమున వసించెను. పిమ్మట మాళవికత్తు ద్రువులు యవనులతో బోరాడ జాలక విసివి, చక్రవర్తికి సింహశార్దూలశ్రేష్ఠములను, మొసలితోడ్లను, ఆరు దైన తాబేటిదిబ్బలను, అరదములను మఱియు పెక్కువిధములైన కానుకలను బంపి శరణమువేడిరి. ఆహారజాతులంపిన రాయబారులను జక్రవర్తి సాదరుడై సత్కరించెను. నాటిరేయి యవనస్కంధావారమున బ్రవర్తిల్లిన విజయోత్సవములలో మధుపాఠమత్తులగు శిరువురు మల్లారు కలహించి మల్లయుద్ధమున కొండొరులతో పన్నిదము సరచి చక్రవర్తిని మాధ్యస్థము కోరిరి. చక్రవర్తిసమక్షమున బ్రవర్తిల్లిన ఆయుధములలో మాసిడను మల్లుడగు హరీతుం డొడుటయు,

అధినియూదుల్లాడగు భ్యానపాశుడు గెలుచుటయు దట్టఁజెను. తమదేశస్థుని మోటుమి చక్రవర్తిని నిరంకుశము వలవంపులాయెను. ఆయవమానము సహింప జాలని ముసియను నై నినులుగొందఱు నాటిరేయి భ్యానపాశుని మిషపెట్టిచంపిరి. తన పైచికు నానచ్చిన అకార్యమునకు జక్రవర్తి మిగుల నొచ్చుకొని పగచెను. భావరామదారియొకడు 'మీశరీరాలు తెలుపేగాని హృదయాలు మాత్రం నలు' పనియవనమీదల నధిక్షేపించెను.

పిమ్మట అబద్ధతాత్రయాధేయుల నోచ్చి చక్రవర్తి అకేళిని సింధుసంగమ పర్యంతమగు భూభండమునకు ఫిలిప్పేతుని మండలాధిపతిగా నభిషేకించెను. ఆసంగమస్థానమున నొకనగరము నిర్మించి యచటనే ఓడలునిర్మించుటకు వలయు వనతు లేర్పఱచెను. అక్కడనుండి సముద్రపర్యంతమగు భూభండ మొకను దాను జయించవలసియున్నను ముందే ఆభూమికి గూడ పాలకుల నభిషేకించి చక్రవర్తి "పందనిపంటు రైతువలె మేము జయింపనున్న భూముల నిర్ణయ దానము చేయుచుంటి" మని నవ్వుచు బల్కెను.

పిమ్మట నాలిసాందరు సింధుపనదుర్గమును ముట్టడించి, అదియొంతకును ఛాన్యముగామి, తొటలోనికి భూమిలోనుండి సురంగము దొలిపించి, తద్వారమున గోటలోబ్రవేశించి ఎరుబదివేలకాత్రవుల నుఱుమాడెను. సింధుపనపాలుడగుసభేతు దంతట శరణమువేడిన ననుగ్రహించి తద్రాజ్యమున కాతనినే సామంతకతి నొనర్చెను. పిమ్మట మూషకసేనుని ఆలారనగరముపై నెత్తి విడిసి శరణు జొచ్చిన మూషకసేనున కభయమిచ్చి చక్రవర్తి ఆలారమున బలిష్ఠమగు దుర్గమును గట్టించెను. పిమ్మట సింధుప్రస్థపాలందగు ఆస్తికసేన పార్థివసేనల నిర్జించి మహోర్ధ్వనగరమును నేలమట్టమొనర్చి తత్ప్రజలకు బందిగాని విక్రయించెను. సింధుపనపాలుడగు సభేతుడు బ్రాహ్మణచోదితుడై తిరుగుబాటు సత్సేననియు, చాణక్యచంద్రగుప్తులు బ్రాహ్మణులను భ్రేరకులనియు వార్తయేలేర చక్రవర్తి మండిపడి "అపడుచువాణ్ణి, నక్షబాపణ్ణి తప్పిపోనివ్వ

డము ప్రమాదమే అయినది. చేజిక్కినప్పుడే వాళ్లను మట్టుపెట్టవలసింది. బ్రాహ్మణు లింతగా చెలరేగడాని కానల్లబాపడే కారణం. పర్వతకరాజ్యం లోనూ, తక్షశిలలోనూ బ్రాహ్మణ కింతఅధికారు వున్నట్లులేదు. మాఝక్షుప్ర కులలోనూ, సింధుదేశంలోనూ వీర్లు అడినదాట, పాడింది పాటగా ఉంది. అని పలుకుచు సింధువనముపైకి నేనల నడిపించెను.

యవనులరాక వినుచునే సభేశుడు పలాయుడుయ్యెను. ఆలీసాదరు సింధువనదుర్గముంజొచ్చి అచటి గజబలమును ద్రవ్యమునుగొని బ్రాహ్మణనికేతన మగు బ్రహ్మస్థలముపై నెదివిడిసెను. అచటిబ్రాహ్మణులు దుర్గమును విడుచుటకు నిరాకరించి పోరిరి. యవనులు వారల నిర్జించి అఱుసూర్ల బాపలను సంహరించి వేయిమందిని బంధించి విక్రయించిరి. కాని నాటియుద్ధములో బ్రాహ్మణాచార ముక్తములగు విషలిప్తబాణములు నాటిన యవనులెల్ల మజీసిరి. చక్రవర్తికి బ్రయతముడును బాధవుడునగు తులమావికి గూడ నట్టి విషలిప్తబాణముకట్టి నాటెను. ఆలీసాదరు నాటిరేయి తులమావిచెంతనేయుండి సహస్రార్ధచంద్ర ములుచేసెను. ఎన్ని చికిత్స లొనరించినను విషము విఱుగదాయెను. దిమ్మట నొక బ్రాహ్మణుడు రహస్యముగా జక్రవర్తిని దర్శించి, అవిషమునకు విఱుగుడు దెలిపి, కోటలో నింకను మిగిలియున్న బ్రాహ్మణులను రక్షింపుడనియు, తానిచిత్స చేసి నట్లు వెల్లడి కానియవలదనియు వేడుకొనెను చక్రవర్తి వల్లెయని, నాటిరేయి దనకు స్వప్నమున నొకదేవత సాక్షాత్కరించి విషచికిత్స చెల్పెనని యెఱింగించి తులమావిని బ్రాహ్మణోపదిష్టాపథ ప్రయోగముచే బ్రలికించెను. మఱునాడు బ్రాహ్మస్థలమునుగై కొని పదిమంది విప్రముఖులకు సంహరించెను. పాటిపోయిన పాఱులవెంట నేనలనంపి, చేతికందినవానినెల్ల సంహరింప నాజ్ఞ యిచ్చి, “వారిలో గట్టివాళ్లను పదిమందిని ప్రాణములతో పట్టి తీసికొనిరాడు. వాళ్లను చంపేముందు వారిప్రజ్ఞ గుఱిట్టిదో పరీక్షించవలెను” అనియెను.

అదీనియూచుట్టడగు ధ్యానపాశుడు గెలుచుటయు దట్టించెను. తమదేశస్థుని మోటుమి ప్రసక్తికి నిరసనకు చలనంపులాయెను. ఆయనమానము సహింప బాలని మూసిచు నై నిరలుగొందఱు నాటిరేయి ధ్యానపాశుని మిష పెట్టిచంపిరి. తన పైనున్న నానచ్చిన అకార్యమునకు జక్రవర్తి మిగుల నొచ్చుకొని వగచెను. మోళవరాయచామొకడు 'మీశరీరాలు తెలుపేగాని హృదయాలు మాత్రం చలు' పని యవనవీరుల నధిక్షేపించెను.

పిమ్మట అంబష్టాత్రయాధేయుల నోచ్చి చక్రవర్తి అకేళినీ సింధుసం గమ పర్యంతమగు భూఖండమునకు ఫిలిప్పేనుని మండలాధిపతిగా నభిషేకించెను. ఆసంగమస్థానమున నొకనగరము నిర్మించి యచటనే హిడలునిర్మించుటకు చలయు వనతు లేర్పఱచెను. ఆక్కడనుండి సముద్రపర్యంతమగు భూఖండ మింకను దాను జయింపవలసియున్నను ముందే ఆభూమికి గూడ పాలకుల నభిషేకించి చక్రవర్తి "చందనిపంటు రైతువలె మేము జయింపనున్న భూముల నిక్కడే దానము చేయుచుంటి" మని సవ్యచు బల్కెను.

పిమ్మట నాలిసాందరు సింధువనదుర్గమును ముట్టడించి, అవియెంతకును సాధ్యముగామి, పోటలోనికి భూమిలోనుండి సురంగము దొలిపించి, తద్వారమున గోటలోబ్ర వేశించి ఎరుబనివేలశాస్త్రపుల నులుమాడెను. సింధువనపాలుడగుసభేశు డంతట శరణమువేడిన ననుగ్రహించి తద్రాజ్యమున కాతనినే సానుంతకపతి నొనర్చెను. పిమ్మట మూషకసేనుని ఆలారనగరముపై నెత్తి విడిసి శరణు జొచ్చిన మూషకసేనున కభయమిచ్చి చక్రవర్తి ఆలారమున బంధింపమగు దుర్గమును గట్టించెను. పిమ్మట సింధుప్రథపాలురగు ఆస్తికసేన పార్థివసేనల నిర్జించి మహార్ధ్వనగరమును నేలమట్టమొనర్చి తత్ప్రజలను బంధిగొని విక్రయించెను. సింధువనపాలుడగు సభేశుడు బ్రహ్మచోదితుడై తిరుగుబాటు నత్సేననియు, చాణక్యచంద్రగుప్తులు బ్రహ్మణులకు భ్రేరకులనియు వార్తయేలేర చక్రవర్తి మండిపడి "ఆపడుచువాణ్ణి, నష్టబాపణ్ణి తస్మిసోనివ్య

డము ప్రమాదమే అయినది. చేజిక్కిరవ్వడే వార్తను మట్టుపెట్టవలసింది. బ్రాహ్మణులందరూ చాలాకాలంగా కాలక్షేపం చేశారు. పన్నవతరాజ్యం లోనూ, తక్షశిలలోనూ బ్రాహ్మణుల కొంత ఆధికారులు ఉన్నట్లులేదు. మానవజాతి ప్రకృతిలోనూ, సింధుదేశంలోనూ వీళ్లు అడినదాని, పొడిచి పాటగా పండి అని పలుకుచు సింధువనముపైకి సేనల నడిపించెను.

యవనులరాక వినుచునే సభేశుడు యుద్ధమునైపుణుడు. అతనిసాధరు సింధువనదుర్గముంజొచ్చి అచటి గజులమును ద్రవ్యమును కొని బ్రాహ్మణునికేతన మగు బ్రహ్మస్థలముపై నెత్తివడినెను. అచటిబ్రాహ్మణులు దుర్గమును విడుచుటకు నిరాకరించి పోరిరి. యవనులు వారల నిర్జించి అటునూర్ల బాటలను సంహరించి జేయుమందిని బంధించి విక్రయించిరి. కాని నాటియుద్ధములో బ్రాహ్మణులచాతుర్యములగు విషలిప్తబాహుములు నాటియవనులపై మడిసిరి. చక్రవర్తికి బ్రహ్మచారియగువాడును బాధపుడునగు తులమావిశి గూడ నట్టి విషలిప్తబాహుముకంటే నాటిను. అతనిసాధరు నాటిరేయి తులమావిశివేతనేయుండి సమస్తావహారములుచేసెను. ఎన్నిచిత్తన లొనరించినను విషము విడుదలయెను. పిమ్మట నొక బ్రాహ్మణుడు రహస్యముగా చక్రవర్తిని దర్శించి, అనివమునకు విడుదలచేలిపి, కోటలో నింకను మిగిలియున్న బ్రాహ్మణులను రక్షింపుడనియు, తానీచిత్తన చేసి గట్టు కెల్లడి కానీయవలదనియు వేడుకొనెను చక్రవర్తి ఇల్లెయని, నాటిరేయి దనకు స్వప్నమున నొకదేవత సాక్షాత్కరించి విషచిత్తన చెల్లెనని యెఱింగించి తులమావిని బ్రాహ్మణోపదేశావధ ప్రయోగముచే బ్రతికించెను. మఱునాడు బ్రహ్మస్థలమునుగై కొని పదిమంది విప్రముఖులను సంహరించెను. పాటిపోయిన పాటులవెంట నేనలనంపి, చేతికందినవానినెల్ల సంహరింప నాజ్ఞ యిచ్చి, “వారిలో గట్టివాళ్లను పదిమందిని ప్రాణములతో పట్టి తీసికొనిరాడు. వాళ్లను చంపేముందు వారిప్రజ్ఞ సుట్టిదో పరీక్షించవలెను” అనియెను.

18

యక్ష ప్రశ్నలు

పేరుగల ప్రాప్తాణపరీక్షితుల బదుండ్ర గొనితెచ్చి చక్రవర్తి ముందు నిలిపిరి. చక్రవర్తి వారలాగాంచి, “మిమ్ము ఊరితీయించే ముందు మీపాండిత్య పెట్టువంటినో పరీక్షిస్తాము. మీఅందరిలోను బుద్ధిమంతుడైనవాణ్ణి తీర్చురిగా ఎన్నుకొండి. చక్రవర్తి నొక్కొక్కప్రశ్నచోప్పున అడుగుతాము. ఎవరి జవాబు అధమమని తీర్పుచెప్పుతాడో వానిని మొదటగా ఊరితీసి పిమ్మట అంత కన్న మంచిజవాబు చెప్పినవాళ్ళనే క్రమంగా ఊరితీస్తాము” అని పలుక, ప్రజాబలు పెట్టనే వైజయంతుని తీర్చురిగా వరించిరి. చక్రవర్తి “చాలా త్వరగానే ఎన్నుకొన్నారే తీర్చురి”నని అక్కజమున బలుక, “దీపపుగాంతిని పాండిత్యప్రకర్షకు నిర్ణయించడు బహుసులభ”మని వారు బహులసెప్పిరి.

పిమ్మట జక్రవర్తి వారిన్కొక్కరినే ప్రశ్నింప వారు బదులు చెప్పు దొడగిరి.

చక్రవర్తి.—సచ్చివవారి సంఖ్య ఎక్కువా? జీవించివున్నవాళ్ల దెక్కువా?

మొదటిప్రశ్న.—పోయినవాళ్లుపోయినవాళ్ళేగనుక ఉన్నవాళ్ల సంఖ్యేఎక్కువ.

చక్ర.—సముద్రంలో ఎక్కువుందా, జీవరాశి నేలమీద ఎక్కువా?

రెండవ.—సముద్రంకూడా భూమిలోదేగనుక భూమిమీదే ఎక్కువ.

చక్ర.—అన్నిజంతువులలో తెలివైనదేది?

మూడ.—మనుష్యుడి కింకా గ్రాహ్యంకానిదేదోఅది. మనుష్యుడనేతాత్పర్యం.

చక్ర.—సభేశుణ్ణి మామిడికి మీరెందుకు పురికొల్పారు?

నాలవ.—అతడి చావుబ్రదుకులు మాన్యం గావాలని.

చక్ర.—నయసులో ఏది పెద్ద, పగలా, రాత్రా?

ఏడవ.—రాత్రి ఒకరాత్రిపెద్ద, పగ లొకపగలు పెద్ద.

చక్ర.—చిత్రంగా వున్నది జవాబు !

విదవ.—చిత్రప్రశ్నకు చిత్రోత్తరం.

చక్ర.—ప్రేమపాత్రుడు కాగోరేమనుష్యుడేమిచేయవలసి వుంటుంది?

అణవ.—ప్రతాపశాలియై, భయంకరుడు గావడా వుండాలి. ప్రతాప

హీను జ్ఞేవరూ ప్రేమించరు. భయం ప్రేమాంకురాన్ని గిల్లిచేస్తుంది.

చక్ర.—మానవుడికి దేవత్వం ఎలా లభిస్తుంది?

విదవ.—అనన్యసాధ్యమైన కార్యం చేయడంవల్ల.

చక్ర.—చావుబ్రదుకులలో ఏది అధికం?

ఎనిమిదవ.—దుఃఖాలు భరిస్తూ నిలిచివుండేది బ్రదుకు; దేసినీ భరింపక నష్టం కూన్యం చేసేది చావు. కనుక బ్రతుకే పెద్దది.

చక్ర.—మానవునకు బ్రదుకువైగోరిక ఎంతవఱకు?

తొమ్మిదవ.—ఆలోచించి చూస్తే బ్రతుకుకంటే చావే మేలని తోచేవఱకు.

చక్రవర్తి.—(తీర్పరితో) నీ తీర్పు ఏమని?

తీర్పరి.—ప్రతివాడూ, తక్కినవారికంటే అధమంగా జవాబు చెప్పాడు.

చక్రవర్తి.—హీహో ! ఆహాగా ! అయితే ఇటువంటి తీర్పు చెప్పినందుకు ముందు నిన్నే ఉరితీయిస్తాము.

తీర్పరి.—అందరిలోకి అధమమైన జవాబుచెప్పినవాణ్ణిముందుగాచంపుతామని సెలవిచ్చారుగనుక, నాజవాబు అధమంగావుందని రుజువయ్యేవఱకు నన్ను చంపడానికి వల్లగాదు. ప్రభువులు మాట తప్పకండి.

చక్రవర్తి వారల సమయస్ఫూర్తికి సంకసించి తలతోక కూర్చుండి అందఱు విడిచివుచ్చెను. బ్రాహ్మణులు సంకసించుచు దమదారి నేగిరి. అసాంకర కల్యాణస్వామిని, “ఇంతటి పండితులకు గూడా ద్రవ్యమంటే ఎందుకంత సంతోషం” అని ప్రశ్నింప, నాతడు, “ఎంత జ్ఞానికైనా భుక్తి కష్టము.

అందుకనే మావాళ్లు అన్నమే బ్రహ్మమన్నారు. భర్తచోని లేనంతవఱకు ప్రతి గ్రహంవల్ల జీవించడం దోషంకాదు. అందులోనూ మీవంటిప్రభువులు దాకలైనప్పుడు ప్రతిగ్రహం దోషమే కాదు” అని బదులాడెను.

అంతట నొక దండనాయకుడు పోలోమి యను వనితను గొనితెచ్చి, చక్రవర్తి ముందు నిలిపి, “దేవరకు సంహరించాలని యత్నించిన తాళజంఘుని తల్లి ఈవిడ” అని విన్నవించెను. నిర్వికారయై నిలిచియున్న పోలోమిగాంచి చక్రవర్తి “మేము ఇంద్రతనయులము కామని చెప్పావట ఎందువల్లనమ్మా” యని ప్రశ్నించెను. పోలోమియు, “ఇంద్రపుత్రు డెన్నడూ బాణక్షతుడై భాషపడడు; గదాహతుడై మూర్ఛిస్తాడు. ఇంద్రపుత్రుడు ఐరరాజ్యాలపై అకారణంగాదుడెత్తడు. ఆత్మరక్షణకొఱకు కత్తికట్టినట్లే యిటులపై పగబూన డింద్రతనయుడు నిరపరాధులైన స్త్రీబాలవృద్ధులను సంహరించడు” అని నిర్భయముగా బదులుపలికెను. దండనాథు డాగర్వోక్తులు సహించక, “సెల వైతే ఈయాడదాన్ని కూడా ఉరితీస్తాను” అని విన్నవించి, పోలోమి “మహాభాగ్యం, నాయనా! అంతకంటెనా! త్వరగా తీర్పుకొ ఆముచ్చట. ఆనాడు మాలవకోటలో లేకపోవడంలేత తప్పిపోయినారు గాని లేకపోలే నాకొడుకూడోడల్లతోపాటు చావవలసినదాన్ని. నన్నుమాత్ర మెందుకు మిగల్చటం? కాని”డనెను. చక్రవర్తి ఈషదవనతవదనముతో, “ఆమెను పోనివ్వండి, కొడుకును చంపామనే ఆక్కునుకొద్దీ ఆమె పలికేమాటలు ఇంద్ర పుత్రులం మేము లేక్కచేయము. మాతల్లిగారుకూడా, ఇటువంటి అపవధుడైతే ఇలాగే ప్రవర్తిస్తుంది. పో, అవ్వ! పో, ఇకవైనా జాగ్రత్తగా మనలతో” అనెను. పోలోమి, ‘ఈజన్మాని కింటేజాగ్రత్త. నాకొడుకు పగచీర్చి, నాభర్త రాజ్యానికి చెఱమాన్నేదాకా నాకోపం చల్లారదు” అనుచు వెడలిపోవుచుండ మెంటునున్న దండనాయకుడు “అవ్వా! అధికప్రసంగం చేయ” కనెను. పోలోమి, “అధికప్రసంగ మేముంది బాబూ! ఇందులో! ధీరుడైనపురుషు

దొక్కడు మాకు చేసిన అపకారానికి ధీమరాలైన అడవి మాత్రం ప్రతికారం చేయలేదా?" అనుచు నేగెను. ఈమాటలు వినుచున్న కల్యాణస్వామితో నాదండనాథుడు "విన్నారా, ఆయవ్వమాటలు! ఈవిడ ఏమిచేయగలుగు తుంది?" అనెను. కల్యాణస్వామి "ఏమి చేస్తుంది? స్వయంగా ఏమో చేయ లేదు" అనెను. దండనాథుడు "మఱియెందుకా ప్రగల్భాలు!" అని ప్రశ్నింప, కల్యాణస్వామి "ప్రగల్భాలకేమి! అందరూ ప్రగల్భాలు పలుకుతాము. పనికి నంత చేయదు చక్రవర్తికిగూడా సాధ్యంకాదు" అనెను. అలీసాందరామాట లాలించి, "కల్యాణస్వామి! మేము కూడా ప్రగల్భాలు పలుకుతామా?" అని ప్రశ్నించెను. కల్యాణస్వామియు, "చిత్తం మధుపానజేళ ప్రభువుల గంభీరహృదయం కూడా కొంచెం శ్రుతిమించి పలుకుతుంది. పురపుర పొంగే మినపపిండిలాగ మహాపురుషహృదయాలకూడా పొంగుతవి. భక్తులు, వీరులు, జ్ఞానులూ అంతా, ఆవేశంచెంది పలుకుతారు. ఈకల్యాణస్వామి కూడా నాయంతటిజ్ఞులీలేదని పొంగుతాడు. ఆపొంగు చల్లారినమీదట అజ్ఞానినని గురి తిస్తా" డనెను. అలీసాందరు, "స్వామి ఇవ్వాలే విషాదయోగంలా? పడ్డారు, దండిస్వామివలె, రండి, మధుపానమే దీనికిమందు" అనుచు లోనికిగొంపోయి కొంతవడి ఆకనితో నల్లపించెను.

అలీసాం.—మాగురుదేవులు అరిస్తాటిలవారు మహాజ్ఞాని. వారివల్లనే మేము పురుషార్థపరుల మైనాము. వారికి గూడా స్వాభిమానదోష ముండేది. మాకంటె ఇతరులంతా అనాగరకులూ, అటవికులూ అని వారిఅభిప్రాయం. పారసీకులతోనూ, భారతీయులతోనూ మాకు పరిచయం గలిగినమీదట అదురభిమానం నశించింది. దండిస్వామికంటె సిద్ధులూ, పర్వతకునివంటి మహావీరులూ ఉన్నా రిదేశంలో.

కల్యాణ.—నిజం. అలాగే మేము ఆర్యుల మని గర్విస్తాము. ఇతరుల ప్లేచ్చు లని నిరసిస్తాము. దేశాటనంవల్లా, అనుభవంవల్లాగాని ఈదురభిమానాలు నశించవు.

అస్సా.—ఈవరభిమానాలు నశింపజేసి విశ్వమానవసమానత స్థాపించడమే
మాతశయం.

కల్యాణ.—ఆశువకాల మెన్నటితో!

19

కి రీ ట ధా రి కి కం త పా శ ము

సింధుదేశమున బ్రహ్మతంత్ర మింకను సాగుచునే యుండెను. పాలోమిని విడిచిపెట్టిన మూడుదినములకే మూషకసేనుడు తిరుగబడినవార్త యేతెంచెను. “పీల్ల ఆగడం మితిమీటి పోతున్నది. సభేశునిదురవస్థ చూచి కూడా యారాజులు బ్రహ్మలమాటలు విని చెడిపోవడం వింతగావుంది. పామరులు సరేసరి. ఎంత లెంతటివాళ్ళూకూడా యీబాప లాడించినట్లు ఆడుతున్నారు. చేతజిక్కిన బ్రహ్మలందరినీ సింధుమనలో ఉరితీసి చంపి ప్రిమి. ఇంకా పీల్లకు బుద్ధిరాలేదు సరిగదా, దేశమంతటా చిచ్చు ముట్టిస్తున్నారు. ఈదుస్తంత్రమంతటికీ మూలకారణం చాణక్య డని తోస్తుంది” అనుచు చక్రవర్తి ఆగ్రహావిష్టయై, వైధాను దండనాథుని బిలిచి “నీవు నీసేనతో మూషక సేనుణ్ణి పెంటాడి పట్టుకురా, మే మాతని దుర్గములపై ఎత్తివెళ్లి వానిని నేలమట్టము చేస్తాము. కంటబడిన బ్రహ్మలందరినీఉరితీయించు” మని ఆజ్ఞానింపెను. ఇంతలో గొందఱు చారులేతెంచి, చంద్రగుప్తుడొక రాజపుత్రుకను బెండ్లియాడెననియు, ఆరాకుమారుని శరీరమును సింగము నాకినదనియు, నాకారణమున నాతడు చక్రవర్తి యగుననియు వదంతి యొకటిదేశమునల్లడల వ్యాపించెననియు, రాజులెల్ల రావార్త నమ్మి చంద్రగుప్తు నాశ్రయించుచుండి రనియు, కాశీయులుగూడ ప్రాజాపత్యమును వదలి, చంద్రగుప్తు దమకు నేలికగా వరించి రనియు, చాణక్యుడు ‘భారతభూమిని యవనపాశములనుండియు, బర్బతక బంధనమునుండియు విడిపింపగలవాడు చంద్రగుప్తుడే’ యని చెప్పి బ్రహ్మణ

బృందము నెలకొల్పుచుండెననియు విన్నవించిరి. చాణక్యపదిష్టమగు హాశవ స్వతంత్ర్యగీతము దశదిశల బ్రతిధ్వనించుచు ప్రజలకు వీరావేశము చాటూచించుచున్నదనికూడ చారులు విన్నవించు, నాలీసాందర్యము రావించి “మంచిది. ఈ చాణక్య చంద్రగుప్తులిప్పింసే స్వతంత్ర మెటువంటిదో ఈపామరులకు తెలియడంలేదు. మమ్ము వంచించడానికి వన్నిన పన్నుగడేకాని చాణక్యచకు చంద్రగుప్తుడికి దేశం పరాధీనమైనదనే విచారంలేదు. వీళ్ల నీక విడిచి పెట్టరాదు. ముందు మూషకసేనుని తుదముట్టించి, పిమ్మట వీరిచని పట్టించుము” అని మూషకసేనుని కోటలపై నెత్తించని వానిని నిర్భూలమొనర్చి, అచటి విప్రులన్నియును తీయించి, ప్రజలనెల్ల బంధించి జట్టి కమ్మివైచెను. ఇంతలో మైథాను మండ నాయకుడు మూషకసేనుని ససైన్యముగా బరాజితునొనర్చి బంధించి తెచ్చెను. చక్రవర్తి యాతనిని గాంచి, “ఎందు కింతమూర్ఖం చేసితి” వని ప్రశ్నించెను. మూషకసేనుడు, “నాచావు బ్రదుకులు సమస్తానందము నాకోరిక. నాచ విడ్డకు సంగరమరణం, తప్పిలే, అగ్నిప్రవేశంచేత భీరుత్వాన్ని దహించి ఎరిగి అగ్నికులుడై జన్మించడం,—ఈరెండే మార్గాలు. ఈరెంటిలో ఉత్తమమైన మొదటిమార్గాన్నే ఆశ్రయించాను; మాత్రధర్మం ఎటువంటిదో మీకు తెలిపడానికి” అని బదులుచెప్పెను.

అలీసాందరు.—మంచిది. మాధర్మంకూడా ఎటువంటిదో నీకు ఇప్పుడే తెలియజేస్తాము. నీకీతంపిపెట్టిన బ్రహ్మలు పదకొండునుందినీ, నిన్ను ఒక్కపంక్తిని ఒక్కముహూర్తంలో, ముచ్చులను జుప్పినట్లు ఉరిబోసి చంపిస్తాము. ఇంతకంటె సమస్తానందం కానివ్వం నీచావు.

మూషకసేను.—మహాప్రసాదం. నాదేశంకొఱకు చావడంకంటె నాకు కావలసిం దేమున్నది! నిశ్చింతగా ప్రాణాలు విడుస్తాను. కాని ఇంతలోనే నీకోరిక నెరవేరిందని భ్రాంతిమాత్రం వడకు. చాణక్యదేవులూ, చంద్రగుప్తమహారాజూ మిమ్ము ఏడాట లాడించి, వచ్చినదారినే పట్టిచేతులతో

ఈచేశంనుంచి తరమకుండా విడువరు. నీవుచేసిన గోబ్రాహ్మణహత్యలకు, స్త్రీబాలవృద్ధమారణానికి తగినఫలం నిన్ను, నీఅనంతరం నీవారిని కట్టికుడుపుతుంది. బాబిలోనులో మహామారి మీవాళ్లనందరినీ పొట్టను బెట్టుకొంటుంది. నీరాజులలో ఒకతెను రెండవదానిచేతిలో చావు ఘటిస్తుంది. చెండో రాజిగూడా సపుత్రకంగా దుర్మరణం వాతబడుతుంది. మిగిలివున్న కొడుకు కూడా హంశకుడిఖడ్గాని కెరవుతాడు. నీసవతితమ్ముడికీ, నీతల్లికీ గూడా అదేగతి వట్టుతుంది. నీవు చచ్చిన పండ్లైండేళ్లకు నీవంశం నిర్వంశమవుతుంది. నీసేనానులు ఈర్వ్యాసూర్యావశులై పరస్పరం కొట్టుకుచస్తారు.” అనుచు గన్నుల నిప్పులురాల శపించెను. చక్రవర్తిచండ్లు గీటుచూ “వీణ్ణిలీనుకుపోయి ఉరితీయండి ఆపదకొండుగురు బ్రాహ్మణులతో గూడా, నీనినగరంలానే ప్రజలయెదుట ఉరితీయండి” అని ఆజ్ఞాపించెను.

మూవకసేనుని బదకొండుగురు విప్రులతో గూడా అలారనగరమధ్య మును మహాజనసమత్సమున ఉరితీసి చంపిరి. ఉరికంబము లెక్కుటకు బూర్వ మా పూజైండుగురు మాళవగీతము సేకకంఠమున నిట్లు పాడిరి.

స్వేచ్ఛకొఱకే మేము బ్రదికేము
 స్వేచ్ఛకొఱకే ప్రాణ మిచ్చేము
 స్వేచ్ఛకొఱకే పాట పాడేము
 స్వేచ్ఛకొఱకే యురుల వ్రేలేము
 సామమ్ముచే మోసపోయేమా
 దానమ్ములకు దేశమష్టేమా
 భేదాలచే చీలిపోయేమా
 దండమ్ములకు వెఱచి పఱచేమా!
 బొమ్మరిల్లే మాకు చెఱసాల
 పట్టబంధమె మాకు ఉఱిత్రాడు

పూలచెట్లే మాకు సురసోట
 తల్లిదేశమే మాకు వైష్ణవము.
 అన్నబారా! రండు రండు
 దాన్యబంధము త్రొంచ రండు
 ముందడుగు వేసి నడపండు
 స్వేచ్ఛన్వర్గము పట్టుకోండు
 స్వాతంత్ర్యమే తల్లి మానకల్ల
 ఆరుగోదయమే తండ్రి మానకల్ల
 తల్లికొగిట చాల రండు!
 కష్టనష్టము లెంచకుండు!
 స్వాతంత్ర్యతీర్థము దాదల
 బాటపాడుగున ముండ్లతోడుగేను
 స్వేచ్ఛాపిపాసులకు దవ్వేసి!
 దేశభక్తులకు గడగండ్లేవీ!
 స్వేచ్ఛ వయ్యెరగాలి సాగింది
 ఒడలు చల్లగ సోకి పిలిచింది
 స్వేచ్ఛామురళి చెవుల మ్రోగింది
 బంధమోక్ష మైదుట పిలిచింది.

శ్రోతల్లెరు స్వేచ్ఛామధురీతవశంవదులై వారితో గంథములు గలిపి
 పాడుచుండ యవనసేనాలు వారింపదొడగిరి. ప్రజలు యవనుల దెవరింపు
 లకు భీతిల్లక “మమ్ము గూడా ఉరితీయండి” అని మూడున నుజుకుచుండ,
 వైధాను దండనాయకుడు, “మిమ్మందరిని ఎవడు ఉరితీస్తాడు? నూ కిదియే
 పురియా” యని ఆపం ద్రొందుగురి కంఠములకు బాశములు తగిలించి ప్రేలదీయి
 చెను. ప్రజల్లెరు “జయజయ రామా! సీతారామా!” యరుచు జప్పటలు

సరిచి. వైధాను ప్రజలయ్యావేశమును గోలాహలమును గాంచి, చెంతనున్న దుర్గాయితో, “పీరితో ఎవడు వేగగలడు! నారాచరికాని కిక నీళ్లునదలుతో చలసింపే” అనుచు గదలియేగెను.

20

ఇంద్రపుత్రనిర్గమనము

సింధుదేశమున బాటలపురపాలకుడు మహారాజుబిరుదాంచుటకు. ఆతడంపిన కానుకలును గప్పుము నందుకొని, అలీసాందరు పాటలపురము జేరబోవ, మహారాజు, బ్రహ్మణ్యోధమునుభరింపజాలక ప్రకృతివర్గముతో గూడపురము వెడలి దేశమును బాదుపెట్టిపోయెనని తెలిసెను. చక్రవర్తి ఆపురమున విడిసి యుండి హెఫ్ఫిస్థాను నచట దుర్గనిర్మాణమునకు నియోగించెను.

పాలములు పాదుపెట్టి ప్రజలు లేచిపోవుటచే నేనలకు జాలినంత ఆహారములేదు బావులన్నిటిని ప్రజలు పూడ్చియేగుటచే త్రాగుటకు మంచినీళ్లులేవు. బావులు త్రవ్వటకు యత్నించువారలను బ్రహ్మణ్యప్రేతులగు శత్రువులు దొంగపోటున సంహరించుచుండిరి. ఇటువంటి శత్రువులమధ్య తా సక నివసించుట యెట్టులని వైధానుసేనాని పహదమంద దొడగెను. చక్రవర్తి యాన చోష్వన కర్తరేశుడు గజబలమును ప్రణీతులను వెంటగొని కార్తణ్యదేశమున కరించు. చక్రవర్తి సింధునదవెంట సముద్రముదనుక నేనలతో జనుచుండెను. ఇక సచట మిగిలిపోయినవారి కేమి చిక్కని వైధానుకు చిగులు జనించెను.

చక్రవర్తి నావలనడపి మార్గమెఱిగించుట కచట హిందువు లెవ్వరును లభింపదు. చేతమధ్యమునకు నై నికులనంపి, యటనుండి నావనడపువారల బట్టి తెప్పించి ప్రయాణము సాగించెను. సింధునదము పాటలముచెంత రెండు కాఖలై ప్రవహించుచుండెను. చక్రవర్తి దక్షిణకాఖవెంట జని కౌలూళము

జేరెను. అచట సేవలకు చాలినంత మంచినిరు లభించెను. అచట జక్రవర్తి దేవతలకు స్త్రీతిగా బలులాసంగి, అటనుండి సముద్రముంజొచ్చి అయిదుయోజనముల దవ్వరిగి అచట నొకద్వీపముం జేరెను. ప్రకాంతగుంధీరమగు సముద్రముంగాంచి మెచ్చుచు, దన్నటకు జేరవెచ్చిన యిలువెల్లుడకు, జలాధి దేవతలకు వృషభలియు, స్వర్ణకలశములును సమర్పించెను.

అటనుండి మరలి పాటలముంజేరి వామశాఖవెంట జని చారాయణ సరోవరముం జేరెను. ఆసరస్సున శ్రేష్ఠములగు మత్స్యజాతు చెన్నియేనియు నుండుటచే దత్తీరమున యవనసేనలు నిలిచెను. చక్రవర్తి యటనుండి ఆక్ష్విక దళముతో గదలి సముద్రతీరముంతట దిరిగి బావులు త్రవ్వించెను. విష్ణుట బాటలమునకు నావలతో దిరిగి యేతెంచి యచట శౌకాశ్రయము నిర్మించిన యార్జుని నావలతో కాలాతమున నిలిపి, యానానుకూల్యత విఘాతించి సముద్రముంజొచ్చి, పారిసీకముం జేరుమని నియమించెను. విష్ణుట దాను బిచ్చమాఖి ముఖుడై నైన్యములతో బాబిలోనుకు బ్రయాణమయ్యెను.

పురభినదిం దాటి, ఆఘోరసీమంజొచ్చి, యచట దమైదిచ్చిన మూకలం దటిమి యవనులు రామబాగునందు విడిసిరి. ఆప్రదేశము నివాసయోగ్యమని యెంచి, చక్రవర్తి యచట గొండటి నిలిపి, యట గదలి ఓరాపురముంజేరి యచట కద్రూజా ఘోరజాతుల కభయ మొసగి, ఆమండలమునకు ఉపలపాణి (Appolophanes) నధీశ్వరునింజేసి సింహనాగు (Leomatus) నాశనికి బాసటగా గొంతసేనతో నిలిపెను.

అటనుండి హెఫిస్థానముఖ్యులగు సేనానులతో జక్రవర్తి సనైన్యముగా దుర్గములగు కద్రూజా (Gadrosia) రణ్యమార్గములంబట్టి చనచొడగెను. త్రోవలో నెందును జనపదములు లేమింజేసి అన్నము, నీరు లభింపక వెక్కురు మడిసిరి. దుస్సహ తీక్ష్ణతపబాధకు తాళలేక, కంటకాపుతమార్గముల గాడ్డిద్రువు కొనుచు బోవంబోవ దుద కొక్కచో నొండు రెండు వక్రణములు గంట

బడెను. అచటలభించిన ధాన్యములతో గొంతభాగము నాయూర్వ్యున కిచ్చిరందని కొందఱిని నియమింప వా రా సంచులమాతులు విప్పి ఆధాన్యమును దామే ఆహరించిరి. అన్నాతురులై వారు నల్విన యాదోషమును జక్రవర్తి సైచెను. త్రాగుట కిన్ని మంచిసీ యైన దొఱకక, త్రోవ కిరుదెసల నారసములవంటి ముండ్లతో బఠిసియున్నపొదలచే నొడళ్లు రక్తసిక్తము లగుచుండ నడచు నాసేనలో నాకలిబాధచే గొంద ట్లిరి. దప్పిచే నోట్లెండి కొందఱు గూలిరి. పవళ్లెల్ల నిద్రించుచు రాత్రులందు బ్రయాణము సాగించుచు జను నాసేనలెల్ల నగ్రమున జక్రవర్తి తాను గూడ బాదచారియై యరుగుచు ధైర్యము గఱపుచుండెను. ఒకచో పానయోగ్యమగు వల్వలోదక మొక్కింత గనులబడ సై ని పులా చేరెడునీటిని శిరస్త్రాణమున బట్టి ప్రాణవదముగా గొనిపోయి చక్రవర్తికి ద్రావ నిచ్చిరి. అమృతహీనుడు శివస్త్రాణమునందున్న జలము నందుకొని, త్రావ బోయి, దీనపదనములతో దనవంక గనుచున్న నై నికులం గాంచి, అసీరము నచట బాఱిపోసి, “అందరికీ చాలినంతనీరు దొరకినప్పుడే త్రాగుదాము” అని ముందునకు నడచెను. సేనలు పట్టరాని సంతోషమున జక్రవర్తివెంట ధైర్యముమై నిడుమలూర్పుచు జనజొచ్చెను. ఇట్లు రెండుమాసములు నడచి, త్రోవలో మరణింపగా మిగిలిన కలిపయ నై నికులతో నాలీసాందరు పౌరా పురము జొచ్చెను. తొల్లి భారతభూమి నాక్రమింపవచ్చిన శ్యామారామ (Semiramis) యనురాణి పలాయితయై పోవుచు నీయరణ్యముం జొచ్చి తుద కిర్వదిమందితో బయటబడెను. సురేశ (Cyrus) చక్రవర్తి యీయడవిం జొచ్చి యేడుగురతో మాత్రము ప్రాణములు దక్కించుకొనెను. భారత భూమిజొచ్చి, విజయలక్ష్మిని జేపట్టి, మృత్యుకల్పమగు కద్రూజారణ్యమును వానొక్కడు సేనలతో దాటగలిగితి నని చక్రవర్తి యెంతయు సంతసించెను.

సేనలు సేదదేఱు దళక జక్రవర్తి పౌరాపురమున విడిసియుండెను. అచటనున్న కాలముననే ఉపలపాణి దుర్జయుడై ప్రజలబీడించుచున్న వార్త

యేతెంచెను. చక్రవర్తి ఆతనిస్థానమున మఱియొక సేనాని నధీశునిగా నియోగింప నాతడు మరణించెను. ఆతని యచంతరమున శివరాతుని (Sibyrtios) గన్మాజాఘోరమండలాధీశ్వరుని గావించెను. పిమ్మట కార్త్యజ్ఞసీమం జొచ్చి చక్రవర్తి చనుచుండసింధుమండలేశ్వరుడగు ఫిలిప్పేశుని తదనుచరులే సంహరించి రనువార్త యేతెంచెను. వెంటనే సింధుమండలాధిపత్యము వహించు డని ఉద్దామునకు, దక్షశిలావతియగు నంభికి వార్త పుసి చక్రవర్తి సాగి చనుచుండెను. కర్తరిశుడు గజబలముతో నేతెంచి చక్రవర్తిని గార్త్యజ్ఞమున నుండగనే గలిసికొనెను.

కార్త్యజ్ఞమున ప్రజలను పీడించుచున్న తన ప్రతినిధులకు జక్రవర్తి పదభ్రష్టుల గావించి మరణదండనము విధించెను. “ఇచటి ప్రజలు మనచేశ్వులు కాకపోయినంత మాత్రాన వారిని పీడించడం మేము నహింపము. ప్రాచ్యభండ సార్వభౌములమైన మేము వివిధదేశాలలో వున్న మాప్రజలలో భేదం పాటించము. ఇదిగో? ఈకల్యాణస్వామి నడగండి, ఏమి చెప్పుతాడో! ప్రజలలో స్వపరభేద మెంచినరాజు, తనకురు డవుతాడుగాని రాజు కాడని భారతభర్తం చెప్పుతున్నది.” అని చక్రవర్తి తన సేనానులకందఱుకు తెలియ జెప్పెను.

కార్త్యజ్ఞమును విడిచి చక్రవర్తి సౌజాదెనకరుడును, బూర్వద్రువిజయయాత్రావిశేషములను స్మరించి, చెంతనున్న అపటలతో “భారతవాస్తవ్యులు మే మింక తిరిగి రామని చెలరేగుతున్నారు. పడమటికి సాగుతున్న ఇంద్రపుత్రుడు, మల్లా ఎప్పుడో వున్నట్టుండి, తూర్పుదిక్కుకు వజ్రపాతం వలె వెళ్లి పడునని ఎఱుగరు” అని పలికెను.

21

సా ర్వ భౌ ము డు లే ని సా మంతులు

క్రీస్తుదేవతము పుట్టుకకు బూర్వము 325 వ సంవత్సరము సెప్టెంబరు మాసమున అలీసాందరు భారతమును విడిచి పశ్చిమాభిముఖుడయ్యెను. చక్రవర్తి అప్పటికి దా జయించిన మండలములలో జాలచోట్ల పూర్వపు భారతభూపతులనే పునః ప్రతిష్ఠించెను. కొన్నిచోట్ల తన సేనానులనే సామంతుల నొనర్చెను. అందు సింధుసంగమభూములకు వైధానుసేనాని నధిపతిని గావించి, అక్షరాతు (Oxyertes) నాతనికి బాసట యొసగెను. సైంధవవన, మహోర్ధ్వ, అలారి, పాటలదుర్గములకుఁ బాలకు డగుటయేగాక వైధానుసేనాని, మూషకసేన సభే. కాదులమండలములకు సార్వభౌమ ప్రతినిధియై యుండెను. కాలాశమున నావలతో నిలిచియున్న నయూర్పునకు వైధాను బాసటగా నుండెను.

సింధూర్ధ్వమండలముల కన్నిటికి ఉద్దామడను సేనాపతి అధికుడై పరిపాలించుచుండెను. ఉద్దామపరిపాల్యములగు భూములకును, ఊర్ణాశపుష్కలాదుల నీకాయవృషఫాల సంగాలాదినగరములందు చక్రవర్తి నిర్మించిన దుర్గములకును ఫిలిప్పేకుడు మహామండలేశ్వరుడు. అభిసారార్యకేశవర్వత కాంభుల రాజతంత్రమును ఫిలిప్పేకుడే సార్వభౌమ ప్రతినిధియై పరిశీలించుచుండెను. మాసిడను సేనలును తార్క్షిసేనలును ఫిలిప్పేకు నధీనమునందుండెను.

ఫిలిప్పేకునకు సీతి వైపుణ్యము సాలమికి దాను జక్రవర్తి యంతటి వాడ ననుగర్వము తోడయ్యెను. సేనలో మాసిడను లనియు దదితరులనియు స్వపరభేదము నాకడు పాటింపదొడగెను. అభియు బర్వతకుడు మున్నగు భారతరాజన్యులపట్ల అనాదరము వహించి భారత ప్రజలపట్ల నవజ్ఞ తాల్చు సాగెను. అలీసాందరు నంతటివానికి సమ్మాన్యుడు, నతిరథశ్రేష్ఠుడు నగు పర్వతేశ్వరునకు ఫిలిప్పేకుని అహంకృతియు, దురభిమానమును సహింపరానివై.

జైమనస్యహేతువులు కాదొడగెను. ఫిలిష్ఠేశుడు వీటికి మాటికి బర్వతకుని రాచకార్యముల వ్రేలుబెట్టుచు, నాత డలక్ష్యమొనర్చు సిద్ధాధుడై తుదకు బర్వతకుని ఆయోగ్యతను, అంభియోగ్యతను గూర్చి దవ్వుల నున్న చక్రవర్తికి విన్నపమొనర్చెను.

ఇది యిటులండ ఫిలిష్ఠేశుని భేదబుద్ధికారణముగా యవనసేనలలో మాసిడనులకు నితరులకు జనించిన పొరువులు వృద్ధికాజొచ్చెను. ఆలీసాందరు దేశము విడిచి యేగెనన్న ధైర్యమున ఆశ్వకులు మరల దిరుగబడి, యవనసేనలను దొంగపోటుగా హింసింపసాగిరి. యవనులు సన్నద్ధులై యున్నపుడు వారు కన్పింపరు. ఇంచుక ఏమరి యున్నపుడు వచ్చి మీదబడి కొందఱి నుఱుమాడి మరల దుర్గమాగ్రణ్యమార్గముల జని పర్వతప్రదేశముల దాగియుండురు. మాసిడను సేనలన్నియు తక్షశిలలోను, ఉదభాందపురమునను నిర్విచారముగా ముఖంపుచుండ, ఆశ్వకుల దొంగపోటునకు దాము గుఱియై బాధపడుచుంటిమి గదా యని తార్జ్యులకు, గ్రీకులకు హృదయములలో మెఱమెఱగా నుంచెను. ఆశ్వకులను దొంగపోటునకు బ్రేరేచుచున్న చాశక్య విజయవర్త ప్రభేదమును గ్రహించి తార్జ్యులకు, గ్రీకులకు అసూయాగ్ని రగుల్చుచుండిరి. అంతట నొకనాడు దార్జ్యులలో గొందఱు సాహసులు ఫిలిష్ఠేశుని మొగము నెదుటనే పక్షపాతి వని నిందించిరి. ఫిలిష్ఠేశు డాసాహసులను కళాసూతముల పాలానర్చెను. దానితో ఫిలిష్ఠేశునివై నేర్ప మగ్గులమాయెను.

ఇటులండ నవంబరుమాసములో నొకనాడు ఫిలిష్ఠేశుడు కతివయ మాసిడను పరివారముతో నున్న యదనున నెనమండ్రుతార్జ్యు లాతనివైబడి చంపివైచిరి. ఈవృత్తాంతము మఱుచటియేట ఫిబ్రవరినెలలో జక్రవర్తి కార్తణ్యముననుండగా నచటికి చేరుటయు, నాత డంభిని, ఉద్దాముని ఫిలిష్ఠేశ స్థానమున నియోగించుటయు మనమెఱిగినదియే. తన్ను విడిచి, చక్రవర్తిఅంభి కీషట్టము గట్టినందులకు బర్వతేశ్వరునకు మదిలో కినుక జనించెను. తత్కారణ

మున నుద్దామాంబులయెడ నాత డుపేక్షవహించి కవైరియగు చంద్రగుప్తుని పట్ట నసురత్తుడు కాజొచ్చెను. పర్వతకల్లాతియగు వైరోచనుడు మాత్ర ముద్దా మునిచెన నసురక్తి వహించియుండెను.

అలీసాందరు మఱి తొమ్మిదినెలలకు బళ్ళిమాళ్ళిముఖుడై యేగు ననగా జంద్రగుప్తుడు విజయసింహునితనయ కాంతవతిని బరిణయ మయ్యెను. సింహ పురాధీశునకు బుత్రసంతతిలేమి జంద్రగుప్తుడే యువరాజై, కూరులని పేరెన్నికగన్న పదివేలమంది ఝాటసైనికుల కధిపతి యయ్యెను. వెంటనే ఆఱువేల మంది మాళవులు, మూడువేల త్సుద్రకులు, రెండువేల మద్రకులతో విజయ వర్తయు, నొక వేయింటికి గాఢేయులు చంద్రగుప్తు ననుసరించిరి. మగధనుండి వేయిమంది వీరులతో రాజసేనుడు వచ్చిచేరెను. ఈస్వల్పసేనతో నాలీసాందరు నెదుర్కొనుట సీతిగామి దలపోసి, చాణక్యానుమతమున త్సుద్రక మాళవ కులను యవసులపై నెసకొల్పుజొచ్చెను. అలీసాందరు దేశమునిడిచి యేగినమీదట వెనుకబిక్కిన యాతని సేనానులనోర్పుట సుకరమనియు, జంద్రగుప్తుడు యవ సులనోర్చి పాఱద్రోలినన్నకీర్తి నలుగడలన్యాకించి పలుపురాతని నాశ్రయింప వత్తురనియు, నపుడు మగధపై నెత్తినడచుట సీతి యనియు జాణక్య డుప దేశించెను.

ముందుగా సంగాలమును విశము చేసికొంద మని కాఢేయులు పట్టు బట్టిరిగాని అందులకు జాణక్య డనుమతింపలేదు. “సాంగలం పర్వతకుని ఆధీ నంలావుంది. దానిపై మనమెత్తివెల్లి పర్వతకవైరం తెచ్చుకోగూడదు. నందుల పల్ల లంచపంచాలు గ్రహిస్తూ పర్వతేశ్వరుడు వారి కనుకూలంగా వుంటు న్నాడు. అయినప్పటికి కొత్తచుట్టరికంపల్ల మనకింతా అపకారం చేయడం లేదు. ఎప్పటికైనా పర్వతకుణ్ణి నందవీర క్తుణ్ణిచేసి మనపక్షంగా ఉంచుకోవాలి గాని మనకువైరిని చేసుకోగూడదు. అదన్నీగాక సింహపురసేనలు పర్వతకుడితో పోరాడటాని కొప్పుకోవు. పర్వతకునిమీద మనం కత్తికట్టామా అంటే నందు

లాతనికి సహాయం వంపుతారు. అప్పు డాతని సుఖసుఖాల జయించలేము. జయించినా, మనకు శాశ్వతంగా శత్రువవుతాడు. నందవిజయంపట్ల మర కెంతైనా వుపకరించదగ్గ పర్వతకునివంటి ప్రబలుణ్ణి మనమిప్పుడు కవ్వించడం జేమంకాదు. కాళింగులు, ఆంధ్రులు, పర్వతసహూ, ఈముగ్గురే మన కేనాటి కైనా నందవిజయాని కక్కటకు వచ్చేవాళ్లు. కనుక పర్వతకునిజోలికి వెళ్లక మనం వూరుకొంటే, ఆతనిరాజ్యాశా, వైరోచకప్రేరణా ఆతణ్ణి మనకు అను కూలుణ్ణి చేసి నందులపై ఆతణ్ణి కత్తి కట్టివై. కనుక మరమిప్పు డెవ్వరినిూదా ప్రత్యక్షంగా దండెత్తగూడదు. మాళవక క్షుద్రక సౌవీరనైంధవులకు లేగ గొట్టాము కదా, ఇప్పుటి కది చాలు. మహార్థవీ బ్రహ్మస్థలవాసులు గూడా యవనులపై కురకడానికి, ఎప్పు డెప్పుడని, కనిపెట్టుకొనివున్నారు. మూషకసేనుణ్ణి ఆలీసాందరు ఉరితీసినప్పటినుంచి ప్రజలు యవనులపై మరి కంటగించు కొంటు న్నారు. కనుక యవనులపై రగులుచున్న క్రోధద్వాళకు సమిధలు వేస్తూ వుండ దమే మనకీప్పుడు కర్తవ్యం. ఆలీసాందరు దేశం విడిచిపోయిన పిమ్మట మనం రంగంలోకి దిగి సేనానుల నొక్కొక్కరినే మట్టుపెట్టవచ్చును” అని చాణక్య డుపదేశించెను.

ఇంతలో నెన్డెంబరునెల సమీపించుటయు, ఆలీసాందరు పశ్చిమాభి ముఖుడై యరిగెను. గజబలమంతయు గర్తరిశుని వెంటనరిగెను. అప్పుడు చాణక్య చంద్రగుప్తులు యుద్ధమెచట నారంభింపవలయునని మరల నాలో చించిరి. చంద్రగుప్తుడు, “మనమిప్పుడు వైధానును, ఫిలిప్పేతుణ్ణి, ఉద్దా ముణ్ణి కదిలించవద్దు. ఈముగ్గురూ మనకు సులభసాధ్యులు. ఆలీసాందరూ, కర్తరిశుడూ, వీరిరువురితో తుల్యుడని చెప్పదగిన బుద్ధిశాలి నయార్చు డింకా కాలాతంలా ఓడలతో మిగిలివున్నాడు. ఆతణ్ణిహూడా మనం సాగనంపితిమా అంటే మనల నెదిరింపగలవా ళ్లండరు. కనుక సింధుదేశమంతటా యవనవిరక్తి జ్వలించజేసి నయార్చుణ్ణి పారసీకం మంపే ఉపాయం చూడాలి మనం. ‘అజు

నూత్రునా పిడర్ని పాఠసీకం చేరుస్తా”నని ఆతడు చక్రవర్తికి మాట యిచ్చి పున్నాడు. అప్రకారం ఆతడు పిడర్ని పాఠసీకం చేర్చి మాట లిలబెట్టుకొనూస్తాడేకాని, మనతో కయ్యం పెట్టుకొని ఇచ్చట కాలహరణం చేయడు” అని ఆలోచనము చెప్పెను. చాణక్య దాతని బుద్ధిశుశలతకు గడుంగడు నలరి, తమ చావులలో పిడనడపుట ఎక్కియున్న ఉడుంబరుని నయార్చుని సేవ కొఱవ నియోగించి, ‘నయార్చునిచే ఈదేశమునుండి లంగరె త్తింపు’మని యుప చేశించి పంపెను.

ఆ సాంఘరు సింధుదేశముదే విడిచి బయలుదేరగనే పదివేల యాశ్వి కులతో జంద్రగుత్తుడు సింధుదేశముం జొచ్చెను. మాళవులు, తుద్రకులు నాతనికి దోచెరి. వారు కాలిడినచో నెల్లబ్రజలలో నుత్సాహ ముప్పల్లి పొగెను. ఎక్కడివా రక్కడనే యవనుల నెదిరింపసాగిరి. ఇరువది దినములలో సింధుదేశ మంతటను విప్లవాగ్ని ముట్టుకొని ప్రజలు కత్తులు, కటారులు, కర్రలు సుత్తులు, సమైటలు, చేతి కేదియండిన నది గ్రహించి యవనుల నాక్రమింప దొడగిరి. వైధాను తనపాలనముననున్న దుర్గములన్నిటిని సేకకాలమున రక్షించు కొనవలసిన వాడయ్యెను. కాలాతమున నోడలతో వేచియున్న నయార్చుడు, మిడుతలదండువలె వచ్చి పడుచున్న విప్లావకులం గాంచి కాలు చేయాడక, “సాయముగ”మని వైధానుకు వార్తయంపెను. వైధాను “నేను దుర్గరక్షణంబులో తలమునిగి వున్నాను. నీతివ్వులు నీవు వడు”మని బదు లంపెను.

నయార్చు డి ట్టిలిగర్తవ్యతామూఢుడై యున్న సమయమున ఉడుం బురుడు, “మన మిక్కడ వుండడం డేమంకాదు. నేల యానినట్లు జనంవచ్చి పడుతున్నది. కార్యం పాకం తప్పకముందే మనం ఇంకొకరేవు చేరడం మంచిది.” అని హితము చెప్పెను. “నముద్రం భయంకరంగా వుంది. ఈస్థిలిలో ఎలా కదులు తా”మనినయార్చుడు సందేహించుచుండెను. తక్కిన యవనులు “ఈరాక్షసుల చేతులలో పడడంకంటె నముద్రంలో పోయి పడితేనే మంచిది.

పదిలమైనరేవు చేరుస్తానని ఉడుంబురుడు మాట యిస్తున్నాడు గదా, అక్కడికి పోయి తలదాచుకుందాము" అని నయార్చునితో ననిరి. నయార్చుడు వట్టె యని కాలూతము విడిచెను. ఉడుంబురుడు చోచకుడుగా నోడలు కడలిలో బోయి పడెను. ఓడలు గడలి చొచ్చుట తడవుగా శత్రువులు వచ్చిపడి పోవుచున్న యోడలపై శరవర్షము గురియింపసాగిరి. ఓడలలోని యవనులు "ఇక మీ యిచ్చవచ్చినన్ని బాణాలు వయలండి. నముద్రుడి కేమీ భయము లేదు లే" మని తమలో దాము నవ్వుకొనిరి. ఉడుంబురుడు కలిషయదినములకా యోడలను దవ్వలనున్న రేవు జేర్చి, యవనుల బహుకృతు లందుకొని తన దారిని దానేగెను. నయార్చు డారేవునకు ఆలీసాంబరు పేరుపెట్టి అనుకూల మారుతమును బ్రతీక్షించుచు నచటనే యుండెను. యవనులు కాలూతమును విడిచి ఓడలపై బలాయితలైరనువార్త చేకమంతుట వ్యాపించి ప్రజల యుత్సాహము నినుమడింపజేసెను. పాటలదుర్గమును జంద్రగుప్తుడును, నైంధవ వనాలార మహోర్ధ్వ దుర్గములను విజయసింహ చాణక్య రాజసేనలును ముట్టడించిరి. దుర్గములు దక్క చక్కిన జనపదములన్నియు భారతీయుల వశమయ్యెను. దుర్గములలోనున్న యవనవీరులు, దుర్గములు విడిచి పాతినచో జక్రవర్తి యెఱింగెనేని యేమనునో యనుభీతియే వైర్యమునొసంగ శక్తికొలిపి దుర్గరక్షణము సేయజొచ్చిరి. వైధాను పాటలదుర్గమున నుండెను. నయార్చు డొకవేళ వెనుకకువచ్చి దుర్గములలో నున్నవారికి బాసట యగునేమోయని చంద్రగుప్తుడు యోజించినవాడై, పాటలపుముట్టడికి విజయవర్షను జాలించి అయిదువేల గుఱ్ఱపుడండుతో దానేగి నయార్చుని ఓడలతో గూడ నముద్రము లోనికి దఱిమెను. నయార్చుడు అష్టోబరునెలలో 23 వ దినమున నముద్రము జొచ్చి భారతభూమిని విడిచి యేగెను.

చంద్రగుప్తుడు తిరిగివచ్చి దుర్గవిజయ సాధనములగూర్చి చాణక్యునితో నాలోచించెను. చాణక్యుడును, "సామదాన భేదములచే వైరులను స్వాధీనం చేసుకొందామంటే, చక్రవర్తి బ్రతికి వున్నంతవఱకు సేనాను లేవ్వరూ

అందుకు ఒడంబడరు. మాటువేమాలలో మనం చారులకు బంపితే పట్టుబడి వోతారు. నీర్లు కాలా ముట్టడి సాగించి అన్నం నీరు లోవలికి పోనీకుండా మాడ్చడమే సాధనంగా కనిపిస్తుంది. లేదా, కోటలు త్వరగా పట్టుకోవాలంటే చాలినంత గజబలమైనా వుండాలి” అని తన యభిప్రాయ మెఱిగించెను.

ఈదుర్గములను సాధించుటకేకాక మగధవై నెత్తిపోపుటకు గూడ గజబల ముండవలెను. సింధుస్రాంతమందలి ఏనులనన్నిటిని అలీసాందరు తరలించు కొనిపోయెను. సింహపురనై న్యమున మూడుగజములు మాత్రమే యున్నవి. ఏబదియేళ్లులనైన సాయమంపుమని బర్వతకుని గోరిరి. ఆత డందుల కంగీకరింపక “నేను ఏనుగులను పంపితే వైధాను కారహస్యం తెలిసి అలీసాందరుకు తెలియ జేస్తాడు. అలీసాందరుచేత ద్రోహి అనిపించుకోవడం నాకిష్టం కాదు. ఒకవేళ వైధానుకు సాయం కమ్మని అలీసాందరు నాకు కబురంపితే నేను సాయం కూడా చేయక తప్పదు. అయితే, ఆసాయం అలీసాందరు కోరితేనే చేస్తాను వైధాను ఉద్ధామిడూ కోరితే చేయను” అని బదులంపెను.

చంద్రగుప్తు డావార్తకు గంటగించుకొనుచు, జాణశ్యునితో, “అలీ సాందరంటే ఎంత భయమో చూచారా, ఈతనికి! అలీసాందరు ఆజ్ఞ గనక యిస్తే మనతో వైరమైనా పెట్టుకోడానికి సిద్ధపడతాడట! ఇటువంటివాడు వితస్తాతీరులో అమహాయుద్ధం చేశాడూ అంటే, అపహరిత భయంచేతా, అభి మానంచేతా చేశాడేకాని భారతరక్షణం కొరకూ, ధర్మం కొరకూ చేసినవాడు కాడు. గ్రీకులవై కత్తి గట్టడానికే యిష్టం లేకపోతే యింక ఇటువంటివాడు మగధవై ఏమి కత్తికట్టుతాడు? మనకేమి సాయం చేస్తాడు” అనెను.

చాణక్యుడు, “మగధవిషయం వేఱూ, గ్రీకుల విషయం వేఱూను. పర్వతకుడుకి అలీసాందరంటే భీతి వున్నమాట నిజమేకాని అంతకు పదిరెట్లు రాజ్యాశ కూడా వుంది. యవనులు ఈదేశం రాకముందే సింహాసన సంగాలములు జయించాలని ఆలోచించా డీతడు. అతని ఆరాజ్యలోభమే మనకు మగధ

విషయంలో సాయం చేయిస్తుంది. అలీసాందరు సుబహుమానంగా కౌగిలించుకొని మన్నించింది మొదలు తానుగూడా అలీసాందరులతోపాటుగా ఉండాలి, ఈచేతమంతా, అలీసాందరు అనంతరం తనకు రావాలని విజ్ఞప్తిగతున్నాడాతడు. అగర్వంచేతనే, నందులిస్తున్నలంచం చాలదని, అయిదులక్షలస్వర్ణాల్నివ్వవలసిదని కోరుతున్నాడట. శాకటాబ నక్రసాసాదుల కట్టా పర్వతకు డడిగినంతా ఇవ్వడం ఇష్టంలేదట. నందులు తనకు భయపడే లంచమిస్తూవున్నారని అతని తలంపు. ఇదివఱ కిస్తూవున్న లక్షసువర్ణాలు కూడా సున్నచుట్టించుమని నేను బీవసిద్ధికి వార్త పంపాను. అకొన్నవని జరిగితే పర్వతక వైరోచకులను నందులయెడ విరక్తి కలుగుతుంది. అతరుణం కనిపెట్టి మనం సాయం కోరాం. మనవిశాలాక్షు డీవఱకే వైరోచకుని దగ్గరచేరి, ఏజారోపాసికే క్షేత్రం సిద్ధం చేస్తున్నాడు. మగధలో సగభాగమూ, సింధుదేశంలో మనం జయించినరాజ్యం సర్వమూ ఇస్తామని ఆశపెట్టామా అంటే చప్పున మనవలలో పడతాడు పర్వతేశ్వరుడు. అయితే మనలను వంచించి మగధ సర్వమూ కబళించుదామని కూడా ఆతడిమనస్సులో వుంటుంది. దానికి ప్రతిక్రియ నేనుచేస్తాను. ముందు మగధ మనకు స్వాధీనం కావాలేగాని అనక పర్వతకుడిచాధ మనకేమీవుండదు. ఆభారం నాకు వదలిపెట్టు” అనెను.

చంద్రగు.—మన మాతనిసాయంపొంది చివరకు వంచితే మహాగ్రోహమవుతుంది.

చాణ.—గ్రోహమవుతుందని మనం సందేహిస్తే మనకు గ్రోహంచేయడానికి అతడు సందేహించడు; కాబట్టి అతనికంటె ముందుగానే మనం మేలుకొని, అతడు మనకు చేయదలచిన గ్రోహం అతనికే మనం చేయడమే దానికి ప్రతిక్రియ. అదిన్నీగాక, మిత్రగ్రోహం, మిత్రహాసనం చోషములనిచెప్పేవి సామాన్యధర్మం ధర్మసూక్ష్మం విచారిస్తే, ఇటువంటివాళ్ల నొకరిద్దరిని చంపి, తదనుయాయులనుదరిసి రక్షించడమే మంచిదని లేటతుంది.

బహుశకతే చుం విచారించదమే రాజధర్మం. ఈతట్టి వంచించి కడతేర్చక పోతే ఎదుటబడించుంధంకేయా. ఆయుధ్యలో లక్షలకొలది అమాయిక ప్రజను అన్యాయంగా సంహరించాలి. అపాపంకంటే ఈతట్టి వధించడమే పుణ్యం.

చంద్ర.—లక్షలకొలది ప్రజను చంపవలసివచ్చినా బహిరంగంగా యుద్ధంచేసి చంపుతాము. అది దోష మెందు కవుతుంది?

చాణ.—రాజధర్మ సృష్ట్యా ఏదో దోషం కాదు. ఒకప్పుడు కత్తికట్టి యుద్ధ రంగంలో సిల్లాదను శ్రీబాలవృద్ధులను చంపవలసివస్తుంది. గ్రామములు శత్రులదైట్ట పలసిస్తుంది. అలీసాండరు మద్రమలనెలా వూచకోత కోశాడో చూడు! కామలకోటలో నిరవరాధ ప్రజ నెలా హింసించాడో చూడు! సేద్యస్థై ఈహింస యావత్తూ ధర్మమే కావలసి వస్తుంది. నే ననేమి టంటే, ఒక్కట్టి చంపి లక్షమందిని కాపాడమంటాను. అదే ధర్మం. ఆ ఒక్కట్టు చంపడమే ప్రధానంకాని, ఎలాచంపుతామా అనేదికాదు. శ్రీరాము లంశటివాడు చాలని దొంగపోటున చంపవలసివచ్చింది. శృష్ట భగవానులు, దుర్యోధనుణ్ణి ఒకణ్ణిచంపి వదలనిమిది అక్షోహిణులను రక్షించ వలసిగలిగి ఉండవలసివచ్చారు పృథ్వీరాష్ట్రాడికి. దురాశకొద్దీ, అహంకారం కొద్దీ ఒక్కొక్కడు అకార్యానికి ఒడిగట్టుతూవుంటే వాడికోసం బహుజనక్షయం ఎందుకు కావాలి?

చంద్ర.—చిత్తం. తమ ఇష్టం చొప్పునే జరిగించండిగాని, ముందు మనం కలిగవలసి చెంతకున్నెల్లి ఒక 500 లై నా గజబలం సంపాదించుకురావాలి. అతడు చిరకాలంనుంచి రమ్మని కోరుతున్నాడు ఆగజబలం తెచ్చామా అంటే యజనమర్దనమూ సుకరమవుతుంది. పర్వతకుడూ మనవైపున మొగ్గుతాడు.

చాణక్య—శుభం. అచ్యుతంగా బయలుదేరు. సమిధార్థమడు గూడా కలిగి ముందుది, రాజు మనవట్ల అచురత్వదేనని తెలిపాడు.

చాణక్యచంద్రగుప్తులంతట రాజసేన విజయసింహ విజయస్థలగు కోటలను ముట్టడించుపని కందాదు నిలిపి, కళింగమున కేగిరి. కళింగమును విజయసాహద్రములు నెలయ వారల గారవిది మున్నూ రేచుంగుల నొసగెను. అమున్నూటితో నదవులవెంట దిగి మఱి మున్నూరుపనగజములను మచ్చిక చేసి ఒట్టి తెచ్చిరి. వానిలో యూధవతియగు గజబిన్నమునకు చంద్రగుప్తుడు చంద్రలేఖ యను నామమిడి దానిని తాను వైకొనెను. అభద్రగజము పావ్యభౌమలాంధన లాంఛితుడగు చంద్రగుప్తుని చూడగనే ముంగాష్ట్రపంచి అచన తమై ఆతని చన మంభములపై నెక్కించుకొనెనని చాణక్యడు వెలుప కాని గుడు మిగుల సంతసించి, చంద్రగుప్తుడు కప్పక మగధసార్వభౌముడు కాగలదని నమ్మెను. చంద్రగుప్తుడు పాటలీపుత్రముపై నెత్తివచ్చినంతనే తాను వివిధవేలసేనలతో దక్షిణమునుండి మగధపైనుంటి కెవరని బాస చేసెను. చంద్రగుప్తచాణక్య లందులకు సంతసించి అరువయ్యేండ్లవఱకు కళింగమునుండి కప్పము వైకొనకుండుట కంగీకరించిరి. అటుపిమ్మటనైన నూఱక కప్పము వైకొనుటయే కాని కళింగవ్యవహారములజోలికి రామని మాటయిచ్చిరి. కాని గుడు సవ్వతించి “మితాతగారు కళింగమును బుధించిరి. మితరమున ఆ బుధనం నుంచి కళింగమును తప్పిస్తున్నారు. ఇది మహాప్రసాదం. నే నిప్పుడే మగధపై ఎత్తివెళ్లుదునుగాని ఒంటరినై నంసులను జనుంచలేను. కాబట్టి మీ రాకప్రతీక్షిస్తూవుంటాను” అని పలికి చంద్రగుప్తచాణక్యులను వీడ్కోల్పెను.

చాణక్య చంద్రగుప్తులు గజబలముతో, అశ్వసహస్రముతో కళింగము నుండి బయలుదేరి మార్గమధ్యమున వైరాత్యఖండపీఠలతో జేలిమి గావించి శ్రీ. పూ. 323-వ యేట జూలై నెలలో సింహపురము చేరిరి.

ఈ గోపల నిచట ఫిలిప్పేతుడు మరణించుటయు, పర్వతకుడు యవనుల యొద్ద విరహితుడగుటయు పట్టించెను. జీవసిద్ధి యపచేశము నాలించి, నందులు వర్షకరుగ కిచ్చుచున్న లక్షనువర్ణములను నిలిపివైచి, “పాటలీపుత్రం వచ్చి వచ్చు యాచిస్తే మాకు తోచినంత యిత్తు” మని కబురంపి యవమాసించిరి. గందులు వ్రాసినజాబును పర్వతేశ్వరుడు విశాలాత్మవకు జూపెట్టగా, నాతడు “యవనచక్రవర్తి యంతటివాడు తమతో సంధిచేసుకొన్నాడు గదా, యా తుంకపుత్రుల కింతగర్వమా” యని పలికి కోపాగ్ని బ్రజ్వలంపజేసెను. నాటి కేయ బర్హతేశ్వరుడు, రాశి కివృత్తాంతమంతయు నెఱిగించి, ‘ఈనందులకు గర్వభంగం చేసితిరుతాను. నేను తలచుకొంటే మగధను జయించడ మొక తెక్కలోడికాదు. దేశము కొత్తదీ, గంగాయమున లడ్డమున్నవీ అని ఆలోచిస్తున్నాను. చంద్రగుప్తుడు కళింగమునుండి రాగానే మగధపైకి నైనయములు నడిపిస్తాను. నందులను పాదాక్రాంతులను చేసి తీరుతాను. నేను యాచిస్తే నాకు ఫిలిప్పెట్టేపాటివాళ్లుగా నందులు! నాకాళ్లమీదనే పడి ప్రాణభిక్ష వేడేటట్లు చేయకపోతే నేను పారవుడగాను” అని పలికి చంద్రగుప్తునిరాకకై ఎదురు చూచుచుండెను.

చంద్రగుప్తుడు కళింగమునుండి మరలివచ్చులోపలనే క్రీ. పూ. 323వ యేట జూనునెలలో అలీసాందరు ముచ్చదిమూడేండ్ల నడివయస్సున బాబి బోనులో మరణించెను. చక్రవర్తి మరణవార్త భారతభూమియందున్న యవనులకు దిగులుపుట్టించెను. భారతసేనలు పరమోత్సాహముతో యవనదుర్గముల నాక్రమించెను. చంద్రగుప్త విజయవర్తలు ఆలారదుర్గము నాక్రమించి ఎన మున్నూరుమంది గ్రీకులను సంహరించిరి. గ్రీకుసేనాపతిని బదుకొందుగురు దళపతులను ఊరీతీసి చంపి, మూషకసేనుని బ్రహ్మణులను, యవనులు సంసినదానికి బదులు నల్పిరి. ఉద్దామవైధానులు భారతీయాక్రమణమును నైఋత్యక పర్వతమని సాయముగ ముని యెంతవేడినను ఆశడు పెడచెడినిబెట్టెను. చంద్ర

గుప్తవిజయవర్షలు మహోర్ధ్వమును గూడ సాంఘి వేయిమందియవలసి ననుంగి యచటగూడ బుద్ధ్రెండుగురు దళవతుల నుత్తీరిరి. అరిసాంబ చేజు వేలమంది మద్రకులసంహరించినందున దానుగూడ సంకమంది యవలల నెనా రింతునని విజయవర్షప్రతిపఱ్ఱెను. ఉద్దామవైఖానుల యవస్థ నానాటికి నోచ నీయమగుచుండెను. పర్వతకుడు మొఱి యాలింపఁదాయె. అంభి యచట నొప్పి వలపోరుపడలేక సంకటపడుచుండెను. అర్కకేశాభిసారులను గాఢీ రక్షణియై యవనుల నలక్ష్యమొనర్చుచుండిరి. వైఖాను మార్గాంధరము గానక, పర్వతేశ్వ రునకు “పాటలనైంధవవనదుర్గములయండి మిమ్ము విడిచిస్తే మేము సింధుబట్టిను భూములకు పోతాము. సింధుపూర్వదేశమంతయు నీవే యెలుకొనుము” అని రాయబార మంపెను. పర్వతేశ్వరు డిదే యవనని చంద్రగుప్తునకు, “నైంధవ వనపాటల దుర్గముల మొట్టడి మీని మీరు సింధుదేశము నాకు విడిచిపెట్టుండి. మగధను జయించడానికి శకయవన పారసీకాదులతో నేను సమస్తసేనాసమే తుడనై మీకు బాస టవుతాను. మగధను జయించినతరువాత నాకందులో సగభాగమివ్వండి. ఇందుకు మీరు అంగీకరించకపోలే యవనులతో జేరి మిమ్ము సింధుదేశమునుంచి సాగనంపుతా”నని వార్తయంపెను. చాణక్య డారాయు బారము నాలించి చంద్రగుప్తునితో మంతనమున “చూచితివా, పర్వతకుని దురాశా, ద్రోహబుద్ధిని. ఈ ఆతతాయి నిక ఏమి చేసినా వోషంలేదు ఆతడు కోరినప్రకారం మనం సంధిచేసుకోవడమే మేలు. ముంజవత్సలే, కామరూప పాలకుడూ తమ సేనలతో మగధమైకి ఎత్తివచ్చి మనకు సాయపడడానికి అంగీ కరించారని మన నిపుణుడు నిన్ను గే కబురుచేశాడు. కనక పనిపట్టినప్పుడు పర్వతకునికంటె మనదే ప్రేమయి అవుతుంది. వీనికి దగినకాస్తి చేయవచ్చు”నని ఉపదేశించెను.

చంద్రగుప్తుడు సింధుదేశమును బర్హతేశ్వరునకు విడిచిపెట్టుట కంగీ కరించి, అలారపాటల మహోర్ధ్వనైంధవవనదుర్గముల మాత్రము తదధిపతుల

కిచ్చి వారివలన కర్వ తేశ్వరుడు గప్పము గొనుచుండునది యని కోరెను. పర్వతకు దండల కంగీకరించి ఆదుర్గములను వారి కప్పగించెను. ఉద్ధామమైభానులు కొటలు విడిచి సింధునదవల్పినుభూముల కరిగిరి.

చాణక్యచంద్రగుప్తులు స్వసైన్యముతో సింహపురము బ్రవేశించిరి. అప్పటికి జేరవచ్చిన మాళవక్షుద్రకసౌపీర సైంధవసేనలతో మూర్ఖునిసేనలు ఒకటిన్నరలక్ష లాయెను. అలారపాటల మహార్థ్వ సైంధవవనపాలకులు ఈసమస్తసేనల కగువ్యయము నైదువత్సరముల దనుక భరింతుమని కృతజ్ఞతపై నొడబడిరి.

పిమ్మట చాణక్యచంద్రగుప్తులు మగధపై నెత్తి యేగుటకు నలయునాచుగ్గి సమకూర్చుకొనుచు రెండేండ్లు గడపిరి. అతీసాంద రంతటి జగదేశ వీరులకు భరమనిపించిన కార్యముపట్ల వేగిరపాటుకూడదని యెంచి సర్వశక్తులను సమీకరించిరి. శ్రీ. పూ. 321-వ వత్సరమున నెట్టెంబరు నెలనాటికి బర్వతకుడు మన్నూరేనుంగులతో నేనూరురథములతో, పనివేలగుఱ్ఱములతో నేబది వేలకాల్బలముతో మగధవైనడచుటకు సిద్ధమయ్యెను. మఱి డెబ్బదివేలకు బార సీకకకయవన కిరాత కాంభోజ బాహ్నికులు కూడబడి చంద్రగుప్తు ననుసరించు వారైరి. చంద్రగుప్తుడును ఆరునూర్లయేనుగులను, పేయింటికరదములను, ఇర్బదియేనువేల హరులను, లక్షయు నిర్బదియైదువేలింటికి గాల్వారను బ్రోగుచేసెను.

ఇట్లేకరాశియైన సేనాసముద్రముంగాంచి చాణక్యచంద్రగుప్తుపర్వతకులు జయము నిశ్చయమని పొంగుచుండిరి. ఈసేనలకు గాళింగ కామరూప ముంజవల్సేనలు గూడ తోడయ్యెనేని మగధనేకాదు, విశ్వమునే జయింపవచ్చునని హర్షించిరి. మఱియు చంద్రగుప్తాసురక్షలగు మాగధులు గూడ గొందఱు దమకు బాసట కాగలరని ఆశించిరి.

మంగళసూచకమో'యన్నట్లు పర్వతేశ్వరునకు మజ్జియొక శుభము సంప్రాప్తించెను. శ్రీ. పూ. 321 వ యేట అపిసాందరురాజ్యవిభాగము జరగెను. అందు వితస్తకు ధూర్వుచెన నున్న దేశమును, సింధుదేశమును బర్వత కునివంతునకు వచ్చెను. వితస్తాసింధు మధ్యదేశము మాత్రము అంభివంతునకు వచ్చెను. సింధునదికి పశ్చిమముననున్న భూములకు వైశా యధిపతియయ్యెను. కావున బర్వతేశ్వరుని సింధుదేశాధిపత్యము నిస్సంశయము నిరంకుశము నయ్యెను.

మగధపై నెత్తించనుటకు సిద్ధముగానున్న ఈమహానైస్యములవార్తి దేశ మున వ్యాపింపగనే కళింగపతి జయము నిశ్చయమని యెంచి, భవనీనలతో దక్షిణమునుండి మగధపై బడుటకు సిద్ధమయ్యెను. కామరూపాధిపుడు తూర్పు దిక్కునుండియు, మంజవత్సాలండు ఈశ్వరమునుండియు మగధపై నడుచుటకు సిద్ధముగా నుంటి మని చంద్రగుప్తునకు వార్తలపిరి.

అంతట నొక శుభమువచ్చార్తమున నామహానైస్యము కదిలెను. అందు చాణక్య చంద్రగుప్తు లొకభాగమును నడపుచుండిరి. రెండవభాగమును పర్వతక వైరోచక మలయకేతులు నడపుచుండిరి. “ఎన్నాళ్లకు! ఎన్నాళ్లకు మళ్లా పాటలీపుత్రం ప్రవేశిస్తున్నాను” అనుచు బరమహర్షమున జంద్రగుప్తుడు వలక, చాణక్యుడు, “మనం యమున దాటినప్పుడు చెప్పినే చెప్పాను. ‘తిరిగి రాకకే మనపోక’ అని. అది నేటికి నిజమయింది. మళ్లా ఇవాళ చెప్పుతున్నాను. ‘తిరిగి రాకకే మనపోక’ అని పలికెను. చంద్రగుప్తు డామాటల కరుదుపడి, “అచార్యదేవా! విజయమో, మరణమో—అం లేగాని ఇంకా జనక్కుతిరగడ మెక్కడిది?” అనెను. చాణక్యు డామాటలకు నవ్వుచు “మేలు, వత్సా! మేలు. నాయశ్చిప్రాయమూ అదియే. నందవిజయానంతరం, తిరిగి యిచ్చటికి వచ్చి, హిందూకుశపర్వతపాదమునుండి సింధుసాగర సంగమపర్యంతమై అరా జకమైన యారాష్ట్రములను మధ్య సార్వభౌమపదాధిపేకం పొందవలసి వుంటుం దని నాతాత్పర్యం” అనెను.

22

సంధివిశము

అట బాటలీపుత్రమున నందులను సమరసన్నాహములు చేయువారై
 వక్రనాసకాల జీవసిద్ధి రాక్షసప్రముఖులగు నమాత్యులతో సర్వసేనాపతి
 యగు భద్రకాలునితో మతనముడిసి. నాల్గవేల గజబలమున కధిపతియగు
 భద్రభటుని, ఇర్వదివేల యాశ్వికదళమున కధినాయకుడగు పురుషదత్తుని,
 'రెండువేల యరదముల కధిపతియగు బలగుప్తుని, రెండులక్షలకాల్వర కధిపతి
 యగు సింహబలుని, శకటాధ్యక్షుడగు చంద్రభానుని, చారముఖ్యుడగు భాగు
 రాయణుని కూడ విలిచి సర్వసేనాధిపతియగు భద్రకాలు డాక్రిందటి దినము
 ననే యుద్ధతంత్రముచుగూర్చి ఆలోచించెను.

భద్రకాలుని ఆకారమున్నతియు, ముఖగాంభీర్యమును నాతని నిస్సా
 రత సౌతకప్పిపెట్టినను, యుద్ధావసరములం దాతనికార్యవిహీనత బయల్పడక
 మానదు. యుద్ధతంత్రమునకు భద్రకాలునకు గడుదవ్వు. మీసములు దువ్వుచు
 దంభపర్తువుడై నందుల విశ్వాసము జూఱగొని మగధసామ్రాజ్యరక్షణముపట్ల
 బ్రమత్తుడై తీరుగుచుండును. కోశాధ్యక్షుడగు ధననందునకు బ్రతిపుట్టించుటకై
 సేనాంగమునకు వలయు వెచ్చముపట్ల నఱగొఱ గావించుచు, గొంత దామిగిల్చి
 కొని, సేనల కేకభుక్తము నల్పు దుశ్శీలు డాతడు తాను సర్వసేనాపతిననియు
 నందులకు గూర్చువాడే ననియు విజ్ఞప్తిగుచు తోడిసేనానుల కాత డవమానము
 గూర్చుచుండును. ఈవిధముగా దన దుశ్చిత్తముచే నాకుమరి నందనైర్య
 ములం దైకమత్యమును బటిష్ఠతయు గొఱవడజేసెను. తుదకు యుద్ధము నమీ
 పించునప్పటికి సేనానులలో నొక్కఁడు గూడ నాతని విజయమును గోరు
 విశ్వాసి కానరా దయ్యెను.

నందుల దుశ్చరిత్రముచే నంతకుమున్ను విరక్తులైయున్న భద్రభటు బలగుష్ట పురుషదత్త సింహబల చంద్రభాను భాగురాయణులు చంద్రగుప్తరిజయమును గాంక్షించుచున్నవారుగాన మహాసేనానియు నవిధితయుద్ధతంత్రుడు నగు భద్రకాలునకు నివజయము గూర్చువారై దురుపదేశ మొనర్చిరి. “శత్రువులను మనరాజ్యపు పొలిమేరలలోనే ఎదుర్కొని ఓడిస్తే వెనుకకు పాటిపోయి, తిరిగి బలం చెకూర్చుకొంటారు. కాబట్టి వాళ్లను పాటలీపుత్రంవఱకు నిరభ్యంతరంగా రానిచ్చి ఒక్కసారిగా నీళ్ళేషం చేయడం మంచిది. మీరుంటే సేనాధిపతిబాటి వడిన తరువాత వాళ్లు మళ్లా బ్రతికిపోవడం కల్ల” అనుచు భద్రభటు దుపదేశించెను. తక్కిన సేనానులు భద్రభటుని యీలాంచనమే లెస్సయిరి. పురుషదత్తుడు “శత్రువులను నాశనంచేసిన మీదట మన అశ్వదళంతో వాళ్లచేకాలమీద పోయిపడవచ్చు” ననెను. భద్రకాలుడును వల్లెయని మఱునాటి రాజసభలో నీయుద్ధతంత్రమును వివరించి చెప్పెను.

రాక్షసమంత్రి సర్వసేనాపతి యుపదేశమున కక్కజంపడి. “శత్రువును రాజధానికి నిరభ్యంతరంగా రానిస్తారా! ఇంద్రప్రస్థ హస్తినాపురకాన్యకజ్జ కాశీప్రయాలనూ, వైశాలీవర్ధమాన నందగృహ రామపూర్వాలను శత్రువు లొక్కొక్కటిగా ఆక్రమించి వస్తూవుంటే చేతులు ముడుచుకొని పాటలీపుత్రంలో కూర్చుండవలెననే ఈయీలాంచన సేనాపతికే తోచిందా, ఇతరులెవరైనా చెప్పిరా! అశ్వసాధిపతి పురుషదత్తుడూ, గజవళాధిపతి భద్రభటుడూ, ఊరకే కూర్చుంటామన్నారా, రాజధానిలో? ” అని ప్రశ్నించెను. “సేనాను లందఱు ఆలోచించినమీదటనే ఈనిశ్చయం చేసినా” మని భద్రకాలుడు పలికెను. అంతట జీవసిద్ధి యందుకొని ‘సేనాధ్యక్షులవారి ఆలోచనం చప్పుగా తోసికేయదగిందికాదు. ఎరువల్లనంటే, శత్రువులు నాల్గదిక్కుల నుంచీ వచ్చిపడుతున్నప్పుడు, వాళ్లను అరికట్టవలెనంటే, మనసేనలను నాలుగు భాగాలు చేయవలసివస్తుంది. ఆలా చీల్చడంవల్ల మనసేనలో ప్రతిభాగమూ

బలహీనమై శత్రువు నరికట్టలేకపోతుంది. మైగా సేనలను నాలుగుదిక్కులకూ పంచి తే రాజధానికి రక్షణముండదు, శత్రుసేనలు, విభక్తములైన మనసేనలను జయించి రాజధానిమీదవచ్చి వడగలవు. రాజధానిలోవున్న 'చంద్రగుప్తాను' రత్నాలు శత్రువులకు సాయమై రాజధానిని వప్పుగించి పూరుకొంటారు. శత్రువులచూచుతూ కోశంమీద వుంటుంది. కోశం శత్రువులచేతిలో పడినప్పటికీ మనం చేయగలిగిన దేమీ వుండదు. కాబట్టి మనం సర్వశక్తులూ, రాజధానినీ, కోశాన్ని రక్షించుకోవాలి గనుక యావత్త్రైన్యాన్ని యిచటనే అట్టిపెట్టితే శత్రువులను వచ్చినవాళ్లను వచ్చినట్లట్లా సంహరించవచ్చు. శత్రువు ఏదిక్కున నుంచినప్పటికీ మనసర్వశక్తులతో హతమార్చవచ్చును. దుర్గంగావుండి పోరాడ తవి గనుక మనసేనలు, మనకు నష్టంలేకుండా, శత్రువుకు అపారమైన నష్టం కలిగించవచ్చును. అంతేకాదు. శత్రువును పాలిమేరగానే అడ్డగించడానికి అయ్యేఖర్చుకూడా మనకు తప్పిపోతుంది. కనక నాబుద్ధికి చూడగా ఈ యాలోచనే బాగున్నట్లు కనిపిస్తుంది" ననెను. సేనలను రాజధానినుండి కదల్చు కున్నచో, వ్యయము తప్పిపోవుటయేకాక, కోశము భద్రముగానుండునని జీవ సిద్ధిచెప్పిన యాలోచనము నందుల మనస్సులకు బాగనిపించెను. ధననందుడు "ఈ ఆలోచన లెస్సగావున్నది. రాజధానిలో అడుగు పెట్టిన వాళ్ళనందరినీ మన మిక్కడవుండే హతమార్చవచ్చు" ననెను. సుకల్పాను లందు కామోదించిరి. కాకటాల నక్రనాసామాన్యులకు, రాక్షసామాత్యోపదేశము నామోదింప కుండుటయే మతముగావున వారు జీవసిద్ధి యుపదేశము నామోదించిరి. రాక్షసమంత్రి చేయనదిలేక, "పోనిండు. మనసేనలను పంచకపోయినా, ఎక్కడిదుర్గరక్షకు లక్కడ శత్రువుల నెదిరించే ఏర్పాటైనా చేయవలసివుంటుంది. ప్రతిదుర్గమును సాధించుకు వచ్చేటప్పటికి శత్రువు బలహీనుడౌతాడు. దుర్గములను పట్టుకోకుండానే ముందుకు సాగివస్తాడా, నిర్గమకమార్గం వుండక మగధలోనే ఉచ్చునపడినట్టవుతుంది. మనదుర్గరక్షకు లెక్కడివాళ్ళక్కడ

శత్రువు నెదిరిస్తూవుంటే తక్కిన ప్రజలకు శత్రువుగానూ పంటుండి" అని యుద్ధదేశించెను. బీవసిద్ధియు భద్రశాలుడు సీయుద్ధేశము లెప్పుగో యుద్ధము దని ఆమోదించిరి.

సందులొనర్చిన యీనిష్ఠయమును బీవసిద్ధి చాణక్యనకు వెంటనే తెలియజేసెను. చాణక్యచంద్రగుప్తులు సనైన్యముగా యముచానడి చెంతవిడిచి, అరక్షితమగు తన్నుదిం దరించి, ఇంద్రప్రస్థము నమోదించిరి. ఇంద్రప్రస్థ పాలకుడును, రాజధానినుండి తనకు సాహాయ్యము రాదని యెఱిగి, దుర్గరక్షణ కార్యమునెడ నిరాశచెంది శత్రువునకు ద్వారములు తెఱచెను. ఈవిధముగా, దుర్గపాలకులెల్లరు నిస్సహాయతమై దమతమ దుర్గములనెల్ల చంద్రగుప్తున కప్పించిరి. ఇట్లుగొంత దుర్గముల సాధన మొనర్చుకొనుచు నేతెంచు చంద్రగుప్తుడు, ఆయానగరవాసుల కభయమొసంగి వారల యనురక్తికి బాత్తుడగుచుండెను. పట్టణములను బట్టెలను గొల్లగొనరాదనియు, మగధదేశమునం దెచ్చటను ఏప్రాణికిని హింసయొనర్పరాదనియు జంద్రగుప్తుడు దనసేనల కాజ్ఞాపించెను. పర్వతేశ్వరుడును శకయవనపారసీకాదులును దొలుత నీయాజ్ఞా కసమ్మతి జూపిరి కాని చాణక్యుడు సందులతోగ మపారమని వారికి వర్ణించిచెప్పి దానిని సేనలకు జూఱవిడుతుమని ఆనపెట్టిన మీదట వారును ప్రజాపీడ నలువ కుండుటకు సమ్మతించిరి. చంద్రగుప్తుడు దనసేనల కగువెచ్చమును దానేభరించు కొనుననియు, తక్కినవారి కగువ్యయమును సంధికోశమునుండి గ్రహించుగు ననియు జెప్పి, చాణక్యుడు వారివారికగు చినవెచ్చమును గ్రమముగా వ్రాసి కొనుచు వారిని సమ్మించెను.

అటు కాళింగుడు అరువదివేల నిజనైన్యముతోడను బదివేలకబరుల తోడను దక్షిణమునుండి బయలుదేరి పర్థమానమును జయించి పాటలీపుత్రమును సమీపించుచుండెను. కామరూపపాలకు డేబదివేలసేనతో తూర్పువననుండి వైశాలీనగరమును గ్రహించి రాజధానివై నడతెంచుచుండెను. నల్వదివేల

నేపాలబలముతో ముంజపంతాధిపతి సందగృహరామపూర్వముల జయించి చంద్రగుప్తునకు బాసటయగు వానివలె పాటలీపుత్రముజొచ్చి కొల్లగొను నీచ్చమై వచ్చుచుండెను. ఇట్లు శకయవన పారసీకాదులతో చాణక్యపర్వతక వైరోచకు లుత్తరదిశను, ముంజవత్కామరూపాధిపులు దూర్పునను, కాళింగ చంద్రగుప్తులు దక్షిణమునను, కిరాతబాష్ణికాదులు ఓడమటిదెనను బాటలీ పుత్రమును ముట్టడించి విడిసిరి.

నాడు పూర్తిమాసోమవారము. జీవసిద్ధి నాటిరేయి భద్రశాలాదులగు సేనానుల, కొకకెఱుగవండ నొకరికి బిఱికిమందుపోసెను. మఱునాడు మంగళ వారము సందులకు ఆశుభహేతువనియు, నాటియొద్దమున సందుల కపజయము దప్పదనియు నామహాజ్యోతిఃస్కంధు సెప్పినవల్గు లాలించి, సేనాను లెఱిరి ప్రాణములు వారు దక్కించుకొనువారైరి. మఱునాటి యొద్దములో నుత్తర దక్షిణదిశలందున్న చాణక్య చంద్రగుప్తులను ముందుగానోడించవలెనని సందు లును రాక్షసమంత్రియు నిశ్చయించిరి. జీవసిద్ధి దక్షిణదిశ యామ్యముగాన సందులొకనెకెగుట తేమముగాదని జోష్యము చెప్పెను. కావున మఱునాడు పాడుగతి భూతపాలరాష్ట్ర పాల గోవిందక దశసిద్ధ కైవర్త ధనాఖ్యులగు పోదరులతో, సందాగ్రజాడు రథసహస్రముతో, ద్విసహస్ర మాతంగములతో, పంచదశ సహస్ర తురంగములతో, శతసహస్ర పదాతులతో బలగుప్త భద్ర భట పురుషపత్త సింహబలులు తోడై ఓడవ భద్రశాలసమేతముగా స్వర్ణగర్భముపై నుత్తరద్వారము వెడలి చాణక్యపర్వతములపైబడెను. సందుల మాతంగగుటలు సమీపించగ నే వానిధాకకు భీతిచెందినవానివలె బర్వతమడు ససైన్యముగా వెనుదిరిగి పఱచునదియని చాణక్యడొనర్చిన సూకేతము ననుసరించి పర్వతమడు పలాయన మొనర్చువాడయ్యెను. సందులును బర్వతకపలాయనము వారిని, రథ ములతో వారిని వెంటడించి నిజసైన్యముల విడిచి దవ్వరిగిరి. వెంటనే చాణక్యడు ఇచ్చూరు మాళవమాతంగములతో సందుల పిఱికిదెన బన్నినిలిచి సందసేనల చిలువరించెను పర్వతకసేనల చఱిమిచనుచున్న సందులు దమవెరుకనున్న శాత్రువ

గజఘటలను గాంచిరి. దొరలు శత్రువృత్తాహమున జిక్కుట యరని సెరాకమై మొదలిగి కాందిశీకములగు నిజసేనల గుర్తించిరి. అంతట నలుడెవల గ్రమ్ముచున్న పర్వతకమలయకేతు నైన్యముల గాంచి నంతు ప్రాస-శవదలి, రక్షములు డిగ్గనుటికి భిద్రమాత్ర సహాయులై పోరి రణరంగమున మడిసిరి. పోరల మరణము విని, చల్లాచెదరై నగరము సొచ్చిన సేనలకు చందదిరత్తులగు విప్రులును జంద్ర గుప్తాసురత్తులును సంహరింపజొచ్చిరి.

అట దక్షిణద్వాపమున లక్ష కాల్వరతో, పేయిరక్షములతో, మైదువేల గుఱ్ఱములతో, రెండువేలేనుంగులతో జంద్రగుప్త నెదిరింపజోయిన రాక్షసమంత్రి భరపడి పోరుచున్నతటి నందమరణవార్తయు, దిత్యేనల పలాయనవార్తయు నేలెంచెను. ఆమహామంత్రి భుషుడై, పోరుచాలించి, తన సేనలకు నగరముఁజూపి మరల్చి, సేనలకంటె ముందుగా దాను నగరముసొచ్చి యుత్తరద్వారముచొరకు బటుగిడెను. అనాయకములగు రాక్షససేనలకు చంద్రగుప్తనైన్యములు వెన్నంటి ఖండించుచు, నగరముం జొచ్చెను.

రాక్షసమంత్రి, చాణక్యానుమతితో సంహారాజశవముల గాంచి, యింతలో నింతటి వైపరీత్యము ఘటించినదర్శిధిక్ బిట్టు వగచి, ఆ శవములను నగరప్రవేశము చేయించి, నందవృద్ధుడగు సర్వార్థసిద్ధిచే యథావిధి దహన సంస్కారాదికము నిర్వర్తించజేసెను. ఆనంతరము శాత్రవాక్రమితమై, ఆరాజకమై పాడఱియున్న పాటలీపుత్రదురవస్థం గాంచి, సేనావతులు పలాయనమందుటచే దెసమాలియున్న సేనలపాటుం గాంచి, రాక్షసమంత్రి సర్వార్థసిద్ధిని 'రాజతంత్రము గైవసమొనర్చుకొని సామ్రాజ్యమును రక్షింపు' మని కోరెను. విరక్తుడగు నావృద్ధుడు తనయశక్తత నెఱిగించి, కావులు గట్టి తపోవనమునకేగెను. నగరవాసులు శాత్రవపీడ భరింపలేక తమ్ము రక్షింపుమని రాక్షసామాత్యుని వేడఁజొడగిరి. నందవంశాంకురమేనియు లేక ఆరాజకమై యున్న సామ్రాజ్యము నప్పటికి శత్రుపీడకు దప్పించి కాలాంతరమున మరల

శత్రు సాహసముచూపుట సిరియని యెంచి, రాక్షసామాత్యుడు చాణక్య చంద్రగుప్తస్వతంత్రులకు బాటపుత్రము నప్పగించి చనెను. శత్రు సేనలు విజయధ్వనులు : సలమట్ట నగరమున ప్రవేశించెను.

చాణక్యుడు పర్వతచంద్రగుప్తుల కొకప్రాసాదముననే విడుదులనేసి, వైకృతచక్రమలయకేతు ముఖ్యులకు వేత్తేర్ నివాసము లేర్పరిచి, రాక్షసమంత్రి వంశను, పర్వతకామలదలనను జంద్రగుప్తునకు ఏమి కీడు వాటిల్లినో యని వేగచుల గనుపెట్టియుండి, రాక్షస పర్వతక సర్వార్థసిద్ధులను బరిమార్చుట కుపాయము లారయించుచుండెను. నాటిరేయి చంద్రగుప్తుని విడిదినుండి ఏగునవుడు చాణక్యుడు “పత్నా! నందవధప్రతిజ్ఞ నేటితో తీరినది. సుగాంగ ప్రాసాదంలో చిన్ను నందిసింహాసనాభిషిక్తుని చేసినగాని నాప్రతిని పూర్తికాదు” అని చెబు.

23

చంద్రగుప్తాభిషేకము

చంద్రగుప్తాభిషేకమునకు రాక్షసపర్వతకు లిరువురును విఘ్నకారులు గాగలరు. నందవంశాకురము మిగిలి యున్నంతవఱకు రాక్షసమంత్రి తన ప్రయత్నము మానడు. ప్రజల కామంత్రిపట్ల నభిమానము మొందు. సర్వార్థ సిద్ధి రాజ్యలోభము నుజ్జగించి అప్పటికి వనమునకేగినను రాక్షసమంత్రి యాతనిని విడువక, “రాజ్యము మీకు అక్కఱలేకపోతే పోయింది. మీరు వివాహంచేసుకొని నందవంశం నిలబెట్టండి. రాజ్యం నేను సాధించి నను ర్పిస్తాను” అని కోరెను. వద్దు డామాటలు పెడచెవి నిడెను. రాక్షసమంత్రి యంతట జంద్రగుప్తుని చెంతకరిగి, “నందరాజ్యం తమకు సంక్రమించడం నాకూ, ప్రజలకూగూడా చాలా సంతోషమే కాని వైదేశికుడైన పర్వతేశ్వరు

నకు అర్థరాజ్యం కట్టబెట్టితే మాత్రం ప్రజామోదించరు. మగధరాజ్యానికి బర్హతేశ్వరుడాధ పడింపుడని ప్రజలు నాముఖంగా తమకు విన్నవిస్తున్నారు. తరతరాల మేము నందరాజ్యమును నేవిస్తున్నాము గనుక వీలైనవారు ఆకు గ్రహిస్తే అమాత్యపదమందుండి కొలుచుకొంటాను" అని విన్నవించెను.

చాణక్యచంద్రగుప్తులు నాటిరేయి మంతనముండిరి. బర్హతేశ్వరుడు వైరోచకమలయకేతులతో ప్రబలవైశ్యముతో రాజధానియందు పీటవెట్టుకొని తానే సార్వభౌముడనన్నట్లు విజ్ఞప్తించుచుండెను. అర్థరాజ్యమునుండి వీలైన పంచించుట యెట్లులని చాణక్య డుపాయము లారయుచున్నవాడు గావున, రాక్షసమంత్రిచే నాకార్యము నెరవేర్చుకొనువాడై, చంద్రగుప్తునకు రాక్షసమంత్రిత్వము నంగీకరింపుమని యుపదేశించెను.

రాక్షసుడును దనమంత్రిము పాటినదని సంతసించి పనమునందున్న సర్వార్థసిద్ధి దేవతాప్రసాదమును బంపెనన్నవిషయో జంద్రగుప్తునకు విషఫలము లంగించెను. సిద్ధార్థకునివలన జాణక్య డీపహస్యము నెఱిగియున్నవాడుగాన నావిషఫలములను మాన్చి, చంద్రగుప్తునకు మంచిపండ్లు పంపించెను. విషఫలములను రాక్షసుడంగినట్లు సర్వార్థసిద్ధికే అంగించెను. ఇచట రాక్షసుని యెదుటనే చంద్రగుప్తు డాపండ్ల నారగించి చెక్కునెమర్చుకుండెను. రాక్షసు డివియేమి వింతయని యోచింపుచుండ, విషఫలములు భక్షించి సర్వార్థసిద్ధి మరచించెనని వార్తవచ్చెను. రాక్షసుడు భయపడె హతవిధియొదముల నింపించుచు నానాటి కింటికేగెను.

సర్వార్థసిద్ధి కూడ గతించిన పిమ్మట నింక దానెవరికొఱకు రాజ్యము సుపాదించునని రాక్షసుడు నాటిరేయెల్ల విచారించెను. నందు లంఘించినచు, వారిసొమ్ము దినియున్న తాను జీవింపయుండగా నందవైరులు మగధసింహాసనమెక్కుట కామంత్రిపుగవు డోర్వలేడయ్యెను. ఎటులైన బర్హతకచంద్రగుప్తులకు భేదము పుట్టించి పరస్పరనాశము కల్పించి స్వామిబుధము తీర్చుకొందు

నని నిశ్చయించి మఱునాడు పర్వతేశ్వరునిచేత కరిగి, “మగధసామ్రాజ్యము నకు నిన్నభిషిత్తుని చేస్తాను. చంద్రగుప్తుని వధింపు” మని కోరెను. రాజ్యము, తయు దానే కబళించుటకు బర్వతకు డంగీకరించెగాని, శాంతవతీభర్త యన్న బంధుప్రీతిచేతనో ఏమో చంద్రగుప్తుని జంపుటకు సమ్మతింపడయ్యె. రాక్షసుడును “నాకై నా కావలసింది అంతే” అని పర్వతకుని నమ్మించి తన ప్రయత్నము బా జేయ నెంచెను. షిష్టుట నాతడు జీవసిద్ధితో నాలోచించి జగదేకుండరి యగు విషకన్యకు నిర్మింపజేసెను. ఆకన్యాసంసర్గ మెట్టివారికైన దల్క్షణమే. మృతిసుటించును గాన దానిని చంద్రగుప్తునకు గానుక పెట్టుటకై కొంపోయెను. చాణక్య దంపతులను జీవసిద్ధిచలన నీతంత్రమంతయు విని ప్రతిక్రియ నాలోచించి యుంచెను.

పర్వతచంద్రగుప్తులు సౌహృదముమై సరససల్లాపములతో నాటిరేయి వినోదించుచుండిరి. పర్వతకుడు మధుపానముచే మత్తుడైయుండెను. చాణక్య ముత్రియు జెంతనే కనుపెట్టియుండెను. అట్టి యవసరమున రాక్షసమంత్రి విషకన్యతోగూడ విసితుడై ప్రవేశించి, చంద్రగుప్తున కాకన్యకను గానుక పెట్టి పరిగ్రహింపుడని వేడుకొనెను. వలిమంపు మేలిముసుగులొనుండి తళతళ మెరియుచున్న దానినీక్షణములకు దానిరూపసంపదకుగాంచి పర్వతేశ్వరుడు చంద్రగుప్తుని యవృష్టముకు గొనియాడుచుండెను. చాణక్య డపుడు. చంద్రగుప్తునితో “పర్వతేశ్వరులవారు పెద్దలు, సర్వదాభూజ్యులు. కాబట్టి. యీకన్యకు వారికి సమర్పించడం యుక్తంగా వుంటుంది” అనెను. చంద్రగుప్తుడును వల్లెయని విషకన్యకు, మధుపానముచే మైమఱియియున్న పర్వతేశ్వరున కర్పించెను. ఆప్రయత్నముగా లభించిన పెన్నిధానమువంటి యీకన్యకను బర్వతకుడు వెంటగైకొని శయ్యామందిరమున కరిగెను. తనకనులయెదుటనే ఆప్రయత్నము వడ్డై విపరీకఫలమొనగుచుండ రాక్షసుడు కొయ్యయై కూర్చుండెను. మృత్యుకరగ్రహణమొనర్చి యేగుచున్న పర్వతకుని వారించినచో తా నొనర్చిన ద్రోహము వెల్లడియగును. వారింపక మిన్నకున్నచో బర్వతకమర.

ణము తనచేతనే బడకమానదు. సొంతయు సొంతయైన తన సంకటమునకు బ్రతిక్రియ నెఱుఁగక, యెట్లాట్లో చాణక్యచంద్రగుప్తులయొద్ద నెలవైకొని స్వగృహమున కేగెను.

తెల్లవారునికి వ్యతిరేకగుడి శయ్యమందిరమున విగ్రహపుష్టమండలము. విగ్రహకానరాలేదు. రాక్షసమంత్రి విషకన్యాప్రయోగముచే బర్హి లేశ్వరుని బంపెనని చాణక్యడు నగరమంతట బ్రవాసము పుట్టించెను. రాక్షస దళాయము శంకించి, భార్యను, బుత్రుని చంపకమాడకు రక్షణార్థముని యింట విడిచి, బలాయనము చిత్తగించెను. చాణక్యడు రాక్షసబలాయనసౌఖ్య గియు నెఱుగనట్లూరగండెను. బర్హిచకనేన లోకకారములు నల్పుచు భయో శస్త్రర్యపరిశ్రమ త్రయించెను. బర్హిచకవైరోచకమలయకేతులను బంపుటకు చాణక్యడు ఏకీకేచియింప బర్హిచకమరణ మిట్లు రాక్షసుని పుణ్యమాయని ఘట్ట నది. ఇక మిగిలిన యిరువురిలో మలయకేతువువై భాగురాయణుని బ్రయోగించెను. ఆరడ మలయకేతువు, చెంతజేరి “సిలండ్రుని మాయలమా? చాణక్యడే సంహరించె” ననెను. మలయకేతువు “మఱి రాక్షసు యెందును పాటి పోయినా”డని ప్రశ్నింప, “తన్నగుడా చాణక్యడు చంపునని భయపడి పాటిపోయినేమో. ఆ బ్రహ్మచారి మిమ్ముగూడా చంపముట్టించడాని? చాన్తున్నాడు” అని భాగురాయణుడు భితి పుట్టించెను. “అయితే నాకేమిటి గతి? చంద్రగుప్తుని శరణంనా?” యని మలయకేతువు ప్రశ్నింప, “చాణక్యడు తలచుకొంటే చంద్రగుప్తుడు అడ్డగలడా? ప్రతినపటి నందనిచ్చులంచేసిన దుర్మార్గుడు ఏమిచేసినా చేస్తాడు. ఇప్పుటికి మీరక్కడతైనా పోయి ప్రాణాలు రక్షించుకొంటే తరువాత శుభకాలం వచ్చినప్పు డీవగదిర్చుకోవచ్చును. అంటే కాని ఈనగరంలో ఒక్కక్షణమైనా నిలవడం ఔమంకాదు” అని యాతడు చెప్పెను. మలయకేతువును ఈయాలోచనము బాగుగనే యున్నదని నాటి రేయి కతివయ్యాపులతో నగరము విడిచి వృషభాలనమున కేగెను. చాణక్యడెఱుగనట్లూరగండెను.

ఇది మిగిలినవన్న పై గోచరపరివేషయమైచాణక్యడాలో చించుచుండగా రాక్షసమిత్రుడగు దారువర్షయను ఓ పై యొకడు గురంగప్రవేశోత్సవసమయమున జంద్రగుప్పు నంత పెరిగించువాడై నగరవాగమున మారణయంత్రకీర్తనగు బాగారుతోరణము స్థించెను. ఆ ముప్పువావరమున జంద్రగుప్పు డధిరోహించు జంద్రలేఖయను సైన్యజనులు వెంటవలసియిన్న వైరవారకుడను మావటిడు గూడ రాక్షస ప్రేరణమున దారువర్షకు దోడ్పడుటకు సిద్ధయించెను. ఈరహస్యము తెలియ వచ్చినంతనే, యారాక్షసశత్రువులు వైరోపకునిపై బ్రయోగించువాడై చూపనిచెందకరిగి యిట్లు పచించెను. “మలయకేతుకుమారుడు, చూచారా, ఎంత తెలివైనవాడని చెప్పకో! నేనేమోవర్ష లేళ్లరులను చంపించితినినీ, తన్ను కూడా ప్రదుకవిత్వవనీ, ఎవరో నిర్భాగ్యులుచెప్పినమాటలు నమ్మి, నిజేవంపరి చేలికొనిన అర్ధరాజ్యం పనులుకొని పోయినాడు. తెలివితక్కునవాడు కాక పోలే, చెప్పినవాళ్లు చెప్పితేమాత్రం తనకెందుకు తోచగూడదు? వర్షలేళ్లరులవారి నేను చంపించినమాటే నిజమైతే తన్ను మాత్రం ప్రాణాలతో పోనిస్తావా! అల్పదరివారంతో పాటిపోతూవున్న తన్ను, నేను తలచుకొంటే, చంపించడం ఎంతవని? ఈమాత్రం ఆలోచన లేకపోయెను. నరే, కానివ్వండి. ఇలా జనకచం సకంకుకు మంచిదేఅని నాకు తోస్తున్నది. ఏమి టంటారేమో పొందింటి అధీశుణ్ణి బుద్ధిహీనుణ్ణి అర్ధరాజ్యాభిషిక్తుణ్ణి చేయడం తప్పిపోయిందని నువం నుతోషించనలసిందే. వర్షలేళ్లరులు దుర్మరణంవాత పడినప్పటినుంచీ, నానున్నట్లో ఉన్నమాట పాపమో, పుణ్యమో, చెపుతున్నాను. మీవంటి పరాక్రమశాలి, బుద్ధిశాలి అర్ధరాజ్యం అధిష్టించిలే సర్వవిధాల బాగుంటుందని కోచించి. తోచినందుకు దైవంకూడా కుజ్జవాని కాదుర్బుద్ధి పుట్టించి, మనకనుకూలించింది. కనుక, తమరు నానునవి చిత్తగించి, అర్ధరాజ్యం అంగీకరిస్తే మగధరాజ్యానికి బలమూ చేకూరుతుంది. రాజ్యభారం వహించడానికి తమ చంకివారు పూనుకొంటే నేనూ నిశ్చితంగా తపోవనానికి వెళ్లి ఈశ్వరధ్యానం

చేసింది. అది, 'శ్రీమాంసి' అని పిలుస్తారు. అది గిరినాథ అనే చాలా పుణ్యం. పిలిచినా! విన్నవిస్తారు, సామాన్యంగా అలించండి. మేము, రాజ్యం లేదుగా పిలుచాను. ప్రజలు సమ్మతించారు. సమ్మతించినా ప్రజల కోరిక మించిపోయింది. 'మరి' చర్చ లేవనెత్తారు. 'మరి' పిలుచుకున్నారు' అంటారేమో. దాని మాట ప్రజలు అర్థం చేసుకున్నారు! చాలా మేమేమో ఒకటి ఒకటి చేయాలన్నాముగాని తిరగా అర్థం చేసుకున్నారని చదివెట్టేవేళకు నిమిషం! అప్పుడే నా కడకు వచ్చినా, మేము చేసుకున్న సంస్థ ప్రకారం జరిగింది. వట్టి ఒకటి ప్రజలు చూడాలి. అది అలా ఉండండి. ఇప్పుడు వచ్చి లేవనెత్తారు. గతించారు. గతం వారితో మేము చేసుకున్న ఒకటి ఒకటి చెల్లవక్కర్లేదు, అది ఇప్పుడు వారితో ప్రజలు. ఇది అలా నామరూపంలో వున్న పదాలు తమతో మరగిస్తున్నారు. గమనించండి! ఆరక ప్రజలు అభ్యంతరం పెట్టినా, పెట్టినా అది ఇక్కడ: ఆరుపాదు లెక్కించిన వాడు గతం కేటించి మేలెంచుకున్నాడు. సరే, వాటి అభ్యంతరం చెప్పే పక్షం, మరేమేమంటామా? చర్చ లేవనెత్తారు. మరణం వల్ల మారినా భంగం కలగగూడదు అనాలి. అంటే? సంధికి భంగం కలగకపోతే ఇప్పుడేమి జరగవలసివుంటుంది. అనే ప్రశ్న వస్తుంది. ఇదిగో. ఇక్కడే వచ్చి చిక్కు. చర్చ లేవనెత్తారు అనంతరం సంధి ప్రకారం అర్థం చేసుకుంటుంటే మరేమి జరగవలసివుంటుంది. అని ప్రజలు గతం అంటే మేం నిరుత్తరులం కావలసివస్తుంది. పోనీ, మలయకేటావ్రత ఇద్దామా అంటే? అతడు చేరం విడిచిపోయే. తిరిగివస్తాడే అనుకుంటే అతడు. వస్తే మాత్రం అది చంపి దేవుని వాడికి చూస్తూ చూస్తూ రాజ్యం ఎలాగుకట్టిపెట్టడం! అందుకని మనం దాచబాటనే పోయి యిచ్చినా వాటిని కొని తెచ్చుకోవడం కంటే గుట్టు. చర్చించి దాచుకుంటే మిమ్మును ముందు సింహాసనం మెక్కించి పెట్టే ఆరక గతించిన దాని ప్రజలు చచ్చినట్టు అంగీకరిస్తారు. అయితే రహస్యంగా వట్టి భిక్షం పొందడం చింతగా ఉండవంటారు తమరు. దానికి నేనొక ఉపాయం వూర్చా

నిచాడు. చంద్రగుప్తులవారే పట్టాభిషేకమని చాటించుదాము. ప్రజలు
 తంతోషించి సింహంబేహంగా చంద్రగుప్తుపట్టాభిషేకం సాదాగానికీ మూగు
 తుడు. చంద్రగుప్తులవారి కున్నటు ఆధరణాలు తమరు ఏర్పాది, చంద్రలేఖపై
 అచిహోహించి సుగాంగ ప్రవేశం చేయండి. సమస్తప్రజాసమక్షంలో చంద్ర
 గుప్తులవారి పేరుతోనే తమ గిని ఆభిషేకిస్తాము. అగ్నించెంపని ముగిసినతరువాత
 వైరోచనులవారి అధరణాభిషిక్తులను చేశామని ప్రకటిస్తాము. అప్పుడెవ్వరూ
 సోపానమెవ్వరినీ పిలువడం. తరువాత చంద్రగుప్తులు అర్ధసింహాసనం ఆధి
 రణిస్తారు. ఇది నాకు తోచిన ఆలోచన. మఱి తను అభిప్రాయమేమిటో
 సోచివ్వండి."

వైరోచనుడును, ఈయన పాయమే సాగునేని యావద్దాజ్యమును గల
 పంపకచ్చునని తలపోసి, "హాని! సమస్తమేగాని, సుగాంగ ప్రవేశసమయంలో
 స్వర్ణలేఖపై న్యములు మావెంట ఉంటే బాగుంటుందని మాకు తోస్తున్నది"
 అనెను.

చాణక్య దండుల కంగిరించి చంద్రగుప్తుపట్టాభిషేకము చాటిపించి
 సుగాంగ ప్రవేశోత్సవసన్నాహము జూచురించివైరోచనుని చంద్రగుప్తునియుడుప్ర
 లతో, "ఆధరణములతో నలంకరించి చంద్రలేఖపై నగిహించజేసెను. వైర
 చాళుకుడు చంద్రలేఖకుంభస్థలమున గూరుచుండి ఆభద్రగజమును నడపు
 చూడెను. దారువర్తయు స్వర్ణతోరణయంత్రమున దాని యుండెను. కంట
 మునుకొనియు నిండునట్టలంకరించిన పూలమాలికల చే సగముమణుగువడియున్న
 మోముతో చంద్రగుప్తువేషముతో బట్టపేసుగువైనున్న వైరోచనుని దివిటీల
 పైగన గాంచిన ప్రజలెల్ల చంద్రగుప్తుడేయని యెంచిరి. చంద్రలేఖపేనువెంట
 బుద్ధులైవైయునినెనలును, వానినెన్నదన్న చంద్రగుప్తుసేనలును నడచుచుండెను.
 ద్వైతకపై న్యము లుత్సవపువేడుకలో మైముఱచియుండ జంద్రగుప్తుపై న్యములు
 సుప్రసాదై కనుగల్గియుండెను. భేరిభాంకృతులతో మంగళశ్వానములతో
 పిన్నలొచ్చుచుండ నాయుత్సవము స్వర్ణతోరణము సమీపించెను. దారువర్త

చంద్రశోకాదులు గొప్పబల సిద్ధముగనుండెను. చంద్రలేఖ తోరము
 కనిపించు నప్పుడే కైంబారును బానిసర్పదాది, అతనికన్న మున్నగా
 వాసే చంద్రగుప్తాను కైంబారు రాక్షసుని పెట్టి గవయువాలై మొలక
 చున్న బానిస వెంటి భోగాలున వైరోచనునిమకను దిగెను, అతఁడమున కింబా
 జరిగిన చంద్రలేఖనిన మునుక ముడిచుకొనినది. అతఁడనుక నడచివచ్చి
 చున్న గజగమనము నును కించి వైరోచనుని వినుమన ట్లమప్పినితోరము
 వైరవారునివైరిన గాడు నురదించెను. బానిసర్ప మాప్రమాదముం గాని
 కార్యము విందినాచెరిన తటాలున కైంబారుతో వైరోచనుని బోధ
 చునెను. నిట్లువిలంబునచివార మాధుర్యశక్తులు గాంచి బానిసర్పను
 గొట్టి చంపెను.

చంద్రగుప్తాను నవ్వెజచ్చెనిను హాహాకారములుపట్టికొనచంద్రగుప్త
 వైర్యములు బర్బరకనేరల నాక్రమించి నుంచునాడెను. ఏమిట బానిస్యము
 వైరోచనుడు చురచెనని ప్రకటించు పాబలపుత్రనగరవాసులు చరమానంద
 మున దాండవించుచు చంద్రగుప్తుని భద్రగతానినునొనర్చి మహోచ్చవ
 ముతో సుగాంగమునకు గొంపోయిరి. పట్టతగిభరమువై రుదయించుచున్న
 చంద్రుని, నెమరిని చీత్రించిన సూతకధ్వజము ముందుకును బ్రాహ్మణాశీర్వాద
 ములతో, పండితాగధస్తుతులతో చంద్రలేఖవై నభరించి చరుచున్న మహా
 రాజువై బొరొంగనలు ప్రాసాదజాలకములనుండి బెళునజువులను లాజులను
 వర్షించిరి. ఇట్లు సంకల్పహస్తవేళమొనర్చిన చంద్రగుప్తుని సింహాసనాగ్రము
 జేసి చాచుకుడు గిరిటమును దన్నస్తకమున నుంచెను. పుణ్యాంగనలు మంగళా
 రాత్రికలతో, గలకంఠములెత్తి గానముచేసిరి. చాచుకుడంకట “వైమాన
 ముగో సమస్తసామంతగణనమక్షంబో యథావిధిగా సార్వభౌములను అభి
 షేకోత్సవం జరుగుతుంది. నేటినుంచీ సూతనకకారుభూచకంగా క్రొత్త
 మాధ్యములు, సువర్ణములు ముద్రించుతాము” అని ప్రకటించెను.

మఱునాడు కళింగశామరూపముంజవత్తులును జుద్రగుప్తుడు సత్కరించి, సువర్ణములను రత్నములను గొల్లలుగా నొసంగి చారివారిచేతములను సాగించెను. మగధాధీశ్వరుని నెయ్యమున నుప్పుంగుచు వారు తిరిగి పట్టాభిషేకేత్సవమున కరుచెందుమని విన్నవించి చనిరి. నాటిసాయంసమయమున చంద్రగుప్తప్రేషితుడై రాజసేనుడు చాణక్యనియింటి కరుచెంచెను. చాణక్య డించెడు. రాజసేనుడు చాణక్యగృహిణియగు గౌతమికి నమస్కరించి లఱుగుపట్టములను బట్టపుట్టములను సమర్పించి, మహారాజులుంగారు

ర్యదేవులకు ఈర్ష్యులునైతిరం సమర్పిస్తున్నారు. ఈ ప్రకాశమునయం అంతరించవలసిందని నాముఖంగా మనవిచేస్తున్నారు. మగధసామ్రాజ్యమున మంత్రులకు తగిన ప్రాసాదమొకటి ఆచార్యులకొఱకు సిద్ధంచేయించారు. అందు ప్రసాదపుదని విన్నవస్తున్నారు” అని పలికెను. గౌతమి నవ్వుచు, వీటిని తిరిగి తీసుకుకెళ్లడానికి మీరేదస్తారా? అనెను. రాజసేను డాపలుకుట కాశ్చర్యమునంగి “అంతటి అపచారం నావల్ల జరగ”దనెను. “అయితే ఆర్యపుత్రులే తీసుకొచ్చి వప్పజెప్పుతారు లెండి” అని గౌతమి రాజసేనుని వీడ్కొల్పెను. చాణక్యుడు గృహమున కేతెంచి, జరిగినవృత్తమంతయు గౌతమివలన విని, సుబర్హురాళిని బట్టించుకొని రాజప్రాసాదమున కరిగెను. చంద్రగుప్తునియెదుట నాకేమిచని? మాయరువురకు ఇప్పుడున్నటువీరమే చాలు. ఈధనముతా ఏదైనా సర్వసియోగం చేయించు” అనెను. చంద్రగుప్తుడును “ఆర్యలీమాట అందురని ఎఱుగుదును. అయినా ఈధనం తిరిగీ మేము గ్రహించము. ఆర్యులే నెలవిన్నాలి ఏమిచేస్తే బాగుంటుందో” అనెను. రాజధానిగానూ, వారాణసీ, తక్షశిలలూనూ విద్యాదానంచేస్తున్న పేదపండితులకు ఈధనం వినియోగ పడితే బాగుంటుంది” అని చాణక్యుడు వలక, జుద్రగుప్తుడు “ఐకొకలక్షపంచ్చర్ణాల, షాడా దీనికి కలిపి ఈసత్కార్యానికి వినియోగిస్తాము. కాని, ఈసంతోషసముఖం న గురువత్తులకేమైనా సమర్పించుకొనడానికి ఆనన్ద యిప్పించండి” అని

విన్నవించెను. చాణక్యుడు "అదిద కేమికావాలో కనుగొని మఱి యివ్వడమంచి"దని చంద్రగుప్తునివెంటగొని విజగృహమునకరిగి గౌతమిని, మహారాజుని భిక్షాప మెఱిగించెను. గౌతమియు, "మహారాజానుగ్రహంబుల చాకేవొంత లేదుగాని, తమగురువులైన ఆర్యప్రస్తులు పేదబాచడివలె రాగిపాత్రలో సంధ్యవార్షుకోవడం నాకు బాగుచుకాదు. వారొక వెండిపాత్ర, ఉద్ధరిణి యిప్పిస్తే అదే పదిసేలు" అనెను. చంద్రగుప్తుడు నాయిల్లావినగురకున నవ్వుచు, జాణుక్యుని గన్గొని "అచార్యులసెలవై తే నమస్సుచుకొను" అని యాదంపతులకు నమస్కరించి సుగాంగమున కరిగెను.

నాటిరేయి శాంతవతితో నేకాంతముననున్న వేళ మహారాజుష్మత్తానక మామెకెఱిగింప మహారాజు "అర్యులు ఇంత నిస్సృహులని అనుభవించెను. నా మేనబావలను పర్వతేశ్వరులను చుపించినందున గురువులవారినొక ఇన్వాట్ల నాకు కోపంగావుండేది. లోకసంగ్రహంకొంత వారీపనులన్నీ చేస్తూన్నారని నేడు తెలిసివచ్చింది" అనెను.

చంద్రగుప్తుడు.—"లోకసంగ్రహంకొంత అర్యులు చేసినదుష్టకీడలను మహాభాగ్యంకొద్దీ మనపట్ల పరమానుగ్రహంగా పరిణమించింది.

శాంతవతి.—అర్యులు తమకు నందులుచేసినఆవమానం తీర్చుకొనకెయింతపని చేశారనుకోవడంగూడా పొరపాటే. శిష్టరక్షణంకొంతే దుష్టశిక్షణం చేశారుగాని శ్రద్ధశాంతికోసంకాదు. ఇంతకు, మనయిష్ట శాఖురంగనక అర్యులను సేవించుకొనేభాగ్యం మనకు లభించింది.

24

రాజద్రోహులు

చంద్రగుప్తనకు బట్టాభిషేకమైనప్పటికూడ గొంతకాలమువఱకు రాజాత్మ్యము, మహారాజున కెప్పుడేమికిడు మూడునోయని వేయికన్నుల గని పెట్టియుండెను. రాక్షసమంత్రి నగరమువిడిచిపోయినను శదశచరులును రహస్యచారులును బురమున శదశు వేచి మహారాజునకు గీడునల్పయత్నించుచుండిరి. రాజభృత్యులలో నింకను సంహతురత్తులెందఱో యుండిరి. ద్రోహము బయల్పడునట్లు నిట్టివారిని దొలగించుట సీతీకాదరియు నందుగొందఱు క్రొత్త జేసియెడల చనురత్తులు కాగలరనియు చాణక్య డెంచి వారిస్థల కనిపెట్టి యుండెను. కంచుకిముఖ్యులగువైహీనరిని, అంతఃపురరక్షకుడగురాజసేనుని, రాజగృహరక్షకుడగుబలగుప్తుని, చారముఖ్యుడగుభాగురాయణుని విడిపించి, యేకాంశమున వారివారినియోగములం దేమరనగడవలయు నేర్పాట్లుగావించుచుండెను. నగరములోనికి వచ్చుచు బోవుచుండుక్రొత్తరుచులను పరీక్షించు పట్ట, విషదాయకులను గ్రహించుపట్ట రాజోద్యోగులను, అంతఃపురపరిజనమును కనిపెట్టియుండుపట్ట ప్రతిదినము వారల హెచ్చరించుచుండెను. మహారాజు భుజించుటకుమున్ను ప్రతిభోజ్యమును పక్షులను దినిపించుచుండిరి. శయ్యాగృహము నేమరక రక్షించుచుండిరి. మహారాజు ప్రాతఃకాలమున మేల్కొన్నతోడనే విల్లములుదాల్చిరప్రతీహరిణులు సౌఖ్యశాయనికులగుచుండవలెను. శయ్యామందిరము దాటగానే మహారాజునకు రెండవకక్ష్యలో వైహీనరి ప్రాశస్త్యచిత్రపేషము నందింపవలెను. మూడవకక్ష్యలో కుబ్జనామనాదులు మహారాజు ననుసరింపవలెను. నాలవకక్ష్యలో శస్త్రధారిణులగు ప్రతీహరిణులయెదుట రాజుగురువులకు మంత్రిపురోహితౌమిలకును మహారాజు దర్శనమొనగును.

ఇన్నికట్టుదిట్టములతో మహారాజు నహారాత్రములు మేలుకన్నులతో రక్షించుచుండ శత్రుశుత్రము లొక్కొక్కటిగా బయల్పడ దొడగెను. మహారాజాకనాడస్వస్థుడైయుండ రాజవైద్యుడగు నభయదత్తుడు బంగారు క్షేతోకౌషధమొసగెను. మహారాజాయాషధమును సేవింపనున్నతఱి, చాణక్య దురుమానించి, కౌషధపాత్రము దానందికొని, పాత్రమునకు వర్ణాంతరము గలుగుట యరసి ఆయాషధ మభయదత్తులిచేతనే త్రానించెను. అభయదత్తుడును విషసమ్మిశ్రితమగుచారౌషధమును మారుమాటలాడకుండ ద్రావి, యుచటనే మరచించెను. “ఇంతటి సువైద్యుడు మఱి జన్మించడు. ఈరని, కీడుపుష్టిప్రభుడు దురాశలేడు. నమ్మినరొగిని చేతులారా చంపేవై మృత కిదియే కాస్త” యనెను. చాణక్య దభయదత్తునిశవమున కాతనిబంధులచే సుస్కారాదికము నిర్వహింపజేసెను. శయ్యాగారరక్షకుడగు ప్రమోదకుడు ద్రవ్యమునమితముగా పెచ్చించి భోగము లనుభవించుచుండెననియు, ‘సీకీద్రవ్యమెక్కడి’ దని యడిచివాడిచలకొకవిధముగా బదులు చెప్పుచుండెననియు చాణక్యనకు చారులెఱుంగించిరి. చాణక్యడు దురుదుని బ్రయోగించి ప్రమోదకునకు రాక్షసునివలె ప్రవర్తించుటకు ధనమొసంగెననియు, వాడు మహారాజు నుశమొందినటులు. దఱివేచి నిుండెననియు తెలిసికొని ప్రమోదకుని శత్రువధచేయించి కథనమెల్ల బొక్కనమున జేప్పించెను.

అనంతర మొకనాడు బలగు ప్రజింగరాజు రాజసేన భాగురాయునితో చాణక్యడు రాజగృహము పరిశోధించుచుండ, శయ్యాగృహపద్మమునం దొక రుద్రముగుండా నూకలుగొని యేతెంచు వీమలబారు గన్పించెను. చాణక్యడినటికి భోజనసంభారము లెటనుండి నిచ్చెనని యనుమానించి యాగోడకు వచ్చి చూడ నది యొటిమ్రాత మ్రాగెను. వెంటనే యచట ద్రవించి చూచి నంతట లోపలనొకసూరంగము కాన్పించెను. సూరంగములోను వెవరో పురుషులుండుట నిశ్చయించి చాణక్య డును దట్టముగా బొగపెట్టించి దావనము

మూయించెను. చంద్రగుప్తుని జంపుటకై రాక్షసప్రేమితులై యందు నివసించిన సమయమువేచియున్న బీభత్సకాదు లాపొగచే గనులుగానరామి తొట్టి పుండుజొచ్చినమార్గము గుఱితింపలేక యాసారంగమున నుండియాడక ముగించిరి. పిమ్మట చాణక్యుడు మహారాజు శయనించుటకు వేడ్కేగు శయ్యామందిరము లేర్పఱచి దినమునకొకమందిరమున శయనించునట్లు వచ్చెను.

పైదేశికవేషమున జ్యోతిశ్శాస్త్రవేత్తయొకడు మహారాజును వచ్చి భూతపూర్వములగు విషయములన్నియు బునగుచ్చినట్లు చెప్పెను. చాణక్యుడాతని ననుమానించి రాజసేనుని హెచ్చరికమై నుండుమనః నన్నచేసెను. అజ్యోతిగిడు డంతట దనకు సాముద్రికమున గుడి బ్రవేశము గద్దని తొలగి మహారాజుహస్తమును జూడగోరెను. చంద్రగుప్తుడును చేసిన సాముద్రికమును చూపించి, తటాలున మొలబోసకటారి వెంటి చంద్రగుప్తునివక్షమును బొడుచుటకు జేయఁతెను. చంద్రగుప్తుడును గళవళపడక తటాలున వానిహస్తమును గ్రహించి పట్టుకొనెను. వెనుకదెస సిద్ధముగానున్న రాజసేను డాకపటసాముద్రికము కత్తిపోటున కెఱిగించెను. చాణక్యుడవుడు “పాహా! ఈజ్యోత్యుల వారికి తనహఠాన్తరణంమాట తెలియలేదు కాబోలు” ననెను. మహారాజును “జ్యోతిషమే కాదు; కత్తిపట్టుగూడా ఎఱుగఁజేయఁబుద్దు. దాకబోలుమిగిలిన వాడైతే చేయి వెకెత్తి మాకు పట్టుచిక్కునిచ్చునా? ప్రేమించి పొట్టాని పొడిచేవాడు” అనినవ్వెను. నాటినుండి రాజదగ్గ గాఢులగుడతని గుఱియిన మిదగాని అస్థానమున బ్రవేశింపనియకుడని చాణక్యుడు చివరపాలకుల కానతియిచ్చెను.

పిమ్మటనొకనాడు అశ్వవర్తకులు గొందఱుతిరట్టకాంధోజవనాయుడను అగునశ్వముల నవ్వుదెచ్చిరి. వాని బరీక్షించుటకై చాణక్యులగు పురావసేన పుర చంద్రసమేతముగా మహారాజుచటికేగెను. మహారాజు అశ్వముల బరీక్షించుచుండ నావర్తకులు భిడ్దములు ధరించి మహారాజు నాకృత్యులచిరి. చాణ

క్యడు గనునన్న యొనర్చు జంద్రగుపు డాయశ్వములలో చెంతనున్నదనిపై వ్రాలి తుట్టున నెగిరిపోయెను. చాణక్యములును ఖడ్గములు నూసి కపటవర్తకుల నెదుర్కొనిరి. మహారాజు దప్పించుకొని యేగుటయు, నిక నచట దడసి నచో నగరమునుండి సేనలువచ్చి తప్పుబట్టుకొనుననియించి వర్తకులు గుఱ్ఱముల నెక్కి పాటిపోయిరి. పిమ్మట జంద్రగుపునిపాపున బురుషదత్తు డాశ్వకదళముతో నాకడటవర్తకుల వెంటాడి ఓట్టి తెచ్చెను చాణక్యడు వారలు రాక్షస ప్రేరితులగుట గ్రహించి చిత్రపథపాల్పజెను.

సంకర్షణాలయమున మహారాజున కచటియర్చుటకు స్వామిత్వీర్థమున విషము గలిపి యిచ్చెను. చెంతనున్నకైఫిసరి తీర్థపాత్ర నంది పుచ్చుకొని పిల్లచే ద్రావింప నది యనుపదమే మరణించెను. చాణక్య డాయర్చుకుని కాల్సేతులు బంధించి నదీగర్భమున ద్రోయించి చంపెను.

ఒకసాటిరేయి దొలిజామున వానరవాలమున కెవరో నూనెగుడ్డలు చుట్టి సిప్పుంటచి మహారాజభవనముపై పదలిరి. ఆమర్కటము మంటకంగ లేక ప్రాసాదముపై గంతులడుచుండ బ్రాసాదమందొకచోట మంటలు లేచెను. కావలివారలు వెంటనే మంటలు చీల్చి క్షోణినిబట్టుకొని విచారింప దద్యజమాని రాజగృహోపవనమున నొకచో దొగియుండెను. వాని నచటనే విలువున గాల్చిచంపిరి. ఇట్లు రాక్షస ప్రయోగములన్నియు చాణక్యనిజాగరూక తచే విశదములగుటయు, ద్రోహులనెల్ల బరుషదండనముపాల్సేసి వారిద్రవ్యమును బాంకనముల జేర్చుకొనుచుటయు నరసి రాజద్రోహ మొనర్చుట కెవ్వరును మఱి సాహసింపరైరి. రాక్షసమంత్రియు నిక రహస్యపథ ప్రయత్నములచే ఫలములేదని గ్రహించి చాణక్యచంద్రగుపులను నాశన మొనర్చుటకై యుపాయాంతరము లరియచుండెను.

నందవంశాంతుర మెవరు మిగిలియున్నను రాక్షసమంత్రి తనప్రయత్నము విడువకని యొచి చాణక్యడు సర్వార్థసిద్ధిగుండ దుష్టముట్టించెను గాని.

అతనిమనోరథము తుదముట్టవయ్యె. రాక్షసుడు మలయకేతువు నాశ్రయించి చంద్రగుప్తాచ్ఛేదముకొఱకు ప్రబలయత్నములు సల్పించుచును. 'నీతండ్రిని చాణక్యడే చంపించి' నని మలయకేతువునకు భాగరాయణునిచే జెప్పించి చాణక్య డాతనిభయపెట్టి పురమువెడలి పాటిపోవునట్లునర్పి, పర్వతగుని యర్ధ రాజ్య మాతనికొసగకుండ దప్పించునంటి'ని సంతసించుచుండెను. 'ఇప్పుడో మలయకేతువే రాక్షసప్రేరణమున చంద్రగుప్తాచార్యమంశయు గలిగిప నన్నధుడగుచుండెను. కాలాకవతియగు చిత్రవర్తయు, మలయేశుడగు సింహ నాదుడును, కాశ్మీరపాలకుడు పుష్కరాశుడును, సింధురాజు గుప్తాశుడును, పారసీకుడగు మేఘనాదుడును, కేకయవన కాంభోజగాంధారీ రాతబలముతో మలయకేతువునకు బాసటయై పాటలేపుత్రముపై నెత్తినచ్చునాలోచనము సల్పు చుండిరిని దేశమంతట బ్రజలు సెప్పుకొనసాగిరి. అంతకుమున్ను చాణక్యపలన నీవృత్తాంతమంతయు నినిచాణక్యనకు ప్రధమగ్ధలమై కనులు కేపుకొనుట.

నందవంశ కాననమును బూని గావించి, చల్లారి న దనుకొన్నచాణక్య క్రోధాగ్ని కీవార్త లింధనములు దాల్చిపట్టయ్యెను. నందకులముమీసిన నల్ల త్రాచువలె వ్రేలాడునాతనిజుట్టునిప్పటికిని ముడువసేయక వస్తులు రాగిరం చున్నకేతువులను దలచుకొని గూతడు పూడ్చుగోటచొడ గను. "నందోన్మూలనం చేసి నేను ఉపశమి" క్రధుడనై యుండగా, చంద్రగుప్తగు కీశులపట్టు తున్నారీమూర్ఖులు! కడుపునిండా గజరక్తపానంపేసి ఆప్రోస్తున్న సింహ ముఖంలా గజరక్తాయణమై కనుపించుకొను పెకలింప జూస్తున్నారు పిట్ట! రాజ్యగర్వాంధకారంచే కన్ను గానక నన్ను పీటచుండిలాగి వరాధినిదిసండుగు ఘలాగా స్వనాశంచెందిన నందులమరణస్థ చూచిమాడా చంద్రగుప్తానికి ఎక్కు తలపెట్టడం చూడగా పిట్టకు బ్రతుకువై చీకలేనట్లు తోస్తుంది. ఆగ్రహఫలం నందులకు, అనుగ్రహఫలం చంద్రగుప్తాకు పంచిపెట్టిన విష్ణుగుప్తచే మర్జన, శస్త్రంకట్టిస్తున్నాడు మూర్ఖుడు మలయకేతువు. పినిలెక్కయేమిటి! తదాగా

నాశ్రోధాన్ని శలభమై మాడిపోతాడు. రాక్షసమంత్రిచే చిక్కు. ఆతడు పట్టుబడేవఱకు పృథులనకు రాజ్యం సుస్థిరం కాదు. తనప్రయత్నాలన్నీ పడటం గలిసిపోయినా, ఇంకా యాబ్రాహ్మణుడు పగ సాధించడం చూస్తే ఎంతైనా వింతగావుంది. నందసింహాసనంపట్ల ఈతనికీపున్న ఈవిశ్వాసానికి హద్ధుకనుపించకుండావుంది. సర్వార్థసిద్ధికూడా సమసిపోయే గదా, ఇంకా ఎవరికోసం ఈ బ్రాహ్మణు డింత పెనగూడడం! నిజంగా మంత్రి అంటే రాక్షసుడే మంత్రి. రాజభక్తి అంటే ఈతనిదే రాజభిక్తి. రాజు బ్రతికుండాగా ద్రవ్యకాంక్షచేత మంత్రులు నేవిస్తారు. రాజ్యబృహ్మధైరరాజునుకూడా భవిష్యదాశచే నేపించే మంత్రులుంటారు. అంతేకాని నశించిపోయినరాజవంశంమీద విశ్వాసంతో యిలాదేవులాడటం రాక్షసుడికే తగును. ఇటువంటిమంత్రిసత్తమడే లభిస్తే ఆరాజుఆదృష్టం ఏమనాలి! నెబాను రాక్షసమంత్రి! నెబాను, నాకు శత్రువు వైనా నువ్వు తగినశత్రువు. మాబుద్ధికి ఇంతశ్రమ కల్పిస్తున్న నీశాత్రవం నాకు ఎంతైనా మెచ్చుపుట్టిస్తున్నది. ఏనాటికైనా నిన్ను సాధించి వశంచేసుకొని మాపుపలుడికి నిన్ను మంత్రిని చేస్తే మగధసామ్రాజ్యలక్ష్మీ సుఖిస్తుంది; మామనస్సుకు విశ్రాంతి లభిస్తుంది. చంద్రగుప్తనకు ఎందుకు మంత్రులున్నా నీకు మాత్రం సాటిరారు. మంత్రులుండగానే సరా? ప్రజావిక్రమాలన్నీ మంత్రికి స్వామిభక్తి వుండదు. ప్రజారహితులైనభీరువులకు బోలెడుస్వామి భక్తి వుంటుంది, ఉండి యేమి ప్రయోజనం! ప్రజావిక్రమాలకు స్వామిభక్తి కూడా తోడై, దేశకాలాలెరిగినేపించే సేవంటిమంత్రి మఱివొకడు మాచంద్రునకు ఎక్కడా దొరకడు. కాబట్టి విశ్వప్రయత్నంచేసి నిన్ను సాధించి తీరుతాను.

“పాటలీపుత్రంలో నీయాటలు సాగకుండా నావేగులవాళ్లు వేయి కన్నులతో కనిపెట్టివున్నారు. భద్రభటాదులగు చంద్రగుప్తమంత్రులు పరమ విశ్వాసంతో రాజును కనుపెట్టుకొనివున్నారు. కాబట్టి ఇక్కడ నీయాట కట్టి

నట్లే. ఇక మలయకేతువు ఆశ్రయం మాత్రం నీకు వున్నది. ముందు ఆశ్రయం న్నాలనం చేసి నిన్ను ఏకాకిని చేస్తాను. “ఈకార్యానికి తగినవాడు గానా? న్యాయి యింద శర్మ వుండనేవున్నాడు. రాక్షసాదులకాతనియందు విశ్వాసం మిక్కిలం. కాబట్టి ఆశ్రాంతి ప్రయోగిస్తాను. సింహనాబదిత్రయార్థమలన మలయకేతువుకూ, రాక్షసుడికీ మలయకేతువును కూడా భేదములు వుట్టించి నాకార్యం సుకరం చేసుకుంటాను.”

ఇట్లు ఆలోచనాపరంపరలలో చాణక్యుడు మునిగియున్న సమయమన మహారాజు చెంకకు వచ్చి, నమస్కరించి “ఆర్యులేదో గాఢాగాఢనల చేస్తున్నాడు. రాక్షసనిగ్రహణిగురించి ఏమి నిశ్చయించాడు?” అని పవిత్రముగా అడిగి చెను. “రాక్షసుణ్ణి నీకు ఎలాగైనా మంత్రిని చేయవలెనని ఆలోచిస్తున్నాను” అని చాణక్యుడు బదులు వలక జంద్రగుత్తుడు “రాక్షసమంత్రి త్వచా! మనకు ప్రావీణ్యోధికదా ఆతడు, మంత్రిత్వం ఆతడేలా చేస్తాడు, మనమెలా అంగీకరిస్తాము.” అని అశ్శజంపడుచు చాణక్యుని ముఖము నెవ పీక్షించుచు బలికెను. చాణక్యుడును “ఆతడెలా అంగీకరిస్తాడు ఆతడే నేనూ ఆలోచిస్తున్నాను. రాక్షసమంత్రి నిన్ను సేవించడానికి సమ్మతించాలే. గాని మనం కన్నులనద్దకొంటూ అంగీకరించవచ్చును. ప్రతిజ్ఞానిక్రమవిశ్వాసాలగుల అటువంటిమంత్రి వేతాకడు మనకెక్కడ లభిస్తాడు? మనమీద అతడుపట్టిన పగను మాన్పించి మనకు సుముఖుణ్ణిచేసుకోవడంలోనే ఉంది కష్టమంటా. నీతి విధులకు శత్రుత్వమిత్రత్వాలు దేశకాలాధీనములై మారుతూ వుంటవిగాని శాశ్వతంగా ఒకడు శత్రుపూ ఒకడు మిత్రుడూ అంటూ వుండదు” అనుచు రాక్షసమంత్రి బుద్ధిపాటవమును, విశ్వాసాలిశయమును పొగడి చెప్పి. “ఆతడే నీకు తగినమంత్రి” అని పలికెను. చంద్రగుత్తుడు “ఆర్యులమంట నేనుగాదనను గాని ఆర్యులందఱగా నాకు ఇతరమాత్రులతో పని యేమి” అనెను. చాణక్యు కాతనిభక్తికి సంతసించి “చంద్రా! మేమేదో కారణం చేత ఈయంపిలో దిగి

నామేకాని, పరాన్నగూర్చి విచారించుకొనుచు మాకెప్పటికీ, ఈజంబాలం లోనే తగులుకొని వుండటం తగదు. మగధసింహాసనంపై నున్న సుస్థిసుశ్లే చేయటమే తరవాయివుంది. రాక్షసునిమంత్రిత్వం నీకు సంపాదించ గలిగితేనా, నాకిక సిర్విచారము.” అనుచు నాతనితలనిమిరి సాగనంపి స్వగృహోస్తుఘుడై, మార్గమున దన్నుగాంచి పౌరులు “అడుగో! మహానుభావుడు. మహారాజుహ రక్ష, మన పాలికల్పకం వెళ్లచున్నా”డనుచు దమయదృష్టమును గొనియాడు కొనుచుండ బంగరుపల్లకిపై నేగెను.

గృహదేవతయగు గౌతమి వండి, వడ్డించిన పదార్థములను చాణక్యుడు చేపలానివేదనపూర్వకముగ భుజించుచు, “ఇవ్వార్థ ఎవడో బోయ్యలూ రానికి సంతానంకలగదని బోయ్యం చెప్పాడట. వాడికి తనగిప్రాయశ్చిత్తం చేయించాను. ఇటువంటి అమంగళములు పలికేవార్షందరికి బుద్ధివస్తుందికా” అనెను. గౌతమి, “ఒకవేళ ఆకనిబోయ్యమే నిజమైతేనో?” అని ప్రశ్నించెను. నిజమో, అబద్ధమో, రాజహితులెప్పుడు అమంగళం పలుకకూడదు. రాజు నేను ధైర్యంచెప్పబట్టిసరిపోయిదిగాని లేకపోతే యిటువంటిప్రవాదల పల్ల రాచకొలలాలో ఎన్నైనా అనర్థాలు కలుగుతవి” అనుచు చాణక్యుడు భోజనమాచరించి, వార్ష బహిరంగణమున కేలేంచెను. అచట యమలోకపట ప్రదర్శకుడొకడు సర్వనాథియై వచ్చి వాకిట నిలిచి శార్ఙ్గరవుని యనుచుతి వేడుచుండెను. “మూగురువుగారు సర్వజ్ఞులైతే, చంద్రు డెవరికినిచ్చు” ఆరిగి చూడు” మనుచున్న వానికి శార్ఙ్గరవుడు ప్రవేశమిచ్చుటలేదు. చాణక్యుడా సంభాషణమాలకించి, నగరమున చంద్రగుప్తాపరత్తు లింకను గలరేమో విచారించి వచ్చుటకై యేగిన నిపుణుడు డైయుండునని నిశ్చయించి “రావోయి భద్రుడో! లోపలికిరా! ఎవరేమి చెప్పినా విని తెలుసుకోడానికి సిద్ధంగా వున్నాను” అని యమపటము వానిని ఏకాంతమునకు గొంపోయి “ఏకేష ములే”మని యడిగెను. నిపుణుడు “దేవరవారిమతి ప్రభావంచేత వ్రేజలు పరూ

మహారాజులుంగారియందు అనురక్తులుగానే వున్నారు. కాసి రాక్షసమంత్రి స్నేహితులంకా ముగ్గురు నగరంలానే వున్నారు” అనెను. “చాలం చెల్లినవాళ్లా ముగ్గురు ఎవరెవరు” అని చాణక్యుడు ప్రశ్నించెను.

నిపుణ.—ఒకళ్ణి తమ రెంటిగే వుంటారు. జీవనిధి అనే ఊపణనుడు. మొదటి నుంచీ శత్రుపక్షంలోనే వున్నాడతడు.

చాణక్యుడు దన సహాధ్యాయియైన యిందుశర్మ నేర్పునకు లోలోన మెచ్చుకొని “రెండవవా డెవ్వడు” అనెను. నిపుణుడు “రెండవయాతడు. శకటదాసుడనే కాయస్థుడు” అని చెప్పెను. కాయస్థునివలన గాదగినచెయ్యపు స్వల్పమనియు, అయినను శత్రుపక్షుడైనను ఉపేక్షించబడగదనుకొని ‘మూడవ వాడెవ్వడో చెప్పు’మని చాణక్యుడడిగెను. ‘చంపనదాసనే రత్నాలవర్తకుడు. రాక్షసమంత్రికి ప్రాణస్నేహితుడు. ఆతనియింటనే రాక్షసమంత్రి ఆలబిడ్డలను విడిచిపోయినా’ దని నిపుణుడు విచించెను. ఆలబిడ్డలను డిగవిడిచిపోవుటచే రాక్షసునకీతడు నిజముగా బ్రాణమిత్రుడేయని చాణక్యుడు నిశ్చయించుకొని “నీకీసంగతి యెట్లు చెలిసిన” దని యడిగెను. నిపుణుడు “ఇరుగో దీనిని జిత్తగింపు”దని యొకయంగరమొసంగ బాణక్యు డాయంగుళీయకము రాక్షస నామ చిహ్నితమైయుంట గనుగొని ఆయంగరము దొరవటచే రాక్షసుడే తన చేతికి దొరకనట్లు సంతసించి “భద్రా! నీకిది యెచట దొరకెన”దని యడిగెను.

నిపుణుడు.—నేనీవేషముతో నింటింటికరిగి యమపటము జూపి పాటలు పాడుచు, జుదనదాసిరిటికి బోతిని. లోపలినుండి గొప్పయింటిబిడ్డడొకడు. అయిదేండ్లవాడు నాపాటలువిని వెలుపలికి వచ్చెను. వెంటనే లోపలనుండి యెవరో స్త్రీ “పోతు నాయనా!” యనుచు వచ్చి తలుపుకొంచెము ఓరచేసి. సుకుమారమైన చేయిచాచి బాలజ్ఞి లోపలికి తీసుకుపోయింది. బాలుని రెక్కపుచ్చుకొనినలాగేతొందరలో, ఆమెవ్రేలియుంగరము, పురుషులవ్రేలిది కావడంచేత కాబోలు పదులుగా వుండుటచేత బారి పడి, నాపాదములు

చెంతను దొడ్డివచ్చెను. వారంతట దలుపుమూసి లోనికిగంటచే నేసియంగ
రంమీద రాక్షసమంత్రి పేరుండుట చూచి దేశదవారికి నమర్పించు
కొన్నాను” అని విన్నవించెను.

“అణ్ణుడు. — “భద్రా! మంచిపని చేసితివి. నీసేవ ఊరకే పోదుపొమ్ము” అని
వానింబంపి, శార్ఙ్గరవుని మఱిపాత్రయల బ్రహ్మను దెచ్చునెను. వాడుచెచ్చి
యొసంగ “దీనిపై నేమివ్రాయదునా” యని చాణక్యడాలోచించుచుండ,
శోణోత్తర ప్రవేశించి, నమస్కరించి మహారాజులుంగారు దేవరసెలవైతే
పర్వతేశ్వరులవారికి పరలోకక్రియలు చేయిస్తామనీ, పర్వతేశ్వరులనగలు
బ్రాహ్మణులకు దానముచేస్తామనీ విన్నవించమన్నారు” అని పలికెను. పంధ్ర
గుప్తునకుగూడ దనకుదోచిన యాలోచనయే తోచినందుకు చాణక్యడు
సంతసించి, “మహారాజుల ఉచితజ్ఞానము సంతోషమైనదనీ, నగలు పుచ్చుకో
దగిన బ్రాహ్మణులను మాత్రం నేను విచారించి పంపుతాననీ మనవిచెయ్యి” అని
శోణోత్తరంబంపి, శిష్యుని బిలిచి “విశ్వావసుజ్ఞు ఆతని సోదరులద్దరిని నేను
పంపానని మహారాజుతో చెప్పి వారిచ్చిననగలు తీసుకుని నాకు కనిపించం
దనీ చెప్పి ర” మ్మని పంపెను. పిమ్మట గలముగైకొని కవువ్రాయువాడై
“మలయకేతువు బాసటగావున్న కాలాతమలయకాశ్చీరసింధుపతులను
ముందుగా ఆతనినుండి విడదీయాలి. ఆపుడు మలయకేతువు చెక్కిల్కాడిన
పిట్ట అవుతాడు. కనుక వీరిపేరులువ్రాస్తాను ఇందులూ” అనుకొని వ్రాయ
బోయి, మరల సంశయించి, అంతట నేదియో వ్రాసెను. పిమ్మట శిష్యుని
బిలిచి, “నువ్వీసత్రం సిద్ధార్థకుడికిచ్చి, ఇందులో సంగతులే ఎవరో ఎవ
రికో జాబువ్రాస్తున్నట్లు శకటదాసుచే వ్రాయించి తీసుకురమ్ము. పై
విలాసం లోపలపేరు అక్కటలేదనిచెప్పు. నేను పంపించినట్లు తెలియనీయ
గూడదని చెప్పు. తొందరగా ర” మ్మని వానిం బంపి “మలయకేతువు నీక
జయించినట్లే” అని సంతసించుచుండెను. అంతట సిద్ధార్థకుడు శకట

దాసుని గొప్ప బ్రాహ్మణుని తీసుకొనివచ్చెను. చాణక్య రాజవ్రత మందు కొని 'అహః! యక్షరా లెంత స్ఫుటంగా వున్నవి' అని మెచ్చుకొనుచున్నట్లు మోదమంది. సిద్ధార్థునిచే నాకమ్మపై రాక్షసముద్ర చే ముద్ర వేయించెను. సిమ్మట సిద్ధార్థుని కావశ్రమను ముద్రికయు నొసగి, "అతిముఖ్యమైన కార్య మొకటి నీవలన గావలసివుంది. యదాపుడవని నీమీద పెట్టుతున్నా నీకార్యభారం. మఱేమీలేదు. సన్న్విసాయత్రం వధ్యస్థానంచెత్త చాగి పుడు ఘాతుకులు శకటదాసును సంహరించడానికి బంధించి తీసుకువస్తారచ్చటికి. నువ్వు మెటనే కత్తిదూసి చండాలురమిడి, ఊరినల్లనే పురికి, హనుకరించి వాళ్లను భయపెట్టినట్లే భయపెట్టికొనిచెం కనునన్నచేకావా అంటే వాళ్లు శకటదాసును వదలిపెట్టి పారిపోతారు. నువ్వు శకటదాసు కట్టువిప్పి, అజ్ఞి మెటబెట్టుకు కీఘంగా రాక్షసమంత్రిదగ్గరికి వెళ్లి రాక్షసమకు శకటదాసు నప్పించు. రాక్షసమంత్రి సంతోషించి యిచ్చిన పారితోషికం పుచ్చుకో. ఆముద్రికమాత్రం రాక్షసమంత్రికి ఇవ్వాలి. చందనదాసిటిదగ్గర దొరకించే అంటావో, మఱేమంటావో, నీకు నేను వేఱే చెప్పాలిగనుకనా! ఏలాగో రాక్షసమంత్రికి నమ్మకం పుట్టించి అతని దగ్గరే వుంటూవుండు. ఇంకా రావలసినవారంతా వచ్చినతరువాత ఈమని కూడా నెరవేర్చు" అని వానిచెవిలో నేదియో పోతెను. సిద్ధార్థుడు "చిత్త"మని అనుజ్ఞ గైకొని యేగెను.

సిమ్మట శిష్యుని బిలిచి, "అబ్బీ! నువ్వు కాలపాళికదండపాళకులతో నామాటలుగా చెప్పు. జీవసిద్ధి అసి క్షపణకు డున్నాడే వాడు రాక్షసమంత్రి ప్రేరేపణచేత విషకన్యను పంపి షర్వతేశ్వరులను చంపించాడు. ఆనేరానికి దండనంగా మహారాజు జీవసిద్ధిని పట్టాంనుంచి పారదోలమన్నారని చెప్పు" అనెను. వాడు 'చిత్త'మని యేగుచుండ వురల వెనుకకు బిలిచి "ఇదిగో! ఇంకోమాట వున్నది. రాక్షసమంత్రి స్నేహితుడు, శకటదాసనేకాయుధుడు

రాజద్రోహం చేస్తున్నాడట. అందుకు వాడికి శూలారోపం చేయించమని కూడా చెప్పి, దోసురా" అనెను. శార్ఙ్గరవు డామాటలు చెప్పినప్పటినుండి చాణక్యుడు "చందనదాసు నొకసారి నేను రమ్మన్నా నని తీసుకురమ్మని ముపెను.

చాణక్యుడు పిలిపించెనని వినగానే చందనదాసునకు గుండెలబా? రాయి పడిపోయెను. రాక్షసకళత్రమును దవయిటికి? గాపాడుచున్నందులకు చాణక్యుడు సంపూర్ణమైన మాన దని నిశ్చయించి, రాక్షసకళత్రమును మెట్లగా నావలకు బంపు డని భార్యపుత్రుల కుపదేశించి చాణక్య నాతడు దర్శించ జనెను. చాణక్యుడు "నెట్టి! వచ్చితివా" యని అపీటమిద గూర్చుడు" మనెను.

చాణక్యుడు సూపుచున్న అతిమాత్రాదరమును చందనదాసు శంకించి, "చిత్తము, చిత్తము. దేవరయెదుట పీటమిద కూర్చోదానికి నే నొత్తవాణ్ణి. ఇక్కడ కూర్చుంటాను" అని నేలపై గూర్చుండబోవ "సంశయించకు; ఇచట కూర్చుండు"మని చాణక్య డాకని సమీపవీరమున నునిచి "ఎలావున్నది, నీవ్యాపారం బాగా సాగుతున్నదా" యని కుశలప్రశ్న మొనర్చెను.

చందన.—చిత్తం దేవరయెదుట గ్రహంవల్ల ఏమీ లావంలేదు.

చాణ.—చంద్రగుప్తమహారాజు చేసేదోమాలవల్ల పూర్వపురాజులూ, వారి సుగుణాలూ తలపునకు రావడం లేదుకదా?

చందన.—(చెవులుమూసికొని) ఎంతమాట నెలవిచ్చారు? మహారాజులుంగాను పూర్వచంద్రుడివలె సకలలోకాష్టాదం చేస్తున్నారు.

చాణ.—సంతోషం. అయితే మఱి ప్రజారంజకుడైనరాజు ప్రజలవల్ల ఏమైన ప్రత్యుపకారం కోరవలసి వుంటుందిగదా!

దాసు నీ గమ్మ వ్రాయించి తీసుకొనివచ్చెను. చాణక్య డానత్ర మందు కొని 'అహో!! అక్షరా లెంత స్ఫుటంగా వున్నది' అని మెచ్చుకొనుచున్నట్లు మోదమంది. సిద్ధార్థకునిచే నాకమ్మపై రాక్షసమండ్ర చే ముద్ర వేయించెను. పిమ్మట సిద్ధార్థకుని కావశ్రమును ముద్రికయు నొసగి, "అలిముఖ్యమైన కార్య మొకటి నీవలన గావలసివుంది. కలమాపుడవని నీమీద పెట్టుతున్నా నీకార్యభారం. మఱేమీలేదు. నువ్వీసాయత్రం వధ్వస్థానంచెంత దాగి వుండు ఘాతుకులు శకటదాసును సంహరించడానికి బంధించి తీసుకువస్తారచ్చటికి. నువ్వు మెటనే కత్తిదూసి చండాలురమీదికి, ఉరికినట్లే వురికి, హుంకరించి వాళ్లను భయపెట్టినట్లే భయకెట్టి కొంచెం కనునన్న చేశావా అంటే వాళ్లు శకటదాసును వదలిపెట్టి పారిపోతారు. నువ్వు శకటదాసు కట్టువిప్పి, అట్టి మెటబెట్టుకు కీనుంగా రాక్షసమంత్రిదగ్గరికి వెళ్లి రాక్షసనకు శకటదాసు నప్పగించు. రాక్షసమంత్రిసంతోషించి యిచ్చిన పారితోషికం పుచ్చుకో. ఆముద్రికమాత్రం రాక్షసమంత్రికి ఇవ్వాలి. చందనదాసింటిదగ్గర దొరకిందే అంటావో, మఱేమంటావో, నీకు నేను వేఱే చెప్పాలిగనుకనా! నిలాగో రాక్షసమంత్రికి నమ్మకం పుట్టించి ఆతని దగ్గరే వుంటావుండు. ఇంకా రావలసినవారంతా వచ్చినతరువాత ఈవని కూడా నెరవేర్చు" అని వానిచేవిలా నేదియో గాచెను. సిద్ధార్థుడు "చిత్త"మని అనుజ్ఞ గొని యేగెను.

పిమ్మట శిష్యుని బిలిచి, "అబ్బీ! నువ్వు కాలపాశికదండపాశికులతో నామాటలుగా చెప్పు. జీవసిద్ధి అని ఊపణకు డున్నాడే వాడు రాక్షసమంత్రి ప్రేరేపణచేత విషకన్యను పంపి పర్వతేశ్వరులను చంపించాడు. ఆనేరానికి దండనంగా మహారాజు జీవసిద్ధిని పట్టించునుంచి పారదోలమన్నారని చెప్పు" అనెను. వాడు 'చిత్త'మని యేగుచుండ మరల వెనుకకు బిలిచి "ఇదిగో! ఇంకోమాట వున్నది. రాక్షసమంత్రి నేపితుడు, శకటదాసునేకాయస్థుడు

రాజద్రోహులు చేస్తున్నాడట. అందుకు వాడికి శూలారోపం చేయించమని కూడా చెప్పి, పోయిరా" అనెను. శార్ఙ్గరవు డామాటలు చెప్పినచ్చినప్పటికీ చాణక్యుడు "చందనదాసు నొకసారి నేను రమ్మన్నా నని తీసుకురమ్మని పుపెను.

చాణక్యుడు పిలిపించెనని వినగానే చందనదాసునకు గుండెలలో రాయి పడిపోయెను. రాక్షసకళత్రమును దవయిటిలో గాపాడుచున్నందులకు బాణక్యుడు కొంపముంచక మానడని నిశ్చయించి, రాక్షసకళత్రమును మెట్టిగా నావలకు బంపుడని భార్యాపుత్రుల కుపదేశించి చాణక్య నాతడు దర్శింపజేసెను. ఛాణక్యుడు "నెట్టి! వచ్చితివా" యని అపీటమీద గూర్చుండు" మనెను.

చాణక్యుడు సూపుచున్న అతిమాత్రాదరమును బుదనదాసు శంకించి, "చిత్తము, చిత్తము. దేవరయెదుట పీటమీద కూర్చోడానికి నే నెంతవాణ్ణి. ఇక్కడ కూర్చుంటాను" అని నేలపై గూర్చుండబోవ "సంశయింపకు; ఇచట కూర్చుండు"మని చాణక్య డాకని సమీపవీరమున నుంచి "ఎలావున్నది, నీవ్యాపారం బాగా సాగుతున్నదా" యని కుశలప్రశ్న మొనర్చెను.

చందన.—చిత్తం దేవరతనుగ్రహంవల్ల ఏమీ లోపంలేదు.

చాణ.—చంద్రగుప్తమహారాజు చేసేదోహలవల్ల పూర్వపురాజులూ, వారి సుగుణాలూ తలపునకు రావడం లేదుకదా?

చందన.—(చవులుమూసికొని) ఎంతమాట నెలవిచ్చారు? మహారాజులుంగాదు పూర్ణచంద్రుడివలె సకలలోకాంక్షాదం చేస్తున్నారు.

చాణ.—సంతోషం. అయితే మఱి ప్రజారంజకుడైనరాజు ప్రజలవల్ల ఏమైన ప్రత్యుపకారం కోరవలసి వుంటుందిగదా!

చందన.—చిత్తము. నావంటి అల్పనివల్ల మహారాజులుంగారికి అయ్యేది ఏముంటుంది? అయినా నెలవిప్పిస్తే శిరసావహిస్తాను.

చాణ.—నందులవలె చంద్రగుప్తమునిరాజు మీవల్ల ద్రవ్యంకాదు కోరేది. మీరు వారికి కీడు తలపెట్టకుండా వుండటమే మహారాజుకోరిక.

చందన.—శివశివా! మహారాజులుంగారికి కీడుతలపెట్టేటంతద్రోహులెవరు స్వామి!

చాణ.—ద్రోహులెవరంటున్నావా? నువ్వే మొదటి ద్రోహివి.

చందన.—నేనా! ఎంతపాప మెంతపాపం! ఈగడ్డినరకను నిష్పాకో విరోధమా?

చాణ.—విరోధంకాదా మఱి? రాజద్రోహియైన రాక్షసుని అలుబిడ్డల నిప్పటి కని నీయింటిలో దాచడం ద్రోహంకాక ఏమవుతుంది?

చందన.—దేవర కీ అసత్యం ఎవరుచెప్పారోకాని రాక్షసకళత్రం మాయింట లేదు.

చాణ.—ఇదిగో, సెట్టి! ఇందులో నువ్వంశగా భయపడవలసిందిలేదు. రాజ ద్రోహులు పాటిపోతూ తమ పెళ్లొంటిడ్డలను ఎవరింటిలోనో, మొట్ట వల దంటున్నా వినక, దిగవిడిచిపోతారు. అట్లా దిగవిడిచిపోయినా, దాచి పెట్టడమాత్రం మనదితప్ప.

చందన.—చిత్తం. దేవర నెలవిచ్చినట్లు; ఆగడవిడలో, మాయింట్లో రాక్షస కళత్రాన్ని విడిచివెళ్లినమాటయితే యథార్థమే కాసిండి, ఇప్పుడుమాత్రం మాయింట్లో లేరు.

చాణ.—చందనదానూ! ఎందుకిన్ని తబ్బిబ్బలు! మొదట సర్వము అబద్ధ నుంటిని. ఇప్పుడేమో, పూర్వముందేదిగాని ఇప్పుడు లేదంటూవుంటివి. ఈ విషయము లింతట చాలించి రాక్షసకళత్రాన్ని మాకు వప్పగించు.

చందన.—మాట పొరపాటేతప్ప నాపట్ల కపటమేమీలేదు. రాక్షసగృహ జనం, మీపాదసాక్షిగా మాయింట్లో లేను. లేనిది నేనెట్లా వప్పించను?

చాణ.—అయితే ఇప్పుడెక్కడ వున్నారంటావు?

చందన.—నే నెఱుగను.

చాణ.—(నవ్వి) ఎందు కెఱుగవు! సర్వమూ ఎఱుగుదువు. తలమీదపడడానికే సిద్ధంగా వున్నావు, తప్పించుకుందామంటే తప్పను. త్రాచు తలమీద వుంది, డొంగుపేమో మంచుకొండమీదవుంది. రాక్షసమంత్రి ఇంకా ఎన్నడో ప్రతీకారం చేస్తాడనీ, నేను చందోన్మాలనంచేసినట్లు చంద్ర గుప్తుని రాక్షసుడు ఉన్నాల్సిస్తాడనీ ఆశపెట్టుకోకు. ఆవలించిన సింహం నోటితో, కనిశితజరక్తారుణమైన కోరచెరకడువంటి దనుకో.

ఇంతలో వీధియందేసో కలకలము వినవచ్చెను, శార్ఙ్గరవుడు తత్కారిణి మరసించి ఊహకుడగు జీవసిద్ధిని మహారాజాజ్ఞ చే బుర్రమునుంచి వెడలగొట్టుచుండిరి విన్నవించెను. చాణక్య డంతట “పాపం! జీవసిద్ధి కైకయాపద పచ్చిందీ!” అని వగచి, చందనదాసుం గాంచి, “మాచితివా? రాజద్రోహులను మహారాజు ఎలా దండిస్తున్నాడో! పాముతో ఎదురు చలగాటము నీకు? నామాట విని రాక్షసకళత్రాన్ని మాకు సమర్పించి రాజానుగ్రహం సంపాదించుకో” అనెను. చందనదాసు చలింపక “రాక్షసకళత్రం మాయింట్లో లేదని మనవిచేస్తున్నాను” అనుచుండ మరల వీధిలో నేదియో కలకలము విననయ్యెను. “రాజద్రోహియైన శకటదాసును శూలారోపముచేయుటకు గొనిపోవుచుండి” రని శిష్యుడు చాణక్యున కెఱిగించెను. చాణక్యడంతట “మహారాజు రాజద్రోహుల నిక పట్టణంలా బ్రదుకసీయడు. చందనదాసు! ఎందుకు వృధాగా చెడిపోతావు. పిల్లలుగలవాడవు. ఒకని పెళ్లాముబిడ్డల కోడలుని నీభార్యపుత్రులను దిక్కుమాలినవాళ్లను చేసుకోకు” అనెను.

చందన.—తమరు నన్ను మాటిమాటికి ఎందుకు భయపెట్టుతారు! రాక్షస కళ త్రంబికవేళ, మాయంట్లోవున్నప్పటికి నేను సమర్థించను. ఇక లేనప్పుడు నే నెక్కిడినుండి తీసుకురాను?

చాణ.—మంచిది. ఈమాట నిశ్చయమేకాదో?

చంద.—చిత్తం. ముమ్మాటికి నిశ్చయమే.

చాణత్య దంతట “నెబాను! నెట్టి! నెబాను. ఐరాపై ప్రాణాలకు తెగిస్తున్న నీధీరత్నం ఎంతని మెచ్చుకోను.” అని లోలోపల సంతోషించియు, మైకి ‘అయితే రాజద్రోహానికి ఫలమనుభవిస్తావు’ అనెను. చందనదాసును “తమచిత్తానుసారం జరిపవచ్చును. నేను సర్వానికి సిద్ధంగావున్నా” ననెను. చాణత్యడు శిష్యుని బిలిచి “కాలపాళికదండపాళికలతో, ఈదుష్టవర్తకుణ్ణి నేను బంధించమన్నానని చెప్పిరా” అని యాజ్ఞాపించెను. ఆయానతి పలదాల్చి శిష్యుడరుగుచుండ మరల వెనుకకు బిలిచి “ఇదిగో, వాళ్లతోపడ్డుగాని మర్గ పాలకుడు విజయపాలనతో జెప్పిరా. ఈతని యింటనున్నభనమంతా చశ పరచుకొని పుత్రకళత్రసహితంగా యీతని బంధించి వుంచమని, పిమ్మట సంద్ర గుప్తునితో చెప్పి ఈతనికి తగినప్రాయశ్చిత్తం చేయిస్తాను” అని యాజ్ఞాపించెను. శార్దూరవుడు చందనదాసును వెంటగొనిపోయెను. మిత్రకారార్థమై ప్రాణములు విడుచుట మహాభాగ్యమని యెంచుచు జందనదాసు నిశ్చింతమై నరిగెను.

“తనకాసంప్రాణం విడుస్తున్న యీ నెట్టికోసం రాక్షసమంత్రి తన ప్రాణాలు విడిచితీరుతాడు. కనక రాక్షసు డిక మనచేతికి దొరకినట్లే” యని సంతోషించెను.

పిమ్మటగొంతనేపటికి శిష్యుడు తిరిగివచ్చి, “వింటిరా! ఎంతప్రమాదం జరిగిందో! శకటదాసును పథ్యస్థానమునుండి సిద్ధార్థకుడు విడిపించి ఆతనితో

గూడ పొలిపోయినాడట” అని విన్నవించెను. సిద్ధార్థకు డప్పుడే కార్యారంభ మొనర్చినందులకు చాణక్యడు మోదమందియు, పైకి గనులెఱ్ఱజేసి “ఎంతవని చేసినాడు! అదుర్దార్థుణ్ణి తరిమి పట్టుకురమ్మని భాగురాయణునితో చెప్పిరా” యని యాజ్ఞాపించెను.

కార్జరపుడు బిక్కిముగముతో దిరిగివచ్చి, “భాగురాయణుడుగూడా రాజద్రోహులతో గలసి పాటిపోయెనట” యని విన్నవించెను. చాణక్యడును ‘ఏమీ! భాగురాయణుడుకూడా పాటిపోయినాడుగా! అదుర్దార్థుణ్ణి వెంటనే చట్టితీసుకురమ్మని భద్రభటపురుషదత్త డింగరాతబలగుప్తరాజుసేన రోహితాక్ష విజయవర్మలతో శిఘ్రంగా వెళ్లి చెప్పిర’ మ్మనెను.

కార్జరపు డేడ్పుముగముతో దిరిగివచ్చి, భద్రభటాదులందఱు తెల్ల వాఱకమునుపే పురము విడిచిపోయినవార్త వినిపించెను. ఈవార్తలు పుర మంతట నగ్నిజ్వాలలవలె వ్యాపించెను. చంద్రగుప్తుడు చాణక్యని దర్శించవచ్చి “ఈరాజద్రోహులంతా రాక్షసమంత్రిని చేరబోయినారట. వీరందరిసహాయంతో మలయకేతువు పాటలీపుత్రంమీడికి ఎత్తివస్తాడని తెలుస్తుంది” అని విన్నవించెను. చాణక్యడు, తనమంత్రము పాఠుచున్నందుకు సంతసించి, పాటలీ పుత్రమునకు వచ్చిన భయమేమియులేదని చంద్రగుప్తునికి జెప్పవలసినమాటలు నెప్పెను. “పురరక్షణానికి నువ్వేమీ సన్నాహం చేయనక్కఱలేదు. నీసైన్యాంగం కడుపులో” నీళ్లుకదలపిండా నిద్రపోవచ్చు. సర్వమూ నామంత్రబలం వల్లనే చక్కజెట్టుతాను” అనిచెప్పి పంపివైచెను.

“ఇంకా ఎక్కడికిపోతాడు రాక్షసుడు పట్టుబడక! మంచి చెలరేగిన అడవియేగును పట్టుకొన్నట్లు బుధించి కృతకృత్యుణ్ణివుతాను” అనుచు చాణక్య డుద్విగ్ధులూరుచుండెను.

26

రాక్షసమంత్రి

అట వృషభాలనగరమున రాక్షసామాత్యుడు మలయకేతువును మగధ రాజ్యాభిషిక్తు నొనర్చుటకై వలయుయత్నములం దప్రమత్తుడై యుండెను. నందవంశనిర్మూలన మొనర్చిన హతవిధిని నిందించుచు, నందనిర్మూలనముచే నిరాశ్రయుడై ఒకరాజమాత్రు ననుసరింపవగ్గమైన తనదురవస్థకు విచారించుచు రేయిబవ ప్రియమైన గార్యచరణుడై, అన్నము నీరు నుడిగి, శరీర సంస్కారముగూడ నాతడజ్ఞించియుండెను.

నందులపట్ల రాక్షసునివిశ్వాసము నశించెననియు, గావుననే ఆన్యరాజు సాశ్రయించి ధనసంపాదన మొనర్చు నెంచుచుండెననియు, చంద్రగుప్తుడు వధించు ననుభితిచే మలయకేతువు నండజేరి ప్రాణము లోముకొనుచుండెననియు లోకులు దన్ను బలుగతుల నిందితురని రాక్షసమంత్రి యెఱుంగక పోలేడు. ఎవరేమచుకొన్నను, చాణ్యచంద్రగుప్తులను దాను సంహరింపగలుగు నేని చచ్చి స్వర్గముననున్న నరపమహారాజు సంతసించునన్నయోసమై నాతడు విధిలేక మలయకేతువును నేవించుచుండెను. నందులు నశించినను నందసింహాసనమునెడ నాతనిపూజ్యభావము నశింపలేదు. కులహీనుడైన చంద్రగుప్తుడు నందసింహాసన మధిష్ఠించుటయన్న నాతనికి దలగొట్టివైచినట్లుండెను. లోకములో బ్రసిద్ధపంశులైన రాజసత్తము రెండటో యున్నను, గతిమాలి, కులహీను సాశ్రయించిన మగధరాజ్యలక్ష్మీ నాతడు నిందించును. నందవృద్ధులను చంద్రగుప్తుని బెంచి పెద్దజేయుటయెల్ల బాఘునకు బాలువోసి పెంచినట్లాయెదా యని విచారించును. చంద్రగుప్తునినాశనముకొఱకై తానొనర్చిన యత్నములన్నియు బర్వతకవైరోచకులకు వృతిగల్గించుట కుపకరించె గదా యని చింతించును. తనను సర్వభముల బ్రతిహతమైలోచువిధి మొదములకు వగచియు వైరము చెందక కార్యసిద్ధికై పడగలపాట్లెల్లబడుచు, చంద్ర

గుప్తవిరోధులనెల్ల సమకూర్చి పాటలీపుత్రమువై నెత్తిపోపుటకై వలయు సన్నాహముల నాత డొనర్చుచుండెను.

కుమారుడగు మలయకేతువుగూడ రాక్షసమంత్రినే గురువుగా డైవముగా నెంచి యాతనియాజ్ఞలలో మెలగుచుండెను. ఆతనిభక్తివిశ్వాసములును, సౌజన్యమును రాక్షసమంత్రిహృదయమును జూఱగొనెను.

రాక్షసామాత్యు డొక నాటియుదియమున విషజ్ఞివదనుడై చెక్కిటజేయి జేర్చి విచారించుచు గూర్చున్న సమయమున గంచుకి యగుజాజిలి ప్రవేశించి యిట్లు విన్నవించెను. “ఆర్యులు చిరకాలమునుండి, విచారవర్జితములై ఉచిత సంస్కారముగల్గి వదలివుండడం మలయకేతుకుమారులకి ఎంతో చింతగల్గిస్తున్నది. నిందమహారాజులగుణములు మఱచిపోదగినవైతే కావుగాని, ఆస్తరణంతో నితరకార్యములు మఱవరాదుగదా యని యెంచి కుమారులు తమ నీయాధరణములు, తమయొడలనుండితీసి, కానుక వంశినారు. ఆర్యులు ధర్మవలెనని విన్నవిస్తున్నారు.”

రాక్ష.—జాజిలీ! నంతోషం. మలయకేతుకుమారుని గుణములందలి పక్షపాతం చేత మాప్రభువులగుణములన్నీ మఱవనే మఱచితిని. కుమారుణ్ణి సుగాంగంగా సింహాపీఠంపై అభిషేకం ఎట్లా చేయుదునా అనే చింతతప్ప నాకితరచింత యిప్పుడు లేనేలేదు. కుమారపట్టాభిషేకం జరవకుండా నేను ఏమొగంతో ఆధరణములు ధరిస్తాను! శత్రువులుచేసిన పరాభవం చేత సిగ్గుపడి, సీరసించిన యాశంకరానికి నగలుకూడా ఎందురు?

జాజిలి.—ఆర్యులు తలపెట్టినతరువాత కార్యసిద్ధి దుర్లభంగాదు. తమ రీసగలు ధరిస్తే కుమారులనూ పూర్వంగా వుంటుంది. కొబ్బిలి వారి యీప్రథమాను నయం చేసర అంగీకరించండి.

రాక్ష.—జాజిలీ! కుమారునిమాటవలె నీమాటా జవబూటరానిదే గనుక కుమారాజ్ఞ శిరసావహిస్తున్నాను.

జాజిలి యంతట నమాత్యునిశరీరమున కానగలన్నియు నలంకరించు నెలస్పగైకొని యేగెను.

పిమ్మట రాక్షసామాత్యునకు నెచ్చెలియు, చారముఖ్యుడు నగువిరాధ గుప్తుడు పాములవానివేషమున నేతెంచెను. రాక్షసుడు కుసుమపురమును విడిచి వచ్చినదాదిగా నచట బ్రవర్తిల్లినవిశేషములన్నియు వినిపించెను. తొలుత బిర్భరకదారువర్జలమృతియు, బిమ్మట నభయదత్తప్రవీరకభీభత్సకాదులు, విఫలప్రయత్నులగుటయు విరాధగుప్తుడు పూసగుచ్చినట్లు వినిపించగా రాక్షస మంత్రి విని తనప్రయోగములన్నియు చాణక్యసిద్ధిప్రతిహతములై నందుకు, దైవము చంద్రగుప్తహతకున కనుకూలించినందుకు దూర వగచి, తరువాతి పృతాంతము వినిపింపును నెను.

జీవసీద్ధిని బురము వెడలనడచుటయు, శకటదాసునకు హులాలోపము గావించుటయు విరాధగుప్తు డెఱిగించెను. తనకొఱ కిందదుమ్మెత్తులు మరణించు చున్నను దాను జీవములు దాల్చియుంటినిగదా యని అమాత్యుడు వగచుచుండ విరాధగుప్తుడు, “తమరు” స్వామికార్యం సాధించుటకు బ్రతికే యున్నారని ప్రాణాశచేగాదుగదా” యని యోదాచ్చి; పిమ్మట చందన దాసుని నంపదనంతయు గ్రహించి యాశనిబుత్రకళత్రనహితముగా బంధించి యుండినవార్త వినిపించెను.

రాక్షసమంత్రి యంతట “నాకళత్రమును చందనదాసుగృహంలా విడిచిరావడం మంచివని అయిందనీ, స్వామికార్యంబట్ల నేనప్రమత్తుడనని యచటిన్నే హితులకు ధైర్యంగా వుంటుందనీ ఇన్నాళ్లనుండి సంతోషిస్తున్నందుకు ఎంతవని జరిగిందోయీ! నాపెళ్లాంబిడ్డలకోసం పాపం చందనదాసు ఆంబిడ్డలతో ఇట్టి అపస్థుత పాల్పడతాడనుకోలేదు. ఆశనిబుత్రం నే నెట్లా తీర్చుకోను? ఆటువంటిన్నే హితుడికి నామూలంగా యింతటి అపత్తు సంభవించినపిమ్మట నేనింకా జీవించడం మొందుకోయీ!” అనుచు వగచుచుండెను.

ఇంతలో బ్రతీహారి ప్రవేశించి “ద్వారమున శకటదాసుడు వేచియున్నా”డని విన్నవించు రాక్షసు డాశ్చర్యమగుచు విరాధగుప్తుని మొగము గణ్గొన, నాతడు “మనఆదృష్టం శుభములను చేకూర్చుచున్న”దనెను. పిమ్మట సిద్ధార్థశకటదాసులు లోనికితేర “శకటదానూ ! చాణక్యనిచేతనుండి తప్పించుకొని బ్రదికి వచ్చితివా!” యని యాతని బ్రయమార గొగిలించుకొని చెంత నిడుకొనెను. శకటదాను దంతట దిన్న సిద్ధార్థుడు వధ్యస్థానమునుండి విడిపించుకొని తెచ్చినవృత్తాంతమును సవిస్తరముగా వినిపించ నమాత్యు డానందముమై దనయొడలి యాధిరహము లూడ్చి సిద్ధార్థున కొనగ “నీవుచేసిన మేలున కీబహుమానము చాల” దనెను. సిద్ధార్థుడు డానగలు గైకొని, ననుస్కరించి, “దేవరవారిచ్చిన యానగలు నే నెక్కడ దాచుకొంటాను? ఈముద్రికతో వానిని ముద్రించి తమయొద్దనే వుంచితే భద్రంగా వుంటవి. నాకు వనిచడినప్పుడు తిరిగి తీసుకొందు”నని విన్నవించెను. “మంచిది. అట్లే చేయు”మని రాక్షసుడు శకటదాసున కానతి యొసగ నాత డాముద్రికతో ముద్రించి, అందు గాననైన రాక్షసనామాంకమున కచ్చెరువంది, ముద్రికను రాక్షసమంత్రి కొనగెను. ఆత డాముద్రిక తనది యగుట బోల్చికొని, భార్యకు దానొసగినముద్రిక యాతని కెట్లు లభించెనా యని విస్తయమందుచు “నీ కీముద్రిక యెక్కడి”దని సిద్ధార్థుడు నడిగెను. వాడును జందనదాసు డినుభసకునియింటిముంగిట దనకని దొరకినదని విన్నవించెను. శకటదా సంతట సిద్ధార్థునితో “ఈముద్రిక అమాత్యనామాంకితం గనుక వారికి సమర్పించుకొనిన్న సంతోషపెట్టుతారు”అనెను. వాడును “అనుగ్రహం. దేవరవారి వేలివే ఇది అలంకరించుగాక”యనెను పిమ్మట నమాత్యు డాముద్రికను శకటదాసున కొనగ “నీ పీముద్రికతోనే వ్యవహారమంతయు మాపేరట నడుపుచుండు”మని యానతిచ్చి “మిరిక విశ్రమింపు”డనెను. సిద్ధార్థుడు దంతట “దేవరసలపై లే నాదొకమనవి వున్నది”అని సంశయించుచు బలక “నిర్భయముగా చెప్పుము” అని అమాత్యుడు ధైర్యము గొలిపెను. వాడును “చాణక్యనకు ఆపచారంచేసి

తిరిగి పాటలీపుత్రం వెళ్లడానికి భయంగా వుంది. నెలవైతే కొన్నాళ్ల పాటు తమ పాదములదగ్గరే వుండివుంటాడు' అనెను. రాక్షసుడును "పరమసంతోషం. అట్లే చేయు"మని పలికి వారల నంపెను.

పిమ్మట సమాఖ్యరాక్షసుడు విరాధగుప్తునితో మరల బ్రసంగమునకు దొరకొని "ఇంకా కుసుమపురవృత్తాంతమును చెప్పు"మని యడిగెను. వాడును చాణక్యచంద్రగుప్తులకు మనసులు గలియుటలేదనియు, ఇరువురును స్వతః స్థులగుటచే సుభయాలమధ్య క్రమముగా భేదములు పొడముచున్న పనియు బాటలీపుత్రమున బ్రజలు చెప్పుకొనుచుండి రని విన్నవించెను.

రాక్ష.—భేదములకు సమిత్తములేమిటో!

విరాధ.—ఇదరనిమిత్తము లేమిరావాలి? ప్రతిజ్ఞ నిర్వర్తించుకున్నాననే గర్వించేత చాణక్యుడు తనయిష్టంవచ్చినట్లు సంచస్తున్నాడు. నేను రాజునగుదా అన్న అభిమానంచేత చంద్రగుప్తు డెప్పుడైనా ఎదుగువలికితే ఆబ్రాహ్మణుడు సహించక 'నిన్ను రాజును చేసింది నేనే'యని ఎత్తిపాడు స్తున్నాడట. దేవరవారు మలయకేతువు నాశ్రయించి తత్సహాయంతో పాటలీపుత్రముమీదకు ఎత్తివెళ్లే ప్రయత్నం చేస్తున్నారని విని చంద్రగుప్తుడు 'మలయకేతువును ప్రాణములతో ఎందుకు వదలిపెట్టితి'రని చాణక్యుణ్ణి ప్రశ్నించాడట. ఆత డేవో సమాధానం చెప్పి 'నువ్వు నన్ను అడిగేపాటివాడవా'అని విదిలించుకుంటూ చివాలన లేచిపోయి రాడట.

రాక్ష.—సెబాసా! నేటికి వైమ మన కనుకూలిస్తున్నది. చాణక్య చంద్రగుప్తులకు పొరువులు పుట్టడంకంటె మనకు కావలసిందేమున్నది? మన మంత్రం పారడాని కిదే సమయం. నువ్వు వెంటనే ఈవేషంతోనే తిరిగి కుసుమపురానికి వెళ్లు. అక్కడ మన స్థనకలకుడు వైతాళికవేషంతో వున్నాడు. ఆతనితో నామాటలుగా చెప్పి 'సమయం కనిపెట్టి' చాణక్య చంద్రగుప్తులభేదం వృద్ధిపొందించే పద్ధతులతో చంద్రగుప్తుణ్ణి స్తవం

చేయమన్నానని.' అచటివిశేషాలు ఎప్పటికప్పుడు కరభకునివల్ల నాకు తెలుపుతూవుండు. పోయిరా.

అనుచు సంతోషముతో నాతని వీడుకొల్పెను. పిమ్మట బ్రతీహారి ప్రవేశించి "ఈమూడునగలు అవ్వకానికి వచ్చినవని. దేవర చిత్తగించవలెనని శకటదాసుడు పంపినా" డని విన్నవించెను. చాణక్యుడు విశ్వావసుప్రభృతులగు బ్రహ్మణ్యులగు దానమిష్ఠింఁడైన పర్వతకాభరణములని రాక్షసు డెఱుగమి, దానిని బరిశీలించి, విలువగలవి యని గ్రహించి "తగిన ధనమిచ్చి పుష్పకొవ్వని శకటదాసుతో చెప్ప"మని పంపెను. పిమ్మట రాక్షసమంత్రి తన యత్నములు ఫలజేస్తుభిములగుచున్నవని మోచిమంతుడు సంతర్దైహముం జొచ్చెను.

27

కౌముదీమహాత్మ్యవప్రతిషేధము

అశరన్నార్థిమాకౌముదిచే గునుమపురము పాల్కడలియంకమందున్న కమలాలయవలె నే శ్రోత్యన మొనర్చుచుండెను. ఓరిగబండిన వరిపైరులతో నిం దారబూచిన కాశాటపులతో బృథివియంతయు నాటి కౌముదీమహాత్మ్యవమున కాయ శ్రవదుచున్నట్లుండెను. రాంతుని బహువల్లభత్వముం గాంచి యీసమై కృశించిన జహ్నుకన్యను, శరభృతువు సరసకథాభిజ్ఞయగు దూతిక వోలె, బ్రసన్నం గావించి రత్నాకరుని గలుపుచుండెను. మింటిపై జగదానంద కరుడై వెలుగు చంద్రునిపై మాత్సర్యమునవోలె జంద్రగుప్తమహారాజు రత్న భూషణముజ్జ్వలమగువేషమున కౌముదీమహాత్మ్యవముం దిలకింప సుగాంగ ప్రాసాదము నల్లనల్ల నధిరోపించి పట్టణమంతట గలయజూచెను. నగరమున నెందును ఉన్నవసాధ్యమే కౌముదీమహాత్మ్యవము. పిఱుండులబరువుచే నలసగమనలై, ప్రియకంఠార్పితబాహువల్లరులై, సరసోజ్వలవేషులైన స్త్రీయూర్ధ్వ

పుష్పిణుల నెందును గనరారు. చీసచితల దిగద్రావిన పౌరజన మాటలవృద్ధి ముగ నొండొరులతో మేలములాడుకొనుచు నుత్సవదర్శన కొతుకమున బారులొట్టి యేతెంచు జాడయే లేదు. కాముదీమహాత్మ్యవ కల్పితములగు తోరణాద్యలూకారములతో గలకలలాడుచు గనులమండు వొనర్పవలసిన శునుమపురము నాటిరేయి మాటునుణి చెక్కుదటిగియుండుట గాంచి మహారాజు చెంతనున్న వైహీనరితో “ఏమిది పట్టణంలో ఇంకను ఉత్సవమారంభింప లేదు?” అనెను. మహారాజు నాటిరేయి నుత్సవము జాటబంకినను ఆర్యచాణక్యుడు ప్రతిషేధించెనన్నవార్త మహారాజుతో నొడువుటకు నోరాడక ఆవృద్ధకంచుకి మిన్నకుండెను. చంద్రగుప్తుడును కంచుకి సంశయించుచుండుట యరసి గ్రుచ్చిగ్రుచ్చి యడుగుగా దుదకు వైహీనరి ‘ఉత్సవం ప్రతిషేధింపబడినది’ అని యల్లన బలికెను.

చంద్రగుప్తుడదరిపడి “ఏమీ! ఎవనిచేత?” యని ప్రశ్నింప, గంచుకి “అవైపుత్తాంతం నేను మనవిచేయలేను” అనుచు గ్రుక్కిట్ట మ్రింగుచుండుట మహారాజరిసి, “ఆర్యచాణక్యులు ప్రతిషేధించిరామేమి” అని మరల ప్రశ్నించెను. కంచుకి యంతట నిట్టూర్చుచు “తమ ఆజ్ఞకు ఆర్యులవాడు కాకపోలే ఇంకా ఎవరు ఎవరు చేయగలరు?” అని విన్నవించెను. మహారాజు చిదీముడి పాటుగదుర నచట నాసీనుడై “ఆర్యచాణక్యులను జూడదలచుచున్నా”మని సంతట వైహీనరియు ‘బిత్త’మని చాణక్యగృహమున కేగెను. రాజగురు డగు చాణక్యునిగృహమున నిండియుండిన సమిధల మోవులును, దర్భకట్టలను పిడుకల రాసులను వైహీనరి కన్గొని “అహ! ఏమి మహామాత్యులయైశ్వర్య”మని యక్కజమందుచు, “ఇంతటి నిష్పృహుడు గనుకనే మహారాజును ‘పుష్పలా, పుష్పలా, అని పిలువగలుగుతున్నాడు ఆర్యచాణక్యుడు. కడుపు జీతబట్టుకుతిరిగే మావంటినేవకులకు స్వతంత్రము రమ్మంటే ఎలావస్తుంది! ద్రవ్యాశ పదగిచేసిన యిటువంటి మహానుభావులు మహారాజునేకాదు, మహేంద్రాట్టిమాడా

“లెక్కచేయరు.” అని మెచ్చుకొనుచు, లోనికేగి, దర్భాసనోపవిష్టడైయున్న చాణక్యని గాంచి, మోకరించి జయవచనము బల్కెను.

చాణక్య డాతడు వచ్చినపనియేమో, తెలియగోర “మహారాజులుం గారు దేవర నొకసారి దర్శనమిష్ఠించుడని విన్నవిస్తున్నా”రని వైహీనరి తెలిపెను.

చాణ:—వైహీనరి! యీ ఆర్థరాత్రి వేళ ఏమంత ఉపద్రవం వచ్చింది!

వైహీ—చిత్తము. మహారాజులుంగారు సుగాంగప్రాసాదంమీద విజయంచేసి ఉండి తమదర్శనం కోరారు.

చాణ:—కొముదీమహాత్మ్యం నేను ప్రతిషేధించినవార్త వ్యవలనిచెవిని బడిందా యేమి?

వైహీ:—చిత్తము.

చాణ:—(కనులెఱ్ఱజేసి) ఎవరుచెప్పారు వ్యవలనితో?

వైహీ:—చిత్తం. మహారాజులుంగారే నగరమంతటా ఉత్సవంలేకపోవడం చిత్తించి కారణమడిగారు.

చాణ:—నరే, మీరంతా, ఇదేసమయమని కొందేలు నూరిపోసి తంబులు పెట్టారు! అంతేగాదా?

వైహీ:—(భయముతో తలవంచుకొని మిన్నకుండెను.)

చాణ:—చరిజన మందరికీ చాణక్యనిమీద ఇంత ద్వేషమా! మంచిది. సుగాం గారికి బారీతియ్యు.

అని, వైహీనరి ముందునడువ జాణక్యడు సుగాంగమునకు జనిచుద్ర గుచ్చిని దరయి జని జయధ్వని సలప మహారాజు లేచి పాదములకు మ్రొక్కెను. చాణక్య డాతని హాకిపూర్వకముగ లేవనెత్తి “మమ్ము బిలిపించిన పనియే”మని చూడిగెను.

చంద్ర:—దేవరదర్శనంచేత నన్ను గ్రహింప జేసుకొనుటకు.

చాణ:—(నవ్వుచు) ఈవినయాని చేమిగాని, నన్ను పిలిపించిన ప్రయోజన మేమిటో చెప్పు. నిష్ప్రయోజనంగా ప్రభువులు అధికారులు బిరి పింపరు.

చంద్ర:—చిత్రం. కామదీపహోర్నవాన్ని ఆర్యులు ఏ ప్రయోజనంతో అను నిషేధించారో తెలుసుకుందామని శ్రమకల్పించాను.

చాణ:—ఓహో! సీయాజ్ఞను ప్రతిషేధించినందున మందలించాలని సిగ్గింది. చావా, యీ అర్థరాత్రి వేళ?

చంద్ర:—ఎంతమాట! ఆర్యులు నిష్ప్రయోజనంగా ఏపని చేయరుగదా అని యెంచి అదియేమై యుంటుందో తెలుసుకోవాలని కుతూహలం కలిగింది.

చాణ:—మేము నిష్ప్రయోజనంగా ఏపని చేయమని తెలుసుకున్నందుకు చాలా సంతోషం. అయితే విను. శాస్త్రకర్తలు కార్యసిద్ధిని మూడువిధాల విభాగించారు. ఒకటి రాజాయత్తమని, రెండు సచివాయత్తమని, మూడు ఉభయాయత్తమని. ఈమూటిలోనూ ఇని సచివాయత్తమైన కార్యం గనుక దీని ప్రయోజనం నీ వడుగకూడదు.

చంద్ర:—(కోపమున మార్చొగమిడి మిన్నకుండెను.)

ఇదియే యదనని స్తనకలకుడు రాక్షసోపనివృత్తకారమున స్తన మొనర్చెను.

నిండుజాబిలి మింట బండువెన్నెల గాఢ

ముల్లోకముల దెల్లముగ బుచ్చపువ్వు పూచె

రాజచంద్రుడు ! నీయరాతితండము లట్టు

పాటి పర్వతగుహల్ దూరె బెనుచీకట్టు

అనేకుశీతాచలావనీతలమెల్ల
తాల్చినది నీయాన తలమీద విమెల్ల
అభిమానధనులు తొర్రాలవాలములు
వైతురే నృపతు లాజ్ఞోల్లంఘనములు
కోతి లూడ్వగ నీడుకొదమసిగమ్ము
జవదాటనీ డాల్చి సార్వభౌమండు
తల గిరిటము దాల్చి ధరణీశు డానె
ఆన చెల్లించుకోలేని భూపతికి
మోత చేటేకాక ముకుట మేమిటికి?

చాణక్య దాస్తవము నాలించి, అయ్యది రాక్షసామాత్యప్రేరేకముకా
నిశ్చయించి తనలో దా నవ్వకొనుచు జంద్రగుప్తునిమోము గన్దొనునంత
నాతడు “వైహీనరీ! ఆవైతాశీతుడికి వేయి సువర్ణ లిప్పించు”మని యాన
తిచ్చెను. “చిత్త”మని యేగుచున్నవైహీనరీని చాణక్యుడు “అగుమాగు”మని
నిలిపి, మహారాజును “ఎందు కిప్పు డింతసొమ్ము ఆపాత్రదానం చేస్తావు?”అని
ప్రశ్నించెను.

చంద్ర.—అడుగడుక్కు తమగిట్లా నిషేధిస్తూవుంటే మాకిది బంధనాగారంగాని
రాజ్యం కాదు.

చాణ.—నాయనా! నీకింత కష్టంగా వుంటే మేమికనుంచి బాధపెట్టముగాని
నీచిత్తంవచ్చినట్లు చేసుకో.

చంద్ర.—అసో మానని మేమే చూచుకుంటాము.

చాణ.—శుభం. మాపని మేమూ చూచుకుంటాము.

చంద్ర.—మంచిదేగాని, ముందు మీరు కొముదీమహాత్మ్యవం ఎందుకు నిషే
ధించారో చెప్పండి వింటాము.

చాణ.—మొదలావుత్సవం చేయించడంవల్ల ప్రయోజనమేమిటో నువ్వుచెకిలే
మేమూ వింటాము.

చంద్ర.—మాయాజ్ఞ చెల్లించుకోవడమే ప్రధాన ప్రయోజనం.

చాణ.—మానిషేధానికిగూడా ఆజ్ఞ చెల్లించుకోవడమే ప్రయోజనం. ఆసేతు
శీతాచలంగా చెల్లుతున్న నీఆజ్ఞ నప్పుడప్పుడూ ఇట్లా ప్రతిఘటిస్తూవుంటే
నీకు వినయం నేర్పిస్తట్లువుతుంది. ఇంలేకాదు. నాప్రతిషేధాని కింకొక
ప్రయోజనం కూడా వున్నది. ఏమిటంటేవా, చెపుతాను విను. మలయ
కేతువు మనమీద దాడివెడలడానికి సిద్ధంగా వున్నాడు. భద్రభటపురుష
దత్త డింగరాతభాగురాయణప్రముఖులైన మనసేనాపతులు మనలను
విడనాడి శత్రువు నాశ్రయించి, మనరహస్యము లాతనికి చెప్పుతున్నారు.
ఎప్పుడేమి వుపద్రవం కలుగుతుందో తెలియదు. శత్రువు నెదుర్కోవ
డానికి ఆయత్తవడవలసిన మన కేది అలజడినమయంగాని ఉత్సవాలకు,
వేడ్కలకు సమయం కాదు.

చంద్ర.—భద్రభటాదులైన సేనాపతులు మనల నెందుకు విడనాడవలసి
వచ్చిందో ఆర్యులు సెలవిస్తారా?

చాణ.—వినపలేనేగాని అవశ్యం చెపుతాను. గజాధ్యక్ష అశ్వాధ్యక్షులైన
భద్రభటపురుషదత్తులు స్త్రీమద్యమృగయావ్యసనులుకావడం చూచి మేము
వారి కా అధికారాలు తగ్గించి అన్నవస్త్రాలకు సరిపడ జీకమిష్పించడంచేత
వారు మనల వదలి మలయకేతువు నాశ్రయించారు. డింగరాతబలగుప్తుల
కిదివరకు మన మిస్తున్నజీతాలు చాలక ఎక్కువధనం సంపాదించేకోరికతో
శత్రువునాశ్రయించారు. మనసేవచేసి అమితైశ్వర్యం సంపాదించిన రాజు
సేనుడు, మన మా సంపద నెప్పుడు హరించిపోతామో అనేభయంచేత
పగవారితో చేరాడు. భాగురాయణుడు, మనం పర్వతకుని చంపించితిమని
మలయకేతువుకు దుర్బోధ చేసి భయవెట్టి అతణ్ణి మనసుండి చీలదీశాడు.

అనేరం బయటబడితే శకటదాపాదులకు పట్టిన అవస్థ తనకూ పట్టుతుందని భయపడి ఆత డాసులయ కేతువునే ఆశ్రయించి అతనికి విశ్వాసపాత్రుడై, మంత్రిత్వం చేస్తున్నాడు. మనవల్ల దాయాదభృతిగ్రహిస్తున్న లోహితాక్ష విజయవర్మలు అభిమానవంతులు గనుక స్వతంత్ర జీవనంకోరి మలయ కేతువు నాశ్రయించారు.

చంద్ర.—వీరందరూ విరక్తులని తెలిసివుండినాడా మీరు ప్రతివిధానం ఎందుకు చేశారుకారు? లేచిపోతూవుంటే చూస్తూ ఎందుకు ఊర కున్నారు.

చాణ.—ప్రతిక్రియచేయడమంటే, వీరిని అనుగ్రహించాలి, లేదా నిగ్రహించాలి. ఈరెండేగదా మార్గములు. భద్రభటపురుషదత్తును తిరిగి వారిఅధికారముల్లోనికిచ్చికదా అనుగ్రహించాలి. అటువంటి వ్యసన పరాయణులకు అధికార మివ్వడమంటే చతురంగబలాన్ని నాశనంచేసు కోవడంతప్ప ఇతరంకాదు. డింగరాతబలగుప్తు లతిలబ్ధులు; వారిదురాశను పూరించడం మనతరంకాదు. రాజసేన భాగురాయణులు, ఉన్నసొమ్ము పోతుండేమోనని భయపడేవాళ్లు కాబట్టి వారిశనుగ్రహించే మార్గమేలేదు. ఇక లోహితాక్షవిజయవర్మలంటావూ? వాళ్లు దాయాదం పుచ్చుకోవడానికే అభిమానమైతప్ప జీవ వారి శనుగ్రహించడమెట్లా? కాబట్టి అనుగ్రహాని కవకాశంలేదని తేలింది. ఇక మిగిలించి నిగ్రహం. మనది కొత్తరాచరికం. ఇంకా ప్రకృతివర్గానికి మనమీద పూర్తిగా ఆనుకట్టి కలుగలేదు. ఒకవంక శత్రువులు దాడివెడలడానికి సిద్ధంగా వున్నారు. ఈస్థితిలో మనం పరుషదండం ప్రయోగించడం నీతికాదు. చూచీచూడనట్లుారుకోవడమే యుక్తం.

చంద్ర.—సరేగానివ్వండి; కమరి నింకొక్కప్రశ్న అడగవలసివుంది.

చాణ.—ఒక్కటిగాదు. పదిప్రశ్న లడగవచ్చును.

చంద్ర.—ఈ అశర్థాలన్నిటికీ మూలకారణమైన మలయకేతువును ఎందుకు పోనిచ్చారు నగరంనుంచి?

చాణ.—పోనివ్వక ఏమిచేయడంకూడా? పట్టుకొని నిగ్రహించగలవా, అర్థరాజ్యం పొంది యివ్వడంకూడా? నిగ్రహించామా, పర్వతకుణ్ణి మనమే చంపించామని అంగీకరించినట్లవుతుంది. మనకృతఘ్నత బయటపడుతుంది. బోనీ, అర్థరాజ్యమే యిద్దామూ అంటే, పర్వతకవధకు కృతఘ్నత్వంకప్పు యింకో ప్రయోజనం లేకుండాపోతుంది. ఇదియంతా ఆలోచించే ఉపేక్షించవలసివచ్చింది.

చంద్ర.—ఎంతైనా బాగుంది మీసమాధానం! అయితే రాక్షసమంత్రి నెందుకు పేక్షించారు?

చాణ.—రాక్షసమంత్రి నందులకు పరమవిశ్వాసికావడంచేత ప్రకృతివర్గానికి అతనిమీద అనురక్తి వుంది. అతని కిక్కడ స్థానిబలం, అర్థబలం, అంగబలం కూడా వుంది. వీటికితోడు బుద్ధిబలంగలవాడతడు. అటువంటి కేతువు నగరంలోవుంటే, అంతరికలహాలు పుట్టిస్తాడు. కాబట్టి పారిపోతూవుంటే, మనకే మేలని ఉపేక్షించాను. ఇప్పుడు ఇతరులవల్ల అవకారు చేయిస్తున్నా, మనం ఉపాయాంతరాలచేత వశుణ్ణి చేసుకోవచ్చును. ఇక్కడనే వీటవెట్టుకొని కూర్చుంటే మనకు హృదయశల్యమయ్యేవాడు. అలావుండకుండా, పొరపడి పారిపోయానాడు. పోనిప్పుని నేనూ చూస్తూ పూరుకున్నాను.

చంద్ర.—అటువంటి ప్రబలశత్రువును బట్టి నిగ్రహించవలసింది.

చాణ.—(నవ్వి) నిగ్రహించడానికి అతడేమంత సులభసాధ్యుడుకాదు. పరాక్రమిస్తే అతడు నిజంగా రాక్షసుడే. మనకు అపారమైననష్టం కల్పించి గాని చూపడు. అతడు చావడం మనకు క్షేమంకాదు. అంతటి తెలివిగలమంత్రి మన కెంతకష్టమవుచేసినా దొరకడు.

చంద్ర.—నిజం నెలవిచ్చారు. రాక్షసమంత్రి ఎంతకైనా సమర్థుడు.

చాణ.—(క్రోధముతో) మేము కామనియేగాదు సీతాత్మర్థం? ఏదీ, ఆతని యోగ్యత యెట్టిదో చెప్పు, వింటాము.

చంద్ర.—ఆతడెంతటి సమర్థుడూకాకపోతే, మననగరంలో, మనకళ్లయెదుటనే మనకిన్ని అనర్థాలుకల్పిస్తూ, ప్రాణాపాయంకూడా ఎన్నోసార్లు కల్పించి, మనకంతంమీద కూర్చున్నట్లు కూర్చోగలిగాడా? తుదకు నిశ్చింతగా, నిర్భయంగా వెళ్లిపోతూవుంటే ఆతన్ని స్మరించనైనా స్మరించలేక పోయినాము. ఆతనిప్రభావంవల్లనే మనకిచట శత్రులెవరో, మిత్రులెవరో కూడా తెలుసుకోలేని దురవస్థ వట్టింది.

చాణ.—(నవ్వు) ఇంతేకదా! నువ్వుపోగడడం చూచి, ఒకవేల మలయకేతువుకు రాక్షసమంత్రి-నేను నీకుచేసినట్లు, మగధరాజ్యాభిషేకం చేశాడేమో అనుకొన్నాను.

చంద్ర.—నాకు మగధరాజ్యాభిషేకం చేసింది మీరెందుకైనది?

చాణ.—(అవుడుగఱచి) మఱి యెవరుచేశారు!

చంద్ర.—దైవం.

చాణ.—దైవం చేసిందనుకొనేవారు విద్వాంసులుకారు.

చంద్ర.—ఆత్మస్తవం చేసుకొనేవారూ విద్వాంసులుకారు.

చాణ.—అయితే! ఏమన్నావు? నందకులాటనికే నేనంటించినచిప్పు ఇంకా చల్లారకుండానే, 'సీమెత' అంటున్నావుగా! పృథలా! పృథలా! ఇంతలోనే ఎంతమత్సరివై నావు! ముడివేసుకున్న ఈజుట్టు మల్లొనాచేత విప్పించాలనేదుర్బుద్ధి ఎందుకు పుట్టిందినీకు! ఇంతకు దోషమంతానాది. నిన్ను నిందించవలసినవనిలేదు. సీతో నాకింకా పాగ్వాదమెందుకుగాని రాక్షసమంత్రి నాకంటే మరిమంతుడని నీకు తోచిందిగనుక, శుభం, ఇనిగో!

అమాత్యఖడ్గం, ఆతనికే యిచ్చి వ్యవహారం చక్కబెట్టుకో” అని కత్తిని జుండ్రగుప్తునికొసగి, “రాక్షసా! రాక్షసా! నేటికి జయించావోయి మమ్ము” అనుచు నటనుండి వెడలిపోయెను.

చండ్రగుప్తు డంతట వైహీనరితో! “నేటినుంచీ చాణక్యనిజోక్యం లేకుండా రాచకార్యములు మేమే చూచుకొంటామని మంత్రులందరికీ తెలియజేయ్యి” అనెను. వైహీనరియు, “ఆర్యచాణక్యలనకుండా చాణక్య డంటున్నారే మహారాజులుంగారు!” అని అక్కజమందుచు నిశ్చేష్టుడై నిలుచుటగాంచి చండ్రగుప్తుడు “వైహీనరీ! ఏమిటి ఆలోచిస్తున్నా” వని యడిగెను. వైహీనరియు, “ఏమీలేదు. దేవరవాగు నేటికి జైవవశంచేత ప్రభువులై నారగదా అనుకుంటున్నాను” అని బదులు పలికెను.

చండ్రగుప్తుడును దనలా “ఆర్యులు అనుజ్ఞచేతనే నిందించామగదా వారిని. అయినా మనస్పృతభేదపడుతున్నదే! నిజంగానే గురుధిక్కారం చేసేవాళ్లెట్లాచేస్తారో! ఇంతకు ఆర్యులు కృతార్థులుగావడమే మనకుగావలసింది” అని యెంచుచు, “వైహీనరీ! ఈశుష్కకలహంచేత మాకు తలనొప్పివచ్చింది. శయ్యాగృహానికి త్రోవమాపు” వని యాతనివెంట పోసికేగెను.

28 (అ)

బహుముఖమంత్రము.

అట్లమలయకేతుడు సేనల నాయత్తమొనర్చుకొని మగధపై దాడి నెడలుట యెప్పుడెప్పుడని తత్తణపడుచుండెను. చాణక్యచండ్రగుప్తులమధ్య ధాను నాటినభేదబీజములు మొలకెత్తి ఫలించెనన్నవార్తకొని కెదురుచూచుచున్న రాక్షసామాత్యుడు మలయకేతువున కేనాటికానాడు తాల్చి నుపదేశించుచు, నిద్రాహారములు మఱచి, శత్రుసాధనయత్నములు పూర్తియొనర్చుచుండెను.

వర్వతేశ్వరుడు మరణించి యప్పుటికి బడిమానములు గడచిపోయెను. శంటికిమంటికి నేకధారగా నేడ్చుచున్న శల్లలదుఃఖముంగాంచి మలయకేతు కుమారుడు, శాత్రవశత్రుమూలకగూడ నట్టిభర్తృమరణశోకము ఘటించక మున్న తండ్రికి దర్పణము విడువనని చేసిన ప్రతిజ్ఞ ఇంకను నెఱవేఱక అట్లే యుండెను. “శక్తుణ్ణవుతానా, శత్రుసంహారం చేసి తల్లలదుఃఖం తీరుస్తాను. లేదా, చచ్చి స్వర్గంలోవున్నతండ్రిగారిని చూడబోతాను” అను నిశ్చయ ముమై వేగిరవడుచున్న మలయకేతువునకు రాక్షసామాత్యు డొనర్చుచున్న కాలహరణము దుస్సహమై తోనుచుండెను. చాణక్యపదేశమున బాటలీ పుత్రము విడిచివచ్చిన భద్రభట్టపురుషదత్తాదులు మలయకేతువునాశ్రయించి, సమయముదొరికినపుడెల్ల మలయకేతుహృదయమున రాక్షసునియెడ ననుమాన ముదయింపజేయుచుండిరి. వాగ్విలాసి భాగురాయణుడు మలయకేతువున కత్యం తాప్తుడు, హితోపదేష్టయు నై ఘెలగుచు, రాక్షసునకు నందకులముపై నున్న యభిమానమును చాణక్యుడయెడ గలద్వేషమును వర్ణించి చెప్పుచుండెను. “చాణక్యనిబట్టి చంద్రగుప్తునిమీదగూడా పగసాధింపక తప్పుకవచ్చిందిగాని, లేకపోతే రాక్షసమంత్రికి చంద్రగుప్తుడిమీద పగకు విమంత్తప్రబలకారణ ముంటుంది? వారిద్దరిమధ్య చాణక్యనిభిక్షాత్తిగా ఎన్నిపొరుపులపుట్టినా, ఇరు వురం మాగధులమనే ఆభిమానం రాక్షసచంద్రగుప్తులకు పరస్పరంవుండనే వుంటుంది” అనుచు నీరీతిమాటలతో భాగురాయణుడు మలయకేతువునసృస ననుమానము నాటుచుండెను. భద్రభట్టాదులు మలయకేతువు నాశ్రయింప వచ్చినతోలినాడే “చాణక్యనివలలో జిక్కినకారణంచేత చంద్రగుప్తుడంటే మాకు విరక్తికలిగి తమరి నాశ్రయింపవచ్చాము. అయితే తమసేనాపతియైన శిఖరకునిద్వారా ఆశ్రయిస్తున్నాముగాని రాక్షసామాత్యునిద్వారా కాదు” అని మనవిచేసిరి. ఎంత యాలోచించినను మలయకేతువున కామాటలయర్థము తెలియలేదు. తుదకు భాగురాయణునితో నామాటలెల్లచెప్పి, “వారిట్లా అన

దారికి కారులు మేమిటి?" రాక్షసమంత్రి ద్వారా మమ్ము ఆశ్రయించడం వోషమా?" అని యడిగెను.

భాగురా:—ప్రియహితూహిద్వారా ఆశ్రయించడం న్యాయంగనక వారు అలా అనివుంటారు.

మలయ.—అయితే మనకు రాక్షసామాత్యునికంటే ప్రయతము లేవరున్నారా?

భాగురా:—అట్లా అనుకోవడానికి వల్లకాదు. చాణక్యరాక్షసులకేగాని వైరం చంద్రగుప్తరాక్షసులకుగాదు. రేపు చాణక్యుడికి చంద్రగుప్తుడికి విరోధం పుట్టవచ్చు. చాణక్యుణ్ణి మహారాజు పదభిష్టుణ్ణి చేయవచ్చు. అప్పుడు రాక్షసమంత్రి, నందవంశభక్తుడుగనక, చంద్రగుప్తుడుమాడా నందవంశంవాడే ననేకారణం చేత ఆశ్రయింపగలిగి, ఆశ్రయి మంత్రి కావచ్చు. కాబట్టి వినాటికేమో అనేకభిలిచే, భద్రభటాదులు రాక్షస ద్వారానరాక శిఖరకునిద్వారా తమచెంతకు వచ్చిరి.

ఈవిధంగా సందుదొరకినపుడెల్ల భాగురాయణుడు భేదబీజములు నాటుచుండెను.

రాక్షసమంత్రి యిచుక యస్వస్థుడైయున్నాడని విని మలయకేతువు పుష్కరాక్షసింధుషేణినిహనాదారులతో నాశని దర్శింపజేసి, అమాత్యగృహ ద్వారముచెంత వారినందఱిని నిలిపి, తనరాక ముందుగా నమాత్యునకు దెలియ నంపకుండగనే, భాగురాయణునిద్వితీయుడై లోసికేగెను.

కుసుమపురమునుండి వచ్చిన కరభకునితో రాక్షసమంత్రి అంతర్గమమున మాటలాడుచుండ భాగురాయణులయకేతు లాప్రసంగమును ద్వారము చాటున నిలిచి వినుచుండిరి. కరభకుడు చాణక్యద్రాక్షగుప్తులు కలహించుటయు, చాణక్య డమాత్యభిధ్ధమువదలి, 'రాక్షసమంత్రిని కేసుకో' మ్మని కోపించి వెడలిపోవుటయు విన్నవించెను. రాక్షసమంత్రి మిగుల సంతసించి,

“చాణక్య డెప్పు డెక్కడనున్నా”డని యడిగెను. తునుమపురమండే యున్నా”డని కరభకు డెఱిగించెను.

రాక్ష.—ఈకలహానికి కొముదీమహాత్మ్యప్రతిషేధమేనా కారణం, ఇంకా యేమైనా వున్నదా?

కరభ.—దేవరవారున్నా, మలయకేతుకుమారులున్నా పురం వదలి వస్తూ వుండగా చాణక్య డూరకుండటంకూడా కారణం. ‘మీఅసమర్థతవల్ల పారిద్దరూ తప్పించుకుపోయి మనకు అనర్థం కలిగిస్తున్నారు’ అని చంద్ర గుప్తులవారు చాణక్యని ఆక్షేపించి, దేవరవారు చాలా సమర్థులని పొగిడారు.

రాక్ష.—అయితే చంద్రగుప్తుడు మనకు దొరకినట్లే.

ఈసంభాషణము వినుచున్న .. మలయకేతువు భాగురాయణునితో, “ఇన్నాళ్లూ చాణక్యడే మాతండ్రిగారిని చంపించి, మాపట్లకూడా ద్రోహం తలచినాడనుకున్నాము. ఇప్పుడు చూడబోతే వేరువిధంగా కనుపిస్తున్నది. చాణక్యచంద్రగుప్తులకు విరోధం కలిగిందని అమాత్యుడు సంతోషించడంకూడా నాకు అనుమానంగావుంది. దీనికితోడు చంద్రగుప్తుడికి రాక్షసమంత్రిమీద ఇంతఅభిమాన మున్నదన్న సంగతికూడా ఇప్పుడు తెలియవచ్చింది.”

భాగు:—మనం తొందరపడి ఇప్పుడేమీ నిశ్చయించగూడదు. కనిపెట్టివుంటే, యథార్థం క్రమంగా దానంతట అదే బయటపడుతుంది.” ఇంతలో గరభ కుడు రాక్షసునియొద్ద నిలవుగైకొనియేగుటయు మలయకేతు భాగురాయ ణులు లోపకేగిరి.

ఇట్లతర్కిలోపపన్నుండగు మలయకేతువు గాంచి, రాక్షసమంత్రి “కుమారా! వచ్చిలివా?” యని కొగిరించుకొని చెంరగూర్చుండ నిడుకొనెను. “అయ్యలకు దలనొప్పి తగినదా”యని మలయకేతువు ప్రశ్నింప, “నాయనా! నీకు గుమారోబ్బముపోయి మహారాజశబ్దంరాకుండా నాకు తలనొప్పి యెట్లు పోవును” అని బదులుపలికెను.

మలయ.—మనము బలములన్నీ సమకూర్చుకొనికూడా ఇంకా ఎన్నాళ్ళిట్టా వేచివుండడం?

రాజు.—ఇదిగో, ఇక ముహూర్తం పెట్టడమే తరవాయి. చంద్రగుప్తచాణక్యులకు విరోధం వచ్చిందని ఇవాళే తెలిసింది. ఇక మనకు జయం నిశ్చయం.

మలయ.—ఈవిరోధంకొరకేనా ఆర్యు లిన్నాళ్లు వేచివున్నది! చాణక్యుడూ మానుకుంటే చంద్రగుప్తుడు మరొకమంత్రిని చూపుకుంటాడుగాని పూర. కుండడు గదా. విదియెట్లావున్నా, తమఅజ్ఞ అయింది; నా కదేకావలసింది.. ఇక ప్రయాణభేరి మ్రోగింపమని అజ్ఞయిస్తాను.

అని నెలవైకొని యేగెను.

పిచ్చట జీవసిద్ధి పెట్టినముహూర్తముచొప్పున భూర్ధశీర్ష పూర్ణి మాదివన, మన మలయకేతునైననృనులు వయనమయ్యెను. పున్నమనాడు ప్రయాణము రాక్షసమంత్రికి మనస్కరించినదికాదు. మఱియు భద్రభటపురుషదత్తడింగ రాజాదులనుగూర్చి యాతనిమనస్సు శంకావల మగుచుండెను. కావున నెందులకైన మంచిదని యొచి భశమగధసేనలతో దాసు ముందునడచువాడై, శక హూణసేనలు తనవెనుక నడచిరావలెననియు, యవనగాంధారసేనలు మధ్య భాగమునను, కులూతాధిపుడు మున్నగురాజులందరు మలయకేతువుం జుట్టువారి నడవవలయుననియు నేర్పాటు గావించెను. ఇట్లు బయలుదేరినసేనలు తఱచినదచి ఇంద్రవజ్రము జేరెను. అచట శత్రువు పొడయేని గానరావదయ్యెను. మార్గిమధ్యమున నున్నదుర్గములు సాధించుచు గూరుచున్నచో నాలస్యమగుననియు, వెంటనే కుసుమపురము నాక్రమించుట లగ్గనియు, ఆలసించినచో చాణక్యచంద్రగుప్తులకు సంధికుదురు నేని కార్యము దుస్సాధ్యమగుననియు భాగురాములు దుపదేశింప రాక్షసమంత్రియు నాయాలోచనము వంగీకరించి శిష్యప్రయాణములతో గుసుమపురమును సమీపింప జూజ్ఞయిడెను. చంద్రగుప్తునిచారులు నైవ్యమున బ్రవేశింతురేమో యనుసంకేచముచే మలయకేతువు ముద్రాంధితులుగాని వారెవ్వరును స్కంధావారమును

విడిచిపోగూడదనియు, లోనికి రాగూడదనియు గట్టడయొనర్చి ముద్రాధికారమును భాగురాయణుని కొనగెను. భాగురాయణుడు వచ్చువారికి, బోవువారికి నానవాల్లి చుచుండ మలయకేతువు రాక్షసప్రవర్తనముచుగూర్చి యాగాచించుచు బ్రక్కగనిలో గూర్చుండియుండెను.

ముందుగా త్పణకుడగు జీవసిద్ధి స్కంధావారమును విడిచిపోవువాడై ఆనవాలిమ్మని భాగురాయణుని నడిగెను.

భాగు.—జీవసిద్ధి ! ఎక్కడి కీ ప్రయాణము ? ఏదైన రాక్షసమంత్రి పనిమీద వెళ్లుచున్నావా?

జీవ.—లేదులేదు. రాక్షసునిపేరు, బిశాచముపేరూ వినబడనిచోటికి బోవుచున్నాను.

భాగు.—అదియేమి! రాక్షసమంత్రి నీకున్నేహితుడుగదా! ఆయన ఏమిచేసెను? అంతకోపంగా మాట్లాడుతున్నావు?

జీవ.—ఆయన యేమిచేయలేదు. నిర్భాగ్యపుజచ్చినవాణ్ణి నేచేసినవనికి నేనే సిగ్గుపడి పోతున్నాను.

భాగు.—అంతటి అకార్యం ఏమిచేశావు నువ్వు?

జీవ.—ఏదోచేశాను. గతించింది మళ్లాయుష్షుడు శ్రవ్యడమెందుకు?

భాగు.—కుతూహలంచేత అడిగాను. అంతరహస్యమైతే చెప్పనక్కరలేదు.

జీవ.—రహస్యమేమిటి, రాక్షసకృత్యానికి? నేను తొందరగా పోవాలి.

భాగు.—నువ్వు చెప్పుకపోతే నేను ఆనవాలివ్వను.

జీవ.—సాతాంధరకనిపెట్టి నిర్బంధిస్తున్నారు మీరు. ఏమిచెయ్యను. వినండి చెపుతాను. పాటలీపుత్రములో వుండగా, రాక్షసమంత్రి దుర్బోధవిని విషకన్యాప్రయోగంచేసి పర్వతేశ్వరులవారిచావుకు కారణమైనదిక్కుమాలినవాణ్ణి. ఈసంగతి ఏమనిచెప్పుకోనని సంధేహిస్తే మీరు కాదుకూడదంటిరి. ఇకనైనా నాకు ముద్రికయిప్పించండి. పోతాను.

భాగు.—ఎలాగు ! ఏమన్నావు ? రాక్షసుడా, పర్వతేశ్వరులవారిని చంపింది ! చాణక్యుడే, ఆర్ధరాజ్యం ఎగజెట్టడానికి ఈద్రోహం చేశాడనుకొంటున్నాము మే మిన్నాళ్లనుంచి.

జీవ.—బుద్ధదేవా ! (అని చెవులుమూసికొని) చాణక్యుడు విషకన్యపేరైనా పినలేదు. రాక్షసప్రేరణచేత ఈసుర్పార్గం చేసినందుకు నన్నాయన పట్టణం నుండి వెళ్లగొట్టాడు. మల్లారాక్షసుడు నాచేత ఇంకోకొకచక్కత్వం చేయించాలని చూస్తున్నాడు. ఈసారి చాణక్యుడు నన్ను ఈబోకంనుంచే సాగనంపుతాడు. అందుకని నాదారి నేను చూచుకొంటున్నాను. ఇక ఇప్పించండి ఆనవాలు.

భాగు.—ఇదిగో. తీసుకుపో ఈరహస్యంకాస్త మలయకేతుకుమారునికిగూడా చెప్పి మరీవెళ్లు.

క్షపణకుడు చనుచుండ మలయకేతువుప్రవేశించి, “సర్వమూవిన్నాను. ఇంకా ఏమరు చెప్పడమెందుకు ? ఇంకేద్రోహం చేసిన రాక్షసుడికి ఏమిదండనం చేస్తే నాకోపం చల్లారుతుంది ? సర్వవిధాలా తన్ను నమ్మివున్ననాకు ఇంకేటి ద్రోహం చేసినవానికి తగినదండనం నరకంలోగూడా వుండబోదు. రాక్షసా ! రాక్షసా ! నువ్వు నిజంగా రాక్షసు. వే” యనుచుండ భాగురాయణుడు డాకని గూరుచుండనిడి, రాక్షసునిప్రాణములు దీయగూడదను చాణక్యదేశమును స్మరించి, కాంతివచనము లుపదేశింప దొడగెను.

భాగు.—రాక్షసమంత్రి శిష్యులమై తమరు తొందరపడవలదని నావిన్నపం. సీతకాస్త్రవేత్తలకు కార్యవశాన శత్రులు మిత్రులవుతారు; మిత్రులు శత్రులవుతారు. రాక్షసమంత్రి అప్పట్లో సర్వార్థసిద్ధిని రాజుపచేయ దలచుకోవడంవల్ల పర్వతేశ్వరులవారిని శత్రువుగా ఎంచుకున్నాడు. కాబట్టి ఉనుకాయన్నీ నిందించగూడదు. మనకు ప్రస్తుతం సహాయకారిగావుండ

డమే మనకు గావలసింది. నందరాజ్యం మనకు ప్రాప్తిచేదాకా ఆతన్నీ చెడనాడుకోగూడదు. తరువాత ఏమిచేస్తారో తమయిష్టం.

మలయ.—నీ ఆలోచనం బాగానేవుంది. రాక్షసుణ్ణి మనమిష్టుడు చంపడం కార్యమనిచేసుకోవడమే.

ఇంతలో రాజుచారులు సిద్ధార్థకుని గట్టితీసుకొనివచ్చి “ఈతడెవరో అనుజ్ఞాపత్రంలేకుండా పారిపోతూవుంటే పట్టితెచ్చినా”మని విన్నవించిరి. “నీవెవ్వడ”వని భాగురాయణుడు ప్రశ్నింప, సిద్ధార్థకుడు “నే నమాత్యరాక్షసుని సేవకుణ్ణి”అని బదులుచెప్పెను. “అయితే ముద్రికలేకుండా ఎందుకు వెళ్లుతున్నా” వని భాగురాయణు డడుగ, నాతడు వెలవెలబోవుచు “తొందరపని మీద వెళ్లుచున్నాను” అనుచుంట గాంచి, మలయకేతు వాతని ననుమానించి, “వానిచేతిలో ఏదో కాగితమున్నది, లాగికొను”డని భటులకాజ్ఞాపించెను. భాగురాయణు డాకమ్మలాగికొని, “ఇందు రాక్షసామాత్యుని ముద్రయున్నది” యనుచు దానిని మలయకేతువున కొనగెను

“స్వస్తి. మనవగవానిని నిరాకరించి వెడలగొట్టి మీరు మాటనిలపు కొన్నందుకు సంతోషం. మనకుసహాయంలై పచ్చిసివారికి చేసినవాగ్దానంకూడా చెల్లించవలసినసమయం వచ్చింది. తమకాశ్రయమైనవానిని నాశనంచేసి వారు మిమ్ము ఆచుసరింపగలరు. వీరిలో కొందరు, పగవానిగజబలమును కోశమును కోరుతున్నారు. కొందరు రాజ్యమును కోరుతున్నారు. ఈవిషయమంతా మీరైతేమరలరుగాని నేను జ్ఞాపకార్థంప్రాసినాను. మీరుపంపిననగలు మూడున్ను చేరినవి. వీనిద్వారా పంపుతున్నకానుక పరిగ్రహించి నన్ను ధన్యుణ్ణి. చేతురని విన్నవిస్తున్నాను. వీనితో కొన్నినోటిమాటలుగూడా చెప్పిపంపుతున్నాను. అపధరించడని మనవి”

ఇట్లున్న లేఖార్థము చదివికొని “ఈకమ్మ ఎవరికితీసుకవెళ్లుచున్నా”వని సిద్ధార్థకు నడిగెను. వాడు భయముచేపడకుచు “మీకో” యని బదులుచెప్పెను.

మలయకేతు వామాటల కుగ్రుడై 'వీణ్ణి బయటికితీసుకొనిపోయి నిజంచెప్పే దాకా తన్నండి' అని భటులకాజ్ఞాపించి, భయకాపితగా రుద్రగు సిద్ధార్థమని వారు చేయవట్టిలాగినంత ముద్రాలాంభితమగు పెట్టెయొకటి వానికక్షము నుండి జాతిపడెను. దానింగైకొనిచూడ, వైన రాక్షసముద్రయు, అగ్ర మూడునగలును గాన్పించెను. మలయకేతు వానగలు వెలికిసిచూచి, "వీటిని నావంటియంటిని రాక్షసుడికి బహుమాన మంపాను. వీరినిబట్టిమాస్తే, ఈకన్న రాక్షసుడు. చంద్రగుప్తునిఁ ద్రాసివట్టులేలుతూవుంది. ఎంతద్రోహా?" అనుచు, "భాసురకా ! వీణ్ణిచావదన్నండి, వీణ్ణి చెప్పుమన్న నోటిమాటలేవో చెప్పే వలెను" అని యాజ్ఞ యిడెను.

సిద్ధార్థకు డంతట మలయకేతువు పాదములపైబడి "ప్రభూ ? రక్షిం చండి. నాకభయమిస్తే యథార్థం మనవిచేస్తారు" అని విడువదొడగెను. భాగురాయణుడు "నువ్వుదూతవు కాబట్టినికుపచ్చినభయంలేదు. ఉన్నదున్నట్లు మనవిచేసుకొ" మ్మనెను. సిద్ధార్థకు డంతట "రాక్షసమంత్రి చంద్రగుప్తున కిమ్మని కమ్మయు నగలూ నాచేతికిచ్చారు. నోటిమాటలుగా, "మనన్నేహితులైన కులూతమలయకాశ్చిరపతులు మలయకేతువురాజ్యం కోరుతున్నారు. పారసీక సింధురాజులు మలయకేతువుకోశాన్ని గజబలాన్నీకోరుతున్నారు. కాబట్టి చాణక్యజ్ఞిలేవగొట్టిమాటనిలుపుకున్నట్లు, వీరికోరికలుగూడా చెల్లించవలసింది" అని చెప్పవలసిందన్నారు. ఇతరుమించి నేనేమియెరుగను" అనెను. మలయ కేతు వామాటలు విని నిశ్చేష్టుడై "చివ్రవర్షాదులుకూడా ద్రోహం తలపెట్టారుగా ! రాక్షసు డీసీచులతోగూడి మమ్ము వంచిచి చంద్రగుప్తుడికి మమ్ము వట్టియిన్వాలని చేసినదుస్తంత్రమిది. కనుకనే రాక్షసుడు ఈతోడి దొంగలను ససైన్యంగా మాయెంతవుండే ఏర్పాటుచేశాడు. ముందు వీళ్లనందరిని సంహరించినతరువాతనే చంద్రగుప్తుని పసివట్టిస్తాము" అని మండిపడుచు "రాక్షసమంత్రిని మేము చూడవలసియున్నది" అని ప్రతీహరి సంపెను.

రాక్షసమగ్నియు మలయకేతువును దర్శింప నరుగుచు విశ్వావసు ప్రభృతులగు సోదగులకడ దానంతకుమున్ను కొనిననగ లలంకరించికొని యేగెను. కుశలప్రక్కానికము ముగిసినప్పుడు మలయకేతువు “మిరీపురుషున కివత్రమిచ్చి కుసుమపురమునకు పంపుచున్నమాట నిజమేనా?” యని పత్రమును చేతికిచ్చెను. అమాత్యు డద్దాని గాంచి “కుమారా! ఈకవ్వ నేనంపినది కాదు” అని సిద్ధార్థుని గాంచి, “భద్ర ధా!” ఇదియేమి” యని యడిగెను. వాడును సిగ్గుపడుచు “నన్ను జావగొట్టుటచే రహస్యంబయటబెట్టినా” ననెను. రాక్ష:—ఆరహస్య మెటువంటిది!

సిద్ధా:—(తలవంచుకొని) “నన్ను భయపెట్టుటచే” అని గజగజలాడుచు నూర కుండెను. అంతట భాగురాయణు డందుకొని “మిరీలేఖ చంద్రగుప్తునికి పంపుచున్నారట. నోటిమాటలుగూడ చెప్పిపంపితిరట.

రాక్ష:—కుమారా! ఇది యసత్యము. ఇందేదో శత్రు ప్రయోగంబుంది.

మలయ:—వట్టియు త్తరమంపగూడదని ఈనగమాధాఇచ్చితిరటకాదా?

రాక్ష:—ఈనగ నేను వీనికి బహుమానమిచ్చినమాట నిజమేకాని ఈపత్రము నేనెఱుగను. ఈదు స్తంత్రము శత్రువులువన్నినట్లున్నది.

మలయ:—మఱి యీముద్రిక యెక్కడిది?

రాక్ష:—ఘోర్తు లసత్యముద్రికలుమాత్రము కల్పించలేరా!

భాగురా:—సిద్ధార్థకా! ఈకవ్వ ఎవరు వ్రాసిరి?

సిద్ధార్థ:—(భయపడుచు) శకటదాసుడు.

రాక్ష:—కుమారా! శకటదాసే వ్రాస్తే నేను వ్రాసినట్లే.

మలయ:—విజయా! శకటదాసును దీనుకొనరమ్మ.

భాగు:—శకటదాసుమగ్ని గాంచెనుట సత్యం వచ్చుచుండు. కాబట్టి ముద్రికను, ఆరితచే వ్రాయుచు చెప్పించుట మంచిది.

విజయ చానిని గైకొనివచ్చినప్పటికీ రాక్షసమంత్రి శకటదాసుని ప్రాలును, కష్టలూనియత్తరములు నొక్కపోలికగా నేయించుట యరసి, నివ్వెఱవడి, “శకటదాసు మిత్రుడని నమ్మితిని. అలబిడ్డలనుదలచుకొని, ప్రాణభీతిచే ఇంతటిద్రోహం చేస్తాడనుకొలేదు” అని విచారించుచు నూర ఊడెను. మలయకేతు వంతట రాక్షసునిశరీరమున నున్ననగనుగుర్తించి, “ఆర్యా! ఈకష్టలూ ‘మీరుపంపిననగలు మూడున్నా అందిన’ అని ప్రాసీతిరిగదా! ఈనగ ఆమూటిలోనిదేనా” యని యడిగెను. రాక్షసుడు “దీనిని వర్తకులదగ్గరకొన్నాను” అనెను. మలయకేతు వంతట ప్రతీహారిం గాంచి, “విజయా! ఈనగ నువ్వగుర్తించగలవా?” యని యడిగెను.

విజయ:—గుర్తించకేమిబాబూ! (కన్నీరొడ్చుచు) పర్వలేశ్వరులవారినగలు నాకుకొత్తవా?

రాక్షసమంత్రి యానూటలువిసి, ఆశ్చర్యవిహదములుపెనగొన “కుమారా! ఈనగలమీన వర్తకులనుగూడ చాణక్యడే పంపెనుగాబోలు” అనెను. మలయకేతువు “ఆర్యా మాతండ్రిగారినగలు చంద్రగుప్తుడిచేతికి చిక్కిన మాట యథార్థము. వానిని ఎవరో వర్తకులు ఆమ్మిచారంటే ఎట్లానవ్వుడం?” అని యడిగెను. రాక్షసమంత్రి కేమిపలుకుటకును నోరాడలేదు. కష్ట తాను, వ్రాయలేదంటూడా, ముద్రిక తనదని కనుపడుచున్నది. నింద శకటదాసుపై త్రోయుట కాతథు దానునమ్మిన మిత్రుడాయెను. చంద్రగుప్తుడు నగలమైనన్నమాట విన్నవారునవ్వుదురేగాని నవ్వురు. ఇంతచక్కగా దన్నుపంచిచిన శత్రుప్రయోగమున కచ్చెరువందుచు, తానేమియు నెఱుగననుటకన్న దోషినని యంగీకరించుటయే యుక్తమనియెంచి మిన్నకుండెను.

మలయ:—ఆర్యా! మిమ్ము నొక్కమాట అడుగుతాను.

రాక్ష:—కుమారా! అర్బులైనవారినడుగుము. నాకింకా అర్బుత్వ మెక్కడిది?

మలయ:—చంద్రగుప్తుడు సీత్రభువంశంలావాడని నీకు విశ్వాసము వుండవచ్చును. అతడు నీకు భోగభాగ్యములిస్తాడని ఆశవుండవచ్చును. అతడు మహారాజుగనుక అతనికి మంత్రికావాలనేకోరిక నీకు వుండవచ్చును. అందుకు నిన్నెవ్వరూ కాదనరు. కాని యిటుమాస్తే, నేను నీమిత్రునికే కుమారుణ్ణి, నీకుభృత్యుణ్ణి. నాబిశ్వర్యమంతా నీవిచ్చినదేకాబట్టి నీవేనాకు దాతవు. నేనేమీ నీనుభవ్యలేను. శాశ్వతిఅంతా నీది. నువ్వేనాకు ప్రభువువు. ఇటువంటినాకు ద్రోహంచెయ్యాలనే దుర్బుద్ధి నీకు ఎందుకుపుట్టింది !

రాక్ష:—కుమారా ! నీకు నేను ద్రోహంచేయవలసిన కారణం లేదని నీమాటలే చెప్పుతుండగా ఇంకా నేనేమి చెప్పగలను? ఇది అంతా దైవవినితము. నన్ను అంతగా ప్రేమించిన మహానుభావులు, నా ప్రభువులు; వారిని పొట్టను బెట్టుకొన్న దుర్దైవమే, నా ప్రయత్నాలన్నీ మంటగలిపి నన్ను ఇట్లా వంచించింది.

మలయ:—(సరోవంగా) ఇంకా దైవాన్ని నిందించడానికి నీకు సిగ్గెందుకులేదు! విషకన్యను మంపి చేతులారా నాతండ్రిని చంపించిచాలక, నన్ను కూడా శత్రువునకు కట్టియివ్వాలని యింతదుష్టత్రం పన్నినరాక్షసుడవు నువ్వు. మనుష్యమాంసం అమ్ముకునితినే కటికవాడవు.

రాక్ష:—కుమారా ! ఎందుకు పాపములన్నీ నామీదమోపుతావు? పర్వతేశ్వరులపై నేను విషకన్యను ప్రయోగించలేదు.

మలయ:—మఱి మాతండ్రిని చంపినదెవ్వడు?

రాక్ష:—దైవము నడుగుము.

మలయ:—దైవమునడుగనా, జీవసిద్ధి నడుగనా?

రాక్ష:—జీవసిద్ధికూడా చాణక్యచారుడేనా ! ఇంకేమున్నది? శత్రువులు నాగుండెకాయనే హరించిరి.

మలయ:—భాసురకా! శేఖరసేనునకు మాఅజ్ఞ తెలియజెప్పు. కొలూతమలయ కాస్తీరరాజులు 'మారాజ్యం కోరుతున్నదో'చులు. వారిని ప్రాణాలతో గోతిలో పూడ్చిపెట్టమను. మేఘనాథసింఘసేనులకు మాగజబలమూ కోశమూ కావలెనట. వాళ్లను ఏనుగులచేత త్రొక్కించి చంపమను. (రాక్షసునివంక దిగి) నేను విశ్వాసపూరిత యగురాక్షసుణ్ణికాను. మలయకేతువును. ఇక మాయెదుట నిలువను. పోయి మీచంద్రగుప్తుణ్ణి ఆశ్రయించు. నిన్ను చంద్రగుప్తుణ్ణి, చాణక్యుణ్ణికూడా యుద్ధభూమిలో కలుసుకొంటాము. భాగురాయణా! కుసుమపురం ముట్టజించడానికి సేనబసిద్ధం కమ్మను.

అనుచు రాక్షసునివంక జూతచుఱజూచుచు భాగురాయణసహితముగా మలయకేతు పటనుండి వెడలిపోయెను. రాక్షసామాత్యు డంతట పొంగివచ్చు నావేగము నడచుకొనజాలక, "అక్కటా! చిత్రవర్షాదులకుగూడా ఎంత కష్టం వచ్చింది. శత్రునాశనంకొఱకు సేనుచేసినయత్నాలన్నీ ఇట్లామిత్ర నాశనంగా పరిణమిస్తూవుంటే ఈవిపరీతదైవాన్ని నేనెట్లాయెదుర్కొందును? ఇంతట నీయత్న చాలించి అడవులకుపోయి తపస్సు చేసుకుంటానాఅంటే, అంతర్వైరం నశించదాయె. ఈగురబృష్టజీవిత మింతటచాలింతమయ్యుంటే, ఇంతచేసినశత్రువులు ప్రతికించడగా ప్రాణాలు విడవడం అడుదానిపని. ఇంకాపెనగులాడుదామంటే వైషంప్రతిహాలింపె! చాణక్యతంత్ర నాబుద్ధికి మించిపోయెను. అయినదేమో అయింది. ఖడ్గ ధరించి శత్రునైన్యంలా జొరబడి శక్తికొలది వాళ్లనుచంపి చచ్చిపోదామంటే, అక్కడ చుదనదాను, నాకోసం సర్వస్వం పోగొట్టుకొని చెఱలోబడివుంటే, అక్షణిడిపించకుండా ఈశరీరం వదలిపెట్టితే శృతఘ్నదోషం చుట్టుకొంటుంది" అనుచు బరిపరివిధముల బలువిధమనస్సుతో గాల్గొమ్మకొనుచు గునుచువురాభిముఖుడై యరిగెను.

28 (ఆ)

ఫలసిద్ధి

మలయకేతువు పుష్కరాక్షసింహనానచిత్రనర్వాదులగురాజుల నేవుర
జంపించినంతటనే శకయవనపారసీకాదులగు నితరమిత్రులందఱు నాతనిబరిత్యో
జించి తమతమచేళముల కేగిరి. అంతట దననిస్సహాయతకు వెఱగుపడి ఇతికర్త
వ్యతామూఢుడై యున్నమలయకేతువుకు భద్రభట పురుషదత్తడింగరాజ
భాగురాయణాదులగు చాణక్యచారులు, డెక్కలూడ్చినపులుగునుబోలె బంధిం
చిరి. అంతలో జుద్రగుప్తనైన్యము లయడెంచి మలయకేతునైన్యముల నెదు
ర్కొని చెండాడివైచెను.

రాక్షసమంత్రియు మలయకేతువినాశమును చాణక్యసీతివిజయమును
విసి ప్రచ్ఛన్నవేషమున గునుమపురపరిసరమందున్న ఉద్యానవనముంజేరి యచట
గూర్చుండి తనదుర్గతింగూర్చి విచారింపదొడగెను. “మలయకేతువుకు ఈపాటి
వివేకం లేకపోయిందే! అంతురుకూడా లేకుండా నశించినదనందవంశంమీది
విశ్వాసంచేత యింకగా పెనగులాడుతున్న నన్ను నమ్మలేకపోయినాడే! ఇటు
వంటివాణ్ణి, శత్రువులతోఁజేరి తన్నువంచిస్తున్నానని ఆతనికి ఏలాతోచిందో!
ఇంతకు దైవోపహాతులను సదసద్విచారం ఎలావుంటుంది? ఇకనాకు చందా
బాసరక్షణంకంటె కర్తవ్యం కనిపించ” దని నిశ్చయించుకొనెను.

రాక్షసుడు గునుమపురము జేరినవార్తచాణక్యుడు చారులచే నెఱుంగి
కర్తవ్యమువదేశించి చారునొకని నతనికడకంపెను. వాడును నచటియుద్భూత
పాదజమున కురిత్రామ బంధించి దానితో కంఠమున కురివై చుకొనుయత్నము
గావింపజొచ్చెను. రాక్షసమంత్రియు అరిగ్భాగ్యుని ఆత్మహననయత్నముం
గాంచి దరిమిలేక నీవెవ్వడవు? ఎందుకిసాహసం చేస్తున్నా? వని యడిగెను.

అపురుషు డంతట “ఈనగరంలో విష్ణుదాసుడని, నాకొకన్నేహితు
డున్నాడు. ఆవిష్ణుదాసునికే చందనదాసనేవర్తకుడు ప్రాణస్నేహితుడు, చందన

దాసు రాక్షసమంత్రి పెండ్లాముబిడ్డలను తనయింట్లో వాచినాడట. అందుకని చంద్రగుప్తనుకూడా జాతనికి మరణదండనని నిధించాడు. నిష్ఠుడాసు తన మిత్రునికిరానున్న దుర్భరణాన్ని వారించడానికి మహారాజుచిగ్గిరకు వెళ్లి 'నా చంద్రవ్యమంతా సమర్పిస్తాను. చందనదాసును విడిపింపు'డని విన్నవించాడు. మహారాజు నవ్వి 'చందనదాసును మేముద్ర వ్యాపేక్ష చేకాడు బంధించింది. రాక్షస కళత్రాన్ని చూచి పట్టజెప్పితే ఇప్పుడైనా ఆశక్తి వదలిపెట్టతాము. లేనిచో ఆతనికి మరణదండనంతప్పదు' అని చందనదాసునువధ్యస్థానానికి తీసుకుపోండాని చండాలుర కాజ్ఞయిచ్చెను. నిష్ఠుడాసు తనమిత్రుని మరణవాస్తవినలేక అన్ని ప్రవేశం చేయబోయినాడు. అపురూపాత్మనిచావు వినకుండాచావాలని నేనిచ్చుటకి వచ్చినా'నని చెప్పెను.

నిష్ఠుడాసుని మిత్ర వాత్సల్యమునకు, ఈపురుషుని తెగువకును రాక్షస మంత్రి అక్కజమంది, ఇంకటిన్నే హబంధమునకు గారణమైనచందనదాసు తన కొఱకుగదా మరణించుచుండెనని యెంచి "భద్రుడా! చందనదాసు నింకను జంపలేదుగదా" యని ఆవేశముతో నడిగెను. "రాక్షసకళత్రపుటాడ చెప్పు వలసిందని గ్రచ్చిగ్రచ్చి ఎంతయడిగినా ఆమిత్రవత్సలుడు చెప్పకపోవడం వల్ల చండాలు రాశక్తి వధ్యస్థానానికి తీసుకుపోతున్నా"రని వాడు బదులు చెప్పెను. రాక్షసుడంతట వానింగాంచి, "భద్రుడా! నువ్వు ఈసాహసంమాను. చందనదాసుకు వచ్చినభయంలేదు! రాక్షసమంత్రి చందనదాసును రక్షింపబోయెనని నిష్ఠుడాసుతో చెప్పి ఆశక్తి రక్షించుము" అనిపలికి, "నెబాసు! చందనదాసా! నెబాసు! నేనులేనిసమయంలో నాభార్యాపుత్రులకొఱకు మరణించడానికి, వప్పుకొని శిబిచక్రవర్తిని తలదన్నినకీర్తిసంపాదించావు" అనుచు బయలుదేరుచుండెను. అపురుషుడంతట రాక్షసునిపాదములపై బడి "దేవరవారిని నేను పోల్చలేకపోయినాను. తమరుభూనుకొంటే చందనదాసుబ్రతికినట్లే. కాని దేవరవారు ఎరారక్షిస్తారో చందనదాసును నాకు తెలియకుండావున్న"దనెను. "ఇదిగో శత్రువినాశకరమైన ఈభిడ్డంతో" అని రాక్షసుడు.

కత్తినుసెను. ఆపురుషు డంతట “వద్దునునుండి! మీరు ఈ కత్తితో వధ్యస్థానానికి వెళ్లితే అపాయం వస్తుంది. వెనుక శకటదాసు నెవరో ఇట్లాగే చుండాల హస్తములనుండి విడిపించారట. చాణక్యుడు, శకటదాసును తప్పించుకొని సోనిచ్చినందు కాచండాలురను చంపించాడు. అందువల్ల భిక్షహస్తాలెవరైనా సమీపిస్తే చుండారు వెంటనే తమపనిముగిస్తారు. కాబట్టి తమరు భిక్షధారులై మాత్రం వెళ్లండి” అని బ్రతిమాలెను.

శకటదాసును తనచెంతకు విరోధులు చంపించిరని నమ్మియున్న రాక్షసున కిమాటలచే మతిపోయినట్లైనది. “బేరా! చాణక్యతంత్రం ఎంతదుర్బోధంగా వుంది” అని అక్కజమందుచు, “భిక్షధారణాని కిదినమయంకా”దని నిశ్చయించి, వట్టి కేతులతో వధ్యస్థానముచెంతకు బరుగిడెను.

అచట వధ్యస్థానమున చుండారు శూలారోపయత్నము లొనర్చుచుండ, జందనదాసు, పన్నుదీడలేక కన్నీటితో వెంటబడివచ్చిన భార్యపుత్రుల చూరార్చుచుండెను. తనతోగూడ బ్రాహ్మణులు వదలుదునని యేడ్చుచున్న భార్యను “లోకవ్యవహారమెఱుగని పిల్లడు. వాణ్ణి కనిపెట్టుకొనివుండు. నీకన్న వాడి కిక దిక్కులే”రనిచెప్పి వారించెను. తుదిసారి తనకు గన్నీటితో నమస్కరించిన కుమారుని గొగిలించుకొని “తండ్రీ! ఏన్నాటికైన తప్పనిచావు నాకు మిత్రకార్యరూపంగా వచ్చింది. కాబట్టి నాకైటచారించకు. చాణక్యుడు లేనిదేశం వెళ్లి అక్కడజీవించు. విడువకు, నాయనా!” యని యోదార్చి విడిచి లుపుచుండెను. ఇంతలో జుండారు శూలమునుబాటి చందనదాసును జేయి బట్టిలాగుచుండ గుటుంటిని మరల “అయ్యో! ఈనత్మ ప్రత్యుజ్జి, ఆశ్రితవత్సలుజ్జి రక్షించేవారు లేరా” యని యేడ్చుచు నడ్డముసొచ్చెను. అంతలో రాక్షసు నుంత్రి! “హిరో! చుండారులార! నిలుపుడు, నిలుపుడు. చందనదాసును జంభకండి” అని కేకలేడుచు బరుగున నచటికేలేంచి, “ఇదుగో! నన్నుచంపండి. ఆపర్ణాత్ముణ్ణి వదలండి” అని వారిచెను. చందనదాసు రాక్షసుంత్రిని సీరు

సిండినకనుల గాంచి, “అమాత్యా ఏమిది! నాప్రయాసమును, మైత్రిని ఎందుకువ్యర్థం చేస్తారు. మీరు లోలగిపొండి” అని ప్రతిపాలెను. రాక్షసమంత్రియు “చెలికాడా! ఈసిర్భాగ్యునికొరకు ఎందుకువృథాచావు చస్తావు. సర్వ వాశనమైనపిదప ఇంకా నీవంటిప్రణాళిత్వజ్ఞి నాకోసం బలియివ్వడం మొందుతు? నాధర్మం నన్ను నిర్వర్తింపజేసి” యనిపలికి, చండాలురతో “హీ! చాణక్య డితో చెప్పండి. రాక్షసమంత్రివచ్చాడని” అని పలికెను.

చండాలుల రంతట జందనదాసవధ నాపిరి. వాచిని నొకడు రాక్షస మంత్రిని వెంటగొని చాణక్యగేహమున కేగెను. చాణక్యడు ను మేసినిండ దుష్టులముగప్పికొని సగముతలుపుదెఱచి, మొగముమాత్రము గాన్నింప, చండాలునితో, “ఏమిరా! గాలిని పగ్గలతోకట్టి రాక్షసునిబిల్వాలేబ్బి, సమద్రాన్ని చేయారయాదినవా చెప్పరురా! చెప్పు” అని యడిగెను. చండాలుడు “దేవద వారుకాక మఱియెవ్వ”రనెను. చాణక్యడు నవ్వి, “కాదురా! కాదు. సంద మలద్వేషియైన దైవం యంతవనిచేసిందికాని నేనెవ్వడ” ననుచుండ రాక్షస మంత్రి యూతని నిరహంకృతిని వినయమును లోలోన మెచ్చుకొని “చాణక్య డింతటిమహాత్ముడని యిన్నాళ్లూ మాత్సర్యంచేత తెలుసుకోలేకపోయాను” అనుకొనుచుండెను.

చాణక్య డంతట రాక్షసుని సమీపించి, ముచుగుడిసెవైచి “రాక్షసా మాత్యా! విష్ణుగుప్తుడు నమస్కరిస్తున్నాడు. మార్కునిసేనలను, నాబుద్ధినిగూడా ఇంతటియాసపెట్టిన నీమతి ప్రభావానికి జోహారు చేస్తున్నా” ననెను.

తన్ను ‘అమాత్య’యని సంబోధించినందులకు సిగ్గుపడుచు రాక్షసుడు “విష్ణుగుప్త! నేను చండాలునివృద్ధాపితుజ్ఞి, నన్ను నీవంటిబ్రాహ్మణుడు తాక రా”దనెను. చాణక్య డామాటలకు చిఱునగవుదోప, “మీరు చండాలురుకారు- ఈతడు మనమిత్రుడు సిద్ధార్థుడు. రెండవయూతడు సమిద్ధార్థుడు. ఇక నీ సందేహాలు విడుపుము. పాపం! శతకదాసు నిర్దోషి. ఆత డాకష్టప్రాయలేడు.

అలేఖయు, నగలమ్మటయు, నీముద్రికయు, సర్వముఁ నేకేకమిందితిని. చంద్రగుప్తునకు, నీకూ ఎలాగైనా సంధిచేసి, అతనిరాజ్యభారం నీకు వప్పగించాలని ఇన్నీకపటములు చేశాను. నీమల్లిప్రభావం నాచేత ఇన్నితంత్రములు చేయించింది. గతమంతా నువ్వు మఱచిపోయి, పృథ్వీరాజు అనుగ్రహించవలసిందని నాపార్థన. అని పలుకుచుండ జంద్రగుప్తుడు సపరివారముగా నేతెంచి “అర్యా! చంద్రగుప్తుడు నమస్కరిస్తున్నా”డని రాక్షసునకు మ్రొక్కినను. రాక్షసామాత్యు డాశని విసీతికి సంతసించి, “మొన్నటిసెట్లువాడు, ఇంతలో ఎంతటివాడయ్యెనో! గజయాధవతివలె ముచ్చటగొల్పచున్నా” డనుకొని “విజయోస్తు” అని దీవించెను. “గురువులైన మియింద్దతిఅనుగ్రహంవుంటే మాకు విజయానికేమికోమవ” అను చంద్రగుప్తునిగాంచి, రాక్షసుడు దనలో “నన్నితడు భృత్యుణ్ణి చేసుకోవాలని చూస్తున్నాడు. ఇంతటివిసీతుడు అదృష్టవంతుడూ దొరకుటచే చాణక్యునిప్రజ్ఞ రావించినది” అని సంతసించుచుండెను. చాణక్యుడు “రాక్షసామాత్యా! ఇదిగో! అమాత్యభిద్దము. చందనదాసుకు చావోబ్రతుకో నిశ్చయించు”మని కత్తి అందిచ్చెను. రాక్షసుడు విష్ణుగుప్తుడు ధరించిన అమాత్యభిద్దా ధరించటానికి మేముతగము” అనియెను.

చాణక్యుడు “నీవు తగుదువో, లేదో, ఇదిగో నీరూ, మేలా పుడిగి, జీనులూ కళ్లేయీతీయని ఈగుడ్డాలూ. అందలాలు దింపకపోవడంచేత నడుములు పుండ్రయి ఈయెరుగులూ చెప్పవచ్చువి, నీబుద్ధిపారుపాలను. ఇక సందేహింపక ఈశస్త్రం ధరించి చందనదాసుకు రక్షించుకొ. మార్కుణ్ణి అనుగ్రహించు” అనెను. రాక్షసుడు “సర్వప్రవృత్తిమూలకమైన మిత్రస్నేహానికి దాసుణ్ణి” అని అమాత్యభిద్ద మందుకొనినంతటనే చాణక్యుడు “పృథ్వీ! పృథ్వీ! రాక్షసమంత్రి నిన్ననుగ్రహించాడు. నీవుధన్యుడ”వని ఆభినందించెను. ఇంతలో నొక పురుషుడు ప్రవేశించి “భద్రభటాదులు మలయకేతువును కట్టితెచ్చారు. దేవరదర్శనం కోరుతున్నా”రని చాణక్యునకు విన్నవించు, నాతడు “అరుగో రాక్షసామాత్యులు. వారికివిన్నవించువారిచిత్త”మని చూపెను. చాణక్యునిగరువతనము

నకు రాక్షసుడు ముగ్గుడై, చంద్రగుప్తునితో “రాజా ! ఈమలయకేతువునొద్ద మేము కొన్నాళ్లు భృత్యులముగా వున్నాము. ఆతని రక్షించవలసిన”దని విన్నవించెను. చాణక్య దంతట “అమాత్యులవారు మలయకేతువును రక్షింపుడని విన్నవించారుగనుక మహారాజు ‘మలయకేతువు నాతని తండ్రిరాజ్యమున ప్రతిష్ఠించిరం’దని భద్రభటామల కాజ్ఞయిస్తున్నారు” అని పలికెను. “దేవరచిత్త”మని వాడరుగుచుండ చాణక్యడు వానిని వెతుకకు బిలిచి “రాక్షసామాత్యులవారు తమకు లభించిన యీగంతోషసమయాన మహారాజులుంగారు చందనదాసక్రేష్టికి సర్వనగరశ్రేష్ఠీచదు అనుగ్రహించినారు. గజాశ్వములు తప్ప తక్కిన ఆతనిసంపద ఆతనికిచ్చివేయుడని దుర్గపాలునితో చెప్పి, శకటదాసుకు కాయస్థాగ్రణీవిరుద మిచ్చారనికూడా చెప్పి” అని యాజ్ఞాపించి. “ఇంతకు, రాక్షసామాత్యులుండగా నాకింకా ఈగొడవయెందుకు? నాజుట్టుముడివేసుకు నిల్చింతగా కూర్చుంటాను” అని నవ్వుచు బలికెను. చంద్రగుప్తుడును ‘కాముదీమహోత్సవం ఆజ్ఞాపించడానికి నాకికప్రతిబంధకంలేదుగదా’ అని నవ్వెను. రాక్షసామాత్యుడు “చంద్రగుప్తమహారాజుకు జయము” అని పలుక జయధ్వానములు మిన్నుముట్టెను.

29

డిగ్విజయము

రాక్షసామాత్యులభముచే జంద్రగుప్తు డిట్లు మగధరాజ్యమున సుస్థిరుడైనయనంతర మొకనాడు చాణక్యడుమహారాజుతో ప్రసంగించుచు నిట్లు పలికెను. “ఆర్యధర్మానికి హానికల్పించడావల్ల నందులు వధ్యులై నారే కాని వారియెడల నాకేమిపగలేదు. వారిని నాశనంచేయడావల్ల నాస్థు హరిగిందిలేదు. ఆర్యధర్మానికి ఆలంబనంమాత్రం లభించింది. వినయము, వృద్ధసేవ, ధర్మాభిరతీ సేవ ఆబాల్యాభ్యుత్తములుగనుక, నీవలన మగధరాజ్యం ధర్మప్రతిష్ఠిత

మైనది. కాని భారతక్షోణి నాల్గువెలుగుల నుప్పీతర్యధర్మాన్ని ప్రతిష్ఠించడమింకామిగిలివుంది. ఆమహాకార్యానికి నీవిక పూనుకోవాలి. అప్పుడుగాని మన సుకల్పూ సిద్ధించదు. అంతర్బహిష్కృతులను రూపుమాపి రాజ్యం నిష్క్రమించుకోవలసివచ్చింది. ప్రకృతివర్గం నీయందు అనురక్తమైవుంది. కోశం సమృద్ధమైవుంది. ఆఙులక్షలకాల్పలముతో, ముష్పనివేలగుట్టపుదళముతో, ఆర్యేలరథములతో, తొమ్మిదివేలయేనుగులతో సేనాంగము బలిసియున్నది. దండనాగాఢచంద్రానిపూహ రచనలయందాటిలేరి, భక్షివిశ్వాసములతో గొలుస్తూవున్న మనసేనలను ఎవ్వరూ ఎదిరింపలేరు. కాబట్టి ఆర్యధర్మస్థాపనార్థం మనం దిగ్విజయంచేయడం యుక్తం. అలీసాదరువలె అర్థభాగంచేతా, కీర్తికాంక్షచేతా కాదు, కేవల ధర్మస్థాపనంకొరకు నుప్పీదిగ్విజయంచేసి మల్లా భరతుడివలె శకకర్తృకావడం నాకభిప్రాయం. చంద్రగుప్తుడు “మహాప్రసాదం. ఇది నాకును ఇష్టమే” అని విన్నవించి, మంత్రిసామంతాదులతో నాలోచించి మిత్రభూషులును ధర్మాలవాలములునైన ఆంధ్రచోళపాండ్యకేరళ కళింగసింహళ పశ్చిమత్రాచార్యములుగాక తక్కినదేశములై తైత్తరీయాత్ర నిశ్చయించెను.

పిమ్మట దైవజ్ఞులునిర్ణయించిన శుభముహూర్తమున జంద్రగుప్తమహారాజు ఇష్టదైవతముల బూజించి బ్రాహ్మణాశీర్వాదము లందుకొని ప్రయాణభేరిచరపించెను. పారాంగనాకదంబము లొసగుసీరాజనములు గైకొనుచు మహారాజు చాణక్యసమేళముగా రాణువలతోగదలి పశ్చిమాభిముఖముగా బయలుదేరెను. కాశీప్రయాగ రాధాపురములందు బ్రజలొసగుకాన్కలంపుకొనుచు గలిపయప్రయాణముల గొకాబీనగరము చేరెను.

కాశానిపతి యగువత్సరాజుకూతురు దుర్ధర గుణవతియు రూపవతియు నని చాణక్య డౌతకుమున్న వినియుండెను. కాంతవతీదేవి అనపత్యమైన కారణమున జంద్రగుప్తనకు మరల వివాహమొనర్పవలయునని యాత డనురూపకన్యా స్వేషణ మొనర్చుచున్నవాడు గావున దుర్ధర సర్వవిధముల మహారాజు

నకు దగినదియని నిశ్చయించెను. శాంతవరీదేవియు సంతకుమున్న వహరాజును “మీరు సామాన్యగృహస్థులవంటివారు కారు; మహారాజులు. సామ్రాజ్యక్షేమమునకై మరల వివాహితులై మగధరాజ్యభారము వహించదగినకుమారుని బడయవలెను. పుత్రపూర్ణాంకనై మిమ్ము సంతోషపెట్టేభాగ్యం నేను నోచలేదు. పుత్రునికొఱకు నాహృదయం పరితపిస్తున్నది. కాబట్టి మీరు వివాహంచేసుకొని, సంతతిగని నాలోర్క తీర్చండి. నామిదిప్రేమకొట్టి మీరిట్లా పుత్రహీనలై సామ్రాజ్యాన్ని సంశయావస్థలోకి దిగవకండి. మీరు మట్లాపెండ్లిచేసుకుంటే నేను అసూయచెందుతాననే సంశయం మీకు తగదు. మీరు నాహృదయం ఎటుగుదురు. మీకుమారుణ్ణి నాబిడ్డగాయెంచుకొంటాను. మీరు వెంటనే పెండ్లిచేసుకొని నామద్దుచెల్లించండి” అని యనేకవిధముల బ్రతిమాలి ద్వితీయవివాహమునకు సుముఖుని గావించియించెను. మఱియు ఉదయనమహారాజవంశస్థు డగువత్సరాజుకూతురు సర్వవిధముల దనకుదగినకన్య యనికూడ జుద్రగుప్తుడు సప్తులించెను. వత్సరాజగు ఉదయనుడు తొల్లి మగధ రాజకన్యయగు పద్మావతిని బరిణయమయ్యెగావున నీయుభయవంశములకు సరిబంధము క్రొత్తగాదని చాణక్యుడెఱిగించి కాశాంసేకుని సప్తులంపజేసెను. పశ్చిమనిగ్మాత్ర ముగిసినపిమ్మట వినాహోత్సవము నెఱపుటకు నిశ్చయించి, చంద్రగుప్తుడు సనైన్యముగా నటకుండి గదలి హస్తినాపురమును, ఇంద్ర ప్రస్థమును గడచి, యమునాతరంగిణిదాటి విపాకాతీరమున నున్న ఆలీసాందరు గిరి కరిగెను.

వితస్తాయమునానుధ్యదేశస్థులగు రాజులెల్లరు మలయకేతు పురస్కృతులై యటకరుగుదెంచి చంద్రగుప్తసార్వభౌముని దర్శించి కానుకలర్పించిరి. చాణక్య డచట నాలీసాందరు నాటిక జయస్తంభమును భగ్నముచేయించి, అగిరికి రాజగిరియని పేరుపెట్టెను. యవనవిజయచిహ్నములు భారతభూమిలో నెచ్చటను కానరాకుండ ధ్వంసమొనర్చుడని యెల్లరకు నాజ్ఞాపించెను. అట గదలి సౌభూతిరాజధానికరిగి, యటనుండి సంగలాపురికేగి యచట గాధేయము

లూసగిన కాన్కలరిదికొని వారు మలయకేతురాజధానియగు విత్తస్తానగరి కరిగిరి. భర్తృపురణదుఃఖితయగు స్వర్ణమయ్యాదేవి అప్పటికి రెండునెలల క్రిందుటనే మరణించెనని చాణక్యచంద్రగుప్తులు విని, వాత్సల్యమయి యగు నాదేవికి తామొనగ్గినయవకృతికి వగచి, ఆదుర్గమున జంద్రగుప్తుని బంధనా గారముం గాంచి నఁగొని, కొన్నాళ్లచట మలయకేతునిపూజ లందికొనుచు నిలిచిరి.

ఆనంతర మాసేనలు విత్తస్తనుదాటి తక్షశిలానగరముపై సెల్లినడచెను. తక్షశిలాపతియగు సంభియు సంధిగోరి రాయబారుల నంపెను. “తక్షశిలానగరమును మాకర్పించి, సామంతుడవై తక్కినరాజ్యమేలకొమ్మని చాణక్యుడు వర్తమానము పెను. అంభి యందులకంగీకరింపక యవనసేనాని యగు ఉద్దామునిసాయమున జంద్రగుప్తుని బ్రతిఘటించుటకు నిశ్చయించెను. అంతకుమున్ను మలయకేతునకొడి నృపఫాలనికాయనగరములనుండి పాటిపోయిన యవను తెల్లరు సంభికి బాసలయిరి. “సూర్యసేనలకు దుర్గాలనుసాధించే నేర్పుచాలదు. కనుక మనకు ఏచ్చినభయంలేదు. ఈతక్షశిలాదుర్గం ఎన్నియొద్దముట్టడిననా ఓర్చుగలదు” అని యుద్దామసేనాని అంభికి భైర్యముగఱచెను.

సుశిక్షితమగు సరువదివేలసేనతో సర్వసంభారసంపన్నమై దుర్భేద్యమైన తక్షశిలాదుర్గమును సాధింపదగిన పరికరములు తమయొద్దలేమి చాణక్యచంద్రగుప్తులు తలపోసి దీర్ఘకాలపుముట్టడియే సాధనమని నిశ్చయించిరి. వేయియేనుగులతో లక్షసేనతో బలగుప్తుని తక్షశిలాదుర్గమును ముట్టడించువనికి జాలించి, తక్కినసేనలతో వారు గాక్షీరమునకేగిరి: కాక్షీరపతియు, అభిసారార్తకేతులును చంద్రగుప్తునకు గవ్వుములుగట్టుట కంగీకరించి తత్సార్వభౌమశ్రమనకు దలలాగిరి.

భూలోకనందనమని పేరుగన్న కాక్షీరదేశసాభాగ్యము నవలొకింపుచు చాణక్యచంద్రగుప్తులు అగధరమణీయములగు కొండలాయలగుండా ప్రయా

ఇములొనర్చి హిమచ్ఛమగు శేషనాగనదిని దాటి అమరనాథక్షేత్రమునకు జనిరి.

ప్రకాంతసుందరమగు నాక్షేత్రమున జంద్రగుప్తు డమరనాథేశ్వరుని బూజించి యేకాంతమణియమగు నాప్రదేశమున భగవత్ప్రేతర్యమొనర్చుచు 'నిశ్చింతమై కాలముగడుపు నిరాచారులగాంచి, చాణక్యనితో "ఆర్యా! హింసా కళంకితమైన ఈశ స్త్రబీషణం ఇంతటచాలించి ఈపావనక్షేత్రాగో ఈశ్వరుని సేవించుకొంటూ వుండవలెనని నాకు కోరిక కలుగుతున్నది" అనెను. చాణక్య డామాటల కించక నవ్వి, "వెట్టివాడా! ఊత్రియధర్మం మఱచి విషాద యోగంలా పడుతున్నావు. ప్రజాక్షేమం కోసం, సామ్రాజ్యరక్షణంకోసం ను స్వీకరించేయక శిష్టదుష్టరక్షణ దుష్టశిక్షణములు నీధర్మం. దానిని నువ్వు కర్తాచరణం చేయకతప్పదు. శత్రువులవల్ల నీప్రజను, బలపరులగు దుష్టులవల్ల బలహీను లగుసాధులకు పీడగలుగుతూవుంటే రాజైనవాడికి మన శ్వాంతి యెచాలభిస్తుంది? కాబట్టి ఆధీరుడవుకాక నీధర్మం నువ్వు నెరవేర్చు" అని బోధించెను.

పిమ్మట సేనలనోగూడ వారు బనిహాలకనుమలగుండా పాంచాలముం జొచ్చిరి. చాణక్య డాకనుమలకు గాశ్మీరద్వారమని నామకరణమొనర్చెను. అటనుండి సింహపురమునకరిగి యచట విజయసింహుని సత్కారములందుచు నొకవారము దినములు నిలిచిరి. అటనుండి పాటలమునకేగి శైబ్యదూళవత్సద్రకు లొసగుకప్పములు గైకొనిరి. సింధుస్రావములను ఉత్తరాధారాజ్యమునజేర్చి, పాటల బ్రహ్మనలమాలవకోటదుర్గములను బలిష్ఠములొనర్చి వానిరక్షణమునకు సరిపడినసేనల నందు నిలిపిరి.

పిమ్మట వారు సింధుపూర్వతీరము వెంట జని కచ్చఘామి జొచ్చిరి. మేఘనాదనుతుడగు అరాసకుడు కప్పముగానొసగిన సేనలగైకొని వానిని తద్రాజ్యమున బ్రతిష్ఠించి, మేఘనాదజితమగు సౌరాష్ట్రమునకు రాజవైశ్య

పుష్కగుప్తు నధిపతి నొనర్చిరి. పుష్కగుప్తుడు పదిలక్షలవణములు వెచ్చించి
సుదర్శనమనుసరస్సు నిర్మించుచుండెను. తామషీడితమగు సౌరాష్ట్రమున కాత
డొనర్చుచున్న యీమేలనకు చంద్రగుప్తసార్వభౌముడు హర్షించి, తత్సరో
నిర్మితికై తానుగూడా బదిలక్షలవణములు దానమొసంగెను.

పిమ్మట సార్వభౌముడు సేనలతో నుజ్జయినిపై నెత్తి చని దాని నవలీల
నిర్జించెను. భౌగురాయుడు నచట దనప్రతినిధిగా నిలిపి, యమునా నర్తదా
శతద్రుకచ్ఛ మధ్యదేశమును, సౌరాష్ట్ర సింహపురములను ఆతనిపరిశీలనమున
జేర్చి, ఆమహామండలమునకు వేదిశగిరి నువరాజధాని నొనర్చెను. లోహితాక్షుని
మాళవదేశమున కధినాథుని గావించి యాతడు గప్పముజెట్టిన మాళవనైనికదళ
మును గ్రహించెను.

దక్షిణావధిపాలకులగు కుంతలకోశకదంబ కొంకణ గాంగవడుక మహా
రాష్ట్రయరండవలీపతు లంపినరాయబారులు సార్వభౌము నుజ్జయినగరమున
దర్శించి కప్పములు సమర్పించిరి. చంద్రగుప్తుడు వానిని గ్రహించుకుండినపుర
నందదేర నాసికావిజయదుర్గములను రక్షించుటకై 'తనసేనలన' పెను. ఆంధ్ర
సార్వభౌముడగు సత్యశ్రీకాశకర్ణి మగధసామ్రాట్టులు, దర్శింప నుజ్జయిని
కేతెంచి, ఆంధ్రుగధసామ్రాజ్యములు పరస్పరస్నేహముమై మెలగుట ఉభయ
మునకుక్షేమమని తనయాశయ మెఱిగించెను. ధర్మరక్షకుడగు నంభోళుని
చంద్రగుప్తుడు సస్నేహముగా నాలింగనమొనర్చుకొని "మన ఉభయరాజ్య
ములున్నా, జంబూద్వీపంలా దున్నితానికీ, అజ్ఞానానికీ, అధర్మానికీ నిలువనీడ
లేకుండా చేయాలి. చాణక్యులవారి ఉపదేశములే మనకు పరమప్రమాణము"
లని నుడివి సత్కారపూర్వముగా వీడుకొలిపెను.

పిమ్మట బాణకృనహితుడై మహాకాళనాథుని సేవించి, తదాలయకుడ్య
మున జెక్కబడియున్న కాలచక్రముం గాంచి, తత్ప్రభావమును బాణక్యునిచే
వినెను. అనంతరమున నర్తద కేగి, శుక్లతీర్థమున గ్రుంకులిడి, ప్రశాంతపావన

మగు నాక్షత్రమున దుర్ధరాదేవితో వసిండుకోర్కెమై నచట బ్రసాద మొందు, నిర్మించజేసెను. తదుపరి కపతీతీరమున మారత్తును వశీకరించి, యట నుండి మరలి కౌశాంబికరుచెంచెను. సింహబలపురుషదత్తడింగరాజులను దక్షిణ దిగ్విజయమునకై సేనలతో నంపి సార్వభౌముడు కౌశాంబీనగరమున నిలిచెను.

అటబ్రవర్తిల్లిన దుర్ధరాచంద్రగుప్తులవివాహమహోత్సవమునకుసాంధ్రీ కళింగభూపతులు నెయ్యముమై గట్నములు దెచ్చిరి. తక్కినరాజవక్త్రమును సామంతమండలేశ్వరులను గానుకలతో నరుచెంచిరి. నేపాళపటయు, మంజ వత్సలియు, కార్తిపురాధీశ్వరుడును కప్పములొనగి మార్యసార్వభౌమశాసనము శిరసావహించిరి. పాటలీపుత్రమునుండి గౌతమిదేవియు నావేడ్కగను లారగాంచుకోర్కెమై నరుచెంచెను. శబీదేవేంద్రులవివాహముమాడ్కి నతి వైభవముగా బ్రవర్తిల్లిన ఆదివాహమున నందరికోర్కెలు నిండారెను.

వివాహోత్సవములు ముగిసినపిదప సార్వభౌము డతిథులనందరిని నక్కరించి వీడ్కోలిసి, దుర్ధరాదేవితో, గౌతమిచాణక్యులతో, గౌతమయపరివారముతో నరిగి నర్మదాతీరప్రాసాదమున నాల్గునెల లభివృద్ధిగము లనుభవించుచు గడపెను. ఇంతలో దుర్ధరాదేవికి నెలమనలిన శుభవార్త గౌతమిచే జాణ క్యుడు నిని, దేవీగర్భరక్షణమునకు వలయునేర్పాటులు గావించి, ఆమెకు బ్రోద్దులుపుచ్చుటకు నెన్నియోచినోదములు గల్పించెను. భారతరామాయణ గాథలచే దేవికి కాలక్షేప మొనగూర్చెను!

పిమ్మట వాచల్లరు బాటలీపుత్రమున కరుచెంచిరి. సూర్యవంశాంకురమును గర్భమునదాల్చివచ్చిన మహారాజ్ఞికి బాటలీపుత్రనగరలక్ష్మీ ఎదురుచని మంగళవాద్యములతో సార్వభౌమములతో నగరిలోనికి దోడ్కొనిచ సెను. పిమ్మటనొకనుముహూర్తమున దుర్ధరాదేవి కుమారుని గనెను. కుమారోదయ మహోత్సవమున సార్వభౌముడు వెలలేని దానధర్మములొనర్చి, సామ్రాజ్యముంతట మూడుదినములు పండుగ కనుజ్జయొసంగెను. సర్వలక్షణసంపన్నుడగు

నామూరునకు జాణక్కుడు బేందుసారుడని నామకరణమొనర్చెను. బిందు సారుడు జనించిననాడే పుష్కగుప్తునకుగూడ గుమారుడుదయింప, నాతడు నుహరాజానుమతమున నబ్బాలునకు ఇంద్రగుప్తుడని పేరిడికొనెను.

ఇంతలో మగధసేనలు మహారాష్ట్రదేవరాష్ట్రకొంకణకుంతలమహిష మండలములను జయించిన శుభవార్తయు నరుదెంచెను. సౌర్వభౌము డారాష్ట్ర ములకెల్ల సునర్హగిరి రాజధానిగా నచట బురుషదత్తుని దనకు బ్రతీసిధిగా నియమించెను. మోహురపాలకుడగు ద్రావిడపతియొకడు మార్యనైన్యముల నెదిర్చి యవినయమును నెఱపెనని విని సింహబలపురుషదత్తడింగరాతులు మహానైన్యముతో నాతని వెన్నంటితరిమిరి. మోహురపాలకు డంతట దుర్భేద్యములగు కొండదారులం జొచ్చి పొదిలిమలల నాశ్రయించెను. చంద్రభానుడు సువర్ణ సేములగు రథములతో నాపర్వతముల నాక్రమించినంత నాద్రవిడపతి శరణుసొచ్చెను. ఇంతలో పొదిలికొండలు దాటిపోవలదనియు, దక్షిణాక్షా పాలకులందఱు ఓడలపై మగధకు గాన్మలంపిరినియు ఇంద్రగుప్తుడు దనసేనా నులకు దెలిపెను. మగధరాజ్యమునకు కన్యాకుమారి నే దక్షిణపుటెల్లయొనర్ప నువ్విభులారుచున్న సింహబలడంతట నుప్పురని నిట్టూర్చుచు పొదిలిమలల నుండి తనసేనల మరల్చెను.

బలగుప్తుడు తక్షశిలానగరమును మట్టడించుటకు మొట్టలిడి అప్పటికి రెండేండ్లాయెను. కొటలో నానాట దినుబండములు కఱవై పోవుచుండెను. పౌరు లలజడిచెంది అధీరులగుచుండిరి. దర్గరక్షణమున యవనసేనలతో దోడ్పడుచున్న ఉద్దామునకుగూడ న్నధార్మముదోచెను. అవల ఏషియా మైనరులో నలకసుందరునిసేనానులు మత్సరగ్రస్తులై ఒకరినొకరు చంపుకొను చుండిరి. ఉద్దామున కధిపతియగు యామునేశుడు క్రీ. పూ. 321 లో కర్తరేశుని సంహరించి గ్రీకుసేనాధిపతి యయ్యెను. కర్తరేశపుత్రుడగు ప్రేథాను డంతట తులమావినయార్చకల్యకేశులతో అంటిగోననుకు బాసటయై యాము

నేనుజయింప యత్నించుచుండెను. యామునేనుడు, గబబలముతో ననకు బొనటగమ్మని యుద్ధామునకు గబురు లంపుచుండెను. తక్షశిలను ముట్టడించిన మగధసేనలో వేయిగజములున్నవిగాన నుద్ధాము డాగబబలము నెట్లయిన చేజిక్కించుకొనవలయునని యెంచి కోటవెడలి మగధసేనలపై సోయబడెను. మాగధు లాతని బరాజితునొనర్చి మరల గోటలోనికి దరిమిరి. ఉద్ధాము దంతట నీది వనికాదని యెంచి, పర్వతకకనిష్ఠునికడ గబబలమున్నది వినియిచ్చి పాడు. గావున నాతని నెట్లయిన మోసగించి కిరిఘటల హరింపగోరెను. పర్వతకకనిష్ఠుడు మలయకేతునిపై పగబూనియుండెను. “నీవు నీగజబలముతో ఉదబంధపురము నను రమ్ము. నేనునాసేనలతో నీన్నచటికి జేరివచ్చెదను. మనమిద్దరముకలిసి మలయకేతువును వెనుకనుండి ఆక్రమించి ఓడించవచ్చును. అప్పుడు బలగుప్తుడు తక్షశిలముట్టడివదలి మలయకేతువును రక్షింపవస్తాడు. ఈవిధంగా తక్షశిల రక్షింపబడుతుంది. నీకు మలయకేతువు రాజ్యమూ దక్కుతుంది” అనియుద్ధాముడు పర్వతకకనిష్ఠునకు వార్త పంపించెను. వా డామాటనన్ని గబబలముతో నుదబంధపురము జేరవచ్చెను. ఉద్ధాము దంభితో “నేను మలయకేతువును వెనుకనుండి ఆక్రమించుతాను. బలగుప్తు డాతనిరక్షణార్థం వెళ్లగల”డనిచెప్పి నమ్మించి, రెండువేలయాశ్వికులతో మూడువేలకాల్బలముతో, నూటయిరువది యేనుగులతో రహస్యమార్గమున దక్షశిలవిడచి ఉదబంధపురి కేగెను. అచట బర్వతకకనిష్ఠు నొంటిమై దనబసకు రావించి, వానినిసంహరించెను. ఆతనిసైన్యముల నంతట చల్లాచెదరొనరించి, వానిగబబలమును, కోటిసువర్ణములను గైకొని తనసేనలతో నుద్ధాముడు యామునేనునిగూడ నేగెను. అచట గ్రీకుసేనానులకు బరస్పరము బ్రవర్తిల్లినరణమున నుద్ధామునితోగూడ యామునేనుడు మరణించెను.

ఇచట దక్షశిలలో నుద్ధామునిద్రోహమును పర్వతకకనిష్ఠునిమరణమును బొరులు విని, దుర్గరక్షణ మిక శక్యముగాదని నిశ్చయించి, కోటతలుపులు తెరచి మగధసేనలకు బ్రవేశమునొసగిరి. అంభి చేయునదిలేక కోటబురుజులపైనుండి

క్రిందికి దుమికి మరణించెను. బలగుప్తుడును సేనలతో దక్షశిలానగరమున బ్రవేశించి, అంభికి, నర్మగౌరవముతో నుత్తరక్రియలు జరిపించి, అనపత్యుడగు నాతనిరాజ్యమును మగధసామ్రాజ్యమున జేర్చెను.

పిమ్మట బలగుప్తు డచటనుండి బయలుదేరి సింధునదమును దాటి, పుష్కలావతియందున్న గ్రీకులను. పారద్రోలి, ఆనగరమును గూడ నాక్రమించెను. చంద్రగుప్తసార్వభౌముడు బలగుప్తునివిజయవరంపరకు మెచ్చి అతని తక్షశిలానగరమున దనకు బ్రతినిధిగా నియమించి, శతద్రూపదికి పశ్చిమమునను, కచ్చదేశమునకు ఉత్తరమునను గలరాజ్యమున కాతని నధిపతి గావించెను. పాంచాల కాశ్మీరాదిప్రాంతములెల్ల బలగుప్తునిపాలనమున జేర్చెను. బలగుప్తుడు కేవలమార్యసేనానియే కాక రాజవంశ్యుడగుటచే మలయకేతుడును, పర్వతకనిష్ఠుని పుత్రుడును, కాశ్మీరసింధుపతులును ఆభిమాన ముజ్జగించి అతనియేలుబడికి దల లొగ్గిరి. పిమ్మట చంద్రగుప్తసార్వభౌముడు చాణక్యోపదేశమున దనప్రతినిధుల కెల్లరకు నిట్లు లాజ్ఞ యొసగెను. “మాసామ్రాజ్యంలా కౌత్తగాచేరినరాష్ట్రములలో ప్రజలను పరులనియొంచక ఆత్మీయులుగానెంచి పాలింపుడు. వారియెడఁ జెట్టి అపజ్ఞయు జరుగఁగూడదు. వారి ధనమానప్రాణములకు, ఆచారములకు, ధర్మములకు ఎట్టిహానియు జరుగఁగూడదు. ఇది మా ఆన. దీనికి తప్పినవారు దండ్యులు.”

సార్వభౌముని ఈయాన సామ్రాజ్యమంతట బ్రకటితమగుదు బ్రజలెల్లరు పరమహర్షమున మగధసామ్రాట్టు దెన అనురక్తులైరి. చంద్రగుప్తుడు సింహాసనమధిష్ఠించిన పదియేండ్లకు సామ్రాజ్యమంతట నాతనియాజ్ఞ సమస్త ప్రజలను బువుదండవోలె దలలు దాల్చిరి. పుష్కలావతినుండి తామ్రలిప్రపతి కును, కాశ్మీరమునుండి పొదిలిమలపర్వంతమును మగధసామ్రాజ్యము గుడ్డిరమై నెలకొనెను.

30

“విజేత జితుడైనాడు”

అలీసాందరు ననంతరమున దత్తేనానులకు బరస్పరము ప్రవర్తిల్లిన యుద్ధములలోనెల్ల నప్పటప్పటికి దైవేయగుచుండినపక్షము నాశ్రయించుచు వచ్చినశల్యకుడు క్రీ. పూ. 306 నాటికి సిరియాకు దూర్పున సింధు నదముదనుక ప్యాసింబియున్న బాక్త్రీయా, గెడ్రోసియా మున్నగు రాష్ట్రముల కధినాథుడాయెను. సింధుశతద్రువదములకు బళ్ళిమదిక్కున దొల్లి అలీసాందరు జయించిన పాచాలాదిదేశములను జంద్రగుప్తు డాక్రమించెను గావున దిరిగి వానినెల్ల జయించి తాను చక్రవర్తి కావలయుననుక శల్యకుని ద్రేచేవ దొడగెను.

అనాడు వృషఫాలనగరమున నలకసుందరుని ధిక్కరించి చెరసుండి తప్పించుకొనియేగిన పడచువాడు, అనల్లబాపనిసాయమున మగధచక్రవర్తియై, భారతభూమినంతటిని శశికరించెనన్నవార్తలు బాబిలోనియాలో నుండగనే శల్యకునిచెవి సోకెను. మహావీరుడనుకొన్న పర్వతేశ్వరునంతటివాడు చాణక్య తంత్రమున హతుడగుటయు, దక్షశిలేశుడగు నంభి కూడ పరాజితుడై ఆత్మ హాననమున కొడిగట్టుటయు, జంద్రగుప్తునిరాజ్యము నిష్క్రూటకమగుటయు శల్యకుడు విసెను. ఈనల్లబాపని, రాచగున్నను నిర్జింపలేకపోదునా యనుచైర్య మూతగా శల్యకుడు క్రీ. పూ. 305 యేట బాక్త్రీయానుండి చంద్ర గుప్తున కిట్లు సందేశమంపెను. “తొల్లి అలీసాందరు జయించిన రాజ్యభాగ మంతా మాకువదలి, తక్కిన భారతభూమిని మీరు మాకుసామంతులై యేలుకో వచ్చును. మాకు ఏటేట కొటిసువర్ణములు గవ్వము చెల్లించుచుండవలెను. ఇందుకు సమ్మతించకపోతే యుద్ధానికి సిద్ధంకావలెను.”

చాణక్యనితో నాలోచించి చంద్రగుప్తుడు శల్యకున కిట్లు బదులంపెను.

“బాబిలోనియా ప్రభువులగు శల్యకేశ్వరులకు, మగధసార్వభౌములగు చంద్రగుప్తులవారు, ఉభయకుశలానంతరం వ్రాయించిన వయినం.

మీరాజ్యానికి మేముగాని మారాజ్యానికి మీరుగాని ఆశించవలసిన ఆగత్యం ఎంతమాత్రము కనిపించదు. స్వతంత్రులగు ప్రభువు లొకరికొకరు కష్టం గట్టే ఆచారం ఇంతకుముందు మేము విన్నదికాదు. శల్యకేశ్వరులు తమ రాజ్యం తాము ఏలుకొంటూ వుండేవళ్లంలా వారికి మావల్ల ఎట్టితొందరలూ కలగవు. అట్లుగాక తాము తొందరపడతారా, వెనుకంటికి భారతభూమిపై ఎత్తివచ్చిన అలీసాందరులవారు, తమవెంట కొనితెచ్చిన సేనలతో మూడుపాళ్ళిచట కాకులకు గడ్డలకు బలిచేసి మరలిపోవుట శల్యకేశ్వరులెరుగనివారు కారు. ఎరిగివుండే భారతభూమిపై అడుగుపెట్టుతారా, మాఖిద్దములకు ఎఱకాగా మిగిలినవారిని చక్కబెట్టడానికి ఇవట నక్కలు, రాబందులు సిద్ధంగా వున్నవని తెలుపుకొంటున్నాము.” ‘జగజ్జేతయైన అలీసాందరు సేనాలలలా నతిరథశ్రేష్ఠుడని పేరంది, పర్వతేశ్వరునంతవానిని జయించిన మమ్ము, మున్ను మాచే చెరపట్టబడిన యీక్షుద్రబాలకు డిట్లు ఆవమానించునా’యని శల్యకేశ్వరుడు మండిపడెను. వెంటనే నూరువేల గ్రీకులను, నూటయేబదివేలకు శకపారసీ కాదులను సమకూర్చుకొని, ‘మగధపై నెత్తిచని అలీసాందరు సాధింపజాలని పాటలీపుత్రమును గూడ సాధించి ఈమూర్ఖబాలునకు బుద్ధిగఱపుదు’నని శీఘ్ర ప్రయాణము లొనర్చి కతియదినములకు పరాపమిశ్రము వచ్చిచేరెను అట నుండి అభిసారార్థ కేశపుష్కరదత్తమలయకేతులతో రహస్యముగా రాయబారములు సాగించెను. అభిసారాదులు శల్యకునియవివేకమునకు లోలోన నవ్వుకొని, అతనికి సర్వవిధముల దోడ్పడుదుమని చెప్పి, ఎప్పటివర్తమాన మప్పుడే ఆర్యచాణక్యులకు దెలుపుచుండిరి. చంద్రగుప్తచాణక్యులు సమరతంత్రమంతయుఁ విశ్చయించుకొని శల్యకునికొఱ కురులొడ్డి వేచియుండిరి.

కుడు సేనలతో బుష్కరావతిపైకరిగి, అచట శాత్రువప్రతిఘటనములేమి దాని నవలీల నాక్రమించెను. అటునుండి ఉదభాండపురముపై నడచెను. అందును శత్రుగన్నాహములు గానరామి “ఈషిటికిపందలు మాపేరు వినగానే: పారిపోతున్నా”రని కుమార్తెయగు దేవభ్రాంతతో బలికి నవ్వుకొనుచు శల్య కుడు సేనలతో నవలీల సింధునదిని దాటెను. తొల్లి అలీసాందరు సేనలతో విడిసిన అప్రదేశముననే కొన్నాళ్లు విడిసియుండి, శత్రువిజయమునకు పలయునన్నా హము లొనర్చుకొనుచు, అలీసాందరు దండయాత్ర నాటివిశేషములను గూతు నకు వినిపించుచు బదునై దుదినములు విశ్రమించెను. ఇంతలో నిర్వదివేలగుఱ్ఱములతో, నాల్గువేలయరదములతో, నారువేలగజములతో, నాల్గులక్షలకాల్బలములతో దక్షశిలయొద్ద జంద్రగుప్తుడు పగతునిరాక కైదురుచూచుచుండెనని వార్తవచ్చెను. ఆవార్త విన్నవెంటనే దేవభ్రాంత Diophantes తండ్రితో “బాబయ్యా! ఇంతసేనను మనమెట్టా జయించగలుగరాము?” అనెను. శల్య కుడు చిఱునవ్వు దోప “వెట్టిదానా! నువ్వు చూస్తూవుండు. చంద్రగుప్తునిగతి ఏమవుతుందో! మలయకేతుసేన లొకవైపున, మనసేనలొకవైపున క్రమ్మి అడకత్తిలో పక్కవలె మగధసేనలను నొక్కివేస్తా”మని పలికెను. అంతకుమున్ను అభిసారార్థకేకాదులతో నాలోచించి నిశ్చయించుకొన్నవిధమున కుమారుడగు అంటియాక్షుని Antiochos నూటయేబదివేలసేనలతో కాశ్మీరమున కంపెను. అంటియాక్షుడు కాశ్మీరపర్వతమార్గములగుండా సేనలతో నరిగి చంద్రగుప్తుని షిటిందిదెన నాక్రమించునేని అవ్వలిదెననుండి మలయకేతువు నిజమైననగములతో వచ్చి మగధసేనలపై బడును. ఇది వారిసమరతంత్రము.

భూలోకనందన మని వాసికెక్కిన కాశ్మీరభూభాగములను గనులారా గాంచి, వివిధతరులతాచ్చన్నములగు కాశ్మీరసరస్వీరముల వేడ్కమై విహరింప పలయు ననుకుతూహలమున దేవభ్రాంతయు సోదరునితో బయనమై యేగెను. పహజరమణీయములగు నాశోరిడలోయలలో చిత్రవర్ణములగు పుష్పములు

రాలుట చే రత్నకంబళములవలెనున్న బాటలవెంట దేవభ్రాంత చనుచు, దవ్వుల
హిమచ్ఛన్నమృత గగనభాగమును జూచించు పర్వతపూర్ణులగాంచి యచ్చెరు
వంచుచు “ఈకాశ్మీరము నిజంగా భూతలస్వర్గమే” యని తలయూచి మెచ్చు
కొనుచుండెను. ఆకొండలొయలలో గ్రీకుసేనలకు మార్గము జూపుటకై వెంట
వచ్చిన అర్యకేశు డాతొయ్యలికి రమణీయములగు వివిధప్రదేశములను
వర్ణించిచెప్పుచుండెను. ఆపర్వతప్రదేశముల గ్రీకుసేన లిట్లు రెండువారములు
పయనమొనర్చినపిమ్మట నర్యకేశుడు “నేను ముందుగా వెల్లి ఆవలివిమార్గమును
చాటుటకు నిర్వాటు చేసి వచ్చెద” నని చెప్పి యేగెను. ఆత డట్లేగి చదివినములు
గడచినను దిగి రాడయ్యెను. అంటియాక్షు డంతట తనసేనలను నిలిపి కాశ్మీర
ద్వారముచెంతకు కొంతసేననంపి యచటి విశేషము లరసి రమ్మనెను. వారు తిరిగి
వచ్చి “అర్యకేశాభిసారులు లక్షమార్గసేనతో కాశ్మీరద్వారమును అరికట్టి
యండి”రని వార్తతెచ్చిరి. అంటియాక్షు డంతట కళపళపడుచు దిగి నుద
భాండమున కేగగోరెనుగాని ఆద్వారమున మార్గసేన లొకలక్ష క్రమ్మియుం
డుట గాననయ్యెను. ఉభయసేనలమధ్య నిట్లు చిక్కుకొని అంటియాక్షుడు
నూయియు గోయిగానున్న తనదురవస్థకు వగచుచుండెను.

“బాబయ్యగారు ఈదుష్టులను నమ్మి మనకీఅవస్థ తెచ్చిపెట్టినారు.
యుద్ధంముగి సేవఱకు మనకీచెర తప్పదనీ, ఇచటి ప్రజలను గనుక బాధిస్తే నహించ
మనీ అర్యకేశుడు కుమరు పంపినాడు” అని సోదరితో వినివిశానుచు నాంటి
యాక్షుడు పలికెను.

దేవభ్రాంత.—అయితే మన మిప్పుడేమి చేద్దామంటావు?

అంటియా.—చేయడాని కేముంది? బాబయ్యగారు మాగధులను జయిస్తే
మనకు విడుదల; లేకపోతే లేదు. మనఅవస్థ ఇలావున్నదని బాబయ్యగారి
కిప్పుడే వార్త పంపాను.

దేవభ్రాంత —మనదూత నిక్కడినుంచి బయటికి పోనిస్తారా?

అంటియా.—మనంపంపే సందేశం పరిశీలించి మరీ పోనిస్తారు.

దేవభాగిత!—ఆనల్లబాపనితంత్రమే ఇదియంతా.

అంటియా.—నల్లబాపనితంత్రం కాదిది. ఎఱ్ఱరాచవానిదే. అర్కశేకుడు. నీ అందచందాలన్నీ వర్ణించి చెప్పాడట ఆచంద్రగుప్తునితో! ఆరాజు నీకోసమని యెన్నో అపరూపమైనకానుకలు పంపాడు.

అనుచు దంతపు గోశ్లవట్టెమంచమును, హంసతూలిక శయ్యను, బంగారు సరిగ పనిచేసిన వెలలేనికట్టుచీరెలను దేవభాగితకు జూపించెను. ఆజవ్వనియు గనులుమిరుమిట్లుగొలుపు నాపసదనములెల్ల హర్షపూర్ణావలూకనముల గాంచి “నాకెందు కీకానుకలన్నీ పంపటం?” అనుచు అన్నవంక గాంచెను. ఆతడూ “అందకత్తెలైనయువతులకు పురుషు లెందుకు పంపుతారో, అందుకు” అని మాటు పలికెను.

కుమారుడు కాశ్మీరద్వారము దాటెనన్నవార్తరాగానే మార్కషేనను రెండవదిక్కునుండి ఆక్రమింపవలయునని వేచియున్న శల్యకునకు దుదకొకనాడు జంద్రగుప్తునిచెంతనుండి వచ్చినదూత యిట్లు విన్నవించెను. “మీకుమారుడూ, మాతూరూ కూడా కాశ్మీరంలో సనైన్యంగా సురక్షితులై వున్నారు. యుద్ధం పూర్తి అయ్యేవర్యంతం వారక్కడే వుంటారు, వారికోసం మీరు అలజడి పడకండి.”

దీనికి దగినట్లు మఱునాటికి అంటియాత్తుని చెంతనుండి కూడ వార్త వచ్చెను. పర్వతముఖమున సేనలను కాపుదలకొఱుకు నిలువకుండా కాశ్మీరమున బ్రవేశించి శత్రులవలలో జిక్కినకుమారుని యవివేకమునకు శల్యకుడు దూర పగచి, “ఇంతకు, వానిని నిందించడమెందుకు? ఈ అర్కశేకాభిసారులను. నమ్మి నేనే యింతముప్పు చెచ్చిపెట్టుకొన్నాను” అనుచు దన్ను దా నిందించు కొనెను.

పిమ్మట వేనానియగు దేవమిత్రునితో నాలోచించి, తక్షణిలపై నెత్తి పోయి చంద్రగుప్తునోడించుటయే కార్యమని నిశ్చయించి, సేనల దరలింపి తక్షణిలాభిముఖుడై యేగెను. అచట ఇన్నూటయేబదివేల కాల్బలముతో, నాటువేల యేనుంగులతో వేచియున్న చాణక్యచంద్రగుప్తుబిందుసార బలగుప్తులు శల్యకనై న్యములవైబడి నులుమాడసాగిరి. సుశిక్షితములగు మాగధమాతంగములు శల్యకసేనలో దుంగమడుపు సొచ్చినట్లు చొచ్చి కాల్వారను, ఆశ్వికులను వచ్చుడిచేయదొడగెను. మార్యసేనానమ్మద్రము నడగిండలవంటి యేనుంగులతో నిట్లు ముంచుకొని వచ్చినను గ్రీకుసేన లోహాటింపక పెనగుచుండెనుగాని శకయవనపారసీకాదులు వెన్నిచ్చి పాటిపోవ దొడగిరి. తనసేనలదురవస్థకు వగచుచు, గజభుటాక్రమమునకు బ్రతిక్రియ దోషక తుందుచున్న శల్యకుని చెంతకు సింధుతీరమునుండి వార్తాహరు లేతెంచిరి. చాణక్యచంద్రగుప్తులు గడ్డోసియా గాంధారాదిదేశస్థులకు బదిలీతులనువర్ణము లంపిరనియు, వారాసాము గైకొని అచటి గ్రీకుదండనాథులను బంధించిరనియు, బుష్కలావతి నాక్రమించిరనియు, బర్హతమార్గముల మూసివైచి సింధునదిలోని నావలను దగులబెట్టిరనియు నావార్తాహరులు విన్నవించిరి.

గోరుచుట్టుపై రోకటిపోటువలె వచ్చినవాయీర్తను శల్యకుడు విని, బాబిలోనియాకు, పారసీకమునకు మరలిపోవుటకుగూడ దెన్ను తోషక దేవమిత్రునితో నాలోచించెను. “కొత్తసీరు వచ్చి పాతగీటిని కొట్టుకుపోయె” నన్నట్లున్నది మన యభ్యుత్తరము. ఈమార్గ్యసేనలను మనమింక జయించలేము. ఈమదగజములను చూడగానే మనసేనలు భయపడి వానిధాకకు ఆగలేక పోతున్నవి. మనమింతట. సంధి చేసుకొని కాశ్మీరములో చిక్కుపడిన బిడ్డలను సేనలను విడిపించుకొని యంటిదారి ఖట్టడం నుంచిది. అచట అంటిగోననును జయించి మనం సిరియాను సంపాదించగలిగితే చాలు. ఈగాంధారంతో గడ్డోసియాతో మనమింక వేగలేము. ఈదేశాలు పుచ్చుకొని చంద్రగుప్తుడు మనకు ఏనూరేనుగులను ఇచ్చి వచ్చినదారిని వెళ్లనిస్తాడేమో రాయబార

మండ్రి చూస్తారు. ఆయెనుగులతో మనర ఆంటిగోననుకు జంపించవచ్చును.” అని శల్యుకుడు వచింప దేవమిత్రుడును వల్లెయని చంద్రగుప్తునిచెంతకు దూత నంపెను. చాణక్యచంద్రగుప్తు లందులకంగీకరించిరి. శల్యుకపుత్రివై జంద్ర గుప్తుడు మరులంగొనియున్నవాడు గాన నాబాలిక నాతని కిచ్చి వివాహ మొనర్పడని చాణక్యుడు దేవమిత్రున కెఱిగించెను. శల్యుకు డందులకంగీకరించి “ఈస్తే హం శాశ్వతబాంధవంగా పరిణమించడకన్న కావలసినదేమున్నది” అని దేవభ్రాతను చంద్రగుప్తున కొనగి పరిణయమొనర్చెను. హతశేషమైన సేనతో శల్యుకుడు దలదడవి చూచుకొనుచు స్వదేశమున కరిగెను.

శల్యుకదత్తములగు గెడూక్రియాదిరాష్ట్రములను దక్షశిలారాజ్యమున జేర్చి, అర్భకేశాభిసార పుష్కరదత్త మలయకేశువు లొనర్చినసాయమునకు ప్రతిఫలముగా చాణక్యచంద్రగుప్తులు, దమకు వారిచ్చుకప్పుములొ సగపాలు న్నిబదియేండ్లవఱకు రద్దవచేసిరి.

నాటిరేయి దక్షశిలానగరమున, చంద్రగుప్తుసార్వభౌముడు శయ్యా మందిరమున నూత్న వధువును జేరదీసికొని, లక్ష్మవనతమగు నాబాలికవదనమును ముఱుకుచు గడ్డముబట్టి “వైకెత్తి ఇటు చూడు. కోటలో ఆప్రజల ఉత్సవ తోలాహలం బిన్నావా? వారేమని కేకలువేస్తున్నారో విను. ‘నిజేత విజితు డైనాడు’ అను జయధ్వానములు వేస్తున్నారటదా ! ఆమాటల కర్థమేమిటో చెప్పు, చూస్తాము:మితండ్రి గారిని మేము జయించినామనా, మమ్మును నువ్వు జయించినావనా, ‘వారియుద్దేశము’ అని యడిగెను. ఆముద్దరా లామాటల కెలనగవుడోక, సిషదవన తాస్యయై “రెండుపక్షములూ సత్యమేకదా” యనుచు తనముద్దుమోమును సార్వభౌమునిపక్షమున దాచుకొనియెను.

31

పండితపరిషత్తు

భారతభూమి నలుదెసలనుండి యేతెంచిన పండితబృందముచే తక్షశిలా నగరము కిటకిటలాడుచుండెను. అప్పటికి నెలదినములనుండియు శాస్త్రార్థవాదములతో, విద్యావినోదములతో పండితులు ప్రాద్దులపుచ్చుచు జంద్రగుత్త సార్వభౌమున కతిథులై నగరమున విడిసియుండిరి. సార్వభౌమసమక్షమున సకలవిద్యలయందును పండితులు తమతమ పరిశ్రమమును ప్రదర్శించిరి. ఆపరిక్షలో విజయమందినవారి నెల్ల సార్వభౌము డానాడు సత్కరించును. నగరమంతటికి ఆనాడు పండుగ చాటించిరి. పురమంతయు జిత్రతోరణభవజుటాలంకృతమై కలకలలాడుచుండెను.

భేరిపటహకాహళధ్వనులు నెలంగ సార్వభౌముడు, యువరాజగు బిందుసారునితోడను, చాణక్యబలగు పురాజనేనాదులతోడను పరిషద్భవనముం జేరవచ్చునంత సభాపతియగు ధర్మరత్నపండితుడు పూర్వకలకాదులతో నెదురేగి సత్కారపూర్వముగా సభాంగజప్రవేశమునెఱపి వారి నెల్ల నర్హులనాసీనులం జేసెను. పండితబృందమంతయు సార్వభౌమున కొక్కపెట్టువ జయపెట్టుచుండ సభాపతి కేరెత్తి యాకలకలము వారించి “సహస్రశీర్షః పురుషః శహస్రాక్షస్సహస్రపాత్” అనుచు బురుషసూక్తము నెత్తికొనుడు సహస్రశతంతు లద్దానినందుకొని గానమొనర్చెను.

పిమ్మట ధర్మరత్నులవారు సభాసదుల నవలోకించి యిట్లు పలికెను. “సార్వభౌములవారు ఇచటికి విజయంచేసి, ఈ నెలదినాలనుండి పండితగోష్ఠులన్నీ చిత్తగించడం మహాప్రసాదం. విలినవారి యీవిద్యాపక్షపాతం వేదశాస్త్రాలకు చొవచ్చికళలకు అభయప్రదానం చేస్తున్నది. భారతభూమికి దావరించిన యవనారిష్టాన్ని పారదోలడానికి యిన్నాళ్లు సార్వభౌములవారు

ధనుష్షణులై రణశూరు లనిపించుకొన్నారు. శత్రు సేదపరిహరించి యీపుణ్య భూమిని యేకచ్ఛత్రంక్రిందికి తెచ్చారు. ఆర్యధర్మానికి పునఃప్రతిష్ఠ కల్పించారు. ఇప్పుడు దానకంకణం తాల్చి వితరణశూరు లనిపించుకొంటున్నారు. నేటిసభలో వీలినవారు చేయనున్న ఆపూర్వసత్కారాలవల్ల దిగ్విజయసమాజిత మైన నిజకీర్తికి వన్నె పెట్టనున్నారు. తక్షశిలావిద్యాపరివర్తువట్ల సార్వభౌముల వారు చూపుతున్న యీ అనుగ్రహానికి మనం ఏమి ప్రతిచేయగలం గనుక ! ఆయినా, ఉడుతభక్తిగా, మామహాపండితదస్సు సార్వభౌములకు “రాజ నరేంద్ర” లనే బిరుదపట్టం సమర్పించుకొంటున్నది.

“పదిహేనేండ్లచిరుతప్రాయంలోనే అసమానకౌర్యం ప్రకటించి అప రాధిమన్యు లనిపించుకొన్న యువరాజులుంగారికి “అమిత్రఘాతు” లనే బిరుది పట్టమును కూడా యీపరివర్తు సమర్పించుకొంటున్నది. ఇంద్రజయంతులపతి యీ సభనలంకరించియున్న శ్రీవారటకు వేదమాత సకలాభీష్టములు అనుగ్రహించుగాక” అనుచు బిందుసారచంద్రగుప్తులకు పుష్పాక్షత లాసగి సభాపతి మరల నిట్లు పలుకదొడగెను.

“మననగరంలోనే గురుకులవాసంచేసి, జగదేకపండితు డనిపించుకొన్న మాసతీర్థులు విష్ణుగుప్తులవారు కూడా నేడిచటికి విజయంచేయడం మనభాగ్యం. నందకాననకుడారులు, ఆర్యధర్మప్రతిష్ఠాపకులు అయిన చాణక్యమహామాత్యుల వాధు మొన్న ఆర్థశాస్త్రవేత్తలతో డిక్షానడం, అందరినీ ‘జితోన్మి’ యనిపించి తుదకు మాధ్యసతీతం ఆలంకరించడం మీరు చూచినదే కదా. ఇవాళ్ల వారి సదుపదేశాలు వినేభాగ్యం. కూడా మనకు లభించతోతున్నది.

“ఇక ఈయేటిపరీక్షలనుగూర్చి నేను వేరే చెప్పేదేమున్నది! కాస్త్రపరీక్షలో ఉత్తీర్ణులైన అరవైనలుగురిని సార్వభౌములు నేడు సత్కరిస్తారు. కాస్త్రవాదాలలో మేలిబంతులుగా తేలిస్తానని, చాణక్యులవారి “ప్రాణికోటి పొట్టకై ప్రాకులాట” అనేసూత్రం మీరు విన్నదే కదా! “మృతియే మేలం

వరువుమాలి బ్రతుకుకంటె” అని “పావరతుడు విద్దియలమ్మి బ్రతుకజూచు” అని “అనితరసాభ్యమ్ము నాచరించినయట్టి పురుషుండె నూపె దేవుండనంగ” అని మఱికొన్ని సూత్రములు కూడ ఈయేడు గ్రంథము చేకాము.

“శాస్త్రజ్ఞులతోపాటు కళావేత్తలకు గూడా సార్వభౌములవారు. అరవైనాలుగుబహుమతులు ఇప్పిస్తున్నారు. వారిలో సార్వభౌములఅంగు శీయకాన్ని పేరుచెప్పివారించిన వింద్రజాలికునిప్రజ్ఞ ఎంతైనా కొనియాడ దగింది. కాని ఆప్రజ్ఞ చాణక్యులవారికంగరాన్ని వారించలేకపోయింది. బ్రహ్మస్వాపహరణం రాజస్వాపహరణంవలె చులకన కాదుగా మరి! అన్ని స్తంభన, జలస్తంభన, విషస్తంభనాదివిద్యల వారిప్రజ్ఞలు సభవారు చిత్తగించినవే. వారికి గూడా బహుమానములు ముట్టుతున్నవి. సార్వభౌములవారిని పద్మపాణులుగాను, శల్యకేశ్వరులను ద్రాక్షాఫలహస్తలుగాను సింహవాహనములపై మలచిన శిల్పివరుడికాశలం ఎంతైనా మెచ్చదగింది. సింహవ్యాఘ్రభజ్జా కాదులతో ద్వంద్వయుద్ధంచేసి గెలిచిన మల్లునిపరాక్రమం, ఏకకాలమందు అనేకజంతువులపై వాద్యమొనర్చిన గాయకునికాశలమును, కన్నులకు గంతలు కట్టుకొని శబ్దవేధయొనర్చిన విలుకానినైపుణ్యమునూ, ఇంకను గల తక్కిన విద్యావంతులనూ సార్వభౌములవారు సత్కరిస్తున్నారు. రహస్యభేదనంచేసి మనకందరికి ఆశ్చర్యం కలిగించిన జీసస్యిద్ధినిగూర్చి నేను వేరే ప్రశంసింపనక్కరలేదు. ఆమహామంత్రవేత్త విష్ణుగుప్తాచార్యుల శిష్యుడగుటను సమర్థించుకొన్నాడు.”

పిమ్మట జంద్రగుప్తసార్వభౌముడు తక్షశిలా గురుకులమును బ్రశంసించి, అచటిపండితుల విద్యాపరిశ్రమమును పక్కాజూచి “అర్థశాస్త్రంలో పరిశ్రమచేసేవారికిగాను యేభైగ్రామాలు మాన్యంగాఇస్తున్నాను”మని తెలిపెను. “మాకు, యువరాజులుంగానికి బిరుదుప్రదానపూర్వకంగా మీరుచేసినసత్కారానికి మాకు చాలా సంతోషమైనది. యువరాజులుంగానికి పదహారేళ్లునిండ

‘గానే మీనగరంలో వారిని మాప్రతినిధిగా వుంచుతాము’ అని పలికి చంద్రగుప్తుడు ముందుగా ధర్మరత్నాలవారిని ‘కులపతి’ అనే బిరుదముచే సత్కరించి, తక్కినవారినందరిని చందన తాంబూలరాంకవాంగదకంకణాదులచే సత్కరించెను. సార్వభౌముడు సత్కారములు చేయుచున్నంతసేపును పండితుల్లిరు
 “అహోహా! ఏమిమహారాజండీ! ఎంతవిద్యావక్షపాతం! ఎంతవినయం! ఏమి వితరణవ్యసనం! వితరణానందం చే మహారాజునేత్రము రెల్లా మెరుస్తున్నవో చూడండి! ఆదిరాజచరిత్రండీ చంద్రగుప్తులవారిది’ అనుచు దమలోదాము ప్రశంసలొనర్చుచుండిరి.

పిమ్మట జాణక్యపండితుడు ‘రాజనరేంద్ర’లగు చంద్రగుప్తసార్వభౌములను, ‘అమిత్రఘాతు’లగు బిందుసారులను, ‘కులపతు’లగు ధర్మరత్న పండితులను, తక్కుంగలపండితప్రకాండలను ఉద్దేశించి యిట్లు పలికెను.

“ఏన్నాళ్లయినదో, యీవిద్యానిలయమును, యిచటిపండితమిత్రులను, వారివిద్యావ్యాసంగములను వదలి! రాచకార్యాలలోపడి, దంభమూ, కాపట్యమూ, పారుష్యమూ, పంచనమూ అవలంబించి యిన్నాళ్లు కాలక్షయం చేశాను. ఆరాజకార్యాలభారంచేత శరీరం క్రంగిపోయి తల నరసిపోయితి. నక్షత్రగణనం చేయవచ్చు, వ్యాకరణసూత్రాలైనా వల్లించవచ్చునుగాని మంత్రంగాలు చేయడం మాత్రం ఎవ్వడికీ శక్యంగానివని. ఆమహాసంక్షోభం నుంచి బయటబడి, మళ్లీ యీపదిరోజులూ మీఅందరిలో ఆరమరికలేకుండా మెలగడంవల్ల నాకు క్రొత్తజవనత్వాలు వచ్చినట్లుగా వుంది. ఇన్నాళ్లకుంచి అలవాటయిన పారుష్యాన్ని, కొటిల్వాన్నీ వదలి, నాలుక మళ్లీ సారథ్యాన్ని ప్రసన్నతను అలవరచుకొంటున్నది. మగధసామ్రాజ్యమహామాత్యులనీ, నందకులూన్యులకులనీ అసింఛుకొన్నదానికంటె నేడు మీవల్ల ఈగౌరవనత్కారాలు పొందడమే నాకు మహామేరువుగా వున్నది.

“కాని ఆర్యమిశ్రులగు మీఅందరికి నేను క్రొత్తగా చేయదగిన ఉపదేశ మేమిటా అని ఆలోచించాను. ఎంత విచారించి చూచినా యిచట ప్రసంగించడానికి నాకు స్వయంగా ఏమిన్నీ తోచిందికాదు. కాబట్టి ఆర్యమహర్షులు చేసిన ఉపదేశాలనే యథాశక్తి వ్యాఖ్యానిస్తాను.

ప్రతాన్ని మనపెద్దలు సర్వధర్మములలోను అధికంగా చెప్పారు. ‘సత్యం వద’ అనేమాటను సకలవిద్యాసారంగా విధించారు. ఎందువల్ల సత్యాన్ని కింత ఉత్కృష్టత కల్పించారూ అని ఆలోచిస్తే మనవిద్యలూ, కర్మలూ అన్ని కూడా ఈశ్వరుణ్ణిపొందడానికి ఏర్పడ్డవిగనుకా! ఆయాశ్వరుడు సత్యస్వరూపుడుగనుకా సత్యాన్నిమించినధర్మమూ, వ్రతమూలేదని తేలుతుంది. కనుకనే మనపెద్దలు త్రికరణములయందు సత్యాన్ని పాటించవలసిందని వదేవదే విధిస్తూ వచ్చారు. ఈసత్యవ్రతాచరణమనేది బహుకష్టసాధ్యంగా కన్పిస్తుంది: సత్యా సత్యనిర్ణయంచేయడం సామాన్యంకాదు. వెనుకటి మహాభారతంలో కాశిక సత్యవాదిచరిత్ర మీరు వినే వుంటారు. అతఁడెవ్వీ సత్యవ్రతుడననే అహంకారంవహించి తన సత్యానికి ఎక్కడ హానివచ్చిపోతుంకో అనేభయంకొద్దీ జీవహింసకు కారణమైనాడు. హింసాకరమైన యీసత్యంవల్ల ఆమహర్షికి నరకప్రాప్తి అయిందని భారతం చెపుతున్నది. కాశికుడు పిమ్మట శ్రీకృష్ణభగవానుణ్ణి అడిగాడు. “నువ్వు సత్యస్వరూపుడని వేదములు చెప్పుతున్నవి కదా! సత్యవ్రతుడనైన నాశీనరకం ఎందుకు ప్రాప్తించింది” అని. భగవంతు డన్నాడట కదా, “వెట్టివాడా! ఏవ్రతానికైనా దేశకాలయోజన చేయవలసి వుంటుంది. నువ్వు! మానంవహించి పూరకున్నా పోయేది. లేదా, నేనెరగనని చెప్పినా కించిదసత్యదోషంతో తేలిపోయేది. హింసాపాతకం చుట్టుకొనేది కాదు. సత్యాహంకారంచేత నీకు అగోచన లేకపోయింది. అసాధువులను బోయవాళ్లుకు కేతులారా పట్టియిచ్చి ప్రాణిహింస కొడిగట్టావు” అంటే కాశికుడు నిరుత్తరుడైనాడు. కాబట్టి సత్యాసత్యనిర్ణయం సుకరం కాదు. సత్యము

కంటే కూడా అహింస ఉత్కృష్టమైనదిగా కనిపిస్తుంది. కనుకనే 'పరోపకారః పుణ్యాయ, సాపాయ పరపీడనం' అన్నారు. కాబట్టి ఏధర్మమునైనా సూక్ష్మ దృష్టితో విచారించి ఆచరించవలసి వుంటుంది. అందుకనే 'వారిజాక్షులందు, వైవాహికములందు' అంటూ భార్గవులుకొన్ని సందర్భములందు ఆభ్యున్నత కల్పించారు. హింసకంటే అన్యతం వేరే వుండదని పెద్దలతాత్పర్యంగా కనిపిస్తుంది. అన్యతం చెప్పవద్దంటూ మల్లా అప్రియమైనసత్యంకూడా చెప్పవద్దని వారునెల విచ్చారు. కాబట్టి మానవమాత్రులందరూ హింసాదూరమైనసత్యమునే యథా శక్తిగా ఆచరించాలి. సత్యాన్ని ఒకవంక, తక్కిన యీశ్వరత్వ మొకవంకా తులలోవుంచితూనే సత్యంవై పేముల్లుచూపిందట. అందువల్ల సత్యమే ఈశ్వరుడన్నారు. సత్యారాధనతత్పరులకు ఈశ్వరుడు సుగమ్యుడని భావంగా కనిపిస్తుంది.

“స్వధర్మానుష్ఠానంకూడా చాలా ముఖ్యమైనదిగా విధించారు ఋషులు. శ్రీకృష్ణపరమాత్మ 'పరధర్మం భయావహ' మన్నారు. స్వధర్మంవిసర్జించి పరధర్మావలంబనం చేయడంవల్ల సంఘవ్యవస్థ తారుమారై, అసర్థములు కలగడమే కాక మొదలు ధర్మానికే హానికలుగుతుంది. కాబట్టి ప్రభువులు శ్రీయధర్మం ఆచరిస్తూ, ప్రజలు పరధర్మావలంబనం చేయకుండా ధర్మరక్షణం చేయవలసిందని విధించారు. “షిష్టుట ఆధ్యయనం నిత్యమూ చేయవలసిందీ” అన్నారు. ఆధ్యయనమే నీకు ఇహపరాలను సాధించిపెట్టుతుంది! ఆనధ్యయనంవల్ల నువ్వు భీష్టుడవై సంఘాన్ని భీష్టించేస్తావు. కనుక ఆధ్యయనం చేస్తూ వుండు.

“ఆధ్యయనం సమాప్తియైనషిష్టుట గురుదక్షిణ సమర్పించవచ్చన్నారు. నీకు కలిగినంతలో గురుదేవులకు ప్రీతిహర్షదం విధి. అంతేగాని కడుపునిండా తిని ఎగచేపేగొడ్డుటావులవలె చరించగూడదు.

“షిష్టుట వివాహితుడవై, సంతానం కనీ వంశమును రక్షించు. గృహస్థ ధర్మం చాలా ఉత్కృష్టమైనదిగా పెద్దలు చెప్పారు. నువ్వేమీ ఆకాశంనుంచి

ఊడివడలేదు. ఇచట నేమీ నీకొఱకు. త్రిశంకుస్వర్గమూ లేదు. కాబట్టి గృహస్థుడవై ఘంచయజ్ఞపరుడవై నకల భూతారాధనం చేయాలి. సంతాన వంతుడవై జగత్కర్తను కొనసాగించాలి. నిత్యమూ దేవతలను, పితృదేవతలనూ, ఋషులనూ తర్పితులను చేయడం నీకు విధి. ప్రత్యక్షదేవతలైన తలిదండ్రులను, గురువును, అతిథులను, ఆరాధించు. “నిత్యమూ అనింద్యకర్తలను మాత్రమే చేయవలసిం” దని పెద్దలువిధిస్తూ, “మేము చేసిననింద్యకర్త లేవైనావుంటే వాటిని నువ్వు చేయకు. మేము చేసినసత్కర్తలమాత్రమే చేయవలసిం” దని ఉపదేశించారు.

“పిమ్మట దానవిషయంలో, పాత్రవిచారణం చేసి శ్రద్ధావంతుడవై దానంచేయవలసిందీ” అన్నారు. అయితే అపాత్రదానమూ, శ్రద్ధారహిత దానమూ కూడా అంగీకరించారుగాని అదానం మూత్రం పనికిరాదన్నారు. నీ శక్తికొలది దానంచేయడమే నీపని. సర్వదాతయైన ఈశ్వరుడున్నాడనియెఱిగి దానం చేయవలసిందన్నారు. పెట్టనివారికి పుట్టదన్నారు. కాబట్టి భక్తిచే, మైత్రిచే, సాహర్దంబే దయచే దేనిచేతనైనా సరే దానం మూత్రం చేయాలి. అందరూ నిన్నులాగ్ని అంటారనేభయంచేతా, లజ్జచేతనైనాసరే దానంచెయ్యి “నీకు ధర్మసందేహంకలిగినప్పుడు పెద్దలను ప్రమాణంగా గ్రహించు. జ్ఞానమూ ధర్మాధర్మవిచక్షణం, కర్మకౌశలం, శాంతం, దయ కలిగి అప్రమత్తులు, స్వధర్మ రతులూ అయినవారే పెద్దలంటే, వారే ఆచార్యపురుషులు: వారినడవడియే మనకు ప్రమాణం.

“పాపకర్తులపట్ల. మైనపేర్కొన్న పెద్దలు ఎలా చరిస్తారో నువ్వు అలాగేచరించు. వారే నీకు ప్రమాణం. ఇవియే నకలజీవనారమైనవిధులు! ఇవియే ధర్మములు. ఇవియే నకలజీవదేశాలకు శిరోమణులు. శ్రద్ధాభక్తులతో మనము వీని ననుష్ఠింతుముగాక. ఓం శాంతిశాంతిశాంతి” అని పలికి చాడా. త్వడు చాలించెను.

పిమ్మట ధర్మరత్నకులవతి యారంభింప పారిషదులెట్లరు

“అశతో మాసద్దమయ

తమసో మాజ్యోతిర్దమయ

మృతోర్విర్ధామృతం గమయ”

అని ఏకకంఠముతో గాన మొనర్చిరి.

32

స ము ద్ర నా థ శ్రే ష్ఠి

చంద్రగుప్తసార్వభౌముడు సపరివారుడై రాజధానికి తిరిగివచ్చి నెల గడచినది. పిమ్మట నొకనాడు సార్వభౌముడు యువరాజ్యముం ద్రీసామంతదండ నాథులతో బేరోలగముండి, ద్వీపాంతరముల కేగివచ్చిన సముద్రనాథునకు దర్శనమొనగెను.

సముద్రనాథుడు వేయిమంది నావికులును, వేయిమంది బేహారులును గొలువ నూరునావలపై రెండేండ్లకుసరిపడసంబారములెత్తించుకొని ప్రాకృశ్చిమ సముద్రములను జాటివచ్చెనుగావున ద్వీపాంతరవిశేషములను వినుక్కిచ్చితో కాంతవతీదేవి దుర్ధరాదేవభ్రాంతలతో గూడ యవనికాభ్యంతరమున అసీనయై యుండెను.

సముద్రనాథు డంతట దనయాత్రావిశేషములను వినిపించువాడై తొలుత దాము కళింగరాజధానియగు కళింగపట్టణము కరిగితిమని తెలిపి కళింగ వైభవమును వర్ణింపదొడగెను. కాళింగులు ఓడబేహారముకొఱకు యవబలిదీప్తములకు సుమాత్రకు మధురకు జనుచుందుదనియు, మలయసింహళములకు (నాగ ద్వీప-(Ceylon) సువర్ణభూమికి (Burma) సరిగి వెలలేనిముత్యపుజిన్నులు గొని

తెత్తురనియు, కళింగమున దశార్ణ Orissa సంభవములగు గజదంతములు మిక్కుటముగా లభించుననియు విన్నవించెను.

“కళింగసముద్రం నిండా చిన్న చిన్న లంకలున్నవనీ, వానిలో నరమాంస భోక్తలుందురనీ కళింగ ప్రజలు చెప్పగా విని మేము అంభమాన Andamans నగ్నదీప్వములకు Nicobars వెళ్లి ఆచట దిస్సమొలలతో తిరిగే స్త్రీపురుషులను నల్లని వికృతాకారులను చూచాము. రంగురంగుల, మన ధ్వజపటములు చూచి వాళ్లు ఆశ్చర్యపడి ‘అటువంటివి మాకుకొన్నియివ్వండి’ అని అడిగిరి. మేమిచ్చిన పడగ చీరలను వాళ్లు ఒంటికి కప్పకొనక తలలకు చుట్టబెట్టుకు సంతోషంతో గంతులువేశారు.”

ఈమాటలు వని రాక్షసామాత్యుడు నవ్వుకొని “అనాగరకులకేమిటి, కోతులకేమిటి! వస్త్రాలు అలంకారానికేగాని మానగోపనానికి కాదు” అనెను. “నాగరస్త్రీలకు గూడా అంతే” నని చాణక్యుడు పచింప సభాసదులెల్లరు గొల్లమని నవ్విరి.

సము:—“నగ్నదీప్వంలో మన నావికు డొకడు గొబ్బరికాయలు కోసుకొన్నాడనేకోపంచేత ఆరాక్షసులు వానిని పట్టుకొని చంపి తినిరని మాకు తెలిసింది. వాళ్ల నొకవందమందిని మేము వేటాడి బుద్ధిచెప్పి వచ్చితిమి. సింపుట తుపానులో శిక్కుకొని మనవి పద్దెనిమిదిపీడలు నష్టమైనవి. నూటవీలైమంది కళాసులు చనిపోయినారు. పీడలోనున్న బ్రాహ్మణుడొకడు ‘మనం అన్యాయంగా ఆదీప్వవాసులను వందమందిని చంపినపాపం వెంటనే యిట్లా ఫలిం చింది; చూచారా’ అన్నాడు. ఆబ్రాహ్మణిమాటలకు కళాసులు మండిపడి ‘బాపనయ్యా! నీకంతజాలిగా వుంటే ఆరాక్షసులదగ్గరకేపో’ అని కాలు సేతులు కట్టి పాప మాబ్రాహ్మణుని నడిసముద్రంలో పారవేశారట. ఆబ్రాహ్మణుడు ‘శయ్యామెట్టో’ అని ఏడుస్తున్నా వినిపించుకోక నావలు సాగి పోనిచ్చారు.”

రాక్ష:—“అయ్యో! పాప, మాబ్రాహ్మణునిగతి యేమైనట్టు?

సము:—“ఏమో! వట్లా వెళ్లి తెలుసుకురావాలి”

ఈమాటలకు సభాసదులెల్లరు కడుపుబ్బ నవ్వుకొనుచుండ సముద్ర నాథుడు పిమ్మట దాము సుమాత్రయవబలిద్దీపములకు, మదన చంపా కాంభోజములకు దరలిపోయితిమని విన్నవించి అచటినిశేషముల దెలుపసాగెను.

“వంగ కళింగ ద్రావిడకేరళసౌరాష్ట్రవాసులు చాలామంది ఆలంకలలో వుండి, అద్వీపవాసులచేత ఆర్యాములన్నీ ఛేదించజేసి, క్రమంగా ఆభూములను సేద్యంలోకి తీసుకువస్తున్నారు. ఆలంకల నిండా ఎక్కడచూచినా లవంగాలు, వీలకులు, పోకలు, కొల్లలుగా పండుతున్నవి. మలయద్వీపంలో తగరపుగను తెన్నీవున్నవి. ఆలంక లంతటా చిత్రమైనచెట్టు ఒకటికనిపిస్తుంది. దానిపాలకు ఎంతో జిగురు వుంటుంది. అది ఎండబెట్టి ముద్దలాచేస్తే ఆముద్దలకు ప్రాణంవచ్చి పైకి క్రిందికి అడడం మొదలుపెట్టుతవి. అటువంటివి మూడుతెచ్చాను. చిత్ర గింపు”డని ఆరబ్బరుబంతులను సార్వభౌమునకు సమర్పించెను. చంద్రగుప్తు డాబంతిని నేలపైవైచి, అది చిందులుద్రొక్కుచుండ హర్ష విస్ఫురితనేత్రుడై యవలోకించుచుండెను. సభయంతయు రెప్పవేయక ఆవంత చూచుచుండెను. దేవభ్రాంతయు నందొక కందుకమును దండిగారి కంపుడునని తెప్పించుకొని అంతఃపురజనమున కాయపరూపపస్తువు నాడించి చూపెను. చాణక్యు డొక కందుకమును గేలనందికొని, దానిని మూచూచి, నేలపైవైచి, యదియెరిగినంత జేలితో దట్టి యాడుచు గొండొకవడి విలోదించి, దానిని రాక్షసమంత్రి కందిచ్చెను. ఆత డద్దాని బరికిలించి, ఆశ్చర్యమగ్నమానసుడై “ఎంత చిత్రమైన వస్తువు!” అనియెను. చాణక్యుడు “దానిచిత్రమేమిటో మనకప్పుడే ఏమి తెలిసింది! ముందుముందు తరాలవారికిగాని దానిచిత్రమంతా తెలిసిరాదు” అని పలికెను.

సముద్రనాథుడు మరల తనకథ చెప్పుచోడగెను. “ఈతూర్పుదీవుల నుండి బయలుదేరి మేము పశ్చిమానికి వెళ్లిసింహళం చేరాము. దీనినే నాగ చ్చేపమంటారు. ఆనురాధపురంలో సింహళేశ్వరుని దర్శించాము. ఆమహారాజు వీలినవారికుశలమడిగి, దేవరవారు తొల్లి పంజరబద్ధమైన సింహాన్ని విడిపించిన మతి ప్రభావాన్ని తలపోసి ప్రశంసించెను. పిమ్మట వెలలేనిముత్యాలసరాలు, చీడడుగులన్నరపొడవైన రెండు ఏనుగుదంతాలూ దేవరకు కానుకగా సమర్పించెను. ఆదంతాల లొక్కొక్కదానిలో చిన్నబిందెడునీళ్లు పట్టుతవి” అని దంతములను ముత్తెఱుదేరులను సమర్పించి, “సింహళేశ్వరుడు దేవరవారితో పాటు తాను కూడా ‘దేవానాంప్రియ’ అనే బిరుదాన్ని ధరించడానికి నా ముఖాన అనుజ్ఞ వేడుచున్నాడు” అని విన్నవించెను.

రాక్ష.—“సింహళం సారపంతమైన నేలయేనా?”

సము.—“చిత్తం. అక్కడ ఇనుపముక్క పాతిపెట్టిలే మర్నాటికి చిగురుస్తుందిని సామెతగా చెప్పుకొంటారు. సింహళమంతా కొబ్బరితోటలూ, పోకతోటలూ మయం.

అంకనుండి బయలుదేరి తిన్నగా దక్షిణదిగంతమైన కన్యాకుమారి తీత్రం జేరుకొన్నాము. మూడుసముద్రాలు సంగమించే ఆతీత్రంలో కుమారిదేవి శివదేవుని వినాహమాడవలెనని పప్పు బియ్యాలు, బంగారం పోగు చేసికొని చిరకాలం తపస్సుచేసిందట. కాని శివదేవు డంతకుబూర్వమే పాండ్య కన్యయైన మీనాక్షిని పెండ్లాడటంవల్ల కుమారిశోరిక యీడేరింది కాదు. కుమారిభగ్గునునోరథయై శిలావికారంపోంది కన్యగానే వుండిపోయింది. ఆమె సమకూర్చుకొన్న పెండ్లిసంబారాలన్నీకూడా శిలావికారంపొంది నేటికీ అలాగే వున్నవనీ, ఆదేవికన్యాకుమారి అని పేరువచ్చిందనీ స్థలపురాణజ్ఞులు చెప్పుగా విన్నాము. అంతట మేము ఆదేవాలయానికి వెళ్లి కన్యాకుమారిని, బియ్యంవలె, పప్పువలె, బంగారుపొడివలె కనిపించే యిసుకరేణువులనూ దర్శించాము. ఆర్పు

చాణక్యులకు జన్మభూమియైన కేరళపుత్ర దేశాని కాదేవియేరక్ష. చోళపాండ్య కేరళపుత్రములు మూటికి తమిళకదేశమంటారు. కేరళపుత్రులకు కుమారి యిష్టచైవమైతే, పాండులకు కుమారస్వామి యిష్టచైవం. చోళులకు పశుపతియైన శివుడే యిష్టచైవం. శివుడు మనకు లయకారకుడు మాత్రమే. వారి పశుపతి సృష్టిస్థితిలయాల మూటికి కర్తగా చెప్పుకుంటారు.

“అచటి బ్రాహ్మణులు మనశూద్రులకంటె గూడా నల్లగా వుంటారు. కాని వారు మత్స్యమాంసాలు ముట్టరు. ఒడలిసిండా గుడ్డవేసికోవడం ఆక్కడ అనాగరకలక్షణం. బ్రాహ్మణులు ఊత్రియులు అచట మొలకుమాత్రమే వస్త్రం ధరిస్తారు. నీచజాతుల పెద్దలకు తమనీచశరీరం కన్నించకుండా అంతట బట్ట కప్పుకుంటారు. వారుమాట్లాడేతమిళభాషకు సంస్కృతప్రాకృతాలకు సంబంధం కనిపించదు. ట్టువంటివెన్నో వారికి మనకూ భేదాలు వున్నవి. “చోళపాండ్య కేరళములు మూడిటికి ముగ్గురు రాజులున్నారు. వారిలోవారెప్పుడూ కలహిస్తూ వుంటారు. ప్రజలు, వైద్యులూ, జ్యోతిష్కులూ, పురోహితులూ, రాజపురుషులూ-ఈఅయిదు తెగలవారు రాచకార్యాలలో ప్రభువుకు అమాత్యులుగా వుంటారు. భూమిపన్నులూ, సుంకమలూ దారిపన్నులూ రాజుకు ముఖ్యదాయం. చోళులకు సామంతగణంవట్టి ఎక్కువగా పన్నులు ముట్టుతవి. కేరళపుత్రంలో వినుగులవట్టి చాలాసంపదలభిస్తుంది. పాండ్యమండలంలో ముత్యపు, బీళ్లు ముఖ్యసంపద.

బ్రాహ్మణులు, తమిళులు, చండాలరు అని మూడేజాతులక్కడ. తమిళులలో పురోహితులు, ఊత్రియులు, పశుపాలకులు, కర్షకులు, చండాలరు అని అయిదువిభాగాలున్నవి. స్త్రీల కచట అంతఃపురవాసంలేదు. రాజమహిషి కూడా రాజుతో సింహాసనం ఆలంకరిస్తుంది. అగ్రసేనలో మనసేనలోవలెనే. రథగజతురగపదాతులని నాలుగంగాలు వున్నవి. ఇవిగాక ఆరాజులుముగ్గురికీ గూడా మంచి నావికాబలమున్నది. ముఖ్యంగా పాండులకు నావికాబలంలో

అధికులు. వారు మత్స్యలాంఛనులు. నేలమీదపోరాటంలా అపజయంకలిగి తే వారంతగా చింతించరుగాని నీటిమీద పడటంమాత్రం వారికి తలకొట్టివేసినట్లుం టుంది. పాండ్యరాజులు లంకను జయించినకారణంచేత కలియుగరామబిరుదం తాలుస్తారు. చోళులకు ప్రబలమైన పాదాతిదళం వున్నది. వారు వ్యాఘ్ర లాంఛనులు. కేరళపుత్రులకు గజబలం విస్తారంగావున్నది. ముగ్ధురికీగూడా అశ్వ దళం తక్కువ. “దేవునిపుత్రుమాఅని గుఱ్ఱాలకు కొండలకు కొమ్ములుపెట్టలే”దని వారికొకసామెత వుంది. దాన్నిబట్టే గుఱ్ఱములంటే వారికెంతభయమో తెలు స్తుంది. పదాతులు మాత్రం మాంచి కూరులనే చెప్పాలి. వెనుకటిఆదేశంలా ఒక వీరవనిత. తనకొడుకు రణపరాఙ్ముఖుడై విరిగివచ్చాడని విని తను భద్రం తాల్చి రణభూమికి వెళ్ళిందట ‘అటువంటిపిరికిపందకు పాలిచ్చి పెంచిన రొమ్ములు ఖండించుకుంటా’ నని. తమిళులంతా స్వేచ్ఛాప్రియులు. మనసామ్రాజ్యంపట్ల భయగౌరవములున్నప్పటికీ మనకు సామంతులుగా వుండడానికి అంగీకరించరు. పొదిలిమలలలో మనసేనలకు పడినప్పటినుండి మగధసామ్రాజ్యమంటే వారికి గౌరవ మధికమయింది. ‘ఈమగధసామ్రాజ్యప్రాబల్యమంతా మనచాణక్యుడిదే’ అనికూడా సంతోషంగా చెప్పుకుంటూ మనయెడ అమరత్తులై వుంటున్నారు.

“కేరళపుత్ర దేశము పోకతోటలతో కొబ్బరితోటలతో, ఏలాలవంగ జాతీలతలతో నందనవనంవలె వుంటుంది. పురాతనములైన ఆరణ్యములలో కావలసినంత దారుసంపద వుంది వారికి. చక్రాలు, ఇనుముదొరికే ఖనిజ సంపదకూడా వుంది. చక్కనిరేవుపట్నాలు, పలరకాలపీడలు, అరబీదేశంతో విత్యం వ్యాపారం, నిజంగా కేరళపుత్రం చాలా విశ్వర్యంగలదేశం.

“పిమ్మట మేము సత్యపుత్రదేశపురేవు మంగళూరుమీదుగా కన్నడ దేశం చొచ్చి అంబీద్విపమూ Oyster islands, శశిగ్రీవమూ Vengurla rocks చూచాము. కరవీరగోకర్ణక్షేత్రములు సేవించుకొన్నాము. కన్నడ తీరములందు చోరభయం విస్తారం. అయితే మేము మగధులనుని విని మాజో లికిమాత్రం ఆచోరులు రాలేదు.

“అనంతరం కన్నడభూమిదాటి ఉత్తరదిక్కుగా మహాలవణం Malwam చేరి, రత్నగిరిని, మందరగిరిని, విజయదుర్గమును, దేవగిరిని, చంపావతిని దర్శించి పశ్చిమాంధ్రరాజధానియైన కళ్యాణపురం చేరాము. ధాన్యకటకమునుండి, ప్రతిష్ఠానమునుండి వచ్చిన వస్త్రములతో, ధాన్యరాసులతో నిండి వున్నది కళ్యాణపురం. తమిళదేశపురేవులలోను, అంధ్రులరేవులలోను చోరభీతిమాత్రం లేదు.”

“కళ్యాణమునుండి జయలుదేరి తపతీనర్పదాముఖములందున్న మన రేవులు సూరత్తును, భరుకచ్ఛమును చూచి అటనుండి ఉజ్జయిని ఖేలిమి. విష్ణుట సోమనాథక్షేత్రమును ద్వారకను దర్శించి మరల పశ్చిమసముద్రము మీదుగా పూర్వోద్దధి చేరి, రామేశ్వరుని సేవించుకొన్నాము. అటనుండి పాండులరేవుపట్టణం కొరకాయి చేరుకొన్నాము. ప్రపంచకంఠా నానా దేశాలనుండి వచ్చిచేరిన ఓడలతో కిటకిటలాడుతున్న ఆరేవు పాండులసంపదను మాకు వెయిన్రోడ్లలో చాటి చెప్పింది. ఇటుకలలో కలపతో కట్టి ముత్యములు పగడములు తాపినపాండులయిండ్లు ఎంతో చూడ ముచ్చటగా వున్నవి. అటనుండి మధురకేగి, మీరాక్షిని సేవించి, చోళరాజులరేవైన కావేరీపట్టణం చేరుకొన్నాము. చోళరాజధానియైన ఆర్కాడునగరం దర్శించి నాగపట్టణం పుదుచ్చేరులు దాటి కాంచీనగరం చేరి అచట కామాక్షిని సేవించుకొన్నాము..

“విష్ణుట ఆంధ్రదేశం చొచ్చి మచిలీపట్టణపురేవు ప్రవేశించాము. అచట ఫలువన్నెలవస్త్రములు కనులార చూచి అంధ్రులనైపుణ్యాని కెంతో ముచ్చటపడ్డాము. అటనుండి అమరావతిని, రాజపురాన్ని, ధనదపురమునూ దర్శించాము. అంధ్రులు శేషభావలలో తమిళులకంటె మనకే ఎక్కువ సన్నిహితులుగా కనుపించారు.” మచిలీపట్టణంలో అంగదురైత్తిన పదహారుమాసాలకు మళ్లా తామ్రలిప్తి చేరుకొన్నాము. మొత్తం మున్నుటనలభైయైదుగురు నాణకలూ, ఎనవన్నుటనలభైమంది జేహారులూ త్రోవలో నష్టపడ్డారు..

తెరుగా రెండేండ్లకు దేవరపాదమూలానికి చేరుకున్నాము". అని వినయవినమితుడై సముద్రనాథుడు నమస్కరించెను. సార్వభౌముడు సముద్రనాథుని ప్రీయమార కౌగిలించుకొని చందనతాంబూలదానాదులచే సత్కరించెను. "సముద్రనాథునిసేవకు మాకు చాలసంతోషమయింది. విటేటా 24000 పదాలభ్యుతితో ఈతజ్ఞి పదియేండ్లపాటు మానావికాదళాధిపతిగా ఆభిషేకించి శ్రేష్ఠీబిరుదంతో సత్కరిస్తున్నాము. వేయివోడలు కట్టించడానికి సముద్రనాథ శ్రేష్ఠికి అధికారమిస్తున్నాము" అని పలికి సార్వభౌముడు నాటికి గొలుపు చాలించెను.

33

మే ఘ స్థా ను డు

అట శల్యకేశ్వరుడు శత్రువులనెల్ల బరాణితులనొనర్చి, రాజ్యము సిక్కుంటము గావించుకొని, క్రీ. పూ. మున్నూరవయేట! మేఘస్థాను డను మిత్రుని మార్యసార్వభౌమునిచెంతకు రాయభారముం పెను. అప్పటికి దక్షశిలలో సార్వభౌమప్రతినిధియైయున్న బిందుసారుడు, హరివం Ariana పాలకుడైన ఆర్యమిత్రుని హరిస్థలము Herat దనుక నెదురంపి, మేఘస్థానుని సగౌరవముగ దక్షశిలానగమునకు దోడితెప్పించెను. ఆరాయబారియై బిందుసారుని సత్కృతు లంగీకరించుచు దన్నగరమున గొన్నాళ్లుగడపెను. పిమ్మట బిందుసారు డాతనికి సిద్ధార్థుని దోడుగా నొసగి పాటలీపుత్రమున కంపెను.

పాటలీపుత్రమున కేగురాచబాట పదియాఱుగజములవెడలన్పు. ఉభయ పార్శ్వముల దట్టముగా బెరిగిన తరుశ్రేణి శాఖాహస్తములు సాచి బాటపై జల్వబండెట్లు కన్పించుచుండెను. ప్రవహింపవలసిన నరక్రోనరక్రోను కొకరాయి దవ్వనెఱిగించుచుండెను. ప్రతియోజనమున నొకసత్రమును దిగుడుబావియు

బాటసారులను జేరబిల్చుచుండెను. పథశ్రమముగానరాసీని యామార్గమువెంట
శల్యకదూత ప్రయాణమొనర్చుచు నింద్రప్రస్థమును హస్తినాపురమును
గడచి, సిద్ధార్థకు డయ్యెత్తేత్రమాహాత్మ్యము తెలిగింప నాలింపుచు, రాధా
పురమార్గమున గాన్యకుబ్జముండేరి యటనుండి ప్రయాగమును దర్శించి, క్రమ
ముగా గాఢీనగరముం బ్రవేశించెను. విశ్వేశ్వరస్థానము దర్శించుకొని యట
గదలి, తక్షశిల వీడిన యటువదియాఱునాల్గతు బాటలీపుత్రముం బ్రవేశించెను.

పాటలీపుత్ర మార్గమున గంగాయమునాగోమతీగోగ్రామలగు నదీప్రవా
హములచే సారవంతములై, సస్యశ్యామలములై యెడనెడ గాన్నించు జనపద
ముల గాంచి యావనరాయబారి, సాధువర్తకులు, కష్టదీవులు, దీర్ఘతనులు,
స్ఫురద్రూపులనగు ప్రజలవేషభాషల నవలూకించి, చంద్రగుప్తరాజ్యమున
సుభిక్షమిట్లుగట్టుకొన్నదని నంతసించెను. సరిగంచులబుట్టెదారు వలిపవస్త్రములు
దాల్చి, మణిఖచితములగు స్వర్ణభూషణములు ధరించుకొన్న జనపదకాంతల
సౌందర్యమునకు దలయూషికొనుచు, క్రయవిక్రయాదినను స్తవ్యవహారములను,
వ్రాతకోతలు లేకయే, నోటిమాటతో జరపకొనిపోవు ప్రజలనీవర్తనమును,
సరళస్వభావమును గాంచి యచ్చెరువందుచు, వారివినయమును బొదుపరితన
మును మెచ్చికొనెను. ఇంటితలుపులకు బీగములిడకయే గృహస్థులు దమతమ
పనులవెంట జనుచున్నను చొర్యచున్నమాటయే యొందుచు వినరామి కాత
డెంతయు నాశ్చర్యరసమగుడుడయ్యెను. సంపన్నగృహస్థులకు సేవకులు త్రోవ
వెంట గొడుగులు పట్టుచుండుటగాంచి “అసేవకులందరూ బానిసలేనా” యని
యడిగి, “చంద్రగుప్తరాజ్యమున నరవిక్రయమును, దాస్యమును లే”వని
సిద్ధార్థకునివలన తెలిసికొనెను. బ్రహ్మచరక్షీతములగుచు జీరకాలాగతములగు
ప్రృతులు దక్క వేఱుకాననము బ్రజలెఱుగరనియు ప్రజలు ఎవరివేశప
వారు ఓంటరిగా భోజనమొనర్చుటయేగాని అందఱు గుమిగూడి భుజించుట
కంగీకరింపరనియు, పూర్వాచారాలిక్రమమునకు సహింపరనియు, సంపన్నులు

బియ్యమును వండికొని కాయగూరలతో నారగింతురనియు, పేదలు గంట
'కాచుకొని త్రాగుదురనియు సిద్ధార్థునిచే నాతడు నిని భారత ప్రజలు సంతుష్ట
జీవనులని సంతసించెను.

మేఘస్థాను డెల్లి దీపావళిపండుగ యనగా బాటలీపుత్రముం బ్రవే
శించెను. మఱునాడుచంద్రగుప్తసార్వభౌముడు మంత్రి సామంతదండనాయక
పరిపృతుడై భద్రాసనమున నభ్యంగన మొనరించికొని గంగాజలాభిషిక్తుడై,
సామంతగణ మొసంగుకానుక లంగీకరించునమయమున మేఘస్థానుడు గూడ
గొలుపుసాలకేగి శిల్పకుడంపిన యంజూరపండ్లును, ద్రాక్షాసమయమును, ఖడ్జూర
ఫలములను, వెలలేనిపాత్రలను కానుకపెట్టెను. సార్వభౌము డాదరపూర్వ
ముగా వానినెల్ల నంగీకరించి శిల్పకుని కుశలమారసి, పచ్చలుడాపిన వైడిగి న్నెల
నిండ వృష్ణాక్షధములు నింపి శిల్పకునకొసగుమని మేఘస్థానునకొసగి, యాతని
గూడా సత్కరించెను. పిమ్మట రాకసేనుని, ద్విభాషియగుకాత్యాయనుని శిల్పక
మాతకు దోడ్కొని పాటలీపుత్రవిశేషములు చూపుడని పంచి, సార్వభౌముడు
కొలుపు చాలించి ధర్మాస్థానమున కేగెను.

మేఘస్థానుడు తొలుత దేవబలిగృహమున కేగి, యచట బతువును
నవరంధ్రములు మూసి చంపుచుంట గాంచి, 'కత్తితో నఱకక ఇట్టా ఎందుకు
చంపుచున్నా' రని కాత్యాయను నడిగెను. "వికలాంగమైనపశువు దేవతలకు
ప్రీతికాదు" అని యాత డెఱిగించెను.

త్రోవలూ ధర్మాస్థానమున దొంగిచూడ నచట సార్వభౌముడు న్యాయ
విచారణము గల్పించు అంగోద్వర్తనము చేయించుకొనుచుండుట కాన్పించెను.
"మహారాజులుంగారు అంగమర్దనం ఇక్కడనా చేయించుకొనేది, యింత బహి
రంగంగా!" అని యడుగ గాత్యాయనుడు "న్యాయవిచారణం చేసేటప్పుడు
శ్రీతికగా వుంటుంది గదా అని యిచటనే చేయించుకొంటారు. దీనికొకట వేణే
కాలహరణమొందుకని" అని బదులు పలికెను.

మేఘులు.—“ఈయెండవేళ ప్రభువులు నిద్రపోరా యేమి?”

కాత్యాయన.—“పగటివేళ వారెప్పుడూ నిద్రించరు.

ఇట్లు ప్రసంగించుకొనుచు వారు సార్వభౌమునిశయ్యామందిరమున కేగిరి. ఆమందిరమున నెనిమిది పడుకగదు లుండెను. గదు లన్నిట బ్రతీహారిణులు కాచి యుండిరి. సార్వభౌముడు నిరపాయతకై యిన్ని పడుకగదులలో దేనిలోనో శయనింతురనియు, రాజులు సంచరించు ప్రదేశముగాన నిచట ఋదుష సేవకు లుండరనియు గాత్యాయనుడు మేఘస్థానునకు చెలియిజెప్పెను.

అనంతరమున వారు పానమందిరమున కేగి యచట ద్రాక్షనవాదులచే నిండిన స్వర్ణకుంభములను బానపాత్రలను గాంచిరి. శల్యకదూత “సార్వభౌములు పానపియ్యలేనా?” యని యడిగెను.

“ఎప్పుడో మీవంటి అతిథులు వచ్చినపుడూ, విశేషతిథులయందూ సార్వభౌములు కొంచెముగా సేవింతురేకాని వారు పానపియ్యలు గారు. మద్యసేవావ్యసనం రాజులకు నిషేధింపబడినది మాన్యుతులలో. తఱచు ప్రతీహారిణులే ప్రభువు లీవ్యసనంలో తగుబ్రాన్కుండా చూస్తూ వుంటారు. వెనుకటి కొకరాజు అతిపానంచే ఒడలు తెలియక, చెంతనున్న త్రియప్రతీహారిణి పట్ల మర్యాద తప్పి ప్రవర్తించాడట. అంతట నాకులాంగన మొలనున్నకత్తి తీసి ఆమూర్ఖుణ్ణి పొడిచి చంపిందట. రాజహత్య చేసినందు కామెను దండించలేను సరిగదా, తరువాత పీఠమెక్కినరాజు ఆమెధీరత్వానికి, సచ్చరిత్రకు మెచ్చి ఆమెనే పెండ్లిచేసుకొన్నాడట” అని కాత్యాయను డాతని కెఱుగజెప్పెను.

పిమ్మట మేఘస్థానుడు శల్యకేశ్వరపుత్రియగు దేవభ్రాంతను జూడ నేగి యారాజ్ఞితో నొంటిమైగవ్వసుఖములు మాటలాడెను. పితృసఖుడగు మేఘస్థానుని గన్నంతనే యామెకు జన్మభూమిని గాంచినట్లయి కొంతతడ వాదేశపు ముచ్చటలతో గాలము గడపి, పిమ్మట నాతడు ప్రశ్నింప నిచటి తన యునికిని

గూర్చి యిట్లు తెలిపెను. “శాంతవతీదేవి అభిజాత్యసంపన్న యైనా గర్భః పెట్టిదో ఆమె యెఱుగదు. దుర్ధరాదేవిని, నన్ను దోబుట్టువులుగా చూచు కుంటుంది. ముందు మేము భోజనం చేయకుండా తాను తినదు. పెద్దరాజిననే జౌద్ధత్యం మందుకైనా ఆదేవించెంతలేదు. తనకు సంతానం లేకపోయినా యువరాజునే తనబిడ్డగా చూచుకొన్నది.”

మేఘ.—“యువరాజులుంగారిని తక్షశిలలో దర్శనంచేశాను. నన్ను ఎంతో గౌరవించారు. సర్వవిధాలా సార్వభౌములకు దగిన కుమారులే. మనభాష యందు తండ్రి గారికంటె వారి కెక్కువప్రవేశం కూడా వుంది. మన ద్రాక్షారసం రుచికూడా తెలుసును వారికి.”

దేవ.—యువరాజులుంగారికి నావద్ద చదువు అధికం. కావడం చేత మనభాష అధికంగా పట్టుబడ్డది. దుర్ధరాదేవి కూడా చాలా యోగ్యురాలు. సౌమ్య స్వభావ. నాపట్ల యెంతో అనురక్తిగా వుంటుంది. కుమారున కెప్పుడేమి అపద గలుగుతుందో అని నిత్యమూ భయపడుతూ వుంటుంది.

మేఘ.—మహారాజులుంగారిమాట యేమీ చెప్పవై తివి?

దేవ.—వారు మహాపురుషులు. వారినిగూర్చి నేనేమి చెప్పగలను? నాభర్త గారిని చెప్పడంకాదు. వారు సర్వవిధాలా మోతండ్రి గారిని మఱపించారు. ఆ కార్యశూరతా, అప్రజారాజనశీలమూ, ఆపావభీతి, ఆదైవభక్తి యింతో చోట నురి చూడము. మాముగ్ధునిపట్లా ఎంతో ప్రీతివారికి. కుమారుడంటే ప్రాణమే. ప్రజలంతా వారికి సంతానమే. ఇందరిమీదాకంటె వారేమన స్సంతా దైవంమీదనేవుంటుంది. మహారాజు కర్తయోగి అని అంతా అను కొంటారేగాని నాకు జూడగా వారు మహాభక్తులని తోస్తుంది. ఎప్పుడూ ఆదేవతావిగ్రహాలముందు ధ్యానస్థిమితులై కూర్చుండివుంటారు. ఒకనాడు శివలింగంముందు మోకరిల్లి వుండి కండ్లవెంట పూసకే ఆనందబాష్పములు కారుస్తున్నారు. దుర్ధరాదేవి కూడా వచ్చి వారిచెంతనే స్వాహ్వాంగంపడింది.

తరువాత శాంతవతీదేవితో నేనీవృత్తాంతం చెప్పేసరికి “అయ్యో! ఆదివ్యదర్శనం నాకు లభించదాయెను గదా!” అని చాలా విచారించింది. నేనప్పుడు నవ్వుతూ అన్నాను గదా “ఆదియేమి దివ్యదర్శనమో నేనెఱగనగాని వారున్నట్టుండి ఎప్పుడో మనలనందరినీ విసర్జించి దండిస్వామిలాగా బైరాగులతో కలిసిపోవడం మాత్రం నిజం” అన్నాను. వారు నిజంగా అలా లేచిపోతారేమో అని ఆమెకు విచారంకలగలేదు సరికదా, పైపెచ్చు ఎంతో గౌరవంతో, “బాను. వారికి మొదటినుంచీ ఆముష్మికమునుగూర్చిన చింతే. దైవభక్తి వారికి పుట్టుకతోనే అబ్బింది” అని సంతోషంతో

మేఘు:—“నరేకాని, అమ్మా! నీకు మళ్లా మనజన్మభూమి చూడాలని లేదూ!”

దేవ:—నిట్టూర్చి, ఇంచుక మానముతాల్ని “లేదుబాబయ్యా! ఒకవేళ చిన్న నాటిన్నీహితులను, బంధుమిత్రులను చూడాలనికోరికవున్నా, ఒక్కసారి అందరినీ చూడగానే అది తీరిపోయేదేగాని నన్ను మళ్లా జన్మభూమితో కట్టి వుంచలేదు. ఈదివ్యదేశం నాచిత్తాని హరించి కైవసం చేసుకొన్నది. ఈహిమాలయశిఖరల్లా, గంగాయమునలూ మనపర్వతాలనూ నదులనూ మఱపించినవి. ఇచటి మామిడిపండ్లు మరగి మన అంజూరను, ఇచటికోకిలా ధ్వని విని మనవత్సల కలధ్వనులనూ మఱచాను. ఇచటిగోమాతలనుచూచి మన అశ్వరాజాలను మఱచాను. నీదగ్గర దాచడమెందుకు? సాధర్తగారికి నాదేహం ప్రాణం మనస్సు అర్పించి బాబయ్యగారినే మరిచాను. ఏమి చెప్పను! ఈపుణ్యభూమి కటువంటిమహిమ వుంది.

మేఘు:—నిజమే కావచ్చు. కేను ముఖ్యంగా ఈదేశప్రభావాన్ని తెలుసుకుందామనే వచ్చాను. ఒక గ్రంథం కూడా వ్రాయాలని సంకల్పించాను. నీకు తెలిసినవికేమి లింకా వుంటే చెప్పు వింటాను.

దేవ:—నావల్ల ఏమి వింటావు! నీకు కావలసినసంగతులన్నీ కాత్యాయనుణ్ణి:

అని కాత్యాయనుని బిలిపించి “మేఘస్థానుకీదేశపువిశేషాలన్నీ తెలియ జేప్పు” మని పంపెను. అతడును “మహాప్రసాద” మని మరల శత్రుకదూతను. వెంటగొని కారాగారముచేత కేగెను. అచట గన్యాబలాత్కారదోషమునకై యొకనిశిరస్సును పాషాణములతో మర్దించుచుండిరి. కన్నుపొడిచినదోషమున కింకొకనిచేతిని ఖండించుచుండిరి. శిల్పవిద్యానిపుణు డగువాసిహస్తములు నతి కినదోషమునకై వేటొకనితల దఱిగివేయుటకై తలవరులు సిద్ధముగానుండిరి. ఇంట్లు దగులబడుచుండగా జూచి శక్తిగల్గియు నామంటల నార్పనిదోషము నకై యిరువురిని కశాఘాతములపా లొనర్చుచుండిరి. మేఘస్థాను డాయీ దోషులకు ధండనమువిధించిన యధికృతు లెవ్వరని యడిగి తెలిసికొని, “నగ రం లో చౌర్యము జరుగుచుండునా?” యని ప్రశ్నించెను. కారాగారరక్షకు డగు విజయపాలుడు “చౌర్యం, ఇచట చాలాఅరును. నాల్గులక్షలప్రజలుండే యీమహానగరం లో దినానికి ఏరెండువందలవణాలో దొంగతనం జరుగుతూ వుంటుంది” అని బదులు పలికెను.

పిమ్మట మేఘస్థానుడు పురపాలకులుండు భవనమునకేగెను. నగర మందలి కర్త విద్యలనుగూర్చియు, వైదేశికులనుగూర్చియు, జననమరణములగూ ర్చియు. వర్తకవ్యాపారములనుగూర్చియు, ఉత్పత్తియగువస్తువులనుగూర్చియు క్రయవిక్రయములపై గ్రహించు కదియవసంతు ఘన్నునుగూర్చియు విచా రించు వేత్తేరు పంచాయతుల నచటగాంచెను. ఈపంచాయతులన్నియుగూడ దేవాదాయధర్మాదాయములను, విహణిపీఠులను, ఓడరేవులనుగూర్చి విచారించి పాలించుచుండునని తెలిసికొనెను.

అనంతరమున వార లాఠాయబారికి, సేనాంగవరిపాలనము జూపుటకై ‘సేనాధికారిస్థానమునకు. గొంపోయిరి. అచట సేనాంగములు నాలుగింటికి వలుగురధికృతులను, వారి కాలోచనము చెప్పుటకు నాలుగు పంచాయతు

లుండెను. అట్లే నావికాదళాధిపతికిని, నై న్యసంభారపరిశీలకునకును సహాయ మొనర్చు పంచాయతులు నుండెను. పిమ్మట నారాయణుని యచట సేనంగుల నడుపుచున్న మావటిండ్రును, నాలుగుగుఱ్ఱముల బూన్చినరథములను నడపుసార ఘులను గాంచెను. సేనలో నందఱికిని ధనరూపముననే భృతులు ముట్టుననియు, నై నికులు పసిచ్చాలించుకొన్నపుడు వాహనములు నాయుధములు వదలిపోవుదు రనియు, సార్వభౌముడుదక్క నితరగృహస్థులెవ్వరును యుద్ధార్థములగునేను గులను గుఱ్ఱములను బోషింపరాదనియు గాత్రాయనాదు లాతని కెఱింగించిరి.

పదంపడి మేఘస్థానుడు తక్కుంగల రాజకార్యస్థానముల బరిశీలించి, నీటిపంపకపుబద్ధతులను, బన్నులువిధించుపద్ధతులను, భూమినికొలుచుపద్ధతులను గూర్చి విశేషము లడిగి తెలిసికొనెను.

చంద్రగుప్తునిపరిపాలనమున శ్రావణమాసారంభమునుండి ఆషాఢాం తమువఱకు మున్నూటయేబది నాల్గదినము లొకవత్సరమనియు, ప్రతివత్స రాంతమునను ఆదాయవ్యయములు పరిగణించి సరిచూతురనియు, గణకులు ఆలసించినచో దండనార్హులనియు మేఘస్థానునకు గాత్రాయను డెఱి గించెను. ఋత్విజులకు, రాజగురువునకు, పురోహితునకు, మంత్రులకు, సేనా పతికి, యువరాజునకు, రాజమాతకు, రాణులకు సంవత్సరమునకు 48000 పణములభృతి ఇచ్చుచుండిరి. సన్నిధాతృకాంచుకీయాదులకు 24000 పణ ములును, నగరరక్షకులకు, వివిధకాఖాధికృతులకు 12000 పణములును, గజరథాధ్యక్షులకు ఎనిమిదేసివేలు, పదాతిదళపతికి, నక్కాధ్యక్షునకు నాలుగేసి వేలు, గజరథచోదకులకు రెండేసివేలు, కవులకు జైవజ్ఞులకు వేయిపణములు; నై నికులకు గణకులకు నైదునూర్లు నటులకుగాయకులకు నిన్నూటయేబది, శిల్పు లకు నూటయిరువది, వార్తాహారాదులగు సేవకులకు నరువదేసిపణములును భృతులు. మేఘస్థాను డీవివరములన్నియు నాలించి, “పెద్దఆధికారులభృతులు చాలాఎక్కువగా వున్నవి” అనెను. కాత్రాయనుడు “రాజపురుషులకు లేమీ, ప్రలోభమూ పరిహరించవలసి వుంటుంది” అని బదులు చెప్పెను.

మేఘస్థాను డీవిధముగా నొకపక్షముదినములు వివిధరాజ్యాంగవ్యవహారములను బరిశీలించి యెన్నియోవిశేషములు గ్రహించెను. పిమ్మట నాతడు నగరమున బ్రాహ్మణాగ్రహారమునకేగి యచట స్వాధ్యాయనిరతులు, శమదమ సంపన్నులూ, లోభ సంభరహితులూ నగువిప్రస్వాముల గాంచెను. బ్రాహ్మణులచట అధశ్యయన బ్రహ్మచర్యాదినియమములతో ముప్పదియాతేంద్రవయసు వచ్చేవఱకు గూడ వేదశాస్త్రాదు లభ్యసించుచుండిరి. పిమ్మట వివాహితులై సాత్వికాహారులు, పంచయజ్ఞవరులు, షట్కర్మనిరతులునై కాలము గడపుచుండిరి. సంధ్యాసమయములందు పండితగోష్ఠులలో నిహవరములగూర్చినవిచారణము జరుగుచుండెను.

పిమ్మట నాతడు శ్రమణకవిహారములకేగి వారి ప్రతాపారాధుల లించెను. శ్రమణకులు మందుమాకులతో రోగులను చికిత్సించుచు, ఇంద్రజాల ప్రయోగాదులచే, నారకబాధావర్జనములచే ప్రజలకు భక్తివిశ్వాసములను గల్పించుచుండిరి.

పిమ్మట నాతడు భద్రభటునితోగూడి కళింగారణ్యభూములకేగి, యచటవనకరులను బట్టుకొనునుపాయముల గనులార గనుగొనెను. ఏనుగుల గాయములకు నుష్ణోదకముచే గాపులువెట్టి, ఆపైని వెన్నతోబూతవెట్టుటయు, పూర్ణకు నెత్తుకొడుచున్న నూతనవరాహమాంసముతో గట్టు కట్టుటయు, కనులలో నావుపాలు బోయుటయు, మధ్యమును గోడిమాంసపుసూపమును షష్ఠ్యముగా నొసగుటయు నాతడు సూచెను.

ఈరీతిగా బుట్టిపుత్రమున రెండునెల లాతడు గడపి, స్వదేశమున కేగువాడై, సార్వభౌమునిచే ననుజ్ఞాతుడై, కాత్యాయనుని జేర బిలిచి, “రేపు మనము మరల గలిసికొందాము, ఇంకను నీవల్ల తెలిసికొనవలసినవిషయాలున్నవి” అనెను. అతడును ‘వలై’ యనెను.

34

ఉన్న పీ, లే ని వి

మఱునాడు మేఘస్థానుడు కాత్యాయనునితో సంభాషణమునకు దొరకొని ముందుగా భరతఖండవైశాల్యమును, సరిహద్దులను, ముఖ్యనదీనదుములను, బర్హతములనుగూర్చి ప్రశ్నించెను. కాత్యాయనుడు గంగాసింధుమహాదధులు భరతఖండపు తెల్లలని చెప్పి, నదీనదపర్వతముల వర్ణించి తుదకు శిలానదినిగూర్చి చెప్పుచు, “పూర్వ మొక పరమలోభి వుండేవాడట. ధనము విపరీతపునడ్డికి ఇచ్చి ఎన్నియోసంసారా లాతడు గుల్లచేశాడు. వానిదురాశకు, కాత్యాయనికి కోపించి చంద్రుడు వాణ్ణి శిలానదివి కన్నుని శంకించాడట. అప్పటినుంచీ వాడు నడియై పాటుతూ వున్నాడు. ఆనదిలో ఏవస్తువు వేసినా వెంటనే శిలయై మునిగిపోతుంది. ఎవరో సిద్ధపురుషులు తప్ప ఇతరు లచటికి వెళ్లలే” రని తెలిపెను. పిమ్మట మహేంద్రగిరి భరతఖండమునకు నడిబొడ్డునియు, నచట నీడలు దక్షిణమునకారునెలలు, సుత్తరముగా నాటునెలలు వ్యాపించుచుండుననియు తెలిపెను.

పిమ్మట నీదేశమున రెండుపంటలు పండునని ఎఱిగించి, ముఖ్యమైన ధాన్యములగూర్చి తెలిపి, చెఱుకుపంటవలన చక్కెరయు, పత్తివలన వస్త్రములును లభించువిధమును బోధించెను. ఆనంతరమున భారతీయులముఖ్యుడైవతములగు శివకేశవాదులగూర్చి ముచ్చటించి, చంద్రవంశపురాజుల ప్రస్తావము చెచ్చి, చంద్రగుప్తమహారాజావంశములో నూటయేబదిమూడవ రాజునియు నావంశ ముప్పటికి 6042 సంవత్సరములనుండి యీదేశము నేలుచుండెననియు వివరించి చెప్పెను.

పదవడి మేఘస్థాను డీదేశమందలి పశుపక్షిమృగాదులగూర్చి ప్రశ్నింపగాత్యాయనుడు సింహవ్యాఘ్రభేల్మకవానరాదులగూర్చి తెలుపుచు, ఇచట

వెల్లియేనుగు లున్నవనియు, నవి చాలనరుదుగా లభించు ననియు జెప్పెను. మఱియు నాతడు “ఈదేశంలో రెక్కలపాము లున్నవి. అవి రెండుమూళ్ల పొడవు మాత్రమే వుంటవి. రాత్రులు అవి యెగిరిపోయేటప్పుడు వాటిమల మూత్రములు మీదబడిన ప్రాణులు వెంటనే చచ్చిపోవును. అడవులలో పెద్ద పెద్ద తేట్లంటవి. అవి పశువులను గూడా అవలీలగా మ్రింగుతవి. ఇంకా యిచట బంగారపుగనులు తొలిచే చీమలున్నవి. అవి పెద్దనక్కలంత వుంటవి. తమ బంగారం ఎత్తుకుపోతా రనేభయంచేత ఎవరినీ చెంతకు జేరనివ్వవు. సింహళ దేశంలో ఏనుగులదంతాలలో మంచిముత్యాలు దొరుకుతవి. ఇచట నముద్రంలో బ్రహ్మాండమైన తాబేట్లు వుంటవి. వాటిచిప్పలలో నూరుకడవలనీళ్లు అవలీలగా పట్టుతవి. అరణ్యదేశంలో అడవిగుట్టా లున్నవి. వాటిని పట్టి తెచ్చి గాడిదలతో కలిపితే కంచరగాడిదలనేజాతి పుట్టుతుంది. అవి బండ్లు లాగుతూ వుంటాయి” అనుచు నెన్నియో వింతలు విశేషములు వచించెను.

పేఘస్థాను దంతట “ఈదేశపుప్రజలలో ఎవరైనా విచిత్రజాతులవాళ్లున్నారా?” అని యడిగెను. కాత్యాయనుడు “లేకేమి. కిరాతులని 45 అంగుళాలవాళ్లు హిమాలయాల్లో వుంటారు. వాళ్లలో పొట్టివాళ్లు 27 అంగుళాలే వుంటారు. వాళ్లకు ముక్కు లుండవు. కొందరు పెద్దపెద్దచెవులవాళ్లున్నారు. ఆచెవులనే ప్రక్కపరచుకొని పండుకొంటారు. ఒంటిపైన కప్పు కొంటారు. కొందరిపాదాలకు మడిమలు ముందుకు, వ్రేళ్లు వెనుకకు వుంటవి. అటువంటివాళ్లు నిద్దరిని పట్టి తెప్పించవలెనని సార్వభౌములు ప్రయత్నమైతే చేశారుగాని వాళ్లు అన్నమూసీరూ ముట్టక త్రోవలోనే చనిపోయినారు. వీరు కాక లలాటాక్షులున్నారు. వారికి నొసటనుంటుంది ఒక్కటే కన్ను. ఇంకా ఖడ్గరోములున్నారు. వారితలవెండ్రుకలు కత్తులవలె నిక్కపొడుచుకుంటాయి. ఇంకా ఉత్తరకురులని వున్నారు. వారు వెయ్యేండ్లు బ్రదుకుతారు. కొందరు కాయకల్పవిధిచేత చిరకాలం జీవిస్తారు. మాదేశంలో ముసలివాళ్లను పడుచు వాళ్లనుచేసే వృష్యయోగము లున్నవి” అనుచు వచించెను.

మేఘు.—“అవునవును. శత్రుకేశ్వరుల కివ్వవలసిందని మహారాజు నా కామందులిచ్చారు. ఈమందుమాకులు లేనివారు సాధారణంగా ఎంతకాలం బ్రతుకుతారు?”

కాత్యాయని.—ఇవట అరవైయేండ్లు సామాన్యంగా ఆయుర్దాయం. పాండ్య దేశంగా నల్లభయ్యే ఆయుస్సు. అవట తొమ్మిదోయేటే స్త్రీలు బిడ్డలను కంటారు. ఇరవైయేండ్లకల్లా తలలు నెరుస్తవి పురుషులకు. చిన్నతనంలోనే స్త్రీపురుషులు పండిపోతారు. స్త్రీపురుషులే కాదు; చెట్లు కూడా త్వరగా పండుతవి.

మేఘు.—బాగున్నదికాని ఈమహాభండంలో ఎన్ని దేశాలు, జాతులూవున్నవో అని నేను అశ్చర్యపడుతూ వుంటాను.

కాత్యాయని.—నిజమే. నూటవధైనిమిది దేశాలున్నవి. మళకావతిలో అశ్వకులూ, తక్షశిలలోతక్షులూ మీరెరిగినవారేకదా! ఇంకా కాశ్మీరులూ, ఆరట్టులూ, యశాధేయులూ, అభీరులూ, శౌరసేనులు, శకులు, కిరాతులూ వున్నారు. ప్రాచ్యులమూ, గంగాపుత్రులమూ మేమున్నాము. మాకు పాటలీపుత్రం రాజధాని. ఆఱులక్షలపదాతులు, 30000 అశ్వదళమూ, 6000 రథాలూ, 9000 ఏనుగులూ మారాజ్యానికిరక్ష. ఆవల కాళింగులున్నారు. వారిలో ఉత్తరకాళింగులకు 6000 పదాతులు, వేయిగుఱ్ఱాలూ, ఏడునూర్ల ఏనుగులూ వున్నవి. తామ్రలిప్తిరాజ్యానికి 50000 పదాతి బలం, నాల్గువేల అశ్వదళం, నన్నూరు గజబలమూ వుంది. ధనదపురంలో మధ్యకాళింగు లున్నారు. ఆవల ఆంధ్రరాజ్యమున్నది. వారికి లక్షపదాతి దళమూ, 2000 గుఱ్ఱాలూ, వేయింటికి గజబలమూ వున్నది. రాజపురం, మచిలీపట్టణం, అమరావతి, కల్యాణం, ప్రతిష్ఠానం, ధాన్యకటకం మొదలైన అభేద్యనగరాలు ముప్పది వున్నవి ఆంధ్రులకు. సింధుదేశంలో వున్న పాటలం మొదలైన నరరాజ్యాలు మీ రెరిగినవే. మధ్యదేశంలో నిషాధాదు

లున్నారు. పట్టభీపురంలో సారాస్థ్రులనే మహాపీఠజాతులున్నారు. వారికి 1600 గజబలము, 150000 పదాదిదళం, 5000 అశ్వదళము వున్నది. ఇంకా శర్మనుండలసారయావాదులున్నవి. దక్షిణదేశంలో బలిష్ఠమైన పౌండ్యరాజ్యమున్నది. వారికి మున్నూరు నగరాలూ, 150000 కాల్బలమూ, ఏనురేనుగులూ వున్నవి. మధుర వారికి రాజధాని. ఆర్కాడులో చోళులున్నారు. త్రోపోజిత్రములో కేరళ పుత్రులున్నారు. 750 గ్రామాలతో సింహళరాజ్యమున్నది. ఇంకా ఎన్నని చెప్పను. మొత్తమీద ఈరాజ్యాలన్నీ మగధసామ్రాజ్యాన్ని అనుసరించుకొనే వుంటవి.

మేఘు.—ఇంకా యేమైనా విశేషాలుంటే చెప్పండి.

కాత్యాయని.—ఎన్నయినా చెప్పుతాను. ముఖ్యంగా మావేదాంతులు, సన్యాసులూ, సిద్ధపురుషులూ వున్నారు.

మేఘు.—వారిని నే నెరుగుదును. మౌక్త్యాల్యాసామిని దర్శించానుకూడా. వారిచరిత్ర కడముట్ట మీరు విన్నారో లేదో. ఆస్వామి ఉపవాసాలు చేసిచేసి, ఒకనాడు కంఠపూర్తిగా మద్యం సేవించి, మాంసాదులు తినేటప్పటికి విపరీతమైనశూల బాధించడం మొదలుపెట్టింది. ఆబాధకు స్వాములవారు తాళలేకపోయినారు. తా నిలా మితిమీరి తిని జబ్బుపడిన వారై వింటే మీరుతా నవ్విపోతారనికూడా ఆయనకు భయం పుట్టింది. అంతట ఆలీసాందరుచక్రవర్తితో 'నేనిక ఈదేహం చాలిస్తాను. నాకు చితి పేర్పించండి' అనికొరాడు. ఆప్రభువు స్వాములదురంతం మానాస్పలని అన్నిచెప్పినా, అన్నిటికీ అన్నీచెప్పి, తనపట్టు విడిచాడు కాదు. చక్రవర్తి యిక చేసేదీలేక ఆయన కోరిక ప్రకారం చేయవలసిందని నెలవిచ్చారు. చితి పేర్పించడం మొదలైన ఏర్పాట్లన్నీ తులమావి చేశాడు. రణవాద్యములు భోరుకలగుతుండగా కల్యాణస్వామి వేదమంత్రాలు చదువుతూ చితి

ఎక్కిరి, అందరిదగ్గర నెలపుతీసుకొన్నాడు. 'నాకు అత్తకాంతిగా మీరంతా ఈరాత్రి విందులు కుడవండి' అని కోరాడు. చక్రవర్తి ఆదారుణకర్త, చూడలేక అచటికి రాలేదు. స్వామి చక్రవర్తిని బాబిలోనులో దర్శిస్తాను' అనిచెప్పి, అగ్ని దరికొల్పవలసిందన్నాడు. ఆమహాజనసమక్షంలో అగ్నికి ఆహుతియైపోయినాడు. ఆయన అన్నట్లుగానే చక్రవర్తి బాబిలోనులో కాలంచేశారు. ఇదీ స్వాములవారికథ. ఇటువంటివి మీకు పరిపాటియే అని విన్నాను. స్త్రీలు గూడా ఇచట భర్తలచితి ఎక్కువారని, మాదేశస్థులు చెబుతారు.

కాత్యాయనిజమే. ఆలాసహగమనం చేయడం సతీధర్తంగా కొందరు ఎంచు

తారు. అంతేగాని అది సామాన్యవిధికాదు. ఇంకా మీసందేహాలడగండి..

మేఘు.—మఱి సందేహాలయితే లేవుగాని, మీరు ఉన్నవి కొన్ని లేనివి కొన్ని గుచ్చియెత్తి చెప్పారు. ఇందులో నిజమెంతో, అసత్యమెంతో ఎలా తెలుసుకొనేది ?

కాత్యాయని—నవ్వి, “క్షణికమైన యీభీతిలలో ఆవిచారణ ఎవరికి కావాలి?”

అదీగాక నిజానికి సత్యాసత్యనిర్ణయం చేయడం ఎందుకు? పుక్కిటిపురాణాలని మీరనుకొనేవి బహుజనులెరిగి నమ్ముతున్నవిషయాలు. సత్యమనేవి ఎరిగినవారు ఆరుదు. కాబట్టి బహుజనం నమ్మేదే సత్యమనుకొంటే తీరిపోయే” అని నెలపుకొని యేగెను.

35

దుర్భిక్షము

శ్రీ. పూ. 299 వ యేట మగధస్వామ్రాజ్యమునకు దారుణమైనదుర్భిక్షము దాపరించెను. ఒక్కకుంకలమునను, ఇశీలబ్రహ్మగిరులందును, దక్షిణాపథమున సువర్ణగిరిమహామండలమునను చక్క దక్షిణచోట్ల వర్షములు లేవు-

పంటలులేమికి మలమలమాడ్చునెండలు తోడయ్యెను. నదులు, కాలువలు, చెరువులు, మడుగులు, బావులు, గుంటలు సర్వము నెండిపోయి, ఒక్కచుక్క నీరు దొరకుట దుర్లభమయ్యెను. తిండియు, నీరును లేక స్త్రీబాలవృద్ధముగా బ్రజలు, డొక్కలకంటుకొనిపోయినకడుపులతో, బ్రాజములుకనులలో దాల్చి, కన్నుల నాకసమున నిగిడ్చి, యెచటనైన అతిచేయంతమబ్బు కన్పించునాయని యారయుచు, నానాటికి సిరాకావశులై హాహాకారములు నల్పజొచ్చిరి. పచ్చికబీళ్లన్నియు బీరెండకు మాడిపోయెను. పశువులకు గ్రుక్కెడు నీరును, కమికెడు గ్రాసమును లభింపవయ్యెను. తొలుత గొన్నాళ్లు అర్ధాకలి తీర్చుకొని, పదపడి కొన్నాళ్లు ఒక్కప్రాద్దులుండి, పిమ్మట గంజితో గడుపులు నింపుకొని, పిదప దుంప లారగించి, ప్రజలు తుదకు శుష్కపానములు చేయ దొడగిరి. ముందుగా బతువులు మరణింప దొడగెను. పిమ్మట బడులు పడులుగా ప్రజలు మరణింపసాగిరి. అనంతరము పందలు పందలు మృత్యువున కెరయగుచుండిరి. ఇంతలో నీకాటకమునకు జెలికత్తెలవలె మహామారియు, విషాదియు దోడు కాగా, ప్రజలు వేలకువేలు మరణించి, గ్రామములకు గ్రామములు పాడుపడ జొచ్చెను. ఎంతట జూచినను బ్రజలమోముల వైన్యము, భీతి, నైరాశ్యము ప్రేలుకాడుచుండెను. పట్టెడుగింజ లెచటనైన దొరకినచో వానికొఱకు ప్రజలు రక్కసులవలె దగవులాడుకొన జొచ్చిరి. ఎవరిపొట్టతిప్పలు వారిపే కాని దయ, దాక్షిణ్యము, హత్యల్యము నడుగంటెను. కడుపార గన్నబిడ్డలు కనులముందు మలమల మాడి యనువులుబాయంట గాంచియు దలిదండ్రులు, శుష్కహృదయములతో దమపొట్టలు నింపుకొనుటెట్టులా యని యల్లాడ జొచ్చిరి. దేశములో చౌర్యము, దౌష్ట్యము, దోపిడీలు చెలరేగి యరాజకమునకు ద్రోవతీయుచుండెను. పందలకుపందలుగా దోమలవలెమాడి, కాటకమున కెరయగుచున్నప్రాణులను గాల్చువారును బూడ్చువారును లేరు. గుట్టలై పడుచున్న శవముల దుర్గంధము భరింపరాకుండెను. నక్కలేమైనచో, రాబందు లేమైనచో గాని ఎక్కడి శవము లక్కడనే పడియుండెను.

చంద్రగుప్తసార్వభౌము డీవివత్తునుండి ప్రజలను గాపాడు టెట్టాయని యహోరాత్రములు చాణక్యునితో, రాక్షసామాత్యునితో మంతనముండి పలువిధముల విచారించుకొండగను. ముందుగా సామ్రాజ్యమునందలి కుమారార్థ పుత్రప్రతినిధులకు, ప్రాదేష్టులకు, మహామాత్రులకు, మంత్రిపారిషదులకు, అంతమహామాత్రులకు, యుక్తోపయుక్తులకు, నాగరికస్థానికగోపకులకు, వారు పీఠన సేల, సమస్తరాజపురుషులకు, జ్ఞానునివారణోపాయములు వెదకి, శక్తి వంచన సేయక ప్రజలను రక్షింపు డని ఆజ్ఞాపత్రములు పంపెను. సంస్థానములో నెచ్చటెచ్చట నున్న గాదెలు తెరిపించి ప్రజలకు గొలిపించి యిచ్చుచుండెను. సత్రములు పెట్టించెను. ఇంద్రాగ్నియమవరుణాదిదేవతలకు సూక్తవిధితో జపములు చేయించుచుండెను. వర్తకులయొద్ద నిలువయున్న ధాన్యమును చవుకగా గొనిపించి, ధనికుల కాధాన్యమును దగుమాత్రము విక్రయము సేయించెను. భనశీర్షి యనువర్తకునియొద్ద నేబదివేలబస్తాల ధాన్యముండగా నాతడు వేయిబస్తాలే యున్నవని రాజపురుషులకు విన్నవించెను. సార్వభౌము డా వేయింటికి మూల్య మిచ్చుకొని, తక్కిన 49000 బస్తాలధాన్యమును దుర్గమునకు జేర్పించి, పేదలకు బంచిపెట్టించెను. వర్తకు లంతట భయపడి మర్తము విడిచి, రాజపురుషులకు దోడ్పడ జొచ్చిరి. ఎవరేమి చేసినను, ఎన్ని త్రిపులబడినను, మేఘు డనుగ్రహించవలెనుగాని, మానవయత్న మాప్రళయములో నేమూల చక్కనొత్తును. ఇంతలో భద్రబాహుస్వామి యను జైనసిద్ధుడు ఈప్రళయమునుండి తప్పించుకొనుటకు బ్రజలను దక్షిణదేశమునకు పలనలు పొండని బోధింప దొడగెను. గయాప్రయాగ వారాణశి వైశాలీక్షేత్రములందును, పాటలీపుత్రమునందును ఆస్వామి ప్రజల నిట్లు హెచ్చరించుచుండ అగతికులగు ప్రజలు, ఇండ్లు వాళ్ళిట్ల వదలి తండ్రి వశండ్లములుగా దక్షిణభూములకు పలనలు పోజొచ్చిరి. “పురా కృతములైన పాపకర్తలకు ఫలంగా ఈజ్ఞానం దావరించింది ప్రజలు హింసాక్రూర్యము లేవిధంగా పండినవి. దయాదాక్షిణ్యములు నశించినవి.

ప్రజలలో. ఈకాటకంవల్ల కుటీంభరత్వం, లాభం, మాత్సర్యం, పాప చింతా పెరిగి, నరులు రాక్షసులైపోతున్నారు. 'ఒకరికివ్యా' లనే బుద్ధి పున్నప్పటికీ, ఇచ్చుట కేమీ లేకపోవడంచేత దయాగుణానికి నిలువ సీడ లేకుండా పోతున్నది. ఆర్యధర్మం నశిస్తున్నది. శరీరాన్ని రక్షించుకొని భర్తరక్షణం చేయవలసి వుంటుంది గనుక, బయలుదేరండి. ప్రజలారా! మహిషమండలంలో సుఖితుంగా వున్నది. వెంటనే అక్కడికి వలసలుపోయి. ప్రాణములు కాపాడుకోండి" అనుచు నాస్వామి హెచ్చరింప జొచ్చెను. అంతటితో నాగక చంద్రగుప్తసార్వభౌమునకుగూడ "సిరాజ్యము వదలిపో" మని యుపదేశించెను.

చంద్రగుప్తుడు చాణక్యదులతో విచారించి, స్వామీ! నేను సారాజ్య మును, ప్రజలను వదలి పారిపోను. ఇచటనే వుండి నాప్రజలను సేమించడం నాధర్మం. యుద్ధమధ్యమందు సేనలను శత్రువులబారిని పడవేసి పారిపోయి ప్రాణములు దక్కించుకోవడం తృప్తియధర్మంకాదు. నేను ఈరాజ్యం వదలి పోవాలనుకున్నా ఇంతమందిప్రజతోనూ పోవాలి. ఈమహాసామ్రాజ్యమందలి కోట్లకొలదిప్రజను వెంటగొనిపోలేమాత్రం మమ్మ నెవరుభరిస్తారుగనుక:కాబట్టి ఆర్యచాణక్యుల ఉపదేశానుసారంగా దైవమునుప్రార్థిస్తూ శుభకాలమును ప్రతీక్షిస్తూవుంటాను" అని భద్రబాహుస్వామికి విన్నవించెను. పిమ్మట నాస్వామితో వలసకేగువారికొఱకు 500 ఎడ్లబండ్లను సమర్పించి, సువర్ణగిరియందలి రాజ ప్రతినిధికి, 'స్వర్ణ బాహుస్వాములవారికి సమస్తసద్గుణములూ చేయవలసింది' అని ఆజ్ఞాపత్రికనంపెను. ఉజ్జయినిలో సార్వభౌమప్రతినిధిగా నున్న పుష్కరప్రాత్యజు డగుచంద్రగుప్తుడు మాత్రము భద్రబాహుస్వామిని ఇర్వది యైదువేలప్రజతో వెన్నంటియేగెను. చంద్రగుప్తసార్వభౌము డాతనిపోక విని మిగుల వగచి, లోహితాక్షుని ఉజ్జయినికి ప్రతినిధిగా నంపెను

సామ్రాజ్యమున నేవర్తకుడును ధాన్యముదాచుకొనరాదని చేసినయాజ్ఞ వలన సెక్కడెక్కడిధాన్యరాసులును బయటపడి ఒక్కసంవత్సరమునకు జాలి

నంతధాన్యమును, విత్తనములునున్నవని తేలెను. పిమ్మట సముద్రనాథుడు వేయి పడవలు వెంటగొని, నందకోశమునుండి కోటిపణములు ద్రవ్యముగొని చోళచేర పాండ్యమండలములనుండియు, సింహళమునుండియు సంభారములు గొనితెచ్చుటకై యేగెను. ఆమండలాధీశ్వరులు మగధసామ్రాజ్యమునకు వాటిల్లిన విషత్తునకు వగచి, ద్రవ్యమునై కొనకయే నలుబదిలక్షలబస్తాలధాన్యమును మాగధనావలకును, తమనావలకును ఎత్తించిరి. నాలుగువేలనావలనిండా ఆధాన్యరాసులు గొని సముద్రనాథు డాటునెలలకు దిరిగివచ్చెను. చంద్రగుప్తసామ్రాజ్యముడు చోళకేరళపాండ్యసింహళాధీశ్వరుల సౌహార్దము నెంతయుగొనియాడి సువర్ణగిరియందున్న పురుషదత్తునకు ఇట్లు ఆజ్ఞాపత్రమంపెను. “పాదినిమలలందును, చోళపాండ్యమండలములందును వున్న మనరాజువను పెంటనే మరలించి కుంతలానికి మహిషమండలానికి చేర్చవలెను. చోళపాండ్యకేరళాధీశ్వరులకు ఒక్కొక్కరికి నూరు సువర్ణరథములను ఇచ్చి వారిమైత్రిని బహూకరింపవలెను.

ఇట్లు కొల్లలుగా వచ్చిపడిన ధాన్యరాసులను సేనాసవహమునందున్న అర్బుదివేలవృషభశకటములపై నెత్తించి సామ్రాజ్యము నలుమూలలకుబంపించిరి. కాలువలను లోతుగా ద్రవ్వటకును, నాగులకు ఎత్తైనగట్లుసోయుటకును లక్షల కొలది ప్రజను నియోగించిరి. నదీవేణికల నంటియున్న భూములందు ధాన్యమునునాటుటకు కర్షకుల కాజ్ఞానొసగిరి. కాటకముగడచువఱకు గాసారగర్భము లలో పంటలు పండించుడని అనుమతించిరి. క్రుత్తి నశవములను నదులలో పడ వేయరాదని నిషేధించిరి. వేలకొలది వైజ్ఞాలను ఎచ్చరించి రుగ్గులకు చికిత్సలు చేయింపదొడగిరి. లక్షమందినై నికుల నియోగించి శోణానదికిఆడ్డముగా సేతువు గట్టించి నగరమునందలి చెఱువులు నింపించిరి. అన్నపత్రములు పెట్టించి ఆనాథ శిశువులను, అగతికులను, వికలాంగులను బోషింపదొడగిరి. శిథిలదుర్గములను ఉద్ధరించుటకు, బాటలు వేయుటకు లక్షలకొలది ప్రజలను నియోగించి ధాన్యమునిచ్చిరి. ఈవిధముగా జాణక్యచంద్రగుప్తులు, మంత్రి సామంతాదులు,

రాజపురుషులు, అందరును తామబాధానివారణమున మగ్నులై రేయనక, పవలనక, వేయిచేతులతో పోరాడి తామదేవతను అరికట్టుచుండిరి.

ఇట్లు తామదేవత దలవిరియబోసిగొని, దుష్ప్రకరాళవదనయై, చింకిపేలికలు మొలకుజుట్టబెట్టుకొని, కంకాళధారిణియై పడు నెనిమిదిమాసములు తాండవించి తాండవించి యీచుక శాలించెను. ఈలోపల బ్రాహ్మణులు జపములు నేయుచుండిరి. పురాణములు చదువుచుండిరి. 'దేవదేవుంటే మన ప్రార్థనల నాలించి తీరుతాడు' అని చాణక్యుడు ధైర్యముచెప్పుచుండెను.

ఉన్నట్టుండి ఒకనాటి సంధ్యాసమయమున ఆకాశమున మేఘదర్శనమాయెను. ప్రజలు విప్పరిస మొగములతో నొకరితో రామేఘమును జూపి చెప్పుకొనుచుండగనే మిన్నులు కారుక్రమ్మి, పెళపెళ మను మెరుపుదీగలతో, బడబడ మను ఉరుములతో చిటపట జీనుకనారంభించెను. ఆచినుకు పెద్దదియై జడివాన కుండపోతగా వర్షించి భూదేవతనువును సమాశ్వాసించి చల్లబఱచెను. ప్రజలు పులికతదేహులై వర్షధారల దడియుచు దాండవించిరి. తెలవారుసరికి ఏళ్లుగోళ్లు నేకమైపోయెను. చాణక్య చంద్రగుప్తులు వలసినన్ని పడవలు నిలు దెసలకంపి ప్రజలను జలప్రళయమునుండి తప్పించిరి. ఇట్లు పారముదినము లేక ధారగా వర్షములుగురిసి మిన్నులు తెల్లబడెను. నీటిపోటు తీసిన మూడవనాటికి భూదేవి హర్ష పులికతయైచమాడ్కి ఎల్లెడల నంకురములు పొడసూపి కనులు పచ్చనయ్యెను. కాటకమే మైనదో, జలప్రళయమేమైనదో, నెలదినములగు సరికి దేశమంతట సుభిక్షము నెలకొనెను. ప్రజలు మహాదేవుని కుంభములతో నభిషేకించి, మహారాజుపేరుచెప్పుకొని దీపములు పెట్టుకొనసాగిరి.

సామ్రాజ్యమునకు బట్టిన తామపీడ యిట్లు తొలగిపోయి, మరల రెండు కార్డు పంటలుపండ మొదలయ్యెను. ప్రజలు తమతమ కష్టములు మఱచి మరల సుఖముల కలవాటుకాజొచ్చిరి. సామ్రాజ్యము శత్రుసీడగాని, అంతర్వైరములు గానిలేక నివృత్తునీరెత్తినటుల శాంతి ననుభవించుచుండెను. సార్వభౌముడంతట రాజ్యభార మమాత్యులకొప్పగించి, శ్రీ. పూ. 297-వ యేట ఫిబ్రవరినెలలో ఆర్యచాణక్యుని బురోహితులను, రాజులను వెంటగొని, కటిపయ పరివారముతో తీర్థసేవకై బయలుదేరెను.

ముందుగా వారలు కాశీక్షేత్రమున కేగి మణికర్ణికా దశాశ్వమేధ ఘట్టముల గ్రంథలిడి, విశ్వనాథుని సేవింపిరి. హరిశ్చంద్రఘట్టమున బ్రజలు దమపితరులయస్థులను గంగలో గలుపుచుండ జంద్రగుప్తుడు గాంచి, చాణక్యునితో “గంగాజలము నిట్లు పాడుచేయకుండా ఈదురాచారమును మాన్పింప వలెను” అని పలికెను. చాణక్యుడు “మృతాశ్వులు కలుపునూ వుండడంవల్లనే భాగీరథిజలాని కింతపవిత్రత కలిగింది. పితరులఅస్థులు గంగాదేవి తనగర్భంలో ధరించి మూడుకాలాలను ఏకంచేస్తున్నది” అని చెప్పి ఆయత్నమునుండి వారిం చెను. పిమ్మట వారు ప్రయాగ కేగి త్రివేణీసంగమన దానమాడి ప్రయాగ మాధవుని సేవించిరి. చాణక్యుడు “ఇచట ప్రత్యక్షప్రత్యక్షములు సంగ మిస్తున్నవి. ఆప్రత్యక్షరహితమైన ప్రత్యక్షం ఎప్పుడూ పూర్ణంకా దని మనం గ్రహించాలి” అని ప్రయాగక్షేత్రమహిమను వర్ణించి చెప్పెను.

అట్లనుండి వారు హరిద్వారమునకేగి దక్షప్రజాపతిఘట్టమున మునుక లాడిరి. “దక్షుడు కర్తాభినివేశంచేత అహంకరించి ఈశ్వరభక్తి శూన్యుడై నాడు. తానే ఈశ్వరుడననుకొని విజ్ఞునీగాడు. తుదకు కన్నూతురే ఆకర్ణి విడవడం, ఈశ్వరకోపాగ్నికి ఆతడు ఇంద్రుని కావడం తటస్థించింది. కనుక

ఈశ్వరోద్దిష్టములుగాని కర్మలునెత్తి అణుస్తవి” అని చాణక్య డాక్ట్రైన్ ప్రవేశపెడుము లెఱిగించుచుండ, చంద్రగుప్తుడు “ఈశివక్షేత్రానికి హరిద్వారముని పేరు రావడానికి కారణ మేమి” అని ప్రశ్నించెను. చాణక్యడు “శివేశశవుల ఆభేదం తెలపడానికిని తోస్తుంది. అలాగే అమరనాథానికి, రామేశ్వరానికి గూడా పేర్లు పెట్టివుంటా”రనెను.

చంద్ర:—నముద్ర నాగుడు వర్ణించి చెప్పిందిమొదలు నామనన్ను రామేశ్వర దర్శనంకొఱకు ఉన్విష్టార్హతుంది. ఆక్షేత్రం సేవిచేభాగ్య మెన్నటికో!

చాణ:—అదియెంతభాగ్యం! ఎప్పుడో దక్షిణయాత్రలు గూడ సేవించి వద్దాము.

అనంతరమున వారులక్షణరహితంలానుదర్శించుటకై బయలుదేరి ప్రకృతి రమణీయములగు పర్వతసానుష్కారముల నేగి |అలకనందానదిని దర్శించిరి. కొండలోయలలో 360 అడుగులలోతున బ్రవహించుచున్న యానదిని దాటుట కివలగుట్టనుండి యావలిగుట్టకు త్రాటివం తెనయున్నది. పుణ్యాత్మలు గాని ఆత్రాటివం తెనపై నదిని దాటలేదు. చాణక్యడు ‘నాయనా! నావంటి సంశయగ్రస్త లీపనికి బూనుకోరాదు. పాపపుణ్యము లెఱుగనిబాలురు, సరళ జీవనులు దీని నవలీలగా దాటగలరు. అమాయకయైన నాయిల్లాలువంటిస్త్రీ గూడా కనులమూసికొని దాటిపోతుంది” అని వలికి చంద్రగుప్తాదులనుగూడ “మీరు దాటవలదు” అని వారించెను. చాణక్య డెంతచెప్పినను వినక శాంతపతీ దేవభాగ్నితలలోగూడ జంద్రగుప్తు డలకనందను తరించెను. చూలాలైనదుర్ధరరా దేవిని శాంతపతీ వలదని వారించెను. వారుమువ్వురు నదినదాటుచున్నపు డీఫలి యొడ్డున నిల్చి చూచువారల కొడల్లలో బ్రాణములు లేవు. వారు తిరిగివచ్చిన విప్లుట దుర్ధరరాదేవి, శాంతపతీని “దాటునపుడు నీకెట్లావున్నది” అనియడిగెను. ‘నేను వైనున్న ఆకాశాన్ని, క్రిందవున్న ఆఖాతాన్ని చూడనేలేదు. ఎంత సేపూ ఆర్యపుత్రులమీదనే దృష్టివుంచి, వారినిరపాయతరణంకొఱకు దైవాన్ని

ముగ్గురు మూర్తులు

“ప్రార్థిస్తూ దాటిపోయినాను” అని శాకవతి బదులుచెప్పి నాయమపరిభక్తి కందఱు నాశ్చర్యమగుచులెరి.

పిమ్మట వారు గయాక్షేత్రమునకేగి పితృదేవతలకు బిండప్రదాన మొనర్చి, వైశాలీనగరమున కేలేంచిరి. అచటి బ్రహ్మజాదులగు నాలుగుజాతుల వారు దమలోదాము తగవులాడుచు బంచములతోగూడ గలహించుచుండిరి. అట్లే బౌద్ధులును, దిగంబరశ్వేతాంబరజైనులును బరస్పరము వాదులాడుకొను చుండిరి. చంద్రగుప్తు డాతగవులెల్ల దిద్దుబాడై, వారినందరిని బిలిపించి యిట్లు చెప్పెను. “జంబూద్వీపమునే ఈమహోద్యానంలో పలువిధములైన వృక్షములకు తీగెలకూ చోటు వుంది. ఇవన్నీ యీ ఆరామానికి శోభనార్చేవే. అంతే కాని ఇవి ఒకదానితో ఒకటి కలహించి, ఒకదానివృద్ధి కొకటి ఆటంకం కలిగిస్తే ఉద్యానశోభే మాటపోతుంది, అప్పుడు అడ్డము వచ్చిన చెట్లను నరకవలసి వుండును. కనుక వివిధమతాలతో చిత్రవర్ణమైన కంబళంవలె వున్న యీ పుణ్య భూమికి మీ పరస్పరకలహాలతో కళంకం తీసుకురాకండి. మీరే కాదు. ఇంకా యెన్ని వర్ణులున్నా యీ కంబళానికి అందమే వస్తుందిగాని లోపం రాదు. కనుక మీరికాట్లాటలు మానుండి. ఈ మరుమాంకారాలను మేము నహించము.”

పిమ్మట జాతివ్యూహ వారికి ట్లుపదేశించెను. “బ్రహ్మముభోష్యవులు బ్రహ్మజులు, బాహుజులు త్రిత్రయులు, వైశ్యు లూరుసంభవులు, శూద్రులు పాదజులూరు. కనుక మీరుందరూ బ్రహ్మసంభవులే. మీరుందరూ చేరితే విరాట్పురుషుని మూర్తి అవుతారు. మీరునలుగురుతప్ప పంచములంటూ వేరే ఒక జాతిలేదు. మీలోమీరు ఎక్కువ తక్కువలెంచుకొని తగవులాడుకోవడం అవివేకం. తాను అన్నంపెట్టుతున్న నోటితో చేయి కలహించడంగాని, తనకు అన్నంబెట్టుతున్న చేతితో నోరుకలహించడంగాని ఎక్కడైనా కద్దా? అలాగే చేతికి నోటికిగూడా ఆధారభూతమైన లొడతోగాని, సమస్తదేహానికి నిలుకడయైన పాదాలతోగాని చేయినోరూ కలహించడంకంటే అవివేకమంటూ

వుంటుందేమో అలోచించండి. ఇందులో ఎవరికి మోసంవచ్చినా శరీరమంత టిక్కి మోసమేకదా! పోనీ, పాదాలను వేరుపెట్టి తక్కినఅవయవాలుగాని, అన్నీకలసి నోటిని వేరుపెట్టిగాని వృద్ధిచెందగలవేమో అలోచించండి! అలాగే: సర్వసమత్వం బోధించిన బుద్ధదేవుని మతస్థుల కీతగవులాటలు తగవు. తనకున్న ఒక్కవస్త్రాన్నీ మహావీరులవారు సోమదత్తుడనే బ్రహ్మణున కిచ్చి తాము దిగంబరులై నారు. అటువంటి మహావీరానుచరులు బ్రహ్మణులతో గలహించడం కాని, శ్వేతాంబర దిగంబరభేదాలతో పరస్పరం వివదించడంకాని తగదు.” చాణక్యచంద్రగుప్తు లిట్లు పలికినసిద్ధుట వారెల్లరు “మేమింక కలహింప” మని ప్రమాణము లొనర్చి సఖ్యపడి వెడలిపోయిరి.

సిద్ధుట చంద్రగుప్తాదులు రామపూర్వమున కేగిరి. చంద్రగుప్తు డచట నొకకిలాస్తంభమును స్థాపించి దానిపై వృషభశిఖరము నెత్తించెను. ఆస్తంభమునకు నలువంకలను ప్రాకారము నిర్మింపజేసి ప్రాకారమున నొకదెన బొద్దులధర్మచక్రమును జాతకకథలును జెక్కించెను. రెండవతట్టున జైనతీర్థంకరుల చరిత్రములను, మూడవదెన భారతరామాయణగాథలను జెక్కించి నాలపదిక్కున నేమియు జెక్కింపక వదలెను. వృషభశిఖరము శివచిహ్నమనియు, ప్రాకారపుమూడుదిక్కులూ మూడుమతములకూ చిహ్నములనియు, నాలుగవదెన నేచిహ్నమును లేదుగావున బ్రజలు తమకిష్టమువచ్చినభావము దాని కారోపింపవచ్చుననియు జాణక్యున కాతడు తనతాత్పర్యము నెఱిగించెను. చాణక్యుడును “వత్సా! జంబూద్వీపచక్రవర్తికి అనురూపమైన పనిచేసితివి. సర్వమతసహనము రాజులకు నీతి. అనీతిని నీవు నేడు ధర్మంగా అవలంబించడం చాలా శుభం” అని సంతోషించెను.

సిద్ధుట సీతాకుండమున మిట్టమధ్యాహ్నముగూడ మంచువలె చల్లనైన నీటిలో మునిగి “అశ్శల్లిహృదయంవలెనే ఈకుండము కూడా శీతలంగా వుంది” అనుకొనిరి. సిద్ధుట జంద్రగుప్తుడు రాముని సీతాపరిత్యాగమునుగూర్చి

ప్రశ్నింపఁ జాణవ్యడు రాజభర్తమును గూర్చియు కర్తసూత్రమునుగూర్చియు నాతని కుపన్యసించి, రామకృష్ణాద్యవతారపురుషులు గూడ కర్తబద్ధులని బోధించెను.

చంద్రగుప్తు డొకనాడు తానుగూడ బూర్వరాజులవలె బ్రజాహృదయము నారయపలయు ననుకుతూహలమున మాఱుబేసమువై చిగొని కుండగ్రామమునుపల్లె కేగెను. అచటి గ్రామవృద్ధులంజేరి, సంభాషింపమొదలిడి క్రమముగా చాణక్యచంద్రగుప్తుల ప్రసంగము చెచ్చి “ఆపుభయులలో ఎవరి కెక్కువ సౌఖ్య” మని ప్రశ్నించెను. అంతట నొకవృద్ధుడు “ఎల్లవేళల రాజ్యభారంచేత వ్యాకులపడే చంద్రగుప్తుడికి సౌఖ్యమేలేదు. చాణక్యుడికి బావడానికితనదంటూ ఏమీలేదు గనక పూరింట్లో నిశ్చింతగా సుఖపడతాడు. అదీగాక చంద్రగుప్తుడు పరతంత్రుడూ, చాణక్యుడు స్వతంత్రుడూను. స్వతంత్రునిసుఖం పరతంత్రున కెలా వస్తుంది?” అని బదులు పలికెను. చంద్రగుప్తు డామాటలకు జిన్నబుచ్చుకొని, మరల “నీకు దేనియందు కోరికో చెప్పు” మని యడిగెను. వృద్ధుడు “నాకు ఈశ్వరసాక్షాత్కారం కావాలి” అనెను. చంద్రగుప్తుడు “అబ్బో! ఆకోరిక నేను తీర్చలేను” అనునంత వృద్ధుడు “తీర్చవలసిందని ఎవరడిగారు నిన్ను!” అనియెను.

చంద్ర.—పోనీవ్వు. నువ్వే చంద్రగుప్తుడవై తే ఏమి చేస్తావో చెప్పు.

వృద్ధుడు.—ఏమిచేస్తానా! నారాజ్యంలో అల్పుడికికూడా ‘నాకష్టసుఖాలలో మహారాజు పాలుపంచుకొంటున్నాడు’ అనేభావం కలిగిస్తాను. అంతేగాని అల్పులను, దీనులనూ వాళ్లకర్తకు వాళ్లను వదలివేయను. మనరాజులందరూ అల్పులసంగతి విచారించకుండా ఆలా వదలివేయడంవల్లనే ‘రాముడేలితే యేమి, రావణుడేలితేయేమి’ అనే జనశ్రుతి వ్యాపించింది. రాజ్యంలో ప్రతివాడికీ ‘ఇది నారాజ్యం’ అనే అభిమానం కలిగించడమే రామరాజ్యమంటే.

మర్మభేదకములైన వృద్ధునిమాటలు తలచుకొంటూ సార్వభౌముడు మరలియేగెను. తదుపరి కొన్నాళ్లకు దీర్ఘాటనము ముగించి 'వారెల్లరు బాటలీపుత్రముం జేరిరి. పిమ్మట నగరమంతట నుత్సవము జాటించి సార్వభౌముడు మూన్నాళ్లు లక్షలాదిజనుల కన్నసప్రము పెట్టించెను. ఇట్లు పవరెల్ల విందులతో గాలముగడసి, రాత్రులందు భాసకవిరచితములగునాటకములను బ్రయోగింపజేసి కనులార గాంచి యానందించెను. పిమ్మట భాసున కొకయగ్రహారమును సువర్ణకంకణములను ఇచ్చి బహూకరించెను. అదిమొదల తనని దనయాస్థానమంద నిలిపికొని పత్సరమునకు రెండువేలపణముల భృతిసేర్పరచి, యాతనినాటకములను సర్వత్ర ప్రయోగించుట కనుజ్ఞానొసంగెను.

ఆనాటకప్రయోగములను దర్శించిన కేరళపుత్రరాయబారి, వాని ప్రతులు వ్రాసికొనుట కనుజ్ఞాపేడెను. చంద్రగుప్తు డందులకు సమ్మతించి "మీ దేశంలా ఈ ప్రయోగములనుచూచి గ్రహించెవారున్నారా" యని ప్రశ్నించెను. ఆరాయబారియు "గ్రహించడమే కాదు, ఎంతో ఆనందిస్తారు. ఈనాట కాలను ఏనాటికైనా మీరు మఱచిపోయేపక్షంలా కేరళపుత్రులు వీనిని భద్రంగారక్షించి వీటి విశేషములను తిరిగీ మీకు బోధిస్తారేమో! ఎవరు చెప్పుగలరు మహాప్రభూ!" అనెను.

చంద్రగుప్తు డంతట "మీరు అర్థకాస్త్రప్రతి న్రాసుకోడానికి అనుజ్ఞా అడగలేదేమి?" యని ప్రశ్నింప, నారాయబారి "ఆర్యచాణక్యుల అనుమతితో నేనిదిపఱకే దానిప్రతి మాప్రభువులకు పంపుకున్నా" ననెను. చంద్రగుప్తుడు చిఱునవ్వు నవ్వుతూ "ఆర్యులకు జన్మభూమిపై ఎంత అభిమానమో" యని చాణక్యునిదెన గనుగొన, చాణక్యుడును "నాజన్మభూమి వృషలంఘిపట్ల అనురక్తంగా వున్నంతకాలమే ఆయభిమాన" మని బదులుచెప్పెను. చంద్రగుప్తుడు "అయితే నేను ధన్యుడను" అనెను. "చంద్రగుప్తచాణక్యుల వశంలావున్న సామ్రాజ్యానికి ఏమీ భయంలేదు" అని రాక్షసామాత్యుడు పదంప సభాసదులెల్లరు చాణక్యచంద్రగుప్తులకు జయపెట్టిరి.

37

ధర్మాసనము

క్రీ. పూ. 297 వ యేట ఆగష్టునెలలో నొకనాటి పూర్వాహ్నమున మగధేశ్వరుడు ధర్మాసనముండెను. సుగాంగస్రాసాదమంతయు మంత్రిసామంతాదులతో నధికృతులతో నిండియుండెను. నగరాధ్యక్ష నాగరక (A city Superintendent) స్థానికాది (Superintendents of the wards of a city) పరివృతుడై మహారాజు ధర్మాసన మలంకరించెను. మహారాజునకు దక్షిణపార్శ్వమున బిందుసారుడును, యవరాజునకు దక్షిణమున నార్యచాణక్యుడును, తత్పార్శ్వమున ధర్మాధికారియగు సలకీర్త్రాయనుడు నుపసించి యుండిరి. మహారాజువామపార్శ్వమున సుబుద్ధిశర్తయు, దత్తుక్రుడగు ఖట్టాటకుడును నాసీనులైరి. నగరరక్షకులగు కాలపాళికదండపాళికులుగూడ నధికరణముంటప మలంకరించియుండిరి. మహారాజునకు వెనుకకట్టిన నెనమండ్రంగరక్షకులు నిలిచియుండిరి. ప్రతీహరిణు లిరువురు కరకంకణకలన్వన మనోహరముగ జామరములు వీచుచుండిరి.

వృద్ధకంచుకి యగువైహీనరి యంతట నభలలో గలకలమువారింది “మహారాజులుంగారు ధర్మాసనమందు విజయంచేసివున్నారు. విన్నపములు చేసికొనుడు” అని తెలిపినంతట శోధనకు (Usher of the court) డొక్కొక్కదోషినే కొనివచ్చుచుండ నధికరణకులు తత్తద్వ్యవహారములనుగూర్చి మహారాజునకు విన్నవించుచుండిరి.

వైకాలీనగరవాసి యొకడు ఏబదిపణము లప్పుపడెను. అప్పుదిర్వుమని ఋణదాత పలుమారు లడిగెనని కోపించి వానియింటి కొకరాత్రివేళ చిచ్చు పెట్టెను. ఆమంటలోబడి యిరువురుబాలకులు గూడ దగ్ధమైపోయిరి. ఈదోషమునకై మరణదండనము నచటియధికరణకులు విధించి రని చెప్పి శోధనకుదాదోషిని ప్రవేశపెట్టెను. మహారాజు “వీని నామంటలలోనే కట్టి పడవేయ

వలసినది. గృహదాహదోషానికి మరణమే శాస్త్రములలో విధింపబడింది. కాబట్టి ఈదోషిని శూలారోపము చేయింపు” డని ఆజ్ఞయిడెను.

రెండవదోషి కుండగ్రామవాసి నలుబదియేండ్లవాడు. ఊరిపెద్దలపై గోపించి, చెరువుకట్టలు త్రొంచి పంటలను మంచివేయించుండ గ్రామస్థులతోని బట్టి బంధించిరి. వానికిగూడ మరణదండనము నధికరణకులు విధించి రని భల్లాటకుడు విన్నవించెను. మహారాజు “వీని నాచెరువులోనే ముంచి చంపవలసినది. సకాలములో చెరువుకు, గ్రామానికి అపాయం తప్పిందిగనక ఇప్పుడు వీణ్ణి చంప బనిలేదు. సుదర్శనసరోవరంలో వీనిచేత పదునాలుగేండ్లు త్రవ్వవని చేయించండి” అని ఆజ్ఞయొసగెను.

గృధ్రకూటవాసి, యేబదియేండ్లవాడొకడు సువర్ణనిధిని కనుగొనుటకై కాళికను బ్రసన్న నొనర్చునెంచి మూడేండ్లకిపువు నాదేవికి బలియిచ్చెను. అధికరణకులు ‘మరణాంతము వానిని సువర్ణగిరిసింధులలో బనిచేయవలసిన’దని దండనము విధించిరిని భల్లాటకుడు విన్నవించెను. “ఇక వీడు బాగుపడటం కల్గి. వీని తల కొట్టివేయు”డని మహారాజు ఆజ్ఞాపించెను.

నలుబదియైదేండ్ల వయసుగల యాడుదాసిని పిమ్మట బ్రచేశపెట్టిరి. ఆపె యోగినివేషమున సీతాకుండగ్రామముం జొచ్చి, అచటి యిల్లాండ్రకు ప్రసాదములో దుత్తూరచూర్ణము గలిపేపెట్టెను. వా రాచూర్ణమహిమచే నొడతెలుగక యున్నతటి నాయోగిని యింటిలోని వెండి బంగారములుసంగ్రహించుకొని పాటిపోయెను. ఆయోగిని చేతిప్రసాదమునే స్వీకరించిన మఱి యొకయిల్లాలు సొమ్ముతో పాటు ప్రాణములు గూడ గోల్పోయెనట. ఆపెకు గూడ నధికరణకులు మరణమే విధించిరి. చంద్రగుప్తమహారాజుకూడా నావేకు మరణమే శాస్త్రవిహిత మనెను.

కన్యా బలాత్కృతికై మఱియొకనికి విధించిన మరణదండనమునకు గూడ మహారాజు సమ్మతించుచి, పిమ్మట దారిదోషిడిగాండ్రకు ముప్పదిమందికి

మవర్ణ గిరియందలి బంగారుగనులలో మరణాంతము పని చేయు డని దండనము విధించెను.

కూటసాక్ష్యమొసగి అన్యాయముగా నొకనిద్దోషి మృతికి కారణమైన వానికిగూడ మహారాజు “ఇది కూడా ప్రత్యక్షమాననం వంటిదే” యని మరణము విధించెను.

పాండుగర్హిణులలో గృహస్థులు తమకు భిక్షముపెట్టలే దని కోపించి ఏడుగురు భిక్షకులు విదియోకాబరపుదంతు చేసిరట. నాటిరేయి గ్రామములలో పదియిండ్లు పరశురామప్రీతికాగా భిక్షకులది తమప్రభావమే యని చెప్పి బెదరించిరట. అంతట నిరుపదిమంది గృహస్థుల భిక్షకులను బంధించి మంటలలోవైచి కాల్చిరట. అధికరణకులు వారి కందఱికి తలకొక చెందుపందలపణములు అపరాధముగా విధించిరి. మహారాజు వారి కాదండనము తగ్గించి, తలకొక పండ్రెండుపణములు దండుగగాగొని ఆసాముతో, పాండుగర్హిణులను హరితదేవికి గుడికట్టిపుడని ఆజ్ఞయిడెను.

వేశ్యాబలాత్కారదోషమునకై పాటలీపుత్రవానికి విధించినపండ్రెండు పణముల యపరాధమును న్యాయ్యమేయని మహారాజు తగవుదిద్ది ఆపండ్రెండు పణములను బలాత్కృతయగు వేశ్యకిప్పించెను.

పాటలీపుత్రపీఠులలో ఏయగు మరుజునొకని ద్రోక్తి చంపినందుల కాయేయగును నడపిన మావటివానికి 500 పణముల దండుగవిధించిరి. మహారాజునకుల కంగీకరించెను. అంతటితో విన్నపములు పూర్తియగుడు, వైహీనరి “క్రిందటిసారి మహారాజులంగారు ధర్మాసనమున్న అనంతరం ముగ్గురులంచ గొండులూ, పద్దెనమండుగురు కూటసాక్షులు దేశమునుండి వెడలనంపబడిరి” అని ప్రకటించి, “అధికరణకులవల్ల తమకు న్యాయం కలగలే దని విన్నవించే బ్రాహ్మణులూ, భిక్షకులూ, అసాధులు దయ చేయండి” అని పిలిచెను.

అంతట గొండులు బ్రాహ్మణులు ప్రవేశించి “మహాప్రభూ! నివినవారి ఆధికరణములు బ్రాహ్మణదోషములకు తక్షణాహంతో ముద్రలుపెట్టున్నారు. చౌర్యానికి శుశకముద్రలూ, మద్యపానదోషానికి మద్యవిక్రేతృపతాకముద్రలూ, స్త్రీబలాత్కారదోషానికి త్రికోణముద్రలూ కాల్చి విడుస్తున్నారు. ఏలినవారు ఈక్రూర్యంతప్పించి బ్రాహ్మణాశీర్వాదపాత్రులు కావలసి” దని విన్నవించిరి. మహారాజంతట నావిపులంగాంచి “మా ఆధికరణములు విప్రస్వాములకు విధిస్తున్న యీదండనం స్పృతివిహితమేకాని అన్యంకాదు. ఇతరకులాలవానికి విధించేదండనం ముందు విపులకు చేసేదండనం ఏపాటిదో మీరే ఆలోచించండి. కూలిపుచ్చుకొనికూడా బట్టలునేయనినేరానికి సాలెవాని బొటన వ్రేళ్లు నరికిస్తున్నాము. బ్రాహ్మణస్త్రీని బలాత్కరించినకూర్మజ్ఞి ప్రాణాలతో కాల్చి చంపిస్తున్నాము. ఇటువంటి దారుణదండనాలూ, క్రూరహింసలూ ఎన్నో స్పృతులయందు విధింపబడివున్నవి. స్పృతివిహితమైన ధర్మానికి మేము ప్రవర్తకులం. అంతేగాని మేము అన్యధాచేయలేము. వీనిలో దేనినిమార్చినా ఉదయగుణంగా ఆప్రకరణమంతా మార్చవలసి వుంటుంది” అని వలికెను.

అంతట నావిపులలో నొకడు “దోషులైన బ్రాహ్మణులను దేశమునుండి వెడలనంపడానికికూడా స్పృతులలో కల్పం చెప్పబడివుంది. కనుక ఏలినవారు స్పృతులకు వాతలుపెట్టించడం మాన్చి చెండవకల్వాన్ని అనుసరించవలసిందని కోరుతున్నాము” అని విన్నవించెను.

మహారాజంతట చిటునవ్వు నవ్వుచు “ఆలా దేశవిహ్నిసితులైన బ్రాహ్మణు లితరదేశాలకు వెళ్లి మాగధబ్రాహ్మణవర్గానికి చాలా అప్రతిష్ఠ తేస్తారు. చెడిపోయినసరుకులకు ఎలాముద్ర వేస్తామో ఆలాగే యీపతితవిపులకుగూడా వేయకతప్ప”దనెను.

పిమ్మట శ్రావస్తీనగరవాసులూ గొండులు మహారాజును దర్శించి గడచిన పంచత్సరములో రాజపురుషులచటి ప్రజలనుండి రెట్టించువస్తులు గ్రహించి

వనియూ, నిధినికే పాదులు దొరకుటచేగాని, అడవులలో విపరీతముగా కలవలభించుటచేగాని, తమ ఆదాయములేమియు పెరుగకున్నను ఇట్లు చేయుట అధర్మమనియు విన్నవించిరి. మహారాజుతట సార్యచాణక్యుని నెను గనుగొని “అర్హుల అభిప్రాయం వినగోరుచున్నా” ననెను. చాణక్యుడు “ఈ సమయములో మన అర్థశాస్త్ర ప్రథమఖండం, లోమిదో ఆగ్రహయంతో అసందిగ్ధముగా ఇట్లా చెప్పి వున్నది. ‘రాజాదాయం అకారణంగా రెట్టింపు చేయడం ప్రజలరక్తాన్ని పిండుకోవడమే. కాబట్టి అట్లు చేయుట తగదనిబుద్ధిచెప్పి విడువవలెను. ఆయన రాధం మఱిపెద్దకైలే కఠినంగా దండించవలెను.’ మహారాజు ప్రతిపక్షి పారులంగాంచి “మారాజపురుషు లిదివఱకెన్నడైనా యిట్లా ప్రజాపీడనం చేశారా? వారిచరిత్ర మెటువంటిది?” అని ప్రశ్నించెను. “రాజపురుషు లింతకు మును పెన్నడూ ఇట్లా చేసినవారుకారు. వారు స్వభావంచేత యోగ్యులనేమాకు తోస్తుంది” అని పారులు విన్నవించిరి. “వారిని మేము గట్టిగా మందలిస్తూ అజ్ఞాపత్రం పంపుతా” మని చెప్పి మహారాజు వారల నంపిస్తామెను. అంతట గొందఱు తైర్థికులు ప్రవేశించి “మహాప్రభూ! మేము కామాఖ్యకేత్రాన్ని సేవించుకొంటూ వుండగా మాలో పదిమందిని నాగులు పట్టుకొనిపోయినారు. వారిని వాళ్లు బానిసలు చేస్తారని భయపడుచున్నా” మని విన్నవించిరి. రాజు సామాఖ్యుడు లేచి, “చిత్తం భద్రభటసేనానివద్దనుండి ఇప్పుడే వార్తవచ్చినది. కామరూపాధిపతికి సేనాపతులవారు గట్టిగా హెచ్చరికపంపినమీదట నాలుగు ఆపదిమందిలో ఎనమండుగురును విడిచిపెట్టిరి. ఒకడు నాగులకు ఆచార్యుడై వారితోనే వుంటానని ఉండిపోయెనట. పదియవయోతడు నాగులవద్దనే కాలభర్తంచెంచెనట” అని విన్నపమునెసెను. మహారాజు “శుభం. మనపాగెలో ఒకరచట ఆచార్యత్వం అంగీకరించడం మేలే అయింది. ఆరాక్షసులను సాధువులను చేయాలంటే అదే మార్గ” మనెను. పిమ్మట మహారాజుగారి పాకశాలలో నుంటుండేనాదోకడు ప్రవేశించి “మహాప్రభూ! నేను కట్టెలెక్కువగా వాడుచున్నానని చాణక్యులవారు నన్ను పనిలోనుంచి తొలగించారు. బిడ్డలగల

వాణ్ణి కనికరించాలి వీలినవారు. సామాన్యసంసారులు గూడా పంటకట్టల నిలాలెక్కమాడరుగదా, సార్వభౌములవారి కిలా కట్టెలూ, ఉప్పునూ, పప్పునూ లెక్కచూచి ఇప్పించడం కద్దా” యని మనవిచేసికొనెను. చాణక్యుడులేచి, “మహారాజులు ప్రజలసొమ్మును ధర్మకర్తలుకాబట్టి వారిసొమ్ము నిట్లా దుబారా చేయగూడదు. ఈపంటవాడు గాడిప్రయ్యలో బండెడుకట్టెలు సారవేసి, అవి పూరికే మండిపోతూ వుంటే తాను ఇటూఅటూతిరుగుతూ పరిచారికలతో సరసాలాడుతూ వుండడంచూచి ముష్కరు మందలించాను. అప్పటికీ బుద్ధిరాక పోలే పనిలోనుంచి తొలగించాను. కట్టెలభాగ్యాని కింత జాగ్రత్తపడాలా అనిపించేమాట నిజమే. చూడడాని కివి స్వల్పనిషయాలే కాని యిటువంటివే పది చేరితే పెద్దపవుతాయి. ఒక్కొక్కపంటవెన్నే గిల్లుకుపోయే మిడతలవల్ల చేసుకు ఏనుగులవల్లకూడా కలగనినష్టం కలుగుతుంది” అని పలికెను.

మహారాజు:—వీనివల్ల ఎంతనష్టం కలిగిందంటారు ఆర్యులు?

చాణ:—నలభైమూడు పణాలు.

మహారాజు:—మాస్వంతకోశంనుంచి ఆనష్టమిష్పించండి. వీని నాపనిలో తిరిగి ప్రవేశపెట్టిచూస్తాము. ఇంతటనై నా చక్కబడకపోలే తొలగించుతాము. సభాసదులు మహారాజుపల్కులకు సాధువాదము భాసర్పిరి.

పిమ్మట మణిపురమునుండి యరుచెంచిన యంగనలు “మానగరంలా” స్త్రీలు ప్రత్యేకం విహణివీధి యేర్పాటుచేసుకొంటున్నాము. స్త్రీలును, రాజకులమూతప్ప ఇతరులక్కడ క్రయవిక్రయాలు చేయకుండా అనుజ్ఞఇప్పించు”డని వేడిరి. మహారాజు “ఇలా ఎందుకు చేస్తున్నారు మీరు?” అని యడిగి, “భరతఖండంలో మాపురమును నిరుపమానం చేయడమే మాత్రతయం” అని యాచిలసపతులు విన్నవించి, “పట్టణానికి సార్వకాలికంకా ఈయధికారమిస్తున్నాము” అని యనుజ్ఞ నొసగెను.

పిమ్మట భరుకచ్చమునుండి వచ్చిన వర్తకు లిట్లు విన్నవించిరి. “మారాష్ట్రమున గొందరు కృత్రిమపునాకెములుచేసి తక్కువమూల్యమున కమ్ముతున్నారు. అట్టి నాకెముల నన్నిటిని వెంటనే ముక్కలు చేయింపవలసినదనే చాణక్యులవారి ఆజ్ఞ నచటిఅధికారులు అనుసరించడంలేదు” అని విన్నవించిరి. అవిషయమై లక్షకాధ్యక్షునకును, (Superintendent of the Mint) ఉజ్జయినియందున్న రాజప్రతినిధికిని, సారాష్ట్రమండలాధిపునకును వెంటనే యాజ్ఞాపత్రమంపుదుమని చెప్పి మహారాజు వారల నంపెను.

అనంతరమున బాటలీపుత్ర పౌరులు కొందఱేతెంచి యిట్లు విన్నవించుకొనిరి. “మావీధులలో మద్యవిక్రయశాలలు ఎక్కువైపోతున్నవి, మహాప్రభూ! మద్యశాలల కొకదానికొకదానికి వుండవలసినదూరాన్ని అధికారులు క్రమంగా పాటించడంలేదు. మద్యశాలలు పూలతో అలంకరించి, పలంరకాల పండ్లతోనింపి, చెడివెల నక్కడికి చేరదీస్తూ వుండడంవల్ల కులీనులబిడ్డలుకూడా మద్యశాలల కెగబడి చెడిపోతున్నారు. రాత్రిజాముప్రాద్దుపోయిందిమొదలు నాలవజామువఱకు వీధులలో ఎవ్వరూ తిరుగగూడదనే ఆజ్ఞకూడా మీఱి చారచోరులు సంచరిస్తున్నారు. ఈవిషయమై వీరినవారు తగినకట్టడిచేయించకపోతే సంసారులం చాలాచిక్కులుపడతా మని మనవిచేస్తున్నాము. వీరినవారు ఇంకోవిన్నపంకూడా చిత్తగించాలి. శవాలను తీసుకుపోవడానికి కట్టడి చేసిన వీధులు తప్పించి తీసుకుపోతున్నారు. ప్రభువులు అవిషయంగాకూడా కట్టడిచేయించాలి.”

మహారాజు, “నగరాధికారులకు మేము ఆజ్ఞాపత్రక పంపి కట్టడి చేయిస్తా”మని పరికినంతట నాపౌరు లనుజ్ఞగైకొని యేగిరి. పిమ్మట జాణక్య జామాతయగు అగ్నిశర్మ లేచి “వీరినవారు, నిరుటిజన్మదినోత్సవావసరాన నాకు, నాభార్యపుత్రులకు నెలకైదుపందలభృతి యిప్పించుమని చేసినవాదానమును ఆర్యచాణక్యులు చెల్లకుండా చేస్తున్నారు. ప్రభువులవారి ఆజ్ఞను అమాత్యు లిట్లా అన్యధాకరించడం ధర్మవిరోధం” అని మనవిచేసెను.

చాణ.—నే నేమీ మహారాజాజ్ఞను అన్యథాకరించలేదు. ఆభృతి నాకక్కఱలేదని వదలుకొన్నాను.

అగ్ని.—మీకిచ్చేదయితే మీరు వదలుకోవచ్చునుగాని, నాకు రావలసినదాన్ని మీరెలా వదలుకొంటారు?

మహారాజంతట సంకీర్త్యాయనుని “ఇందులో మీఅభిప్రాయమే”మని యడిగెను.

సంకీ.—అగ్నిశర్మ ఆక్షేపం న్యాయమే అని తోస్తుంది. ఒకరిసొమ్ము నింకొకరు వదలుకోవడం శాస్త్రవిరుద్ధమే.

చాణ.—నాఅల్లుడికుటుంబాన్ని నేనే బాపిస్తున్నాను గనుక నా కాఅధికార ముంటుంది.

సంకీ.—తమయింట్లో వున్నంతమాత్రం చేత వారికుటుంబం వేఱుకాకపోదు.

చాణ.—అయినా, ఈతడు నాఅల్లుడనేకారణంచేత యిస్తున్నభృతి కాబట్టి నాకు ఇస్తున్నదే అవుతుంది గనుక నేను వదలుకోవచ్చును.

సంకీ.—మహారాజులుంగారు చేసినదానము యోగ్యమా, అయోగ్యమా అని విచారించదగునేకాని ఎందుకిచ్చారు అనేవిచారణ మనకు ప్రస్తుతంకాదు.

చంద్ర.—అయితే కుండగ్రామదాయంకుండి ఏటా ఆఱువేలపణాలు అగ్ని శర్మకు తరతరాల క్రొత్తదాయసర్వస్వంగా చెల్లవలసిందని తిరిగి యిప్పుడు దానపట్టం ఇస్తున్నాము.

ఇట్లుపలికి మహారాజు కొలువుచాలింప వభావదులైల్లరు హర్షపులకితులై జయజయధ్వానము లొనర్చుచు నేగిరి.

ఆర్యచాణక్యదును నిజగృహమున కేగునంతట గౌతమి పాదోదక మొసగి, దౌహిత్రుడగు రాధాగుప్తుని బదునెనిమిదిమాసముల చిఱుతవాని

నిందమని పతిచేతులకందిచ్చి రాజనభావిశేషములగూర్చి ప్రసంగముతెచ్చి, “అట్లుడుగా రిప్పుడే ఆశుభవార్త అమ్మయితో చెప్పుతున్నారు. మీరాక చూచికాబోలు చల్లగా జారినట్లున్నారు” అని నవ్వుచు బలికెను. చాణక్యుడు “తండ్రి తాతలతరాలనాడు కూడా ఎన్నడూ ఇటువంటి ప్రతిగ్రహాలు ఎఱుగము. మనయింట్లో వంటున్నవీళ్లకు ఇచ్చినదానం మనంపుచ్చుకొన్నట్లే ఆవుతుందని నేనెన్నివిధాలచెప్పినా, సంకీర్త్యయనుడూ, ఇతడూ ఏకమై నామాట సాగనిచ్చారుకారు. ఏలాగైతేనేమి మహాప్రయోజకుడై నాడు నేటికి” అనెను. గౌతమియు “మీఅట్లుడైన తరువాత ప్రయోజకత్వాని కేమిలోపముంటుందీ” అని మేలమాడి, “స్నానంచేయండి. మహారాజులుంగారు, పాపం, మీకోసమని కేరళంనుంచి తెప్పించిన అప్పడాలూ, ఊరగాయలూ ఇప్పుడే పంపించారు” అనెను. “ఎందుకు వృషలు డిట్టా నాకోసం యిత శ్రమపడడం? ఈస్వల్పానికి నిరాకరిస్తే చిన్నబుచ్చుకొంటాడు. ఏది వదలుకొన్నా కేరళపు టూరుగాయలూ, అప్పడాలూ వదలుకోలేనని ఎఱిగి చేసినగడుసుదనమేయి” అనుచు నవియెల్ల బరిక్షించి “ఎందు కిన్ని తెప్పించాడు! ఇంకోసంవత్సరందాకా మట్లాతెప్పించకు బాబూ అని చెప్తుతాను” అని పలికి స్నానమొనర్చు నేగెను.

38

హి తో ప దే శ ము

శ్రీ. పూ. 298 వ యెట అష్టోబరునెలలో దక్షశిలాపరిపాలనమును బలగుప్తునకప్పగించి బిందుసారుడు పాటలీపుత్రమున కరుదంచెను. తక్షశిలలో నున్న కాలమున జాల బ్రజారంజకు దనిషించుకొనివచ్చిన యువరాజును మహారాజును మంత్రిమండలమును మిగుల బ్రశంసించిరి. శ్రీ. పూ. 297 వ సంవత్సరమున ఆగష్టునెలలో నాతడు చాణక్యునిచెంత రాజధర్మముల నభ్యు

సింప నారంభించెను. చాణక్యుడు దొలుత నాతనికి “బాబూ! మహారాజులు పెద్దలైనారు. సామ్రాజ్యభారం నీ కప్పుగించి నిశ్చింతగా కాలంగడపాలని కోరుతున్నారు. నీకున్న రాజ్యభారం వహించదగ్గవయస్సు వచ్చింది. ప్రజాపాలనలో వుండే కష్టసుఖాలూ కొంతవఱకు అనుభూతములైనవి. కాని రాజు వీరి అతిగమానమైనది. అగులలో సూక్ష్మధర్మాలు తెలుసుకు వ్యవహరించే రాజుకు ఇహపరాలు కరతః చులకము లవుతవి. నాయనగారి అనుజ్ఞచే నేను చూచిన అర్థశాస్త్రగ్రంథమును నువ్వు అభ్యసించు. పదిహేను అధ్యాయముల గ్రంథమది. లోకవ్యవహారమంతా ఆగ్రంథంలో నీకు చెలిసివస్తుంది. సమస్త శాస్త్రాలకు సారభూతమైన దీయర్థనీతిశాస్త్రం! ఆర్థసపుణుడైనవానికి పురుషార్థాలు అరచేతిలోనివే. సమస్తవిద్యలకు శిరోమణియైన అన్నీక్షకిని అభ్యసించి నువ్వు సమాహితదిత్తుడవై, లోకమర్త్యాన్ని గ్రహించి, వాక్ప్రయోగకౌశలమును అలవఱుచుకోవాలి. రాజులపాలికి కామధేయమది” అనివలికి నీతిశాస్త్ర ప్రాశస్త్యము నుపదేశించెను. పిమ్మట నాతడు పుణ్యపావనిచారమున వేదప్రామాణ్యతను నిరూపించి రాజులకు వేదము లుపాదేయము లని తెలిసి, కృషి వాణిజ్యపశుపాలనముల నెఱిగించువార్తను గుఱించి ప్రశంసించెను. నాలపదియగు దండనీతిచే రాజులు న్యాయవిచక్షణులు, బలసంపన్నులునై నెగడుదురని తెలిసి యానాలుగువిద్యలును నేర్చినప్రభువులే భూపరిపాలనయోగ్యులని బోధించెను.

అనంతరమున నాలుగువర్ణములను, నాలుగ్రాత్రమములనుగూర్చి ఎఱిగించి, రాజులు ప్రజలను పర్యాశ్రమధర్మములందు గ్రమముగా మెలగించుట కర్తవ్యమని యుపదేశించెను. నాలుగువర్ణములవారికిని అహింస పరమధర్మమనియు సత్యము, శౌచము, దాక్షిణ్యము, ఆశ్రోధనత యనునవి అహింసకు జైదిమి కత్తియలనియు చెలిసి ఆయాసద్గుణముల నలవఱుచుకొని స్వధర్మము ననుష్ఠించువాడే పురుషార్థపరుడనియు బోధించెను. ప్రజలను వారివారిధర్మము

లందు బ్రవర్తింపజేయుట రాజులకువిధి. స్వధర్మరతి స్వర్గప్రాప్తిసాధనమనియు పరధర్మావలంబనము భయావహమై వర్ణవ్యవస్థను రూపుమాపుననియు నెఱింగిన రాజు భూతలమును స్వర్గతుల్య మొనర్చుననియు నుపదేశించెను. బిందుసాధుడంతట “యవసులలో వర్ణాశ్రమాదిధర్మాలు లేవు గదా, వారు మాత్రం సుఖపడటంలేదా? మనమెందుకు వీనిని రక్షించడం?” అని ప్రశ్నించెను. చాణక్యుడు “ఎవరిధర్మం వారికి సుఖమే యిస్తుందని చెప్పనే చెప్పితినిగదా? మన ధర్మం యవసులుగాని, యవనధర్మం మనంగాని అవలంబిస్తే భయావహమవుతుంది. శరీరం తెల్లగావుండడం వారికి సహజధర్మం. మనకు ఒంటిపై ఎక్కడైనా ఒక తెల్లనిమచ్చ కనపడితే ఆదిరోగలక్షణం” అని బదులుచెప్పెను.

బిందు.—చిత్తం. ఆర్యులవల్ల ఒకటి రెండు సందేహాలు తీర్చుకోవలసివున్నది. నేను. విమిటంటే:—అలకసుందరుడు పాంచాలాదిదేశాలలోవుండే మహాశూరజాతులను అవలీలగా జయించాడుగదా, ఆయనసేనలు మగధపై ఎత్తిరావడాని కెందుకు వెనుదీసినవా అనే సందేహ మొకటి నన్ను బాధిస్తూ వున్నది. పోనీ, సందసేనలు చర్మతకాదులసేనలకంటే ఎక్కువశౌర్యము కలవేమో అంటే కావాయెను. ఈవిషయంలో ఆర్యు లేమంటారో తెలుసుకోవలెనని వుంది.

చాణ.—వెనుకటికి ఒకగృహస్థువంటయింట్లో దొంగప్రవేశించాడట. ముందు ఆక్కడిపదార్థాలు అరిగించి తరువాత తక్కినపని చూచుకొందామనుకొని వంటయిల్లులోఘించడంలో వాడి కొక అముదపునీసా కనిపించింది. అదీకటిలో లేనె అనుకొని ఆయాముదం కాస్తా త్రాగాడు. త్రాగినదగ్గరనుంచి వికారంపుట్టుకువచ్చి, తక్కినయిల్లు చక్కబెట్టడం పనిలేసి, ముందు ఇక్కడినుంచి బయటపడడమే శ్రేయమనుకొని వచ్చినదానినే పోగిపోయినాడట. అలాగే అలకసుందరునకుగూడా ముందుగానే ఇనుపగుండ్లవంటి పాంచాల వీరులు తారసిల్లారు. వారిని జయించేటప్పటికే తలప్రాణం లోకకువచ్చింది.

అస్థితిలో ఇంకా ముందుకు సాగివద్దామంటే వెనుకనుంచి అశ్వకాదులూ, బిరుగబడి, పర్వతమార్గాలు అరికట్టితే ప్రాణాలతో బయటబడలే మని అధైర్యం కలిగింది. అలా కాకుండా అలీసాందరే గనుక ముందుగా దక్షిణదిశనుండి ప్రవేశించినట్లయితే ఆయనపూనినపని చాలా సుకరమయ్యేది. అదొంగకు గూడా ముందుగా పాలో చక్కెరలో దొరికినట్లయితే తీరికగా యిల్లంతా చక్కబెట్టి ఘరీ పెళ్లేవాడు.”

బిందుసారు డార్మనిమాటలకు నవ్వుకొనుచు, “చిత్తము. నారెండవ సందేహ మేమిటంటే శల్యకేశ్వరుడు మనవల్ల గ్రహించినచెల్లా విదునూర్ల వీనుగులే కదా, అభాగానికి తనరాష్ట్రం మనకెందుకు వదలిపెట్టినాడా అని. దీనికి అంతకంటే బలమైన కారణ మేదోవుండి యుండాలి” అని యడిగెను.

చాలా.—మనకు వదలిపెట్టినరాష్ట్రాలు శల్యకేశ్వరునకు పూర్తిగా వశంవద ములంకాక చాలాచిహ్నాలు కలిగిస్తున్నవి. ఆవల ప్రబలశత్రువులతో పోరాడవలసి యున్నతరుణంలూ ఆపరక్తములైనరాష్ట్రాలను వెనుక ఉంచు కోవడంకంటే, వానిని మనకు వదలివేసి, శత్రువిజయసాధకములైన వీనుగులను మనవల్ల సంపాదించుకోవడమే మంచి దని ఆయన అలోచించాడు. ఆయన మంచిరాజనీతిజ్ఞుడు. సంధివిగ్రహయానాదులను దేశకాలములెరిగి, ఆవలంబించడమే రాజనీతి. ఒకశత్రువుతో సంధిచేసుకొని రెండవ శత్రువుమీదికి ఎత్తిపోవడం నీతికాస్త్రంలో చెప్పబడినదే. కనుక శల్య, కేశ్వరు డానీతి నవలంబించి శత్రువును జయించాడు.

బిందు.—అర్యులచెప్పినమాట నిజమేకాని, శల్యకేశ్వరుడు ఇచటి అహజరూన్ని కన్నీపుచ్చుకోడానికి, తాను చప్పుగా లొంగిపోయి రాజ్యం వదలుకొన్నట్లు కనిపించకుండా, వీనుగులను పుచ్చుకోవడమనే మిషన్ పన్నాడనుకొంటాను.

చాణ.— ఔను. అదిన్నీ రాజనీతిమే. తన ఓటమిని, పలాయనమును అపలపించి కప్పపుచ్చువలసి వుంటుంది. లేకపోతే స్వసేనలు అత్యైర్యపడతాయి.

ఇట్లు వదిలించి, ఆనాటికి శాస్త్రవిచారము చాలించి, చాణక్యుడు మఱునాడు మరల నిట్లు చెప్పదొడగెను.

“వేదములు ధర్మాధర్మములు బోధిస్తాయని నిన్ను చెప్పాను. కృషివాణిజ్య పశుపాలనములను ఏమంత రక్షించుకొంటూ రాజు అర్థమును చేకూర్చుకొనే విధులను వార్తాశాస్త్రం బోధిస్తుంది. దుష్టశిక్షణ శిష్టరక్షణములను చేయవలసిన మార్గాలను దండనీతి బోధిస్తుంది. దండనీతి క్రమంగా అనుసరించకపోతే వార్తకు, వేదములకు, అస్విక్షుకికి గూడా హానికలుగుతుంది. కాబట్టి రాజులకు దండనీతి ప్రాణనమానం. మానవబుద్ధి ఎప్పుడూ అపమార్గములలో ప్రవర్తించ గోరుతుంది. దండనీతివల్ల మానవస్వభావాన్ని సంస్కరిస్తూ వుండకపోతే బలహీనులకు, సాధువులకూ పీడ కలుగుతుంది మాత్స్యన్యాయం ప్రబలిపోతుంది.

“అయితే దండనీతిని రాజులు కనుగలిగి ప్రవర్తించజేస్తూ వుండాలి. లేకపోతే నిరపరాధులు దండితులై, సాపరాధులు తప్పించుకుపోతారు. సాపరాధులను దండింపకవిడిచిన దానివల్లకంటే నిరపరాధులను దండించడంవల్ల రాజుకు ఎక్కువపాపం సంఘటిస్తుంది. కనుకనే సాపరాధిని విడిచిపుచ్చినదోహానికి ఒకదినమూ, నిరపరాధదండనానికి మూణ్ణాళ్లు రాజు ఉపవసించవలసిందని శాస్త్రములు విధిస్తున్నవి.

“కారాగృహబద్ధులైన దోషులకష్టసుఖము లైదునాళ్ల కొకపర్యాయమైనా విచారిస్తూ, వారికి ఏద్యాబుద్ధులలవరచి, సన్మార్గములను చేయవలసి వుంటుంది. ఆనాథములైన వారికుటుంబాలకు భరణము లిచ్చి పోషిస్తూ వుండాలి. రాజుకుపుత్రలాభంకలిగినప్పుడూ, యువరాజు నభిషేకించినప్పుడూ, రాజ్యలాభం కలిగినప్పుడూ, జన్మదినాదు లైనపండుగలందూ, పబ్బములందూ, యౌవనపంతులూ, వృద్ధులూ, దీనులూ అయినదోషులను విడిచిపెట్టుతూ

వుండాలి. దండనం అనుభవించి, విడుదలైనవారిని నిష్క్రళంకులుగా ఎంచి వారిని రాజకార్యాదులయందు నియోగించడగునేగాని వారి నింకా దోషులుగానే ఎంచగూడదు.

బిందు.—మరణదండనము శాస్త్రసమ్మతమేనా?

చాణ.—ఆహా. హంతకులకు, రాజద్రోహులకు మరణదండనం విధిస్తే ఇతరులు భయంకరిగి ఆహాపములు చేయకుండావుంటారు. బహిష్కృతులను శస్త్రాదిసాధనాలచే యుద్ధములో చంపినట్లే అంతశ్శత్రువులైన హంతకాదులనుగూడా శూలారోపాదివిధులచే చంపవలసి వుంటుంది. ఇది విశేష భర్తము. దీనిని శాస్త్రములు అంగీకరిస్తవి.

అని చాణక్యు డానాడు దండనీతిప్రకార మెఱిగించి మఱునాడు—శమదమాదుల నిట్లుపదేశింపదొడగెను. “రాజు శమదమాదులచే నిగృహీతేంద్రియుడు కావాలి. ఇంద్రియగ్రామము బలవత్తరమైనది. నిగ్రహమభ్యసింపనిరాజులు తాము చెడి, లోకమునుగూడా చెరుస్తారు. కామక్రోధవశులై, విషయలోలురైనవారు రాచరికానికి కొఱుగారు. వైదేహు డగుకరాళుడు బ్రహ్మణకన్యను బలాత్కరించి నశించెను. భృగువంశులపై కోపించిన తాళజంఘుడు చెడిపోయెను. సౌపీర్వుడైన అజబిందుమహారాజు లోభగ్రస్తుడై వినాశముపాలయ్యెను. మోహలోభదులచే రావణదుర్యోధనులు సర్వనాశముచెచ్చుకొన్నారు. మాతృర్యముచేహతుడైనాడు కాత్తవీర్యార్జునుడు. వ్యాసుణ్ణి అపహసించిన వృష్టిసంభవులు అగస్త్యుని వంచించిన వాతాపి ఏమిగతిపాలైనారో చూడు. ఎందరెందరో రాజు లీవిధంగా అంతరదులచే వినాశం పొందారు. కాబట్టి రాజు శమదమాదిషట్కుసంపన్నుడై, బ్రహ్మచర్యాదుల నవలంబించి శాస్త్రాధ్యయనంచేసి, వృద్ధసేవచేయాలి. ఆహారవిహారాదులయందు నియమవంతుడై వుండాలి. పూర్వావస్థామందు రథగజతురగారోహణము, యుద్ధనీతీ అభ్యసిస్తూ భారతరామాయణాదులను పఠించి పూర్వరాజచరితలను స్మరిస్తూ

వుండాలి. అపరాహ్ణమందు వార్తాదండనీత్యాదులను శత్రుచ్ఛాస్త్రజ్ఞులవలన అభ్యసించాలి. రాత్రులందు వీటినన్నిటిని చిత్తనాపూర్వకంగా మననం చేయాలి. ఈవిధంగా శ్రద్ధావంతుడూ, నియమవంతుడూఅయి, అభ్యస్తశాస్త్రుడైనరాజు ప్రజారాధనంచేసి విశ్వాన్ని ఏలుకోగలుగుతాడు.”

మఱునాడు అర్థప్రకారమెఱిగించువాడై చాణక్య డిట్టుపదేశించెను. “అర్థమే రాచరికానికి ఆయువుపట్టు. కాబట్టి రాజులు కోశరక్షణమున ఆప్రమత్తులై వుండాలి. అర్థానర్థవిచారణం చక్కగాచేసి, అర్థాగమమార్గములను కాపాడుకోవలెను. పట్టణాలు, జనపదాలు, గనులు, అడవులూ, ఆరామములూ, పశువులూ, నదులూ, సముద్రమూ, శుల్కములూ-ఇవి ముఖ్యంగా అర్థాగమమార్గాలు. రక్షగజతురగాదులు, కొలపాత్రలు, తూనికరాళ్లు, పానశాలలు, ద్యూతగృహాలు, మాంసవిక్రయశాలలు, ఘృతతైలాదులు, చక్కెర, గృహనిర్మాణాలు, తైర్థికులు ఇత్యాదులచే నగరాలలో శుల్కములు లభిస్తవి. పల్లెలలో, పంటభూములు, బీళ్లు, రాచబాటలు, యానపాత్రలు మొదలైనవానివల్ల సుంకములు లభిస్తవి. స్వర్ణరజత వజ్రవైదూర్యప్రవాళ శంఖలవణాదులగు ద్రవ్యములు ఖనిజాదులు. పూలు, పండ్లు, చెఱుకు మొదలైనవి ఆరామములవల్ల వచ్చేరత్తి. ఇలాగే అరణ్యములలో దారువులవల్ల, గజాదిమృగములవల్ల రాజుకు అర్థము లభిస్తుంది. పశుసంపద సరేసరి కదా! నదులలో సముద్రంలో దొరకేమత్స్యదులలో నిధి నిక్షేపాదులలో, ఓడబేసారంలో ఆటోపాలు రాజుకు చేరుతుంది. ఇవియన్ని అర్థాగమమార్గములు.

“ఇక అర్థవ్యయం. నిత్యమూ, సద్వినియోగమూ, విశేషమూ అని వ్యయమార్గాలుమూడు. రాజపురుషులకూ, భృత్యాదులకూ యిచ్చేవేతనాదులు నిత్యవ్యయం. సుదర్శనసరస్సుకొఱకు వెచ్చించిన మూడుకోట్లరూలు సద్వినియోగము. కాటకపువేళ వెచ్చించిన కోటిసువర్ణాలూ విశేషవ్యయం.

“రాజులు ఆయుష్యయుల నెప్పటికప్పుడు సరిహంచుకుంటూ రాజకార్యనియుక్తులు అవహరించకుండా కనుపెట్టి వుండాలి. మనుష్యులు చంచల స్వభావులు. ఆశ్చర్యకరమని వారిచిత్తవృత్తులు మారుతూ వుంటవి. నాలుక చివర నున్నది విషంగానీ, అమృతంగానీ రుచిచూడకుండా వుండలేదు. కాబట్టి రాజనియుక్తులు ద్రవ్య అవహరించకుండా వుండరు. నీటిలో బ్రదికేచేపలు ఎంపనీరు క్రొగుతున్నట్లే చెప్పలేము. అలాగే రాజద్రవ్యమును నియుక్తులెంత అవహరిస్తూన్నారో స్పష్టంగా తెలుసుకోలేము. కాబట్టి నియుక్తుల కెప్పటి కప్పుడు స్థిరభృచ్చిత కలిగిస్తూ క్రొత్తచోటికి మారుస్తూవుంటే ద్రవ్యపహరణం కొంతకన్యతుంది. నియుక్తావహృతమైన ద్రవ్యపుజాడ తెలిసినవాళ్లకు అవహృతద్రవ్యంలో అంతోపాలు ముట్టజెప్పవలెను. ఆతెలిసినవాళ్లు కూడా నియుక్తులే అయితే సుద్రెండోపాలు ఇవ్వవలెను. అవహరణవిషయంలో తెలిసి తెలియనికొండెములు తెప్పేవాళ్లను కకాఘాతంచేత దండించాలి.”

మఱునాడు రాజ్యాంగములగూర్చి చాణక్య డీరీతి నుపదేశించెను.

“రాజు, మంత్రి, రాష్ట్రము, దుర్గము, కోశము, సేన, మిత్రులు అనేది సప్తాంగములు. రాజ్యానికి సప్తాంగసహితమైనరాజ్యమును ఉపాయపట్కముచేత రక్షించుకోవడం రాజులకు కర్తవ్యం. ఉపాయములు దేశకాలములెరిగి ప్రయోగించాలి. శత్రువు యుద్ధసన్నద్ధుడై ఎత్తిరానున్నప్పుడు సంధికోరడంగానీ, యుద్ధానికి సన్నద్ధుడు కాకుండా శత్రువువైకి ఎత్తిపోవడంగానీ రాజులకు పగదు. మంత్రం బైటికి పొక్కుకుండా రక్షించుకొంటూ, ఏవేళ నేమిచేసినీ యితరులకు తెలియనీయకుండా కార్యములు చేసుకుపోవాలి. చారులపల్ల శత్రువులరహస్యములు తెలిసికొంటూ, తనమంత్రం శత్రువులకు చిక్కకుండా గోచరంచేసుకోవాలి. చారచతుడైన రాజుయొక్క రాజ్యం శాత్రువోపద్రవములు లేకుండా నుభుస్తుంది. మహారాజు పశ్చులను లాలిస్తూ వుండడం నువ్వు చూచేవుంటావు. ఎరిగనివాళ్ల మహారాజు కాపక్షులమీద

చాలా స్త్రీలికాబోలు ననుకొంటారు. మేఘస్థానుడు కూడా అలాగే అనుకొన్నాడు. నిజానికి, ఆపత్నులద్వారాదేశం నాల్గదిక్కులనుండి చారు లెప్పటి వార్త లెప్పడు పంపుతూ వుంటారు. మహారాజు వాటిని లాలిస్తున్నట్లే వుండి అంతెచ్చిన రహస్యలేఖలను పఠిస్తూ వుంటాడు. కాబట్టి రాజులు ఏపని యెందుకు చేస్తున్నారో ఇతరులకు తెలియగూడదు.

“ఆత్మదేశీయులు, అభిజాతులు, కళాశుశలురు, దూరదర్శకులు, ధీమంతులు, ధైర్యసంపన్నులు, వాచానిపుణులు, ఉత్సాహశీలురు, గంభీరులు, కష్టసహిష్టులు, సచ్చరిత్రులు, చతురప్రజ్ఞులు, అకుటిలులు, విశ్వసనీయులైన అమాత్యులను రాజు మంత్రసహాయులుగా వరించాలి. దానమోహభయోదులచే వారిని ముందుగా పరీక్షించి, అట్టి పరీక్షకాగిన స్వామిభక్తులనే వరించాలి.

“సామాన్యపాయములచేత నిగ్రహానుగ్రహములను పొందిపెట్టే రాజులకు రాజ్యం సుఖముగా వశంపదమవుతుంది. ప్రమాదము, ఆలస్యము, పానము, నిద్రలో కలవరించుట మున్నగుదుర్గుణములు గలవారిని, స్త్రీలోలులై మంత్రమును పొక్కునిచ్చువారలను మంత్రిత్యమునుండి రాజులు తొలగించవలెను. “విన్నపములు సేయవచ్చినవారికి రాజసభ సులభప్రవేశముగా ఉండవలెను. దేవస్వబ్రహ్మస్వములకు హానికలుగకుండ రాజు స్వయము విచారించుచుండవలెను.

“పశువులకు, వృద్ధులకు, బాలురకు స్త్రీలకు, అనాథులకు, దీనులకు కలిగినబాధలను రాజు స్వయముగా విని వారిని రక్షింపదగును. ప్రజలకు ఈతి బాధలు కలిగినపుడు నివారించుచుండవలెను.

“నివాహములు, ఋణములు, ఇల్లడసొమ్ములు, జూదములు మున్నగు కలహకారణముల బరిహరించి ప్రజలను సుఖపెట్టుచుండవలెను.”

బిందు.—వివాహము లెన్నివిధములూ ఆనతీయాలి ఆర్యులు.

చాణ.—శాస్త్రము లెనిమిదివిధములైన వివాహాల నంగీకరిస్తున్నది. ఆచారం మఱికొన్నిటిని అంగీకరిస్తున్నది. ఉభయపక్షాల్గున సమ్మతమైన వివాహం ఎటువంటిదైనా రాజు అంగీకరింపవచ్చును.

బిందు.—స్త్రీలకు భాగ్యార్థతమాట ఏమంటారు?

చాణ.—శక్తిగలచోట్లనెల్ల భార్యకు రెండువేలపణాలు స్త్రీధనంగా యివ్వడం ధర్మం. ఇక నగలంటావా, నగలివ్వడానికి మితియంటూ లేదు.

బిందు.—ప్రజల ఆచారభేదాలు, మతభేదాలు మన్నించవలసినదేనా, రాజులు?

చాణ.—పరులకు బాధకలిగించని ఆచారాలను, మతములను రాజు మన్నింప వలసినదే. అకారణంగా జోక్యంచేసుకొని, మత్తెక్యత, అచారైక్యతా కల్పింపజూచేరాజును ప్రజలు సహించరు. సహించినప్పటికీ రాజు లాజో లికి పోగూడదు. ప్రజలందరినీ ఏకమతస్థులనుచేయాలనీ, వారిలో సమత్వం కల్పించాలనీ చేసేప్రయత్నం అందరిముక్కులూ ఒక్కటేవోలతనుండాలని చెక్కించడంవంటిది. పూర్వసంస్కారములవల్ల, కర్మలవల్ల కలిగే యీ భేదాలే సృష్టికి శోభను గూర్చేవి. యజనయాజనాదిషట్కర్మనిరతుడై బ్రాహ్మణుడు ముక్తిని పొందుతాడు. అలాగే ప్రజారాధనతత్పరుడైనరాజు మోక్షార్హు డవుతాడు. ప్రజలనుఖమే తనసుఖము. అంటేగాని తనసుఖం ప్రజల దని యెంచగూడదు. ప్రజలకు బ్రియమైనదే రాజులకు బ్రియం. ఈవిధంగా స్వధర్మనిరతుడై రాజు కర్తాచరణం చేయవలెను.

“ఈరాజధర్మాల నెఱిగి నీవున్నా పూర్వరాజులకీర్తిని సంపాదించుకొని వృషలునికంటె అధికడ వనిపించుకోవాలని నిన్ను సర్వథా ఆశీర్వదిస్తున్నాను.”

39

సుభద్రాంగి ప్రణయము

చంపాపురవాసియగు దేవశర్మయను విప్రునకు సుభద్రాంగియను కూతురు గలదు. చాపణకన్నులకు అమృతస్నానమొనరించు నాబాలికయుజ్జ్వలమూర్తిని గాంచి దేవశర్మ పట్టరానిసంతోషమున మురియుచు నాటచెక్కిడిదానిని గూటించుచుండెను. రూపమునకు దగిన ట్టాబాలిక గుణములుగూడ జిన్నల, బెద్దల నొక్కరితీ వలపించుచుండెను. అపరూపరూపగుణభాసిత యగు కూతు నాతండ్రి వై వజ్రాలకుం జూపి “నాబంగారుతల్లకి జాతకఫలం చెప్పు” డని కుతూహలమై యడుగుచుండ నాకార్తాంతకులు “ఈపిల్ల చక్రవర్తికి భాగ్య అవుతుంది. ఈమెకడుపున జక్రవర్తిపుట్టుతాడు” అని చెప్పి దేవశర్మ యదృష్టమును గొనియాడుచుండిరి. జ్యోతిష్కులు చెప్పినట్లుగానే అటపాటలలోను చనువునుద్దలలోను ఆబాలిక తులలేనిగరువతనమును, తీవియు వెలార్చుచు గ్రమముగాబెరిగి పడునై దేవతయైయారియై మిసమిసలాడు యావనసంపదచే మెఱసిపోవుచుండెను. రాణివానమునకు దగినయీదేవకన్య పేదబాపడైన దేవశర్మయింటబుట్టుట చోద్యమని పౌరు లాడుకొనుచుండ, గనులయెదుట బూర్ణయావనయగుచున్న ముద్దుకూతుంగాంచి దేవశర్మ అనురూపపరునిగూర్చి విచారింపనారంభించెను. తనయరూపగుణములను, దననిష్ఠుచ్ఛరమును బలుగతుల దలపోసి, ధీరవిచారు డగు దేవశర్మ తుదకు గార్తాంతకులమాటలు నిజమొనర్చెదగాక యని పూని కార్యసాధనమున కుపాయములు వెదకజొచ్చెను.

తుద కొకనాడు సుభద్రాంగిని వెంటదోడ్కొని పాటలీపుత్రమున కేగి రాజాంతఃపురమునకు దిన్నగా ద్రోవతీసెను. అప్పటికప్పుడే యువరాజగు బిందుసారుడు వివాహితుడు. కళింగరాజతనయయగు లక్ష్మిపతిని, ఉజ్జయిని రాజపుత్రియగు సూర్యకాంతను బిందుసారునకు పదునాజేండ్లు నిండగనే

వివాహమొనర్చి. అప్పుటి కింక నాతడు తక్షణిలకు రాజప్రతినిధియై యేగలేదు. సుగాంగముచెంతనే యున్న కుమారప్రాసాదమున నాతడు నూత్నవధువులతో భోగము లనుభవించుచుండెను. యువరాజభార్యలిరువురు రూపవతులనియు, భర్తృసేవారత లనియు, భర్తృచుగ్రహసంపాదనమునకై వంతులు పడుచుందురనియు, తమపట్టెచట సడలిపోవునో యనుభయమున చిన్నరాణులిరువురు గూడ విలాసవతులగు జవ్వనుల నంతఃపురమున గాలిడసీయరనియు దేవశర్మకు దత్తత్యు లెఱిగించిరి. దేవశర్మ తనపూర్వీక నెరవేర్చుకొనుట కిది కాదుమార్గమనియెంచి ఉపాయాంతరము నిశ్చయించెను.

సుభద్రాంగి నంతట సుభగంకరణవిద్యయందు నిపుణురాలిం గావించి పరిచారికావేషమున రాజాంతఃపురముం బ్రవేశపెట్టెను. కులలోచితవేషమున నాయెలనాగ ఆలనాటిపైరంధ్రీయుంబోలె రాణివాసముం జొచ్చి, మాల్యానులేపన కేశసంస్కారాదివిధులచే చిన్నరాణులకు మెప్పుబుట్టింపుచు, నగరిలోని వారి కెల్లరకుం దలఁచిననాల్కయై మెలగుచుండెను. నిపురంగష్టిననిపువతె వెలుంగునమ్ముద్రారాలి రూపసౌభాగ్యమున కచ్చెరువందియు రాణులిద్దరు దాని కళాకాశలమునకు మధురభాషణములకు మేలుపడి మనసిచ్చి మన్నింపజొచ్చిరి. సుభద్రాంగియు బిందుసారని కంటబడుటకును, జగన్తోహనమైన నిజరూపముచే ఆతని ముగ్ధునొనర్చుటకును దఱివేచి యిట్లు మూడునెలలు గడపెను.

అంతట నొకనాటి సాయంసమయమున సూర్యకాంతాలజ్ఞావతులు శాంతపతీదేవిచే నాహూతలై ఆయమ నగరి కరిగియున్నతఱి, సుభద్రాంగి సమలంకృతదేహయై ఏకాంతమందిరమున బర్హంకాసీనయై వీణియై గైకొని పాటపాడదొడగెను. అప్పుడే వాహ్యభి కేగివచ్చినయువరాజు అంతిపురముం జొచ్చి ఆగాంధర్వమధురిమము కర్ణపుటములం జొఱబాటి సంగీతప్రియమగు నాతనిహృదయము నెలయించికొనిపోవ, నానవ్వడి యేతెంచుజాడనే చనిచని సుభద్రాంగియున్న మందిరముం దుసెను. తలుపు దట్టినచో నాసంగీతప్రవాహ

మాగిపోవుననుభయమున, హృదయమును గర్జములు నడుగించి, చిర్రుచిహ్నమును కైవడినట్లే గుమ్మముచొరగ గొంతవడి నిలిచెను. ఏమట్లు నారాకుమారుడల్లన దలుపులు గెలిచి లోనికికి పోయి మాచెను. మరకశమునోసినపక్షియై కచ్చసింబలికించు శారదాదేవియొక్క చచ్చుచట్టువరపులపై నాసినదై వీటియకు బలుకులునేర్పుచున్న సుభద్రాంగి గాచి అప్పుర్యసమగ్నుడై మరల జేష్టలుడిగి కొండొకవడి అట్లే నిలిచి కెప్పుడేయక ఆవిష్కరణముగాంచుచుండెను. సుభద్రాంగియు శేషుడైన వెలుగనట్లు దీగియెడల బయ్యచి పోవుచుండెను. యంవరా జంతకు పట్టన నడుగులిపించు లోనికికి జరిపర్యంకముచేతనున్న పాదగీతమునై చుపవసించెను. సుభద్రాంగియు నాలపించుచున్న రాగము ముగించి, గాచరాజు నప్పటికప్పుడు చూచినదానివలె జీవాలునలేచి, పర్యంకము దిగ్గనుచిరి, వినయవినమితయై, “వీలినవానిరాక వరికింపక ఆచారంచేశాను” అని గొచ్చుకొనుచు బలికెను. “కాదుకాదు. నేనే లోనికివచ్చి సంగీతాధిదేవత కవచారంచేశాను. అంతేకాదు. నానగరులోవున్న దేవకన్యక నిన్నాట్లు గురుతిలపని ఆచారంబుగా జరిగింది నానల్ల” అని బిందుసారు డనియెను.

సుభద్రాంగి.—“దేవర న న్నెంగడిట్లా అన్యాయంగా స్వర్గలోకంలోకి ఎత్తుతారు?”

బిందు.—“సీఅప్పరస్సొందర్యం సీగాంధర్వగీతం, నిజానికి నన్నే స్వర్గంలోకి ఎత్తితెచ్చినవి” అనుచు నాజవరాజు కెంగేలు గ్రహించి “కాని యీ స్వర్గంలో నీతో కూడా వుండేభాగ్యం నాకులేదు. నీవలె నిరుపేదశూద్ర కులంలో జన్మించక, మగధసామ్రాట్టు కుమారుడనైనపాపం నన్ను దిగలాగుతున్నది” అనియెను. సుభద్రాంగి యంతట హర్ష విస్ఫూరితలోచనయు, లజ్జావనతపదనయునై, యంవరాజహస్తగీతమైన కెంగేలు చెమరుమొగ్గలు దొడుగ “నేను శూద్ర బాలికనని యెవరుచెప్పారు ప్రభువులకు! చంపా

వాసియైన దేవశర్మ కూతురుచే ప్రభువులు వంచితులైనారు. ఈ అపరాధం నాశ్రేయవికాని నాదికాదు. చంపూమార్గాన పేటకు వెళ్లుతుండగా చూచింది మొదలు యువరాజుకు మీదుగట్టుకొన్న శరీరమిది. ప్రభువు లీసాహసం మన్నించాలి” అనెను.

యువరా జంతట నాశ్చర్యహర్షములకు దళుడై, అవసతమగు నాబాలిక నెఱ్ఱెమును నిజహస్తమున బై కెత్తి తేరిపాటగాంచుచు, “అవును. ఎంత పొరబడ్డాను. ఈముద్దు మొగంలో అచ్చుగ్రుడ్డినట్లున్న అభిజాత్యాన్ని, అభిమా నాన్ని యిన్నాట్ల చూడలేక గ్రుడ్డి నైపోయినాను. విధివచ్చితుడనైతే ప్రతి క్రియలేదుగాని, నువ్వు చేసినవంచనానికి ప్రతిక్రియ నాచేతిలోనే వుంది” అనుచు సుభద్రాంగిని జెంతకు జేరవీరికొని హృదయమున జేర్చుకొనెను. అవలీ కోమలయగు సుభద్రాంగి ప్రియునిబిగికొనిట నీచత్కంపితయగుచు బాహు యుగ్మము నాతనికంధరమునకు బూచుండ గామించి నెఱ్ఱెము నాతనివిపుల వక్షమున దాచుకొనియెను. తనకొగిట నట్లు కరిగిపోవుచున్న ప్రియురాలి నెఱ్ఱెగము నారాకుమారుడించుక యెడగలుగ హస్తకలమున నెత్తిపట్టి ప్రేమోజ్వలములై యతిమాతలంబడు నాకన్నుదోయిని వికసితనేత్రపద్మడై కాంచుచు “సుభద్రా! నువ్వు చేసినవంచనకు నిన్ను మగధసింహాసన మెక్కించ డమే దండనం” అనుచు గాంధర్వవిధిచే నామెను కరగ్రహణమొనర్చెను.

లజ్జాపతీసూర్యకాంతలు నగరి కేతెంచి యువరాజు సుభద్రాంగిని వివాహమైన వృత్తాంతమును యువరాజముఖముననే విని, అశ్చర్యసంభ్రమ విహదము లొండొంటి మీటి నెఱ్ఱెగమ్ముల దోప నించుకతడవుండి, పిమ్మట సుభద్రాంగియెడ నలవడిననెయ్యము పెంపు వైచేయియగుడు సాదరముగ నాముద్దరాలి నాలింగనమొనర్చుకొని సంభావించిరి. పిమ్మట జాణక్యచంద్ర గుప్తులును, రాక్షసామాత్యుడు నీవార్తవిని తమలోదా మించుక గుసగుసలు వోయిరి. తుదకు జాణక్యుడు “మనదేశపుబాలికను అందులో విప్రకన్యను

యువరాజువరించడం ఎంతైనా ఉచితంగా వుంది. ప్రజలకూడా యువరాజుని అత్తీయగా ఎంచి ఎంతో అనురక్తులవుతారు” అనిపనికి మహారాజును, అమాత్య ముఖ్యులను సమాధానపఱచెను. ఇప్పుట శుభముహూర్తమున సుభద్రాగి బిందుసారులవివాహము యథావిధిగా జరగెను. మఱుసటియేట బిందుసారుడు దక్షశిలప మహారాజు ప్రతినిధియై యేగునపుడు సుభద్రాంగిని గూడ పింటగొని యేగెను.

క్రీ. పూ. 301 వ యేట సుభద్రాంగి కుమారుని గనయెను. అతడు పునరు సుమచుడని నామకరణమొనర్చిరి. అమఱుగటియేట సుభద్రాంగి రెండవగుమారుడు జనింప నాబిడ్డ కళోకవర్ధనుడని పేరిడిరి. పెద్దకొడుకు నుమను డందాలకుఁడు. అశోకవర్ధనునకు అంబచందాలకు జాలనవ్వు. అట్టయ్యై గడుపునగన్నవారికి, గనులగన్నవారికిం గూడ నాండవబాలుడే ప్రియము పెంఁదొడగెను.

త్రికాలవేదియని పేర్వడిన పెంగళవచ్చజీవులను అజీవకస్వాములకు యువరాజు నిజకుమారు లిరువురింజూపి “వీరిలో నాయనంతర పెంపను గడ్డ నెక్కుదు”రని యడిగెను. అస్వామి యంతట నశోకవర్ధనుం గేల జూపుచు “ఈబాలుడు చక్ర వర్తి లక్షణలక్షితుడు. ఇంతటిచక్రవర్తి యీభూమిపై మఱి పుట్ట” డనెను. యువరాజును లోలో మురిసిపోవుచు “చిన్ననాడు గడ్డ యెక్కుటెట్లు” అని మరల బ్రశ్నించ వత్సజీవులు నవ్వుచు “విధివిలాసానికి కారణ మెవరు చెప్పగలరు!” అని బదులు పలికి తనదాని నేగెను.

యువరాజు భార్యాపుత్రులతో బాటలీపుత్రమునకు దిరిగివచ్చునట్టికి నుమనునకు మూడేండ్లు. అశోకవర్ధనునకు రెండవయేడు. మహారాజునకు బెద్దరాణులకు గన్నులపండువుగా నాబాలిరిద్దరు రాచనగరులో బెరుగుచు నమలొక్కువల్కులచే వారికి శ్రవణానంద మొనర్చుచుండిరి. ముఖ్యముగా జేవభ్రాంత అబాలకులను బలువిశముల ముద్దుసేయుచు ద్రక్షణముననేమఱకు

సదా వారితో మెలగుచుండును. చాణక్యదౌహిత్రుడగు రాధాగుప్తుఁ డా బాలర కీడుజోడై వారితో రాజాంతఃపురముననే బెరుగుచుండును.

మహారా జప్పటికే మేహవ్యాధిగ్రస్తుడై తఱచు అంతఃపురముననే కాలయాపన మొనర్చుచుండెను. చాణక్యచంద్రగుప్తులిరువురు సంజప్రాద్దుల నాబాలకులు మువ్వరితో నారామముల నాటపాటలతో దఱచు గాలక్షేప మొనర్చుచు రాచకార్యములనెల్ల విస్తరించుచుండిరి.

40

వి జ య ద శ మి

క్రి.పూ. 297 వ సంవత్సరమున నెఱ్ఱెబరునెల యది. మగధ సామ్రాజ్యమంతయు నరిష్టములు, బీడలు లేక చల్లగా సుఖిస్తున్న రోజులది. అనుకూలవర్ష పాతముచేత నాయేట భూమి విఱగ బండినది. ప్రజారంజకమగు చంద్రగుప్తమహారాజపాలనమున బ్రజయెల్ల రాజనియుక్తులదౌష్ట్యము లెట్టివో యెఱుగక, ధనమానప్రాణభీతిలేక సుఖించుచు, గలకాల మీనేల నీమహారాజే యేలవలెనని జేయిదేవుల్లకు మ్రొక్కుచుండెను. పవలనక రాత్రియనక నిర్భయ ముగా దేశమున నీమూలనుండి అమూలకు రాకపోక లొనర్పదగిన రాచబాట లతో దేశమంతట వర్తకము విరివిగా సాగుచుండెను. ద్వీపాంతరములతో నవిచ్ఛిన్నముగా నోడబేహారము సాగుచుండెను; భారతభూమి సిరిసంపద లతో దులదూగుచుండెను. పట్టణములు బల్లెలు గూడ గ్రయవిక్రయములతో బాడిపంటలతో గలకలలాడుచుండెను. దేవస్వబ్రహ్మస్వములు సురక్షితములై ప్రజలు భక్తిపంతులు, బురుషార్థపరులు నగుచుండిరి. భోగత్యాగములకు నిల యములగు ధనికసదనములతో, వేదశాస్త్రభాండారము లనదగినయగ్రహారము లతో, గృహివాణిజ్యపశుపాలనాదుల సేమఱక స్వస్వవృత్తుల సుఖదీపము

లొనర్చు నితరగృహస్థులనుండిరములతో దేశమెల్ల శాంత్యావాసమై అభిభిషాతర్షణములతో విధివిహితకర్తృకలాపములతో నిత్యరల్పాణము, బద్ధులతోరణముగా నుండెను.

లక్షలాదితైర్థికులు కాశీరామేశ్వర గయాప్రయాగాది పుణ్యక్షేత్రములకు దేశము నలుదెసలనుండి మూగి గౌతమీ ధాగీరఘలను, యమునాకావేరులను, తామ్రవర్ణసింధులను వీకమొనర్చి అరమరికలు లేక పరస్పరము కలసి మెలగుచుండిరి. ఉత్తరదేశమునుండి భద్రబాహుస్వామి వెన్నంటి వచ్చిన కైసులు వేలకొలది ప్రావణదెలగోల, బ్రహ్మగిరి, జాతెంగా, రామేశ్వరసిద్ధపురములందు, సత్యపుత్ర దేశమునందు స్థిరనివాసము లేర్పఱచుకొనిరి. అట్లే బౌద్ధులు గూడనుపర్వగిరిమండలములలో, అమరావతి కాంచీనాగపట్టణములలో విహారములు నిర్మించుకొనిరి. చోళపతియానతిచే బ్రాహ్మణులు గాఢానాథానాథులమున నింద్రయాగమారంభించి ప్రజలు కైచికమలొనుయాయుల నొనర్చుదొడగిరి. కొందరు విప్రులు పాండ్యమండలమున శ్రీచందూరుకళిగి నివాసము లేర్పఱచుకొనిరి. ఈవిధముగా దిగ్విజయములు, మనభేదములు, భాషాభేదములు సమరసభావ పుండుచుండెను. కార్తికేయస్వామి మరుగేశునితో, గుర్రబ్రహ్మణ్యేశ్వరునితో నభేదము భజించెను.

ఇట్లు భారతభూమియంతయు సేకకుటుంబముగా మారుచున్న సాక్షిలొ నాయేటి శరన్నవరాత్రుత్సవము లభూర్వవైభవముతో బ్రవర్తిల్లెను. తోరకాలంకృతము లైనదావరములతో, రంగవల్లికలచే నొప్పారు ముంగిళ్లతో నేయింటిని జూచిన గలకలలాడుచుండెను. ఏయింటిచత్వరమున గాంచినను అగురుధూపధూమములతో, గర్బుడిసీరాజనములతో లక్ష్మీనరస్వతీపార్వతుల పూజలు జరుగుచుండెను. ఏయూర గనుగొన్నను ఆటలు, పాటలు, గాటకములు, భజనలు, పురాణములు మున్నగువేడుకలే.

దేశమంతయు నాశరన్నవరాత్రులతో నిట్లుత్సవములలో వినోదించుచుండ నప్పటికప్పుడే మూడేండ్లయొడియు మేహరుజావీడితుడై యున్నమహా

రాజు రాజవైద్యుల వలదని వారించినను వినక, ఒడలిపైబొక్కి వక్రమగుచున్న మేహవ్రణములబాధను లెక్కనేయక, క్రుంగదీయు జరాభారము నావలకు ద్రోచివైచి, “మంచములా ఈపడకకంటె మరణమే మేలు” అనుచు లేచి “ఈజన్తాని కింకనిదియే రుదిశరదుత్సవ”మని పల్కుచు ససంభ్రముడై మహాలయము దొరలొని దేవీపూజలొనర్చు నారంభించెను. తొలినాడు వేయిమంది విప్రులకును, బదివేపురు పేదసాదలకును సంశర్పణముసేయించెను. పురమున జరగునుత్సవములతో దృష్టినందక బిందుసారభద్రభటరాజసేనులం గూడి, అశ్వారూఢుడై మృగయార్థ మరిగెను. అటవీమధ్యమున కేగినప్పట్ల గుఱ్ఱముండిగి చంద్రలేఖ నధిరోహించి, పండ్రెండుగురు ప్రతీహారిణులు విచ్చుకత్తులంబూని పరివేష్టించి బులిబాడ లరయజొచ్చెను. మహారాజున కిరుగెలంకుల నీటెలుగాల్చినపేటకాండ్రు రాజసేనుని బురస్కరించుకొని బలసియేగుచుండిరి. ఎలగోలుమూకలు దప్పెటలు నజుచుచు ముందు చనుచుండెను. ఇట్లు చనిచని తుదకు పులియున్న యిక్కువ దరిసియున్న ఆటకాండ్ర నావ్యాఘ్రము నివ్వులంరలుదూపులంజూచి యెటుదప్పకొనుటకును మార్గముగానక గాండ్రమనుచు నాజనముపై నొక్కయుదుటున లంఘించెను. మహారాజంతట నొక్కువ్వుడి మూడుబాణములు పదలి శార్దూలమును నేలగూల్చెను. బిందుసారరాజసేనులు చెరియొక బిటుకపుడిం బరిమార్చిరి.

నాటిరేయి వారెల్ల రాయరణ్యమున బటకుటీరములలో పసియించి ముఖనాడు మరల సశ్వారూఢులై పురమునం బ్రవేశించిరి. పేటలో నీల్లిన మెకముల మూటి నానాడు పురమున నూరేగించిరి.

వ్రణబాధకు మృగయాపరిశ్రాంతి తోడుపడినను మహారాజు వేసట చెందక మరునాడు రేపకడ స్నానాదికము లాచరించి సేనానులతో గూడి ఆయుధపూజ లొనర్చెను. విజయదశమినాటికి వ్రణములు వక్రమై నలుపుచున్నను అశ్వమునధిరోహించి సైన్యములుగొలువ పురమంతట నూరేగెను.

నాటికేయి నగరుసొచ్చునప్పటికి మహారా జుమరునురై, ప్రణబాధ దుర్భల మగుడు నెట్టెట్టో సొనమాచరించి శయ్యాతలముండేరి పరుండెను. రాజవైద్యులరుదెంచి మహారాజుశయ్యను బిందుసారచాణక్యరాక్షసామాత్యులును, రాణులును, రాజవైద్యుడును జుట్టువారియిండిరి. శోకోద్విగ్నయై యున్నదుర్ధరాదేవి నవ్వలికంపి శాంతపతీదేవి మహారాజుచెన చూడ్కులు నిలిపి కాళ్ళకడ నిలిచియుండెను. దేవభాగితమాత్ర మధీరగాక, శోకోత్తరావైహినరులకు దోడుపడి మహారాజున రుపచారము లొనర్చుచుండెను.

నడురేయి యగుసరికి సువర్ణగిరినుండి మహారాజప్రతినిధి యొక ప్రాణిధి దర్శనముగోరి వచ్చి తాదెచ్చినపత్రిక నమర్చెను. చాణక్యగుల వలదన్నను వినక మహారాజు “మేమిరా జీవాలో వున్నాముగనుక చూపతి నిధు లంపినవార్త వినగోరుచున్నానుని పట్టుపట్టెను. చాణక్య డొంగట గా పత్రిక విచ్చి యిట్లు చదివెను.

‘స్వస్తి: శ్రీమన్మహారాజాధిరాజులును, దేవానాంప్రియులున్నా మగభేష్యులునూ అయిన శ్రీచంద్రగుప్తసార్వభౌముల పావనద్వములన్నధిని సువర్ణగిరిపాలకుడు పురుషదత్తుడు సామాన్యంగా ప్రణతుడై విన్నవించు కొన్నది.

జనదేవాపరావతారులైన శ్రీభద్రబాహుస్వాములవారు సువర్ణగిరిలో వేంచేసియున్నవయినం దేవరకు విశదమయ్యే వున్నది. శ్రీ స్వాములవారు ఇటీవల మరణవర్మంతమైన సల్లేఖనవ్రతం పూనుకొన్నారు. వారు చింత్రమేణా ఆహారం వర్జించి జలాహారులై వున్నారు. ఆమీద అది కూడా మాని వాయు భక్షణంచేస్తూ గొంతకాలముండి యిప్పుడు దేహంచాలించినిర్వాణంపొందినారు. వారు నిర్వాణం పొందిన పర్వతగుహకు ‘భద్రబాహుగుహ’ అని ప్రజలు నామకరణం చేశారు. శ్రీభద్రబాహుస్వాముల ప్రియశిష్యులునూ, ఉజ్జయిని వాసులున్నా అయిన శ్రీరాజవైశ్య చంద్రగుప్తమునీంద్రులు కూడా యీ

వరకే శ్రుతకేవలముగా వుంటావున్న కారణంచేత వారున్నా గుహాముఖి మందు అసీనులై సల్లేఖనం ఆచరించి నిర్వాణం పొందివున్నారు. మునీంద్రుల వానిపేరుమీద ఆగుట్టకు ప్రజలు 'చంద్రగిరి' అని నామకరణం చేశారు. భర్తావతారుడైన యేలినవారి ధర్మతత్పరత్వం ఎఱిగివున్న కారణంచేత యీ అద్భుతపర్వతమానాన్ని దేవపాదమాలానికి చేరనంపుకొన్నాము.

దివ్యచిత్రానకు లేవలెను.

ఇతి శ్రీ”

భద్ర బాహుస్వాముల యీవిచిత్రనిర్వాణవృత్తాంతమును విని మహారాజు శాంతపడి కనులుమూసి నూనముదాలెత్తెను. పిమ్మట గనులునిచ్చి “మేము నూ స్వాములవారిని అనుసరిస్తాము. ఏటేట భద్ర బాహుగుహదగ్గర ఉత్సవాలు జరిపేనిమిత్తం పేయిపణాలు ఇప్పిస్తూ వుండవలెనని మాయాజ్ఞ” అని వచించి మరల నూనమువహించెను.

పిమ్మట గొంతసేపటికి చాణక్యునిదిక్కై “కుమారుణ్ణి పట్టాధిపతిత్వణ్ణిచేసి ఆర్యులే కనిపెట్టి వుండాలి. ఈపసివాణ్ణి మీచేతుల్లో పెట్టుతున్నాను” అనుచు బిందుసాయనికెస జూపెను. చాణక్యుడును గన్నీరు చెప్పల నప్పళింపుచు “వృషలా! నీకు వచ్చిన భయంలేదు. అప్పుడే అలా యెందుకు అధీరుడవౌతావు” అని పలికెను. మహారాజు జంతట ‘చావునుగూర్చి నాకు చింతలేదు. కుఱ్ఱవాడికి ఆర్యులభయమిచ్చారుగనుక నాకిక నిశ్చింత. జైనస్వామివలె నేను గూడా సల్లేఖనం చేయవలెనని వుంది. రోగగ్రస్తమైన యీశరీరంతో ఆవ్రతం చేయదగినో లేదో, ఇది ఆర్యధర్మానికేమైనా విరోధమేమో ఆర్యులు నెల వివాది” అని యడిగెను. చాణక్యుడు “అది జైనధర్మం. ఆర్యధర్మప్రవర్తకుడవైన మహారాజువు నువ్వలాచేయడం ధర్మంకాదు” అని వారించి, బ్రాహ్మణుల రావించి భాగవతరామాయణములను వేదమంత్రములను బలింప నియోగించెను. మహారాజు శాంతచిత్తుడై ఈశ్వరస్తరణమునేయుచు గొంతసేపుండి, మరల

జాణ్యునితో “నాకు ఉత్తరాయణమరణం లభించింది కాదు” అని పలికెను. చాణ్యుడు “నీకవిచార మక్కరలేదు. చంద్రచంశ్యుడవైన నీకు ఇదేమొగ్గు కాలం. చంద్రయానంచేత పరలోకాన్ని పొంది, చిరకాలం స్వర్గసుఖాలనుభవించి మళ్లా ఏమహారాజుఇంటిలోనో నువ్వు జన్మింపవలసి వుంది. పుష్ప సేనూ చేసినకర్మలబంధం ఇంతట వదిలేది కాదు. మనకు పునర్జన్మ కష్టమే” అనెను. మహారాజు “అయితే అబ్బాయిపట్టాభిషేకం రద్దరగా కానివ్వండి కట్టారమాచుకొంటాను” అని కోరెను.

అంతట జాణ్యుడు మంత్రిపురోహితసామంతదండనాగులకు, నగర పాలకధర్మాధికారులకు ఓసుముగా నచటికి రావించి, మహారాజాభీష్టమును వారికెల్లరకు నెఱిగింప వారు సమ్మతించిరి. పిమ్మట బిందుసారుచున్నది “మగధసింహాసన మధిష్ఠించి గోబ్రాహ్మణసేవణంచేస్తూ, ప్రజలు ధర్మమార్గాన పాలించుట మీకభిమతమేనా?” యని చాణ్యుడు ప్రశ్నింప, రాల్వలుగట్టు కన్నీటితో నాకడు “నష్టమే” యని బదులుపలికెను. ఆర్యచాణ్యుడప్పుడు చంద్రగుప్తుని శిరమున నున్న మణికిరీటమును బిందుసారునిశిరమున నుంచి “అమిత్రఘాతులు, దేవానాంప్రియులు అయిన క్రింది సామంతమహారాజులం గారికి జయము” అని పలికింపక మంత్రిసామంతాదులెల్లరూ ముఖావనము లొనర్చిరి.

పిమ్మట మహారాజు మనుమలసద్గత రావించి వారిశిరములు పుడికి ప్రియ మాత ముద్దులెడుకొని వారల నెంపివై చెను. పడవడె రాజులమువ్వర జేర బిలచి వారల నాశ్వాసించి నెలవుగైకొనెను. వీరచెరంగుల నెఱ్ఱాములు గంపికొని వారుమువ్వరు నెడగలుగ నేగినంత మహారాజునకు మైము గ్రమ్మి స్తుతి తప్పెను. రాజవైద్యులు పరీక్షించుచుండగనే నాడి సిగిచిపోయి శరీరము కొయ్యవారుచుండెను. అంతట వైద్యులు ముహరముగొనితెచ్చి ముకుపుటముల చెంతనిడి దానిపై నూర్పులెడుకొటమి యరసి, నావీస్వంధము సిగిచిపోవుట గాంచి, కొంకిహార్ణము నాసారంధ్రములలోని కల్లన నూచియు ఫలముగానక

పెదవి విడిచి చాణక్యనివంక గాంచి అగోమఖులై నిలిచిరి. చాణక్య డంతటా “శ్రీమన్నరరాజాధిరాజ దేవినాంప్రియ చంద్రగుప్తసార్వభౌములు స్వర్గతి-
చెందారు. శ్రీరామ, శ్రీరామ, శ్రీరామ” యని పలికి, యంతట గూలబడి
వానిడిచి చాలకునిగిది నేడ్వదొడగెను. “వృషలా! వృషల! ఇంతలోనే నీకు
నూరేండ్లు నిడుతాయని అనుకోలేదోయి తండ్రి! ఇన్నాళ్లూ నాలో గూడి
యింతనాటకమాడినవాడవు నన్నిక్కడే దిగవిడిచి నిష్క్రమిస్తా వనుకోలేదు.
వరమహానుజుడు, చాణాక్యదముడూ అని లోకమంతా నిందించినా, నా
వృషలుడూ, నాగౌతమీ నాహృదయాన్ని ఎఱుగుదురు గదా, నాకంటే
చాలనుకొన్నానోయీ! నువ్వకూడా నన్ను విడిచిపోయినావా! ఇక నాకు గౌత
మిసే దిక్కచేసి పోయినావా, బాబూ!” అని గోగుగోలున నేడ్చు చాణక్యని
దుఃఖముగాంచి, చెంతనున్న వారందఱు “ఈమహాబ్రాహ్మణుని హృదయ మింత
కోమలమా?” యని యక్కజ మందుచుండిరి. రాక్షసామాత్యు డంతట జాణ-
క్యనిచెంతజేరి, యల్లన భుజముపై జేయి వైచి “తమరు కూడా యిలా అధిరు-
లైతే మాకందరకు ఇక ఆదరువెవ రున్నారు! తమరు ఓదార్చుకొని కర్తవ్య
మాటాచించాలి” అనుచు బ్రబోధించెను. చాణక్య డెట్టకేలకు ,దుఃఖమును
దిగమ్రొంగికొని, “దేశమంతటా బిందుసారమహారాజులుంగారు పట్టాభిషిక్తు-
లై నారని చాటు బంపండి” అని చెంతనున్న వారల కాజ్ఞయిడెను.

పిమ్మట శాంతవతీదేవి భర్తృసహగమన మొనర్చుటకై అనుమతి వేడి.
నంత జాణక్య డామూచారము నార్వర్షు లంగీకరింపలే దని తెలిసి వారించెను.
శాంతవతియు నంతట నిలువక “మీస్రాచ్యుల కీ ఆచారం దూష్యంకావచ్చును.
మాదేశంలా? ఇది సదాచారమేకనుక ఆర్యులు నాకునుజ్ఞు యిప్పించండి” అని
వేడుచు విలపించదొడగెను. చాణక్య డపుడు “తల్లీ! ఎందుకట్లా విలపిస్తావు?
స్రాచ్యులకోడలివైతిని గనుక మా ఆచారాలే నువ్వు అవలంబింపక తప్పదు.
అయినా యీ ఆచారమాట అలావుంచి ఇంకొక్కసంగతి ఆలోచించు. అంతః
పురమంతటికీ నువ్వు పెద్దదానవు. కొడుకునూ కోడళ్లనూ చూచుకుంటూ ఆపసే

గందురిద్దరినీ పెంచి పెద్దవాళ్లు చేసేభారం నీరూప వూరి. సిగ్గుగారి అభిమతం గూడా అదేకనుక ఆచనమీద ఆనపెట్టి చెప్పతున్నాను. నామాట విని ఈ ప్రయత్నం మాను" మరి చెప్పి శాంతపతిదేవి నా సిగ్గుచుమారుంచి మరల్చెను.

పిమ్మట నేడవదినమున జంద్రగుత్తుని దేహమునకు, గంగాతీరమున లక్ష్మలాదిజనము కన్నీటితో నవలొకింపుచుండ, బిందుసారమహారాజు మంచిగనుచు గట్టెలతో దహనసంస్కార మొనర్చెను. అట్లాశరీరము మండియొకసిగ్గుట బాణాత్యుడు బిందుసారని గొగిలించుకొని "చూరా! మీశంధి అపృష్టవంతుడు గనుక నీచేతిమీదుగా ఉత్తమగతి సంపాదించుచున్నాడు. ఈ గర్భాగ్నిగూడి ఆయద్యంష్టంకూడా లేదుగదా" అని కనుల నీరుబెట్టుకొనెను. బిందుసారమను, గాఢద్యమడంచికొని "అర్యులకు మాత్రం కొంత విమున్నది? ఆనమయంబున్న సరికి రాధాగుత్తుడు పెద్దవాడై కర్తవ్యం నెరవేరుస్తాడు" అని యోచించి, ప్రాసాదమునకు మరలి వచ్చినపిమ్మట ముగ్గురల్లులతోను, రాణులు ముఖ్యురతోను ఈముచ్చట చెలిపెను. దుర్ధిరాదేవి యపుడు కుమారునితో "నాయగా! అర్యులు ప్రళయస్వరూపు లని లోకు లనుకుంటారేగాని నిజానికి వారిని జాలిగుండె. వారికి మనవలెనే శోకమోహం లున్నాయి. ఇంతకు మీరే సులూవున్నా, నిన్ను విపత్సముద్రమునుంచి గట్టుచేర్చడానికి తప్పకుండా వారు జీవించి పుండడమే మనకు బదివేలు. సర్వదా అన్యులే మనకు శ్రీరామరక్ష" యని పలికెను.

స మా ప్ల ము.

చెన్నపురి : వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు ఆండ్ సన్స్ వారి
'వావిళ్ల' ప్రెస్సున ముద్రితము.

వచన గ్రంథములు

ప్రతి 1-కి రు. ఆ.

ఆంధ్రవచనభాగవతము, ద్వాదశస్కంధములు, శ్రీశతఘంటము		
వేంకటరంగశాస్త్రికృతము ఒకేసంపుటము	...	9 0
డిబొ 3 సంపుటములు	...	10 8
ఆంధ్రవచనభారతము		
" భీష్మద్రోణపర్వములు	...	4 8
" కర్ణశల్యసౌప్తికస్త్రీపర్వములు	...	3 0
" ఆనుకాసనికము మొదలు స్వర్గారోహణ పర్వమువరకు		
గలసంపుటము	...	4 8
పంచతంత్ర హితోపదేశకథామంజరి	...	1 12
ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రసంగ్రహము	...	1 12
ఆంధ్రకవిత్వచరిత్ర, బసవరాజు అప్పారావుగారిది	...	1 12
ఆంధ్రకవిజీవితములు, శ్రీగురుజాడ శ్రీరామమూర్తి	...	4 0
అరేబియన్ నైట్సుకథలు	...	1 4
న్యాయవిచారము, ప్రహసనము	...	0 4
తిలకుగారి నెహ్యూరిటికేసు, ఉపన్యాసములు	...	0 14
భారతరమణీమణులు, ప్రథమభాగము	...	1 0
డిబొ ద్వితీయభాగము	...	0 10
యజుర్వేదకథాసంగ్రహము	...	0 8
నీతిచంద్రిక, చిన్నయసూరిగారిది	...	0 10
పంచతంత్రము, వచనము, సులభశైలి	...	0 12
సపనాభధక్తులచరిత్ర	...	2 8
నీతిరత్నాకరము	...	0 8
సంగ్రహరామాయణము	...	1 0
సంగ్రహభారతము	...	1 8
సంగ్రహభాగవతము	...	1 8
ప్రాచీనదేశచరిత్రలు	...	2 0

	ప్రతి 1-3 యు. ఆ.	
పరిశ్రమచరిత్రలు	...	2 0
దక్కనుభూర్యకథలు	...	2 0
భోజానికథలు	...	0 12
భోజకాళిదానకథలు, ప్రథమభాగము ఉత్పల వేంకట		
సరసింహాచార్యులు	...	1 0
,, ద్వితీయభాగము, మద్దులపల్లి సుబ్రహ్మణ్యకాస్త్రి గారిది	...	0 12
తెనాలిరామలింగనికథలు, గురుజాడ శ్రీరామమూర్తి	...	0 6
,, ఎ. ఎన్. పి. ఆయ్యరుగారిది	...	0 8
సంస్కృతసాహిత్యకథలు	...	2 0
దశకుమారచరిత్రము, ఎనమచింతల సంజీవరాయకాస్త్రి	...	1 8
రాజశేఖరుడు, గోపాలుడు	...	0 8
చార్ దర్శిష్యకథలు	...	0 12
తాతాచార్యులకథలు	...	0 8
తేతాళునికథలు	...	0 12
వైద్యులకథలు, శివలమల్లు, చెన్నాప్రగడ సీతన్న ఆను ఇద్దఱి		
వైద్యుల అద్భుతచికిత్సలుగలవు	...	0 4
వీరాంగనలు, శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యకాస్త్రి గారిది, 22 వీరాంగనల		
చరిత్రలు గలవు	...	0 12
వరమానందశిష్యులకథలు	...	0 4
వలుగురుమంత్రులకథలు	...	0 6
అయిదుగురుదొంగలకథలు	...	0 6
శేచుక్కపగటిచుక్కకథ	...	0 3
పత్త్యసేనవిజయము	...	0 6
పురాణగాథలు, శ్రీపాద సుబ్రహ్మణ్యకాస్త్రి గారిది	...	0 12
డిటో II ,,	...	0 12
ముఘలచరిత్ర	...	0 8

వావిళ్ల రామస్వామిశాస్త్రిలు అండ్ సన్స్,

292, ఎన్ ట్ల నెట్, చెన్నపురి.